MASARYKOVA UNIVERZITA
Fakulta sociálních studií
Katedra psychologie

Mgr. Sylvie Graf, Ph.D.

Češi a jejich sousedé:

Primární a sekundární přenos vlivu meziskupinového kontaktu na postoje v pěti zemích střední Evropy

Habilitační práce

Brno 2015

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem pracovala samostatně pouze s využitím pramenů uvedených v práci.

V Brně 11.11. 2015

Můj největší dík patří Doc. PhDr. Martině Hřebíčkové, Dr., DSc., jejíž systematická podpora je jedním z podstatných zdrojů motivace k vědecké práci.

Rozhodujícím zdrojem mé inspirace, znalostí a schopností je úzká spolupráce s Dr. Stefanií Paolini a Dr. Markem Rubinem, započatá v rámci stáže na australské University of Newcastle. Stipendium pro podporu zahraniční spolupráce Akademie věd ČR umožnilo můj devítiměsíční pobyt na australské univerzitě.

Děkuji doc. PhDr. Mojmíru Tyrlíkovi, Ph.D., jehož profesní rady vždy přispěly k rozšíření mých obzorů.

Za pomoc s přípravou studie a analýzou dat v rámci páté kapitoly habilitační práce děkuji Prof. Milesi Hewstonovi a Dr. Simonu Lolliotovi, s nimiž jsem spolupracovala v rámci stáží na Oxford Centre for the Study of Intergroup Conflict. Jeden z mých pobytů byl podpořen v rámci stipendia Short Visit Grant programu ESCON2.

Za neutuchající podporu a důvěru ve své schopnosti děkuji Jürgovi a své rodině.

OBSAH

PŘEDMLUVA....7
I. TEORETICKÉ ZÁZEMÍ VÝZKUMU MEZISKUPINOVÝCH JEVŮ....11
1.1 Meziskupinové a interindividuální chování....11
1.2 Sociální kategorizace....15
1.3 Meziskupinové zkreslení....19
1.4 Meziskupinové postoje....20
1.4.1 Stereotypy....21
1.4.2 Předsudky....24
1.4.3 Diskriminace....25
1.5 Teorie meziskupinového kontaktu....28
1.5.1 Primární přenos meziskupinového kontaktu....29
1.5.2 Kdy kontakt redukuje předsudky?....31
1.5.3 Jak kontakt redukuje předsudky?....35
1.5.4 Sekundární přenos meziskupinového kontaktu....36
1.5.5 Kritika teorie meziskupinového kontaktu....39
1.5.6 Omezení teorie meziskupinového kontaktu a budoucí výzkum....42
1.6 Pětifaktorový model osobnosti....42
1.7 Shrnutí....44
II. METODOLOGIE VÝZKUMU MEZISKUPINOVÝCH POSTOJŮ A KONTAKTU....45
2.1 Respondenti....45
2.2 Metody a postup výzkumu....50
2.2.1 National Character Survey pro posouzení národních stereotypů....50
2.2.2 Inventář přídavných jmen (IPJ-R) pro sebeposouzení osobnosti....52
2.2.3 Emoční teploměry zjišťující meziskupinové postoje....54
2.2.4 Posuzování výjimečnosti národů....55
2.2.5 Kontakt s příslušníky sousedních národů....55
2.2.6 Identifikace s vlastním národem....56
2.3 Analýza dat....57
2.3.1 Analýza meziskupinových postojů....57
2.3.2 Obsahová analýza primárního přenosu meziskupinového kontaktu....60
2.3.3 Analýza sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu....62
III. MEZISKUPINOVÉ POSTOJE....66
3.1 Postoje k vlastnímu národu....67
3.1.1 Postoje k vlastnímu národu v kontextu střední Evropy....69
3.1.2 Vliv individuálních faktorů na postoje k vlastnímu národu....75

3.1.3 Vliv autostereotypů na postoje k vlastnímu národu 79
3.1.4 Vliv podobnosti mezi sebeposouzením a posouzením vlastního národa na postoje k vlastnímu národu 81
3.1.5 Vliv podobnosti mezi vlastním a nejbližším sousedním národem na postoje k vlastnímu národu....87
3.2 Postoje k sousedním národům 89
3.2.1 Preference sousedních národů v kontextu střední Evropy....90
3.2.2 Vliv individuálních faktorů na postoje k nejbližšímu sousednímu národu 96
3.2.3 Vliv heterostereotypů na postoje k nejbližšímu sousednímu národu 98
3.2.4 Vliv podobnosti mezi sebou a nejbližším sousedním národem....100
3.2.5 Vliv podobnosti mezi vlastním a nejbližším sousedním národem 101
3.3 Shrnutí....103
IV. PRIMÁRNÍ PŘENOS MEZISKUPINOVÉHO KONTAKTU....106
4.1 Objektivní aspekty meziskupinového kontaktu....107
4.1.1 Kvalita a kvantita kontaktu ve střední Evropě....108
4.1.2 Vliv kvality a kvantity kontaktu na meziskupinové postoje....112
4.2 Subjektivní aspekty meziskupinového kontaktu....114
4.2.1 Místo setkání....115
4.2.2 Kontext setkání 117
4.2.3 Blízkost kontaktu 119
4.2.4 Trvání kontaktu....122
4.2.5 Frekvence kontaktu....123
4.2.6 Jazyk komunikace....124
4.2.7 Makrosociální charakteristiky....125
4.2.8 Meziskupinová percepce....130
4.2.9 Hodnotící kategorie....131
4.3 Shrnutí....136
V. SEKUNDÁRNÍ PŘENOS MEZISKUPINOVÉHO KONTAKTU....141
5.1 Sekundární přenos v českém výzkumném souboru....143
5.1.1 Srovnání zobecnění postojů vůči sekundárním skupinám....144
5.1.2 Moderace STE prostřednictvím kontaktu se sekundárními skupinami 147
5.1.3 Moderace STE prostřednictvím podobností mezi národními stereotypy 148
5.2 Sekundární přenos v německém výzkumném souboru....150
5.2.1 Srovnání zobecnění postojů vůči sekundárním skupinám....151
5.2.2 Moderace STE prostřednictvím kontaktu se sekundárními skupinami 154
5.2.3 Moderace STE prostřednictvím podobností mezi národními stereotypy 155
5.3 Sekundární přenos v rakouském výzkumném souboru 158

5.3.1 Srovnání zobecnění postojů vůči sekundárním skupinám 159
5.3.2 Moderace prostřednictvím kontaktu se sekundárními skupinami 162
5.3.3 Moderace STE prostřednictvím podobností mezi národními stereotypy 163
5.4 Sekundární přenos v polském výzkumném souboru 166
5.4.1 Srovnání zobecnění postojů vůči sekundárním skupinám 167
5.4.2 Moderace STE prostřednictvím kontaktu se sekundárními skupinami 169
5.4.3 Moderace STE prostřednictvím podobností mezi národními stereotypy 170
5.5 Sekundární přenos ve slovenském výzkumném souboru 172
5.5.1 Srovnání zobecnění postojů vůči sekundárním skupinám 172
5.5.2 Moderace prostřednictvím kontaktu se sekundárními skupinami 175
5.5.3 Moderace STE prostřednictvím podobností mezi národními stereotypy 176
5.6 Shrnutí.....179
VI. ČEŠI A JEJICH SOUSEDÉ 182
Seznam literatury 189

PŘEDMLUVA

Habilitační práce „Češi a jejich sousedé: primární a sekundární přenos vlivu meziskupinového kontaktu na postoje v pěti zemích střední Evropy“ je výsledkem dvou výzkumných projektů podpořených Grantovou agenturou České republiky, na nichž jsem spolupracovala s Doc. Martinou Hřebíčkovou, DSc. Shromáždily jsme data z různých míst České republiky a čtyř sousedních zemí – Německa, Polska, Rakouska a Slovenska. Zaměřením projektu byl nejen výzkum meziskupinového kontaktu, ale i dalších meziskupinových jevů – např. národních stereotypů, meziskupinových postojů, nebo národní identifikace. Do výzkumu jsme zahrnuly množství metod, které jsme analyzovaly na základě různých metodologických přístupů. Komplexní výsledky výzkumu představila vědecká monografie „Češi a jejich sousedé: Meziskupinové postoje a kontakt ve střední Evropě“ (2015) vydaná v nakladatelství Academia. Habilitační práce obsahuje kapitoly monografie a části výzkumu, jejichž jsem samostatnou autorkou. Pátá kapitola obsahuje zatím nepublikovanou studii sekundárního přenosu vlivu meziskupinového kontaktu na postoje, na níž jsem spolupracovala s Prof. Milesem Hewstonem a Dr. Simonem Lolliotem během dvou výzkumných pobytů na Oxford Centre for the Study of Intergroup Conflict.

Psychologií meziskupinových vztahů jsem se zabývala i v rámci své dizertační práce. Dizertační práce představovala výsledky výzkumu založeného na respondentech z pohraničního regionu České republiky a Rakouska, zatímco data pro habilitační práci pochází ze samostatného sběru dat v pěti zemích střední Evropy. Vybrané teoretické kapitoly habilitační práce částečně představují stejná témata diskutovaná v dizertační práci. Např. kapitola o meziskupinovém kontaktu však byla zcela přepracována a habilitační práce tak nabízí pohled na aktuální vývoj teorie meziskupinového kontaktu. Analýza v rámci kapitoly „Subjektivní aspekty meziskupinového kontaktu“ byla inspirována mým předchozím výzkumem popsaným v rámci první studie dizertační práce. V habilitační práci však představuji obsahovou analýzu popisu kontaktu s příslušníky sousedních národu od respondentů z pěti zemí provedou pěti nezávislými hodnotitelkami. Výzkum provedený v rámci dizertační práce a zpětná vazba od recenzentů při snaze tento výzkum publikovat v zahraničí tak sloužily jako cenná zpětná vazba, jak validněji postupovat při přípravě a provádění výzkumu popsaného v habilitační práci.

Cílem habilitační práce je přispět k porozumění vztahům mezi Čechy a jejich sousedy. Ačkoliv oblast střední Evropy není v současnosti zatížená mezinárodními konflikty, nedorozumění na úrovni jednotlivců vyplývající z kulturních odlišností mohou negativně ovlivnit vztahy mezi národy. Česká republika byla po dlouhou dobu izolována od svých dvou západních sousedů a se Slovenskem tvořila jeden státní celek. Velkou část dvacátého století proto měli Češi omezenou možnost stýkat se nejen se svými přímými zahraničními sousedy, ale i s cizinci obecně. Chyběla jim příležitost srovnávat se s příslušníky jiných zemí a získávat tak náhled na sebe samotné. Po pádu železné opony se kontakt s obyvateli Rakouska a Německa obnovil, avšak stará traumata nebyla vždy zapomenuta. Rozdíly v ekonomické úrovni Česka a jeho západních sousedů mnohdy dále prohlubovaly pocit vzájemného odcizení. Zajímalo mě proto, jakou podobu má kontakt mezi obyvateli pěti zemí střední Evropy v současnosti. Lidé z pěti středoevropských zemí popsali kontakt s příslušníky sousedních zemí, svoje představy o vlastnostech sousedů i obyvatel vlastní země a jejich postoje k vlastní zemi a k zemím sousedním dvacet let po otevření státních hranic a rozdělení Československa.

Habilitační práce je rozdělena do šesti kapitol. První dvě kapitoly se zaměřují na teoretické a metodologické zázemí výzkumu. V první kapitole nejprve vymezím oblast sociální psychologie – psychologii meziskupinových vztahů. Zatímco psychologie se obecně zabývá psychickými jevy a procesy na úrovni jednotlivců, sociální psychologie zkoumá člověka ve vztahu k ostatním lidem. Psychologie meziskupinových vztahů v zobecnění od konkrétních jedinců a vztahů mezi nimi postupuje ještě o úroveň výše. Zajímá se o to, jak se lidé chovají, pokud se definují jako členové určitých skupin. Do psychologie meziskupinových vztahů spadá i problematika meziskupinových postojů, stereotypů a kontaktu mezi členy různých skupin, které jsou klíčovým obsahem mého zájmu. Pro zachycení národních stereotypů byl použit pětifaktorový model osobnosti. Jeho jednotlivé dimenze a přístupy k jeho zkoumání budou představeny v závěru první kapitoly. V rámci druhé kapitoly charakterizuji soubor respondentů z pěti zemí, použité metody, postup výzkumu a analýzu dat z empirické části habilitační práce.

V dalších třech kapitolách se věnuji výsledkům jednotlivých částí výzkumného projektu týkajícím se různých aspektů vztahů mezi národy. Kvůli pochopení situace ve středoevropském regionu se v rámci třetí kapitoly podrobně zabývám meziskupinovými postoji, které respondenti z pěti středoevropských zemích mají k vlastnímu národu a ke čtyřem dalším zemím. Soustředím se na míru vřelosti, kterou respondenti pociťují k vlastnímu národu a k ostatním národům ve středoevropském regionu. Data z pěti zemí

umožnila vytvořit pořadí oblíbenosti jednotlivých národů u respondentů různých národností. Od popisné úrovně přejdu k ověření faktorů, které postoje k vlastnímu národu a k sousedním národům ovlivňují. Primárním cílem mého výzkumu bylo zjistit, jak lze meziskupinové postoje k sousedním národům formovat prostřednictvím setkávání s příslušníky sousedních národů – tzn. prostřednictvím meziskupinového kontaktu.

Vlivu meziskupinového kontaktu na postoje je věnována čtvrtá a pátá kapitola habilitační práce. Současná teorie meziskupinového kontaktu rozlišuje mezi takzvaným primárním a sekundárním přenosem vlivu meziskupinového kontaktu. Primární přenos popisuje zobecnění konkrétních zkušeností s příslušníkem určité nečlenské skupiny na postoje k této skupině (zjednodušeně např. Piotr je příjemný –> Poláci jsou příjemní). Obsahem čtvrté kapitoly je podrobná analýza povahy meziskupinového kontaktu s lidmi z pěti středoevropských národů na postoje k těmto národům. Věnuji se různým aspektům meziskupinového kontaktu (např. trvání a povaze kontaktu, vnímání nerovností v průběhu kontaktu a zvoleným komunikačním prostředkům) a analýze rozdílů v četnosti jednotlivých aspektů kontaktu mezi respondenty z jednotlivých zemí. Ověřuji vliv jednotlivých aspektů meziskupinového kontaktu na meziskupinové postoje – primární přenos vlivu meziskupinového kontaktu.

Meziskupinovému kontaktu jsou mnohdy kladeny překážky, takže se jeho vliv nemůže uplatnit ve všech meziskupinových kontextech. Na základě dat ze středoevropského regionu víme, že je kontakt mezi lidmi ze zemí bývalého východního a západního bloku stále velmi omezený. Blízký vztah s lidmi sousední národnosti, které jsou obzvášť prospěšné při zlepšování vztahů k jiným národům, mělo v některých zemích méně než 10% účastníků výzkumu. Proto se v současné době pozornost obrací k tzv. sekundárnímu přenosu vlivu meziskupinového kontaktu. Sekundární přenos popisuje situaci, kdy se zkušenosti z kontaktu se členy jedné nečlenské skupiny přenáší nejen na postoje k této nečlenské skupině, ale i na postoje k nečlenským skupinám, s jejichž příslušníky kontakt (stejně často) neprobíhá (zjednodušeně např. Piotr je příjemný –> Poláci jsou příjemní –> Němci jsou příjemní).

Výzkum psychických jevů a procesů, které se objevují v průběhu kontaktu mezi lidmi různých národností, může pomoci lépe porozumět negativním postojům k příslušníkům různých sociálních skupin. Česká republika představovala a do jisté míry stále představuje nezvykle homogenní společnost. Zatímco v zemích západní Evropy tvoří imigranti kolem deseti procent obyvatel, v České republice jsou to pouhá

čtyři procenta. Obyvatelé sousedních zemí a setkávání s nimi tak představují jednu z mála možností, se kterou lze „konfrontovat“ zvyky a normy vlastní země. Výzkum představený v rámci habilitační práce mapuje meziskupinový kontakt s cizinci prostřednictvím různých metodologických přístupů a snaží se tak poskytnout plastičtější pohled nejen na příslušníky sousedních národů, ale i na Čechy samotné.

I. TEORETICKÉ ZÁZEMÍ VÝZKUMU MEZISKUPINOVÝCH JEVŮ

Téma prezentovaného výzkumného projektu spadá do oblasti psychologie meziskupinových vztahů. Psychologie meziskupinových vztahů se snaží nalézt odpověď na otázku, jak se lidé chovají, vnímají a hodnotí, pokud nevystupují sami za sebe, ale jako zástupci skupin, do kterých náleží. V rámci výzkumu jsem se zabývala tím, jak lidé z pěti středoevropských národů vnímají vlastnosti typických představitelů vlastního národa a sousedních národů. Sledovala jsem, jak lidé tyto národy hodnotí a jaké mají zkušenosti z kontaktu s jejich příslušníky. V rámci první kapitoly se věnuji teoriím vymezujícím rozdíly mezi skupinovým a individuálním chováním a podmínkám aktivace skupinového a individuálního chování v různých situačních kontextech. Charakterizuji proces sociální kategorizace, v průběhu kterého jsou osoby na základě své skupinové příslušnosti přiřazovány do členských a nečlenských skupin (angl. *ingroup* a *outgroup*). Zaměřuji se na vztah k vlastní členské skupině a na meziskupinové zkreslení vyplývající z náležení do odlišných sociálních skupin.

Vztah k nečlenským skupinám vyjadřují meziskupinové postoje. Triarchické pojetí postojů rozlišuje jejich kognitivní, afektivní a behaviorální část (Eagly & Chaiken, 1998; Rosenberg & Hovland, 1960). V meziskupinovém kontextu reprezentují kognitivní část postojů stereotypy, afektivní část předsudky a behaviorální část diskriminace členů jiných společenských skupin (Fiske, 1998), kterým věnuji samostatné části první kapitoly. Kognitivní část meziskupinových postojů – stereotypy byly v rámci výzkumu měřeny na základě metod vycházejících z pětifaktorového modelu osobnosti představeným v závěru této kapitoly. Ústřední roli ve výzkumu zaujímal kontakt mezi lidmi různých národností. Teorii meziskupinového kontaktu je proto věnována největší část teoretického úvodu do psychologie meziskupinových vztahů.

1.1 Meziskupinové a interindividuální chování

Než se začnu zabývat psychologickými jevy souvisejícími s příslušností k různým sociálním skupinám, je nutné si položit otázku, zda se skupinové a individuální chování navzájem liší. Jinými slovy se ptám, zda se lidé chovají, myslí a cítí jinak, pokud jsou součástí většího celku, a jinak, pokud vystupují sami za sebe. Tajfel (1979)

odlišil (mezi)skupinové a (inter)individuální chování pomocí hypotetického kontinua sociálních interakcí. Na takovém kontinuu tvoří (mezi)skupinové a (inter)individuální chování dva protilehlé póly. *Interindividuální pól* lze vymezit jako setkání dvou nebo více lidí ovlivňované jejich jedinečnými charakteristikami a povahou jejich vzájemných osobních vztahů. Setkání na individuální úrovni reprezentuje např. setkání přátel, u kterého nehraje roli jejich různá příslušnost k sociálním kategoriím.[1] Naproti tomu *meziskupinový pól* na kontinuu sociálních interakcí charakterizuje chování a jednání podmíněné příslušností osob ke skupině. Představuje ho např. setkání fanoušků dvou fotbalových týmů, které nezajímají jejich jedinečné osobnostní vlastnosti, ale pouze skupinová příslušnost. Setkání v meziskupinovém kontextu však nemusí být definována pouze na základě příslušnosti k menším sociálním skupinám. Skupinovou příslušnost mohou vymezovat i obecnější sociální kategorie založené např. na etnicitě, pohlaví či národnosti zúčastněných osob (Čech vs. Němec). Kde se na individálně-skupinovém kontinuu v daný moment nacházíme, určuje kontext aktuální situace, charakteristiky našich interakčních partnerů, naše zkušenosti a aktuální cíle.

Předchozí studie ukázaly, že k aktivaci meziskupinových jevů stačí rozdělení do zdánlivě nesmyslných skupin jako např. na modré a zelené (Rabbie & Horowitz, 1969) či obdivovatele Kandinského versus Kleeho (Tajfel, Billig, Bundy, & Flament, 1971). Ačkoliv se takové experimentální podmínky vyznačují absencí jevů typických pro skupinové interakce, jakými jsou např. osobní kontakt mezi členy dané skupiny, interní skupinová struktura, skupinové normy nebo vztahy k nečlenským skupinám, výsledky přesto vykazují přítomnost skupinových jevů jako např. protežování vlastní skupiny na úkor skupin nečlenských. I nahodilé rozdělení na členské a nečlenské skupiny způsobí kvalitativní odlišnosti v našem vnímání okolního světa a dalších kognitivních procesech, emocích a chování. Motivy vyplývající ze skupinové příslušnosti jsou často lepšími prediktory chování než motivy individuální (Sole, Marton, & Hornstein, 1975). Tuto skutečnost lze ilustrovat na situaci, kdy skupinová příslušnost (např. vyznávání určitého náboženství) ovlivňuje v negativním směru chování k vyznavačům jiného náboženství (motiv soupeření mezi skupinami), kteří by v interpersonálním kontextu

[1] Pojmy „sociální skupina“ a „sociální kategorie“ jsou v literatuře často používány synonymicky k označení entit, se kterými se lidé identifikují a do kterých náleží. Rabbie a Horowitz (1988) však zdůrazňují nutnost jejich rozlišování, neboť obě entity nesou různé důsledky pro chování svých členů. Zatímco sociální kategorie je kognitivním pojmem používaným k organizování sociálního okolí, sociální skupina je podmíněna vzájemnou závislostí jejich členů. Závislost či provázanost se může projevovat jako např. připravenost ke společné akci a nezávisí ani na velikosti skupiny ani na vzájemné obeznámenosti jejich členů.

mohli být jinak vnímáni jako sympatičtí. Motivy vyplývající ze skupinové příslušnosti a skupinových norem (diskriminace členů jiných náboženství) převažují nad osobními sympatiemi (interpersonální úroveň).

Jedním z konkrétních výzkumů dokumentujících rozdíl mezi skupinovým a individuálním chováním je např. studie z oblasti interpersonální komunikace. Giles a Smith (1979) prokázali, že převažující strategií lidí, kteří spolu hovoří, je snaha přiblížit se svým konverzačním partnerům v akcentu, dialektu a používání jazyka (tzv. komunikační konvergence). Existují však situace, kdy se lidé např. jako členové společenské menšiny od svých komunikačních partnerů, členů jiné skupiny, naopak vzdalují (tzv. komunikační divergence; Bourhis, Giles, Leyens, & Tajfel, 1979). Chování v situaci komunikační konvergence je motivováno individuálně či interpersonálně v zájmu lepšího porozumění mezi lidmi, zatímco kvalitativně odlišné chování v situaci komunikační divergence způsobené snahou o odlišení se vyplývá z příslušnosti lidí k různým sociálním skupinám.

Dalším příkladem ilustrujícím užitečnost teoretického rozlišování mezi chováním vyplývajícím ze skupinových či individuálních motivů je studie Solea a spolupracovníků (1975). Autoři v sérii tří experimentů v přirozených podmínkách zjišťovali, na základě čeho lze předpovědět prosociální chování. Podle výsledků této studie tendence pomoci neznámému člověku prudce narůstá poté, co je identifikován jako příslušník vlastní členské skupiny. Náležení do stejné skupiny předpovídalo prosociální chování dokonce lépe než osobní sympatie.

Autorem klasické definice meziskupinového chování je Sherif (1966, s. 62): „Situace, kdy členové jedné skupiny kolektivně nebo individuálně interagují s jinou skupinou či jejími členy za podmínek skupinové identifikace, je příkladem meziskupinového chování.“ Psychologie meziskupinových vztahů se tedy zabývá psychickými procesy a chováním vyplývajícím z příslušnosti lidí k sociálním skupinám. Skupinové chování je chováním normativním. Náležení k určité skupině implikuje jednotu v percepci, postojích a reakcích jejích členů. Zařazení sebe sama do určité kategorie vede k sociální uniformitě ve shodě se skupinovými normami, k vnitroskupinovému konsenzu a ke sdílenému vnímání reality. Pokud se lidé s určitou skupinou identifikují, vnímají větší podobnost mezi svými charakteristikami a charakteristikami jiných členů této skupiny (Turner, 1982).

Znaky typické pro chování vyplývající z příslušnosti ke skupině vůči interindividuálnímu chování vymezil Tajfel (1979). První charakteristikou podmiňující

výskyt meziskupinového chování je existence nejméně dvou jasně identifikovatelných sociálních kategorií. Příslušnost k jednotlivým kategoriím je určována v průběhu sociální kategorizace, během níž jsou lidé podle v dané situaci významných znaků (např. barva kůže, jiný jazyk) přiřazováni k vzájemně se vylučujícím kategoriím (určeným např. na základě etnicity, národnosti; Brewer & Brown, 1993). Jedním z obvyklých důsledků sociální kategorizace je zvýšená tendence vnímat rozdíly *mezi* skupinami (angl. *intercategory accentuation effect*; Tajfel & Wilkes, 1963) spolu s tendencí zanedbávat rozdíly mezi lidmi *uvnitř* skupin (angl. *intracategory similarities accentuation*). Tento princip zdůrazňování meziskupinových rozdílů a vnitroskupinových podobností je obzvlášť patrný v situacích, kdy je kategorizace na vlastní a nečlenskou skupinu významná pro daný kontext např. v důsledku konfliktu mezi skupinami (LeVine & Campbell, 1972). Sociální kategorizace je pro porozumění tématu meziskupinových vztahů klíčová, proto se jí budeme podrobněji věnovat v podkapitole 1.3.

Druhým znakem meziskupinového chování je uniformita ve vnímání, postojích a reakcích osob náležejících do stejné skupiny. Interindividuální kontakt je naopak charakteristický různorodostí postojů a chování sociálních aktérů (Tajfel, 1982). Skupinové chování je ve srovnání s individuálním uniformnější, jak ilustrují např. výsledky Aschovy studie sociální konformity. Asch (1951) poukázal na vliv příslušnosti ke skupině při řešení jednoduchého úkolu z oblasti vizuální percepce. Účastníci experimentu měli za úkol určit, která ze tří nabízených úseček se svojí délkou shoduje s předlohou. V experimentální podmínce sdělovaly osoby řešení úlohy v rámci skupiny, v níž byli všichni s výjimkou pokusné osoby spolupracovníky experimentátora. Tito spolupracovníci poskytovali očividně nesprávné řešení jednoduché úlohy. Na závěr byla na řešení dotázána pokusná osoba. V kontrolní podmínce řešili lidé úlohy individuálně. V případě, kdy měla skupina v experimentální podmínce tři a více členů a kdy tito odpovídali jednotně (a to chybně na základě předchozích instrukcí experimentátora), poklesl podíl správných odpovědí pokusné osoby z 95 % v kontrolní podmínce individuálního řešení úlohy na pouhých 25 % správných odpovědí při řešení úlohy ve skupině. Tyto výsledky ilustrují výrazný vliv, jaký má na člověka názor příslušníků stejné skupiny, který se odráží v nízké různorodosti jejich reakcí.

Poslední charakteristikou meziskupinového chování je podle Tajfela skutečnost, že vlastnosti příslušníků nečlenských skupin jsou zvenčí vnímány jako navzájem podobné. Jejich členové se tak stávají „nerozlišitelnými prvky v rámci jednolité sociální

kategorie“ (Tajfel, 1978, s. 45). Pro meziskupinový kontext je typické vnímat příslušníky nečlenských skupin jako vzájemně si podobné (angl. *outgroup homogeneity effect*; Mullen & Hu, 1989; Ostrom & Sedikides, 1992). Vnímaná homogenita nečlenských skupin je základem psychologických fenoménů depersonalizace, dehumanizace a stereotypního vnímání – kdy jsou jednotlivci posuzováni na základě své skupinové příslušnosti spojené s vlastnostmi typickými pro danou skupinu (Judd, Ryan, & Park, 1991; Park & Rothbart, 1982; Stephan, 1977). Situace na interindividuálním pólu sociálních interakcí jsou naopak spojeny s vnímáním větší různorodosti. Příkladem uniformního vnímání příslušníků nečlenských skupin je studie počátečních fází projektu integrovaného bydlení v USA (Hamilton & Bishop, 1976), kdy obyvatelé bílé barvy pleti znali ostatní bělošské rodiny jmény, zatímco své černošské sousedy označovali na základě jejich rasové příslušnosti.

1.2 Sociální kategorizace

Bez sociální kategorizace se neobejde žádná stávající teorie a výzkum v oblasti meziskupinových vztahů. Výše uvedená první Tajfelova podmínka pro aktivaci meziskupinového chování – identifikace nejméně dvou odlišných sociálních skupin – odkazuje k výsledku sociální kategorizace. V procesu kategorizace jsou vybírány, zdůrazňovány a interpretovány informace ze sociálního prostředí. Podle Tajfela (1979) je zpracovávání informací omezené naší kognitivní kapacitou – proto se při kódování a dekódování informací spoléháme na kategorie a schémata. Stejně jako jiné objekty v našem okolí zařazujeme i lidi do skupin, což zjednodušuje naše chápání světa a naši orientaci v něm. Zároveň strukturuje naše očekávání na základě kulturně sdílených informací a předchozích zkušeností s lidmi ze stejné sociální kategorie, u kterých předpokládáme podobnosti ve vlastnostech a chování.

Jedním z cílů výzkumu procesu sociální kategorizace bylo zjistit a předpovědět, kterou z mnoha možných variant organizace informací z okolního prostředí lidé zvolí. Zařadíme kolegyni, se kterou jsme se setkali na kurzu sociální psychologie, do kategorie žen, kategorie matek, nebo kategorie studentek? Aktivace a použití určitých kategorií závisí na charakteristikách podnětu, charakteristikách aktuální situace a na charakteristikách vnímajícího jedince (Brewer & Brown, 1993). Podle Brunera (1957) použijí jedinci pravděpodobně nejdostupnější kategorii nebo kategorii, kterou nejlépe reprezentují vodítka pro kategorizaci přítomná v dané situaci (např. drahé outdoorové vybavení jako vodítko pro kategorizaci do kategorie ekonomicky lépe situovaných

západních sousedů). Brunerova koncepce byla později rozpracována jako *princip metakontrastu*, podle něhož jsou v daném kontextu významná taková kategorizační kritéria, která zvýrazňují rozdíly mezi kategoriemi, a nikoliv uvnitř kategorií. Sociální podněty tedy do jedné kategorie přiřazujeme do té doby, dokud jsou průměrné rozdíly mezi podněty uvnitř dané kategorie menší než rozdíly mezi těmito podněty a zbývajícími podněty z okolí, které tvoří daný sociální kontext (Turner et al., 1994).

Schneider (2005) uvádí tři kritéria určující, které kategorie budou použity pro orientaci v sociální realitě. Za prvé se sociální kategorie liší svou *primárností* – např. pohlaví, věk a rasa jsou primárními kategorizačními klíči, které při kontaktu s druhými lidmi používáme automaticky. Rozpoznání primárních kategorizačních klíčů je velmi jednoduché a zároveň podstatné, neboť je spojeno s normami určujícími naše chování jako např. uvolnění místa v tramvaji starším lidem. Můžeme mít potíže vybavit si, na jaké pozici pracuje člověk, se kterým jsme se v minulosti setkali. Vzpomenout si na jeho věk a pohlaví nám však nebude činit obtíže.

Druhým kritériem aktivace určité kategorie je její *významnost* (angl. *category salience*). Významnost určité sociální kategorie závisí na tom, jak efektivně dokáže rozlišovat mezi osobami v určitém sociálním kontextu (Schneider, 2005). Ve vedení firmy, jejímiž členkami jsou výlučně ženy, nebude významným kategorizačním klíčem pohlaví, ale např. kompetence, odborné zaměření či postavení v hierarchii firmy. Jaký z uvedených kategorizačních klíčů v dané situaci použijeme, závisí také na našich aktuálních cílech a potřebách. Významnost klíčů používaných pro kategorizaci má na rozdíl od primárních klíčů tendenci kolísat v závislosti na různých sociálních kontextech. Významnost kategorie také označuje, do jaké míry jsou si lidé v konkrétních situacích vědomi příslušnosti k sociálním kategoriím (Brown & Hewstone, 2005). V situacích, kdy je významnost určitých sociálních kategorií vysoká např. z důvodu probíhajícího konfliktu mezi skupinami, mají lidé tendenci vnímat druhé jako příslušníky v dané situaci významných (tj. znepřátelených) sociálních skupin spíše než jako příslušníky méně významných (tj. s konfliktem nesouvisejících) kategorií (Esses, Jackson, & Armstrong, 1998).

Třetím kritériem aktivace určité kategorie je její *postavení v hierarchii* všech kategorií. Sociální kategorie rozlišujeme stejně jako ostatní organizované mentální obsahy podle míry jejich obecnosti na nadřazené, základní a podřazené (Schneider, 2005). „Lidé“ či „ženy“ představují nadřazenou kategorii na nejvyšší úrovni obecnosti. Specifičtější sociální identity osob odpovídají základním kategoriím (např. „Němka“ či

„politik“). Podřazené kategorie s nejnižší mírou zobecnění korespondují s osobními identitami kategorizovaných jedinců (např. „německá politička“). Kategorie s nejnižší mírou zobecnění poskytují nejpodrobnější informace o svých příslušnících, ačkoliv pro použití v některých kontextech (prosté rozlišení národnosti) jsou zbytečně obsažné (Corter & Gluck, 1992).

Aktivace a použití určitých kategorií závisí nejen na charakteristikách podnětu a charakteristikách aktuální situace, ale také na charakteristikách vnímajícího jedince. Určité kategorie mohou být pro některé osoby dostupnější než jiné, ať už z důvodu osobních či společenských motivů nebo z důvodu častého používání chronicky dostupných kategorií v minulosti (Higgins, 1989). Například osoby vyznačující se vysokou mírou předsudků mohou obzvlášť rychle zařazovat jiné lidi do nečlenských skupin, vůči kterým mají předsudky. V jedné z klasických studií předkládali Allport s Kramerem (1946) účastníkům experimentu pretestovaným na škálách měřících míru jejich antisemitismu fotografie osob s židovským a nežidovským původem. Účastníci se zvýšenou mírou antisemitismu přisuzovali židovský původ většímu počtu osob na fotografiích než účastníci s nízkým antisemitismem. Schopnost identifikovat židovský původ byla u účastníků se zvýšenou mírou antisemitismu také přesnější.

Sociální kategorizace, během níž jsou lidé identifikováni jako členové vlastních a nečlenských skupin, rozhodujícím způsobem ovlivňuje vnímání sociální reality a naše reakce vůči druhým lidem. Univerzální tendence lidí definovat se na základě své skupinové příslušnosti byla prokázána v mnoha studiích napříč vědními disciplínami. Termíny *členská* a *nečlenská* skupina zavedl Sumner (1906) ve své přehledové studii předchozích antropologických výzkumů. Členské skupiny zahrnují mnoho různých typů, od malých seskupení rodinných příslušníků či přátel až po široké sociální kategorie jako gender či národnost. O členství v některých skupinách je nutné se aktivně ucházet (profese), jiné je lidem připisováno automaticky na základě jejich vrozených charakteristik (etnicita, pohlaví). Allport (1954) definuje vlastní skupinu jako soubor osob, které používají slovo „my“ v tomtéž základním smyslu. Náležení ke skupině však není pouhou kognitivní klasifikací. Jednotlivé sociální kategorie jsou spojeny s různou mírou emocionální významnosti. Studie Perdua a kolegů (1990) ukázala, že slovo „my“ odkazující ke skupinové příslušnosti je pozitivně emočně nabité. Jeho pozitivní náboj je aktivován automaticky a nevědomě.

Lidé se definují na různých úrovních abstrakce – od nejobecnější kategorie lidských bytostí přes náležení k různým sociálním skupinám až po specifické pojetí

sama sebe jako jedinečné individuality (Turner et al., 1987). Kritériem rozhodujícím o tom, která úroveň identity bude aktivována, je aktuální sociální kontext (Abrams & Hogg, 1990). Lidé uvažují, hodnotí a jednají rozdílně na základě aktivované osobní, genderové či národní úrovně identity. Motivem, který je však u všech úrovní identity shodný, je snaha o pozitivní hodnocení kategorií, ke kterým lidé náležejí (Turner et al., 1987).

Pozitivní hodnocení vlastních členských skupin nazval Sumner (1906) etnocentrismem jako paralelu k egocentrismu na úrovni jednotlivců. Základními projevy *etnocentrismu* jsou loajalita k členské skupině a její upřednostňování před skupinami nečlenskými. Příkladem loajality ke skupině je respektování skupinových norem a důvěryhodnost při jednání s ostatními členy vlastní skupiny. Upřednostňování vlastní skupiny se projevuje především v pozitivním hodnocení skupinových charakteristik. Skupinové fenomény loajality a upřednostňování vlastní skupiny jsou analogií k sebeintegritě a sebeúctě na úrovni jednotlivců (Messick & Mackie, 1989).

Sumnerovo rozlišení mezi egocentrismem a etnocentrismem reformulovali Tajfel s Turnerem v *teorii sociální identity* (1978, 1979, 1986) a posléze Turner a kolegové v *teorii sebekategorizace* (angl. *self-categorization theory*; 1987). Na individuální úrovni postulují identitu osobní, na úrovni skupinové identitu sociální. Osobní identita odkazuje k sebepojetí, jež vymezuje jedince ve vztahu k druhým lidem. Sociální identita zahrnuje možná sebepojetí, která jedinec odvozuje od svého členství v pro něj významných sociálních kategoriích. Ačkoliv obě tyto úrovně sebepojetí jsou součástí sebe sama, osobní a sociální identita se vzájemně vylučují. Zařazení sebe sama jako člena určité sociální kategorie způsobuje posun od vnímání sebe jako jedinečné individuality k vnímání sebe jako součásti dané skupiny (Turner, 1982). Sociální identita je tedy jakousi depersonalizací osobní identity. Tato depersonalizace neznamená ztrátu osobní identity, ale spíše posun v povaze a obsahu možných sebepojetí ke skupinovému pólu. Pokud je díky své významnosti pro daný sociální kontext aktivována určitá část sociální identity, jedinci se definují pomocí vlastností charakteristických pro jejich členskou skupinu (Turner et al., 1987). Spolu s posunem sebepercepce k meziskupinovému pólu sociálních interakcí se objevují fenomény charakteristické pro meziskupinový kontext, jako je např. tendence hodnotit vlastní skupinu a její členy pozitivněji než skupiny, do nichž nepatříme.

1.3 Meziskupinové zkreslení

Preference vlastních skupin před nečlenskými skupinami je obecnou charakteristikou lidských sociálních interakcí. Tento fenomén je součástí *meziskupinového zkreslení* (angl. *intergroup bias*), které se kromě *upřednostňování vlastní skupiny* a jejích členů (angl. *in-group favoritism*) může projevovat také *znevažováním skupin nečlenských* (angl. *out-group derogation*). Název „zkreslení" odkazuje k faktu, že rozdílné vnímání vlastní a nečlenské skupiny může být nejen nepřesné, ale i nespravedlivé a neoprávněné. Meziskupinové zkreslení je patrné na všech úrovních meziskupinových postojů – v kognitivních procesech (stereotypizaci), emočních a hodnotících reakcích (předsudcích) i v chování (diskriminaci; Hewstone, Rubin, & Willis, 2002).

V kognitivní rovině si lidé lépe a detailněji pamatují informace o členech vlastní skupiny ve srovnání s členy jiných skupin (Park & Rothbart, 1982) a jejich reprezentace nečlenských skupin (tj. představa o jejich typických vlastnostech) je méně pozitivní (Howard & Rothbart, 1980). Na emocionální úrovni lidé pociťují více pozitivních emocí vůči členům vlastní skupiny ve srovnání s jinými (Otten & Moskowitz, 2000), především pak vůči prototypickým představitelům vlastní skupiny (Hogg & Hains, 1996). Lidé pomáhají spíše členům vlastní skupiny než členům jiných skupin (Dovidio et al., 1997) a pracují efektivněji pro skupiny, jež identifikovali jako vlastní (Worchel et al., 1998). Projevy meziskupinového zkreslení se mohou stupňovat od předsudků přes společenskou nespravedlnost vůči určitým skupinám, nerovnost a utlačování až po etnické čistky a genocidu (Hewstone & Cairns, 2001). Míra meziskupinového zkreslení je ovlivňována identifikací osob s jejich členskou skupinou (Jetten, Spears, & Manstead, 1997), velikostí skupin a jejich statusem (Mullen, Brown, & Smith, 1992) a vnímáním hrozby pro vlastní skupinu či vlastní sociální identitu (Stephan & Stephan, 2000).

Teorie vysvětlující meziskupinové zkreslení staví na různých potřebách, které jsou v meziskupinovém kontaktu naplňovány, nebo naopak frustrovány. *Teorie sociální identity* (Tajfel & Turner, 1986) předpokládá, že meziskupinové zkreslení vytváří a udržuje relativně vysoký status vlastní skupiny, čímž sytí pozitivní sociální identitu a sebeúctu jejích členů. Jedním ze základních lidských motivů je potřeba vyhýbat se nejistotě (*teorie redukce subjektivní nejistoty*; Hogg & Abrams, 1993). Jedním ze způsobů, jak snížení nejistoty docílit, je identifikovat se se sociálními skupinami, které

poskytují normativní vodítka pro chování a jednání. Snížení nejistoty dosažené identifikací se skupinou vyvolává pozitivní emoce, které se odrážejí v pozitivním hodnocení vlastní skupiny. Důležitost, jakou jedinci přikládají příslušnosti k pozitivně hodnoceným skupinám, je však u různých osob různá.

Jedním z jevů, který vysvětluje rozdílnou míru potřeby náležet do pozitivně hodnocených skupin, je orientace na hierarchické uspořádání sociálního okolí (*teorie sociální dominance*; Sidanius & Pratto, 1999). Podle teorie sociální dominance se lidé liší v tom, do jaké míry chtějí, aby jejich vlastní členské skupiny dominovaly nad skupinami nečlenskými. Lidé s vysokou mírou orientace na sociální dominanci potřebují cítit převahu nad nečlenskými skupinami a meziskupinové zkreslení je u nich výraznější. Ačkoliv orientace na sociální dominanci připomíná autoritářskou osobnost (Adorno, Frenkel-Brunswick, Levinson, & Sanford, 1950), obě koncepce spolu souvisejí pouze okrajově. Potřeba sociální dominance pozitivně koreluje s nerovnostářskými politickými a společenskými postoji zahrnujícími rasismus, sexismus, patriotismus a nacionalismus (Sidanius et al., 2000).

Kde se v rámci meziskupinového zkreslení nachází hranice mezi upřednostňováním vlastní skupiny a znevažováním nečlenských skupin? Většina sociálněpsychologických studií se zabývá slabšími projevy meziskupinového zkreslení u osob s mírnou formou předsudků (např. rozdělováním bodů mezi členy vlastní a nečlenské skupiny; Tajfel et al., 1971). Z tohoto důvodu jsou ve výzkumu meziskupinového zkreslení nejčastěji zastoupeny studie upřednostňování vlastní skupiny před studiemi znevažování nečlenských skupin. Autorky Mummendeyová a Ottenová (2003) ukázaly, že zábrany omezující meziskupinové zkreslení na preferenci vlastní skupiny se vytrácejí ve chvíli, kdy ve vztahu k nečlenským skupinám panují silné emoce. Afektivní reakce a hodnocení nečlenských skupin jsou součástí meziskupinových postojů projevujících se jako předsudky vůči nečlenským skupinám.

1.4 Meziskupinové postoje

Meziskupinové postoje vyjadřují vztah k různým sociálním skupinám. Triarchická teorie rozděluje postoje podle základních psychologických procesů na složku kognitivní, emocionální a behaviorální (Eagly & Chaiken, 1998; Rosenberg & Hovland, 1960). V meziskupinovém kontextu reprezentují kognitivní složku postojů *stereotypy*, afektivní *předsudky* a behaviorální *diskriminace* členů jiných společenských skupin (Fiske, 1998).

1.4.1 Stereotypy

V dosavadním sociálně kognitivním výzkumu převládá zaměření spíše na proces stereotypizace než na obsah stereotypů. Zatímco obsah stereotypů se liší v závislosti na stereotypizované skupině, poznatky o procesu stereotypizace jsou zobecnitelné napříč specifickými kontexty (Leyens, Yzerbyt, & Schadron, 1994). Sociálněpsychologický výzkum ukázal, že stereotypizace je zčásti automatický proces, stojící mimo vědomou kontrolu (Devine, 1989). Základem stereotypizace jsou procesy sociální kategorizace a spojování identifikovaných kategorií s příslušnými stereotypními vlastnostmi. Sociální kategorizace stírá rozdíly mezi osobami náležejícími do stejné skupiny, vede k vnímání homogenity uvnitř nečlenských skupin a usnadňuje tak připisování stereotypních charakteristik všem příslušníkům dané kategorie. Studie důsledků „primingu“ (tj. předchozího vystavení určitému stimulu) naznačují, že i podprahové vystavení názvu určité kategorie (např. běloch) zapříčiní kognitivní dostupnost a rychlejší zpracovávání stereotypních charakteristik spojovaných s danou kategorií (např. ambiciózní) ve srovnání s nestereotypními charakteristikami (např. muzikální) (Dovidio & Gaertner, 1993). Proces stereotypizace ovlivňuje interpretaci pozorovaného chování druhých lidí již na počátku zpracování informací, a to ve prospěch vnímání a zapamatování stereotypních vlastností (von Hippel, Sekaquaptewa, & Vargas, 1995). Lidé mají tendenci aktivně vyhledávat stereotypně kongruentní informace (tj., informace odpovídající obsahu stereotypů; Ruscher & Fiske, 1990) a naopak ignorovat informace, které jsou se stereotypy v rozporu. Tento způsob nakládání s informacemi ze sociálního okolí přispívá k udržování stereotypů (Johnston & Macrae, 1994). Zautomatizování procesu stereotypizace je považováno za funkční, neboť šetří kognitivní kapacitu. Míra automatizace se však může lišit v závislosti na aktuálních cílech osob a na typu meziskupinového kontaktu (Fiske, 1998).

Kromě kognitivní užitečnosti stereotypů si můžeme všimnout i jejich užitečnosti ve společenském kontextu. Stereotypy zjednodušují interakce mezi lidmi. Primárnost určitých kategorií zmiňovaná v pasáži o sociální kategorizaci, jako např. věk a pohlaví, zrcadlí důležitost těchto kategorií pro volbu adekvátních reakcí a orientaci ve společnosti a jejich normách. Lidé používají stereotypy k odvozování vlastností druhých lidí, na základě kterých lze předvídat vývoj vzájemných interakcí, což poskytuje pocit zvládání sociálního okolí (Biernat & Crandall, 1994). Pragmatický přístup ke stereotypům si všímá společenských důsledků jejich existence, jako je např. diskriminace příslušníků menšin za účelem udržení společenského postavení členů

většinové společnosti. Stereotypy odrážejí podobu vztahů mezi skupinami. Sociální realitu však nejen zrcadlí, ale i konstruují např. za účelem vysvětlení a ospravedlnění mocenské struktury, v níž určité skupiny dominují nad jinými (Fiske, 1998).

Fiskeová s kolegy (Fiske et al., 2002) argumentují, že stejně jako v procesu stereotypizace lze i v obsahu stereotypů identifikovat systematické zákonitosti. Jejich model stereotypních obsahů rozlišuje dvě dimenze, *vřelost* a *kompetenci*, které jsou stereotypizovaným skupinám v různé míře připisovány. Tyto dimenze odpovídají funkčnímu pojetí interindividuální percepce – lidé se v průběhu vzájemných interakcí snaží zjistit, jaké záměry mají jejich interakční partneři (vřelost) a do jaké míry jsou schopni své záměry realizovat (kompetence) (Fiske, 1992). Umístění skupin na dimenzích kompetence a vřelosti předpovídají dva společenské ukazatele – status a soupeřivost. V případě podřízených nesoupeřivých skupin (např. starých lidí) se přisuzovaná vysoká míra vřelosti kombinuje s nízkou mírou kompetence. U vysoce soupeřivých skupin s vysokým statusem (např. manažeři) je to kombinace vysoké kompetence s nízkou vřelostí. Soupeřivé skupiny s nízkým statusem (např. lidé na podpoře) jsou vnímány jako málo kompetentní a málo vřelé. Poslední kombinace vysokého statusu a nesoupeřivosti je nejčastěji rezervována pro členy vlastní skupiny, která se umísťuje vysoko jak na dimenzi kompetence, tak na dimenzi vřelosti. V rámci meziskupinových vztahů se nejčastěji setkáváme s kombinací vysoké vřelosti s nízkou kompetencí v případě tzv. *paternalistických stereotypů* a s kombinací vysoké kompetence s nízkou vřelostí v případě tzv. *stereotypů závistivých* (Fiske et al., 2002).

Kognitivní revoluce v druhé polovině dvacátého století, která znamenala posun od behavioristického paradigmatu k zaměření na kognitivní procesy, ovlivnila rovněž sociální psychologii. Sociálněpsychologický výzkum se věnoval spíše stereotypům než předsudkům. Pozdější studie však ukázaly, že emoce ovlivňují a predikují chování v meziskupinovém kontextu významněji než stereotypy (Dovidio et al., 1996; Pettigrew & Tropp, 2006). Stereotypní model Fiskeové a kolegů se proto neomezuje pouze na kognitivní složku meziskupinových postojů. Podle umístění stereotypizovaných skupin ve čtyřech možných kvadrantech vzniklých kombinacemi vřelosti a kompetence definuje čtyři emoce, které vůči daným skupinám pociťujeme. Ke skupinám umístěným v kvadrantu vysoká míra vřelosti – nízká míra kompetence pociťujeme lítost či sympatie, kombinace vysoké kompetence s nízkou vřelostí vyvolává závist či žárlivost. Nízká kompetence a vřelost ústí v opovržení, odpor či vztek. Kombinace vysoké kompetence s vysokou vřelostí rezervovaná nejčastěji pro vlastní skupiny vyvolává

obdiv a hrdost (viz tab. 1.1; Fiske et al., 2002).

Tabulka 1.1

Čtyři typy stereotypů a typy afektivních reakcí vyplývající z kombinací vřelosti a kompetence (podle Fiskeové et al., 2002)

VŘELOST	KOMPETENCE	
	nízká	vysoká
vysoká	*Paternalistické stereotypy* Nízký status, nesoupeřivé Soucit, sympatie Postižení, staří lidé	*Obdivné stereotypy* Vysoký status, nesoupeřivé Obdiv, hrdost Vlastní skupiny
nízká	*Opovržlivé stereotypy* Nízký status, soupeřivé Opovržení, odpor, vztek Chudé vrstvy, lidé na podpoře	*Závistivé stereotypy* Vysoký status, soupeřivé Závist, žárlivost Bohaté vrstvy, feministky

Cuddyová a kolegové (2007) později model obsahu stereotypů obohatili o poslední složku meziskupinových postojů – chování. Tak jako je sociální percepce vymezena dimenzemi vřelost a kompetence, lze širokou škálu meziskupinového chování zachytit na dimenzích intenzity (aktivní – pasivní) a valence (podpora – újma). Účelem aktivního chování je ovlivnit cílovou skupinu, zatímco pasivní chování se liší nízkou mírou investovaného úsilí (např. ignorování určitých kandidátů pro obsazovanou pracovní pozici). V rámci dimenze pojmenované jako valence se v jednom extrému vyskytuje prosociální chování a ve druhém agresivní chování. Kombinací obou dimenzí vznikají čtyři typy možných behaviorálních reakcí – aktivní pomoc, aktivní újma, pasivní podpora a pasivní újma. Na základě kombinace dimenzí stereotypů spojovaných s určitými sociálními skupinami je možné částečně předpovědět, které ze čtyř typů chování vůči členům těchto skupin nastane. Dimenze *vřelost* predikuje aktivní chování – vůči skupinám s připisovanou vysokou mírou vřelosti aktivní podporu, skupinám s nízkou vřelostí aktivní újmu. Vnímaná *kompetence* vyústí v pasivní chování – v případě vysoce kompetentních skupin v pasivní podporu, v případě málo kompetentních skupin v pasivní újmu (Cuddy et al., 2007). Stereotypy nejsou jediným motivem chování k nečlenským skupinám. Emocím v meziskupinovém kontextu vyjadřujícím hodnocení nečlenských skupin se věnuje následující text.

1.4.2 Předsudky

Sociálněpsychologická literatura obsahuje mnoho definic předsudků. Allport je ve své vlivné knize *O povaze předsudků* (1954, s. 9; česky 2004) vymezuje jako negativní hodnocení či antipatii založenou na chybném a rigidním zobecnění. Současné koncepce však upouštějí od jednostranného hodnocení a berou v potaz skutečnost, že postoje k sociálním skupinám nemusí být nutně negativní. Ačkoliv historie dokládá mnoho případů otevřeného nepřátelství mezi skupinami, primární motivace v meziskupinovém kontextu je orientovaná spíše na ochranu vlastní členské skupiny než na poškozování nečlenských skupin. Výzkum vztahů mezi skupinami ukázal, že předsudky nejsou založeny na negativních postojích k nečlenským skupinám, ale spíše na preferenci vlastní skupiny před skupinami nečlenskými (viz 1.3). Zkreslené vnímání a diskriminace v meziskupinovém kontextu jsou způsobeny skutečností, že pozitivní emoce, respekt a zvýhodňování jsou vyhrazeny pro členy vlastní skupiny a nikoliv nečlenských skupin (Brewer, 1999). Dovidio, Brigham, Johnson a Gaertner (1996) proto předsudky definují šířeji jako postoje k určitým sociálním skupinám a jejich členům. Existují však i užší definice předsudku jako „sociální emoce zažívané s ohledem na vlastní sociální identitu příslušníka určité skupiny ve vztahu k nečlenským skupinám“ (Smith, 1993, s. 204) zdůrazňující emoční povahu předsudků.

Smith (1993) identifikoval pět specifických emocí, které se mohou kombinovat v předsudcích vůči nečlenským skupinám: strach, odpor, opovržení, hněv a žárlivost. Tyto emoce vedou k rozdílným projevům chování. Strach a odpor ústí ve vyhýbání se, tedy v pohyb směrem od cílových nečlenských skupin, zatímco opovržení a hněv implikují pohyb směrem k cílovým nečlenským skupinám (Mackie, Devos, & Smith, 2000). Aktivace těchto dvou základních skupin emocí a behaviorálních reakcí závisí na vnímaném stupni konfliktu zájmů či hodnot mezi vlastní a nečlenskou skupinou. Spolu se zvyšující se vnímanou úrovní konfliktu se vyhýbavé reakce motivované strachem či odporem posunují směrem k aktivním vyjádřením hostility a agrese (Struch & Schwartz, 1989).

Afektivní složka meziskupinových postojů však kromě negativních emocí (strach, odpor, opovržení, hněv) zahrnuje i emoce pozitivní, jako jsou respekt či obdiv. Předsudky představují komplex, v němž na sobě nezávisle mohou existovat jak pozitivní, tak negativní emoce současně (Cacioppo & Berntson, 1994). Pozitivní a negativní hodnocení nečlenských skupin představuje dva různé, nezávislé systémy, jež se vzájemně mohou, ale nemusí aktivovat. Z tohoto předpokladu vyplývá, že zmírnění

negativních emocí vůči určité nečlenské skupině nutně nevede ke zvýšení pozitivních emocí. Protichůdný náboj v rámci jednoho afektivního systému – přítomnost jak pozitivních, tak negativních emocí vůči jednomu a témuž objektu současně – vede k ambivalentním postojům. Negativní důsledky ambivalentních postojů stojí v pozadí Dovidiovy a Gaertnerovy koncepce *averzivního rasismu* (1993). Podle této teorie jsou součástí averzivního rasismu odpor, rozpaky a strach (spíše než hostilita a nenávist), tedy negativní emoce vedoucí k vyhýbání se nečlenským skupinám (spíše než k útoku). Ambivalence stojí v pozadí mírnějších projevů předsudků např. v situacích, jež poskytují dvojznačná vodítka pro interpretaci. Averzivní důsledky afektivní ambivalence ústí ve vyhýbání se kontaktu s příslušníky nečlenských skupin, především kontaktu vyžadujícího pozitivní interakce, jako je např. pomoc (Dovidio & Gaertner, 1993).

Pettigrew a Meertens (1995) rozlišují mezi otevřenou a skrytou formou předsudků (angl. *blatant vs. subtle prejudice*). Zatímco v minulosti (např. v padesátých letech minulého století v rasově heterogenních Spojených státech) bylo přijatelné otevřeně vyjadřovat negativní emoce vůči nečlenským skupinám, v současnosti jsou podobné nepřátelské postoje společensky sankcionovány. Aktuální mezinárodní výzkumy potvrzují, že předsudky jsou vyjadřovány nikoliv prostřednictvím negativních emocí vůči nečlenským skupinám, ale spíše na základě absence pozitivních emocí (Brewer, 1999). Mnoho forem meziskupinového zkreslení a diskriminace tak není zapříčiněno nenávistí vůči nečlenským skupinám, ale spíše faktem, že pozitivní emoce jako obdiv, důvěra a sympatie jsou rezervovány výhradně pro vlastní skupinu a upírány nečlenským skupinám (Pettigrew & Meertens, 1995). Behaviorální části meziskupinových postojů projevující se v chování vůči členům jiných sociálních skupin se podrobněji věnujeme v následující části o diskriminaci.

1.4.3 Diskriminace

Rozřazování lidí do skupin je automatickým procesem šetřícím naši kognitivní kapacitu (Macrae, Milne, & Bodenhausen, 1994). Automaticky rovněž probíhá aktivace stereotypů, které s identifikovanými skupinami spojujeme (Fiske & Taylor, 1991). Na základě těchto procesů během několika málo okamžiků odhadneme, co můžeme očekávat od lidí, se kterými se setkáváme poprvé. Sociální kategorizace a stereotypizace jsou tedy výhodné pro „pozorovatele“ sociálního prostředí. Pro osoby, které jsou předmětem posuzování, však může být výsledný dojem vytvořený na základě

zmíněných procesů značně nevýhodný. Především tehdy, pokud jsou členy okrajových skupin ve společnosti. Sociální kategorizace nemusí vést vždy ke znevýhodňování, je však nezbytná k identifikování odlišné skupinové příslušnosti.

Znevýhodňování neboli diskriminaci lze definovat jako „nepřiměřené chování k jedincům kvůli jejich skupinové příslušnosti“ (Dovidio et al., 1996, s. 279). Diskriminaci je nutné odlišovat od prosté diferenciace mezi skupinami. Klíčovým rozdílem mezi diskriminací a diferenciací je souhlas či nesouhlas skupin, vůči kterým se rozdílné normy a z nich vyplývající chování uplatňují, s takovým jednáním. Příkladem diferenciace může být např. volební právo upírané osobám mladším osmnácti let. Pro diferenciaci je typický sdílený konsenzus napříč společenskými skupinami. Pokud se však ve stejném případě vyskytuje nesouhlas s určitým rozdělením lidí do různých skupin nebo s důsledky takové kategorizace, jako tomu bylo v případě upírání volebního práva ženám, diferenciace se změní na diskriminaci. Na uvedeném příkladu vidíme, že stejný případ diferenciace (tj. upírání volebního práva určitým skupinám) může být vnímán jako funkční a adekvátní v jednom sociálním kontextu, ale nespravedlivý a nepřijatelný v jiných společenských souvislostech (Mummendey & Otten, 2003).

Diskriminace může ve společnosti nabývat mnoha podob. Sociální normy určují, které formy diskriminace jsou „normální“ či nutné a které nepřijatelné, či dokonce právně postižitelné. Normy týkající se projevů diskriminace se liší pro různé společenské skupiny, často v závislosti na jejich společenském statusu. Na příkladu přistěhovalců v zemích západní Evropy lze ilustrovat, jak jsou tyto normy uplatňovány. Skupina imigrantů s nejvyšším statusem jsou legální přistěhovalci jiných evropských národností, které neprozrazují primární kategorizační klíče (např. jiná barva pleti). Ti mohou pracovat, vzdělávat se a jejich jediným omezením je pouze např. nemožnost volit. Na opačném konci žebříčku podle společenského statusu jsou nelegální přistěhovalci ze zemí třetího světa, kterým jsou v některých případech upírána základní lidská práva. Mnoho společenských menšin spadajících do prostoru mezi těmito dvěma extrémními případy zažívá každodenní projevy diskriminace, které se sice nemusí odvíjet od jejich právního statusu (jak je tomu u nelegálních přistěhovalců), ale jejich důsledky při hledání zaměstnání, ubytování, sjednávání zdravotního pojištění atp. jim znepříjemňují život (Pettigrew, 1998).

Tendence diskriminovat často kopíruje sociálně ekonomické podmínky ve společnosti, které se mění v čase. Především v době ekonomické nestability a

společenských změn jsou členové většinové společnosti citliví vůči případnému ohrožení kvality svého života, které skutečně nebo domněle ztělesňují příslušníci společenských menšin. Vnímaná „hrozba“ má v meziskupinovém kontextu důsledky pro hodnocení jiných skupin a chování k jejich členům. Vliv hrozby na meziskupinové postoje popisuje tzv. *teorie meziskupinové hrozby* (angl. *intergroup threat theory*; Riek, Mania, & Gaertner, 2006; Stephan & Stephan, 2000; Stephan, Ybarra, Martinez, Schwarzwald, & Tur-Kaspa, 1998), zahrnující reálnou hrozbu (např. ztráta pracovních míst), symbolickou hrozbu (ohrožení tradičních hodnot), negativní stereotypy a meziskupinovou úzkost. Vnímání hrozby vyvolává negativní emoce, které řídí projevy chování vůči členům ohrožujících skupin. Nepřátelství, hněv a opovržení se vyskytují spolu s aktivní tendencí druhým skupinám uškodit – prostřednictvím agrese, napadení či pomsty. Strach či znechucení vedou naopak ke snaze se jiným skupinám a jejich členům vyhýbat (Mummendey & Otten, 2003).

Diskriminace se však netýká jen diskriminujících, ale i diskriminovaných. Ti jsou dokonce pro rozhodování, zda uplatňované vzorce chování odpovídají diskriminaci, klíčoví. Některé skupiny nemusí vnímat omezující normy jako diskriminaci. *Teorie relativní deprivace* (angl. *relative deprivation theory*; viz např. Walker & Smith, 2002) předpokládá, že k vyhodnocení vlastní pozice ve společnosti je nutná přítomnost kritéria ke srovnání (např. znalost společenského a ekonomického statusu jiných skupin). Roli hraje rovněž vnímaná oprávněnost vlastních nároků v rámci daného systému společenských nerovností. Čím větší je rozdíl mezi očekáváním založeným na oprávněnosti vlastních nároků a skutečnou pozicí ve společnosti, tím vyšší je deprivace projevující se v nepřátelství, pocitu křivdy a rozhořčení (Mummendey & Otten, 2003).

Strategie zvládání diskriminace mohou probíhat výhradně na kognitivní nebo na kognitivní i behaviorální úrovni současně a mohou se vyskytovat u jednotlivých osob či celých skupin. Tajfel s Turnerem (1986) rozlišují v rámci teorie sociální identity tři typy strategií, jak dosáhnout pozitivního sebepojetí navzdory příslušnosti k sociálně stigmatizované skupině: *individuální mobilitu*, *sociální kreativitu* a *sociální soutěžení*. Důležitými faktory pro výběr strategie zvládání diskriminace je vnímaná existence alternativního uspořádání vztahů mezi skupinami, víra v možnost změny společenských poměrů, zvažování stability a legitimity existujících nerovností a propustnost hranic mezi skupinami. Mummendeyová, Kessler, Klink a Mielkeová (1999) zkombinovali předpoklady teorie relativní deprivace a teorie sociální identity

k zpřesnění předpovědí, která z možných strategií zvládání bude v dané situaci použita. Individuální strategie jako např. skutečná nebo představovaná mobilita v rámci skupin negativně souvisí se skupinovou identifikací. Čím méně je pro dané osoby členství v určité skupině důležité, tím spíše se jí budou snažit vzdálit, ať už ve svých úvahách o skupinové příslušnosti nebo svým chováním. Sociální soutěžení nebo motivace účastnit se kolektivních akcí a protestů naopak souvisí s negativními pocity rozhořčení a deprivace. Jedním ze způsobů, jak zmírňovat dopad negativních postojů vůči jiným skupinám – ať už na úrovni stereotypů, předsudků či projevů diskriminace – se zabývá teorie meziskupinového kontaktu.

1.5 Teorie meziskupinového kontaktu

V počátcích zájmu o vliv meziskupinového kontaktu na snižování předsudků stála tzv. kontaktní hypotéza formulovaná Gordonem Allportem v jeho knize „O povaze předsudku“ (1954, česky 2010). Allport se snažil vyvrátit do té doby rozšířené přesvědčení vycházející ze sociálního darwinismu, že „kontakt mezi lidmi různých ras vede k podezřívavosti, strachu, zášti, nepokojům a občas k otevřeným konfliktům“ (Baker, 1934, s. 120). Důsledky sociálního darwinismu obhajujícího omezení kontaktu mezi lidmi z různých sociálních skupin nezůstaly za zdmi univerzit. Jeho teorerická východiska byla např. v USA použita pro zdůvodnění rasové segregace napříč společenskými institucemi – např. ve školství, v dopravních prostředcích, na veřejných místech atd. Už empirické studie předcházející Allportově kontaktní hypotéze však přinesly důkazy o tom, že se meziskupinové postoje vůči nečlenským skupinám (např. Afroameričanům) mohou v důsledku kontaktu s jejich příslušníky zlepšovat. Extrémní podmínky druhé světové války vedly ke spojování amerických vojenských jednotek, které byly do té doby segregovány podle barvy pleti. Výsledkem společných válečných zkušeností bylo více pozitivních postojů k Afroameričanům u vojáků bílé barvy pleti ve srovnání s vojáky bez zkušeností z meziskupinového kontaktu (Singer, 1948). Po desegregaci amerického obchodního námořnictva se ukázalo, že čím více společných cest spolu námořníci bílé a černé barvy pleti absolvovali, tím byly jejich rasové postoje pozitivnější (Brophy, 1946). Předsudky vůči společenským menšinám jiné barvy pleti byly rovněž menší u vysokoškoláků, kteří zažili rovnocenný kontakt se členy minorit (Allport & Kramer, 1946). Studie z oblasti desegrovaného bydlení přinesly podobné závěry (Deutsch & Collins, 1951).

V roce 1947 požádala americká Rada pro výzkum v sociálních vědách Cornellovy univerzity sociologa Robina Williamse, aby shrnul dosavadní vědecké poznatky o meziskupinových vztazích. Ve svojí zprávě Williams uvedl, že vliv kontaktu na předsudky závisí na mnoha faktorech – myšlenku, na kterou ve své práci navázal právě psycholog Gordon Allport. Ve své knize „O povaze předsudku" formuloval Allport na základě předchozích výzkumů a vlastního pozorování podmínky, za kterých by kontakt mohl vést ke zlepšování postojů k nečlenským skupinám. „Předsudky redukuje rovnocenný status členů skupin účastnících se kontaktu a snaha o dosažení společných cílů. Pozitivní dopad takového kontaktu je dále zesilován podporou institucí (zákonem, zvyky nebo místní atmosférou) a za předpokladu, že kontakt vede ke vnímání společných zájmů a lidskosti obou skupin (1954, s. 281)." Kontaktní hypotéza zdůrazňovala čtyři hlavní elementy podporující zlepšení meziskupinových postojů: (a) rovnocenný status, (b) sledování stejných cílů, (c) institucionální podporu, a (d) vnímání shod, popř. spolupráci mezi skupinami. Navazující výzkum se snažil o ověření a rozšíření seznamu podmínek, za kterých vede kontakt k redukci předsudků (tzv. *moderátory*), a mechanismů, které vztah mezi kontaktem a předsudky zprostředkovávají (tzv. *mediátory*). Od konce devadesátých let studie zabývající se meziskupinovým kontaktem výrazně přibyly a přinesly s sebou nové skutečnosti, které z kontaktní hypotézy vybudovaly platnou teorii (Hewstone & Swart, 2011). V současné době je kontakt mezi členy různých skupin považován za jeden z nejefektivnějších způsobů redukce předsudků (Al Ramiah & Hewstone, 2013).

1.5.1 Primární přenos meziskupinového kontaktu

Primární přenos meziskupinového kontaktu označuje zobecnění zkušeností s jednotlivými příslušníky určité nečlenské skupiny na postoje k dané nečlenské skupině jako celku. Jednou z nejčastěji citovaných studií o vlivu meziskupinového kontaktu na předsudky je metaanalýza Pettigrewa a Troppové (2006) shrnující více než 500 výzkumů provedených v průběhu padesáti let od formulace tzv. kontaktní hypotézy. Metaanalýza nalezla vztah mezi kontaktem a předsudky v 94% zahrnutých výzkumů (velikost účinku r = -0,22, $p < .0001$)[2] a potvrdila tak pozitivní vliv interakcí mezi členy různých sociálních skupin na redukci předsudků. Potvrzení existence vztahu mezi kontaktem a předsudky spolu s konstruktivní kritikou nedostatků dosavadních studií

[2] Al Ramiah a Hewstone (2013) srovnávají velikost účinku kontaktu na postoje se vztahem mezi použitím kondomu a sexuálním přenosem viru HIV (Weller, 1993) nebo se vztahem mezi pasivním kouřením a výskytem rakoviny plic (Wells, 1998).

vytyčující směr dalšího výzkumu zažehly novou vlnu zájmu o meziskupinový kontakt. Na rozdíl od Allportových představ o nutnosti optimálních podmínek metaanalýza ukázala, že kontakt redukuje předsudky i v jejich nepřítomnosti. Vliv kontaktu na redukci předsudků byl sice větší, pokud byla kontaktní situace strukturovaná ve shodě s kontaktní hypotézou (velikost účinku za přítomnosti optimálních podmínek r = -0,29 vs. r = -0,20 v nepřítomnosti optimálních podmínek). Ověřování vlivu kontaktu v různých sociálních kontextech potvrdilo, že platnost kontaktní hypotézy původně navržené pro kontext rasových a etnických skupin lze rozšířit i na jiné stigmatizované skupiny jako např. různé věkové kategorie, lidi s homosexuální orientací, s různými druhy zdravotních omezení či členy společenských menšin (Pettigrew & Tropp, 2011). Velikost účinku kontaktu na postoje se rovněž výrazně nelišila napříč různými skupinami účastníků studií – kontakt redukoval projevy předsudků nezávisle na věku osob, jejich pohlaví nebo národnosti (v rámci 38 zemí zahrnutých do metaanalýzy; Pettigrew & Tropp, 2006).

Současné výzkumy vlivu meziskupinového kontaktu ukázaly, že ke zlepšení postojů k nečlenským skupinám přispívá nejen přímý kontakt s jejich příslušníky tváří v tvář, ale i nepřímé formy kontaktu (podrobněji viz Graf & Kováčová, v recenzním řízení). Nepřímý meziskupinový kontakt je alternativou k přímému kontaktu např. v podmínkách segregace nečlenských skupin. Tzv. zprostředkovaný kontakt (angl. *extended contact*) označuje vědomí lidí, že jim blízké osoby mají kontakt s příslušníky nečlenských skupin (Wright, Aron, McLaughlin-Volpe, & Ropp, 1997). Pozorovaný kontakt se týká vlivu pozorovaných interakci mezi příslušníky členské a nečlenské skupiny, bez nutnosti aby se samotného kontaktu přímo účastnila pozorující osoba (Mazziota, Mummendey, & Wright, 2011). Meziskupinový kontakt je také možno si jen představit. Mentální simulace meziskupinových interakcí stejně jako ostatní formy nepřímého kontaktu jsou možnostmi, jak redukovat předsudky při nemožnosti setkávání tváří v tvář (Husnu & Crisp, 2010; Turner & Crisp, 2010).

V případě ověřování účinku meziskupinového kontaktu se jako závislá proměnná nejčastěji používají *předsudky* nebo šířeji definované *postoje* k nečlenským skupinám. Oba pojmy jsou často používány synonymicky. Dovidio, Brigham, Johnson a Gaertner (1996) navrhují obecnou definici předsudku jako postoje k určitým sociálním skupinám a jejich členům. Existují však i užší definice předsudku jako „sociální emoce zažívané s ohledem na vlastní sociální identitu příslušníka určité skupiny ve vztahu k nečlenským skupinám“ (Smith, 1993, s. 204) odpovídající emocionální složce

meziskupinových postojů (Fiske, 1998; Graf, Hřebíčková, Petrjánošová, & Leix, 2015; Kouřilová, 2011). Pettigrew a Troppová (2006) zjistili, že kontakt působí primárně na emocionální spíše než kognitivní část meziskupinových postojů. Jinými slovy, kontakt s příslušníky nečlenských skupin typicky vede k větší oblibě nečlenských skupin, ale nezmění stereotypy o nečlenských skupinách.

Výzkum testující účinky meziskupinového kontaktu ověřil jeho působení nejen na postoje, ale i na další proměnné např. na důvěru vůči nečlenským skupinám (Tam, Hewstone, Kenworthy, & Cairns, 2009), na tendenci jim odpouštět (Hewstone, Cairns, Voci, Hamberger, & Niens, 2006; Tam et al., 2007) a připustit vinu vlastní skupiny na meziskupinovém konfliktu (Cehajic & Brown, 2010). Vliv kontaktu se projevil také v případě implicitních metod ke zjišťování meziskupinových postojů (Aberson & Haag, 2007; Prestwich, Kenworthy, Wilson, & Kwan-Tat, 2008; Turner, Hewstone, & Voci, 2007) a fyziologických reakcí vůči nečlenským skupinám měřených na kardiovaskulární, hormonální a neurologické úrovni (Blascovich, Mendes, Hunter, Lickel, & Kowai-Bell, 2001; Page-Gould, Mendoza-Denton, & Tropp, 2008; Walker, Silvert, Hewstone, & Nobre, 2008). Ověření působení meziskupinového kontaktu na celou řadu proměnných za použití různých metod k jejich zjišťování ukazuje široké možnosti působení meziskupinového kontaktu a jeho aplikace v běžných podmínkách.

1.5.2 Kdy kontakt redukuje předsudky?

Výzkum inspirovaný Allportovou hypotézou meziskupinového kontaktu se od počátku soustředil na faktory, za kterých k redukci předsudků dochází. Allportovy čtyři podmínky kontaktu tak představovaly první situační moderátory ve vztahu mezi kontaktem a postoji. Jak jsem uvedla výše, rovnocenný status, meziskupinová spolupráce zaměřená na dosažení společných cílů a institucionální podpora sice zesilují účinky kontaktu s příslušníky nečlenských skupin na postoje vůči nečlenským skupinám, zároveň ale nejsou nezbytnými předpoklady působení kontaktu (Pettigrew & Tropp, 2006; Pettigrew, Tropp, Wagner, & Christ, 2011). Pozdější studie ukázaly, že Allportovy podmínky nejlépe naplňují blízké vztahy s příslušníky nečlenských skupin. Meziskupinové přátelství je jednou z nejúčinějších forem kontaktu uplatňující se při redukci předsudků (Paolini, Hewstone, Cairns, & Voci, 2004; Pettigrew, 1998).

Klíčovým faktorem pro působení meziskupinového kontaktu na postoje je zobecnění zkušeností s konkrétními zástupci nečlenské skupiny na nečlenskou skupinu jako celek. Pro změnu postojů k nečlenským skupinám je nutné, aby byly pozitivní

účinky kontaktu na individuální úrovni přeneseny na skupinovou úroveň (tj. *primární přenos*). K přenosu z individuální na skupinovou úroveň přispívá, pokud si účastníci kontaktu uvědomují odlišnou skupinovou příslušnost sebe a svých interakčních partnerů – tj. jejich *příslušnost k určité sociální kategorii je významná* (angl. *category salience*; Brown & Hewstone, 2005; Harwood, Hewstone, Paolini, & Voci, 2005; Hewstone, 1996; Hewstone & Brown, 1986; Kouřilová, 2011). Jedním z faktorů, který zvyšuje významnost příslušnosti k určité kategorii a usnadňuje tak primární přenos kontaktu na postoje, je *(proto)typičnost* interakčních partnerů z nečlenských skupin. Čím je jejich (proto)typičnost vyšší, tím je pravděpodobnější, že zkušenost s nimi ovlivní postoje k celé nečlenské skupině (Harwood et al., 2005; Islam & Hewstone, 1993; Van Oudenhoven, Groenewoud, & Hewstone, 1996; Voci & Hewstone, 2003).

Významnost sociálních kategorií je považována za podstatný faktor vysvětlující rozdíl mezi vlivem pozitivního a negativního kontaktu na postoje k nečlenským skupinám. Kritika předchozích studií meziskupinového kontaktu se týkala malé pozornosti věnované negativním účinkům kontaktu na postoje (Pettigrew & Tropp, 2006). Paoliniová, Harwood a Rubin (2010) provedli jednu z prvních studií experimentálně srovnávajících účinky pozitivních a negativních zkušeností s příslušníky nečlenských skupin na postoje k těmto skupinám. Účastníci jejich výzkumu se setkali s osobou s jinou skupinovou příslušností (ve skutečnosti spolupracovnicí výzkumníků), jejíž reakce v průběhu kontaktu byly buď pozitivní (např. udržování očního kontaktu, úsměv) nebo negativní (např. vyhýbání se očnímu kontaktu, nezájem o interakci). Následně byli účastníci výzkumu požádáni, aby svoji zkušenost z meziskupinového kontaktu popsali. Ti, kteří zažili negativní kontakt, popisovali osobu častěji pomocí její skupinové příslušnosti ve srovnání s účastníky pozitivního kontaktu, kteří osobu reprezentovali spíše na individuální úrovni. Negativní zkušenosti tedy zvýrazňují významnost příslušnosti interakčních partnerů k různým skupinám. Paoliniová s kolegy tento jev nazvali *efekt valence a významnosti skupinové příslušnosti* (angl. *valence-salience effect*).

Navazující výzkumy v různých meziskupinových kontextech (Austrálie, USA, střední Evropa) potvrdily, že asymetrie v působení pozitivního a negativního kontaktu se přenáší i na úroveň postojů k nečlenským skupinám (Barlow et al., 2012; Graf, Paolini, & Rubin, 2014). Negativní zkušenosti s lidmi z jiných skupin zvyšují pozornost, jakou věnujeme jejich odlišné skupinové příslušnosti (např. arogantní Angličané). Dostupnost určité sociální kategorie ve vědomí pak usnadňuje přenos

z individuální na skupinovou úroveň a napomáhá tak zobecnění zkušeností. Naproti tomu pozitivní kontakt se často odehrává na individuální úrovni, kdy si přátelské zástupce nečlenských skupin neztotožňujeme s kategorií, do které náleží (např. můj kamarád John). V působení meziskupinového kontaktu lze tedy spatřovat paradox: interakce na individuální úrovni přináší pozitivní zkušenosti, které jsou však zřídka zobecňovány na celou nečlenskou skupinu. Naproti tomu negativní zkušenosti vedou k vnímání významnosti rozdílné skupinové příslušnosti usnadňující zobecnění na celou nečlenskou skupinu (Kenworthy, Turner, Hewstone, & Voci, 2005; Paolini et al., 2010).

Snadnější přenos negativního kontaktu na negativní postoje ve srovnání s přenosem pozitivního kontaktu na pozitivní postoje by tedy mělo vést ke zhoršování meziskupinových postojů, což je v přímém rozporu se zjištěními citované metaanalýzy (Pettigrew & Tropp, 2006). Vysvětlení tohoto rozporu nastínila data z pěti středoevropských zemí (Graf et al., 2014) použitá také v této habilitační práci. Ačkoliv se negativní kontakt snadněji přenášel a na postoje a přispíval tak k jejich zhoršování, pozitivní kontakt s příslušníky nečlenských skupin byl v přirozených podmínkách relativně častější. Pozitivní zkušenosti z meziskupinového kontaktu tedy sice postoje k nečlenským skupinám ovlivňují méně, ale ve srovnání s negativními zkušenostmi z kontaktu jsou častější, což vyrovnává vliv pozitivního a negativního meziskupinového kontaktu na postoje (Graf et al., 2014).

V rámci výzkumu podmínek zesilujících nebo zeslabujících vliv meziskupinového kontaktu na postoje byla pozornost věnována spíše situačním faktorům než individuálním rozdílům mezi účastníky kontaktu. V rámci osobnostních charakteristik byl zjištěn vliv extraverze, která na postoje k nečlenským skuipinám působila prostřednictvím větší tendence extravertovaných jedinců navazovat přátelství s lidmi z nečlenských skupin. Meziskupinové přátelství však mělo větší vliv na zlepšování postojů u osob s nízkou mírou extraverze a přívětivosti (Turner, Dhont, Hewstone, Prestwich, & Vonofakou, 2013). Studie Turnerové a kolegů zaměřená na osobnostní rysy však v rámci výzkumu meziskupinového kontaktu představuje výjimku. Pokud je ve výzkumu vztahu mezi kontaktem a postoji věnována pozornost individuálním rozdílům, nejčastěji se jedná o ideologické proměnné, konkrétně o pravicové autoritářství (angl. *right wing authoritarianism*; Altemeyer, 1998) a orientaci na sociální dominanci (angl. *social dominance orientation*; Pratto, Sidanius, Stallworth, & Malle, 1994).

Pravicové autoritářství je významným prediktorem především rasově založených předsudků (Van Hiel & Mervielde, 2005). Na rozdíl od Allportova předpokladu (1954), že kontakt jako situační proměnná nemůže překonat v osobnosti zakořeněné předsudky, novější studie ukázaly, že kontakt je přínosný především pro osoby s vysokou mírou autoritářství (Asbrock, Christ, Duckitt, & Sibley, 2012; Dhont & Van Hiel, 2009; Hodson, 2008). Problémem však zůstává, jak autoritářské jedince k meziskupinovému kontaktu motivovat – právě tyto osoby se totiž kontaktu s příslušníky nečlenských skupin vyhýbají (Pettigrew & Tropp, 2011). U lidí s vyšší mírou *orientace na sociální dominanci* se vyskytuje výraznější tendence k meziskupinovému zkreslení, které tvoří bázi pro aktivaci předsudků (Hewstone, Rubin, & Willis, 2002; Kouřilová, 2011). Orientace na sociální dominanci pozitivně koreluje s nerovnostářskými politickými a společenskými postoji zahrnujícími rasismus, sexismus, patriotismus a nacionalismus (Sidanius, Levin, Liu, & Pratto, 2000). Studie Hodsona (2008) a Dhonta a Van Hiela (Studie 2; 2009) ukázaly, že kontakt vede ke zlepšování předsudků především u osob s vysokou orientací na sociální dominanci. Jiné studie však roli orientace na sociální dominanci ve vztahu mezi kontaktem a redukcí předsudků neprokázaly (Studie 1, Dhont & Van Hiel, 2009).

V rámci modelu duálního procesu (angl. *dual process model*; Duckitt, 2001) byl testován vliv obou ideologických proměnných ve vztahu mezi kontaktem a postoji zároveň (Asbrock et al., 2012). Model duálního procesu vychází z předpokladu, že pravicové autoritářství a orientace na sociální dominanci vyjadřují odlišné motivační cíle ve vztahu k nečlenským skupinám. Pravicové autoritářství vychází z motivace udržet kohezi vlastní sociální skupiny a zajistit její bezpečí. Orientace na sociální dominanci představuje naopak soutěživou motivaci založenou na hodnotách moci a nadřazenosti vlastní členské skupiny nad nečlenskými skupinami. Na rozdíl od pravicového autoritářství se orientace na sociální dominanci vyznačuje strategickým používáním předsudků vůči nečlenským skupinám za účelem vytvoření sociální hierarchie a udržení dominance vlastní skupiny. Zatímco pravicové autoritářství předpovídá předsudky vůči nečlenským skupinám vnímaným jako ohrožující, orientace na sociální dominanci předpovídá předsudky vůči skupinám vnímaným jako soutěžící nebo s nízkým sociálním statusem (Duckitt, 2006).

Předsudky plní v rámci obou ideologických preferencí funkci sociální kontroly nad stavem meziskupinových vztahů (Navarrete, McDonald, Molina, & Sidanius, 2010). Asbrock a kolegové (2010) na základě průřezové i longitudinální studie na

německém reprezentativním vzorku zjistili, že kontakt redukuje předsudky u lidí skórujících vysoko (a nikoliv u skórujících nízko) na škále pravicového autoritářství a naopak, že kontakt redukuje předsudky u lidí skórujících nízko (a nikoliv u skórujících vysoko) na škále orientace na sociální dominanci. Jinými slovy, meziskupinový kontakt redukuje předsudky u lidí s vysokou úrovní pravicového autoritářství, ale nikoliv u lidí orientovaných na sociální dominanci. Klíčovou proměnnou při zlepšování meziskupinových postojů prostřednictvím kontaktu je u autoritářských jedinců redukce vnímané hrozby namířené od nečlenských skupin vůči vlastní skupině. V další části se budu věnovat právě procesům, které se uplatňují při redukci předsudků v důsledku meziskupinového kontaktu.

1.5.3 Jak kontakt redukuje předsudky?

Od počátečních studií zjišťujících, za jakých podmínek se meziskupinový kontakt podílí na zlepšování předsudků, se pozornost výzkumníků přesunula k procesům, prostřednictvím kterých kontakt na postoje působí. Po otázkách „zda“ a „kdy“ se tedy badatelé ptali „jak“ kontakt redukuje předsudky (Brown & Hewstone, 2005). Allport (1954) považoval za klíčové rozšíření znalostí o nečlenské skupině, které zprostředkovává právě meziskupinový kontakt. Ačkoliv meziskupinový kontakt rozšiřuje znalosti o nečlenských skupinách, tyto znalosti mají na redukci předsudků pouze omezený vliv (mediační model viz Pettigrew & Tropp, 2011, str. 80). Novější studie ukázaly, že k redukci předsudků dochází především prostřednictvím emocí (Pettigrew & Tropp, 2008). Za nejpodstatnější je považována redukce negativních emocí (např. meziskupinové úzkosti; Paolini, Hewstone, Voci, Harwood, & Cairns, 2006) a zvýšení pozitivních emocí spojených s nečlenskou skupinou (např. empatie; Swart, Hewstone, Christ, & Voci, 2011).

Meziskupinová úzkost označuje nepříjemné pocity a nervozitu zažívané ve vztahu k nečlenským skupinám – při předjímání nebo během skutečného kontaktu s jejich příslušníky (Stephan & Stephan, 1985). Swart a kolegové (2011) doložili mediační vliv meziskupinové úzkosti ve vztahu mezi kontaktem a postoji na základě tří vln longitudinální studie v Jihoafrické republice. Meziskupinové přátelství měřené v první vlně sběru dat snižovalo meziskupinovu úzkost měřenou v druhé vlně, jejíž redukce zlepšovala meziskupinové postoje v poslední, třetí vlně sběru dat. Metaanalýza zaměřená na testování mediátorů vztahu mezi kontaktem a postoji ukázala, že redukce

úzkosti je nejdůležitějším faktorem, díky kterému dochází k redukci předsudků na základě kontaktu s příslušníky nečlenských skupin (Pettigrew & Tropp, 2008).

S úzkostí pociťovanou v meziskupinovém kontextu souvisí pocit ohrožení ze strany nečlenských skupin. Zatímco úzkost je individuálně zažívaná emoce, hrozba se vyskytuje na úrovni skupin. Stephan, Ybarra a Morrison (2009) rozdělují pocit ohrožení v meziskupinovém kontextu na symbolickou a realistickou hrozbu. *Realistická hrozba* se týká ohrožení materiálních a ekonomických ukazatelů vlastní skupiny např. na základě soutěžení o volná pracovní místa s příslušníky nečlenských skupin. *Symbolická hrozba* se vztahuje k hodnotové orientaci skupiny, jejímu náboženství nebo akceptovanému světonázoru, které mohou ohrožovat např. lidé z jiných kultur nebo náboženských vyznání. Meziskupinový kontakt je schopný potlačit vnímané ohrožení ze strany nečlenských skupin, což snižuje předsudky vůči těmto skupinám (Stephan & Stephan, 2000). Vliv kontaktu na redukci pociťované hrozby a předsudků byl ověřeno i v kontextu České republiky ve vztahu většinové společnosti ke dvěma etnickým menšinám, Vietnamcům a Romům. Kontakt s příslušníky obou menšin výrazně redukoval jak symbolickou tak i realistickou hrozbu pociťovanou českou většinovou společností ze strany Vietnamců a Romů. Redukce obou typů meziskupinové hrozby pak zlepšovala postoje Čechů k Vietnamcům i Romům (Žingora & Graf, 2015).

Meziskupinový kontakt působí na postoje k nečlenským skupinám i prostřednictvím pozitivních emocí. Výzkum v rámci psychologie meziskupinových vztahů opakovaně potvrdil vliv *empatie* na zlepšování vztahů k nečlenským skupinám. Empatie popisuje jednak schopnost pochopit situaci příslušníků nečlenských skupin (tzv. *kognitivní část empatie*) a také schopnost se do nich vcítit (tzv. *afektivní část empatie*; Batson & Ahmad, 2009). Empatie vůči příslušníkům nečlenských skupin se zvyšuje po zkušenostech z kontaktu s nimi. V rámci metaanalýzy Pettigrewa a Troppové (2008) byla empatie konzistentním mediátorem vztahu mezi kontaktem a předsudky. Vliv empatie byl rovněž testován v rámci tří vln longitudinálního výzkumu v Jihoafrické republice. Výsledky ukázaly vliv kontaktu s příslušníky nečlenské skupiny na zvyšování empatie vůči nim, která se odrážela v lepších postojích k nečlenské skupině (Swart et al., 2011).

1.5.4 Sekundární přenos meziskupinového kontaktu

Předchozí část teorie představila primární přenos vlivu meziskupinového kontaktu na postoje za předpokladu možnosti setkávání tváří v tvář. Kvůli formálním či

neformálním překážkám ve společnosti však není kontakt mezi příslušníky různých skupin vždy možný. Např. v situaci, kdy je určitá menšina ve společnosti segregovaná, může ke zlepšování postojů vůči této menšině přispět i kontakt s příslušníky jiné nečlenské skupiny. Tzv. sekundární přenos kontaktu (angl. *secondary transfer effect*) popisuje jev, kdy se postoje k jedné nečlenské skupině zlepšují v důsledku kontaktu s jinou nečlenskou skupinou (Pettigrew, 2009; Tausch et al., 2010). Přenos z postojů k jedné nečlenské skupině na postoje k jiné nečlenské skupině je silnější, pokud lidé vnímají tyto skupiny jako navzájem podobné. Míra podobnosti mezi skupinami operacionalizovaná např. na základě stereotypů nebo sociálního statusu (Bowman & Griffin, 2012; Van Laar, Levin, Sinclair, & Sidanius, 2005) je významným moderátorem sekundárního přenosu kontaktu.

Za snižování předsudků ke dvěma různým nečlenským skupinám je částečně zodpovědný kognitivní proces zobecňování. *Zobecňování postojů* (angl. *attitude generalization*) popisuje rozšířenou tendenci k přenášení postojů k jednomu objektu na druhý, podobný objekt (Fazio, Eiser, & Shook, 2004). Meziskupinový kontakt s příslušníky určité nečlenské skupiny tedy zlepšuje postoje k této (tzv. *primární*) nečlenské skupině, které se přenáší na postoje k jiné (tzv. *sekundární*) nečlenské skupině. Pettigrew (2009) nalezl na základě dat ze dvou německých reprezentatitivních souborů souvislost mezi přátelstvím s imigranty, zlepšením postojů k imigrantům a zlepšením postojů ke dvěma dalším nečlenským skupinám – homosexuálům a bezdomovcům. Tauschová (2010) a Schmidová (2012) se spolupracovníky ověřily zobecňování postojů ke dvěma nečlenským skupinám v důsledku kontaktu s příslušníky jedné z těchto nečlenských skupin v různých meziskupinových kontextech – v USA, Severním Irsku, na Kypru a v osmi evropských zemích. Tauschová s kolegy (2010) ve čtyřech studiích kontrolovali tendenci odpovídat sociálně žádoucím způsobem (studie 3) a vliv kontaktu s méně často potkávanou (sekundární) nečlenskou skupinou (studie 2 a 3). Tímto způsobem vyvrátili námitky, že je sekundární vliv kontaktu na postoje způsoben a) tendencí lidí odpovídat na položky zjišťující postoje k jedné skupině stejně sociálně žádoucím způsobem jako na položky zjišťující postoje k jiné skupině, aby se jevili jako osoby bez předsudků, a b) faktem, že lidé mající častý kontakt s jednou nečlenskou skupinou mají zároveň častější kontakt i s jinými nečlenskými skupinami (tzv. problém sekundárního přenosu).

Kromě zobecňování postojů se v rámci sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu uplatňují i další mechanismy popsané v části o mediátorech primárního

přenosu vlivu kontaktu na postoje. *Empatie* se přenáší nejen z konkrétních zástupců na celou nečlenskou skupinu (Aberson & Haag, 2007; Batson et al., 1997; Pettigrew & Tropp, 2008; Swart et al., 2010, 2011), ale stojí i v pozadí přenosu mezi postoji ke dvěma různým nečlenským skupinám (Vezzali & Giovannini, 2011). Vezzali a Giovannini (2011) ve vzorku italských studentů zjistili, že kontakt s přistěhovalci zvyšuje schopnost představit si sebe v jejich situaci (tzv. kognitivní část empatie, angl. *perspective taking*) a snižuje *úzkost* pociťovanou vůči nim, což souviselo s lepšími postoji k přistěhovalcům. Postoje k přistěhovalcům se – v důsledku zvýšení empatie a snížení úzkosti vůči nim – přenášely na lepší postoje k lidem s postižením a homosexuální orientací. Postoje k těmto sekundárním nečlenským skupinám se zlepšovaly i díky zvýšené empatii a snížené úzkosti vůči lidem s postižením a homosexuální orientací, které souvisely se zvýšenou empatií a sníženou úzkosti vůči přistěhovalcůmv důsledku kontaktu s přistěhovalci.

Dalším možným mechanismem zlepšujícím postoje k nečlenským skupinám je tzv. *deprovincializace* (angl. deprovincialization; Pettigrew, 2009). Pettigrew předpokladá, že meziskupinový kontakt pomáhá lidem rozšiřovat obzory omezené hranicemi vlastní skupiny. V důsledku meziskupinového kontaktu lidé zjišťují, že normy a zvyklosti jejich členské skupiny nejsou jediným měřítkem, což otevírá prostor pro zlepšování vztahů k nečlenským skupinám. Deprovincializace však byla dosud prokázána pouze v omezeném počtu výzkumů (Pettigrew, 2009; Tauch et al, 2010, Studie 1), zatímco jiné její vliv neprokázaly (Tauch et al, 2010, Studie 2, 3 a 4). I v případech, kdy byl vliv deprovincializace prokázán, byly silnějším mediátorem sekundárního přenosu kontaktu postoje k primární nečlenské skupině ve srovnání s postoji k vlastní členské skupině. Důvodem, proč se vliv deprovincializace v některých podmínkách neprojevil, může být její příliš úzké vymezení jako postoje k vlastní členské skupině nebo jako identifikace s vlastní skupinou. Lolliot a kolegové (2013) navrhují deprovincializaci v závislosti na zkoumaném kontextu meziskupinových vztahů operacionalizovat jako podporu multikulturalismu (Verkuyten, 2005) popř. komplexitu sociální identity jedinců (Roccas & Brewer, 2002).

Multikulturalismus je spojován s přijetím a porozuměním společenských menšin a jejich odlišné kultury (Verkuyten, 2005), které se zvyšují v důsledku meziskupinového kontaktu s jejich příslušníky (Verkuyten, Thijs, & Bekhuis, 2010). Multikulturalismus se uplatnil jako mechanismus zprostředkovávající sekundární přenos kontaktu s asijskou minoritou na postoje vůči homosexuálům (Lolliot et al., 2012).

Kontakt s primární nečlenskou skupinou podporuje multikulturní postoje, které zlepšují vztahy k dalším, sekundárním nečlenským skupinám. Multikulturalismus dává smysl v meziskupinových kontextech, které jsou definovány na základě etnicity, národnosti, popř. jiných skupin s jasně rozpoznatelnou kulturou.

Komplexitu sociální identity lze definovat jako kognitivní reprezentaci vzájemných vztahů mezi vlastními sociálními identitami založenými na členstvích v různých sociálních kategoriích. Lidé s vyšší komplexitou sociální identity jsou si vědomi své příslušnosti k vícero sociálním kategoriím. Je pro ně proto snazší nalézt podobnosti mezi sebou a příslušníky nečlenských skupin, se kterými mohou sdílet příslušnost v některé z mnoha sociálních skupin (Brewer & Pierce, 2005). Lidé s častějšího zkušeností z meziskupinového kontaktu mají komplexnější sociální identitu a jejich postoje jsou pozitivnější (Schmid, Hewstone, Tausch, Cairns, & Hughes, 2009). Schmidtová, Hewstone a Tauschová (2014, studie 2) prokázali mediační vliv komplexity sociální identity ve vztahu mezi kontaktem s primární nečlenskou skupinou a postoji k sekundární nečlenské skupině. V Severním Irsku se postoje k znepřátelené etno-náboženské skupině zlepšovaly na základě blízkých vztahů s příslušníky této skupiny. Zlepšené postoje k znepřátelené etno-náboženské skupině zlepšovaly postoje rovněž k imigrantům a homosexuálům. Za zlepšení postojů k primární etno-náboženské skupině i sekundárním nečlenským skupinám bylo zodpovědné zvýšení komplexity sociální identity respondentů v důsledku kontaktu s příslušníky nečlenských skupin. Sekundární vliv kontaktu lze tedy částečně vysvětlit na základě kognitivní restrukturace vlastní sociální identity.

1.5.5 Kritika teorie meziskupinového kontaktu

Pettigrew a Troppová (2011) rozlišují dva typy kritiky meziskupinového kontaktu – informovanou kritiku, která posunuje stav současného poznání, a neinformovanou kritiku, která často vychází z dezinterpretace teorie meziskupinového kontaktu. Navzdory názvu teorie netvrdí její zastánci, že jakýkoliv kontakt mezi příslušníky různých skupin bez ohledu na konkrétní kontext je všemocným lékem k odstranění předsudků (Hewstone, 2003). Již začátky kontaktní hypotézy byly spjaty s výzkumem podmínek, za kterých může mít kontakt na předsudky vliv, s nutností specifikace ekologie vztahů mezi skupinami, u kterých byly studie prováděny.

Jedna z nejmedializovanějších kritik teorie meziskupinového kontaktu (např. Henniger, 2007) nastala po zveřejnění výsledků studie politologa Roberta Putnama

(2007). Putnam analyzoval reprezentativní data z Amerického národního průzkumu a zjistil, že v oblastech s vyšší mírou etnicke diverzity dochází ke snížení sociálního kapitálu. *Sociální kapitál* lze definovat jako důvěru, jakou lidé mají k příslušníkům vlastní a nečlenské skupiny žijícím v blízkém okolí, která souvisí s jejich ochotou aktivně se podílet na veřejném životě. Přítomnost lidí z různých etnických skupin podle Putnama snižuje důvěru lidí v jiné obyvatele blízkého okolí a solidaritu, jakou k nim pociťují. Snížení důvěry v obyvatele zároveň souviselo se snížením důvěry v komunální politiku a její představitele, zpravodajství, nižší politickou participací (účast ve volbách), nižší ochotou přispívat na charitativní účely, nížší mírou udávané spokojenosti, delším časem stráveným před televizí a s kratším časem stráveným ve společnosti přátel. Lidé z etnicky heterogenních oblastí měli podle Putnama (2007) tendenci „zabarikádovat se“ doma a aktivně se nepodílet na životě ve své komunitě.

Putnam však do své analýzy nezařadil proměnné týkající se meziskupinového kontaktu– diverzita sice nabízí příležitosti ke kontaktu mezi členy různých skupin, ale nezaručí, že ke kontaktu skutečně dochází. Stolle, Soroka a Johnson (2008) replikovali Putnamova zjištění. Výsledky se však změnily poté, co mezi prediktory sociálního kapitálu zařadili meziskupinový kontakt. U lidí, kteří měli kontakt se sousedy z nečlenských skupin, neměla etnická heterogenita jejich okolí na sociální kapitál vliv. K podobným závěrům dospěli i další američtí a evropští výzkumníci (Gesthuizen, Van der Meer, & Sheepers, 2008; Rothwell, 2012; Sturgis, Brunton-Smith, Read, & Allum, 2011; Sturgis, Brunton-Smith, Kuha, & Jackson, 2014). V jejich výzkumech byla specifikována míra segregace na úrovni čtvrtí, která lépe charakterizuje příležitosti k meziskupinovému kontaktu. Integrace napříč různými sociálními skupinami ve čtvrtích zvyšovala důvěru jejich obyvatel, nikoliv naopak jak navrhoval Putnam (2007) v rámci svého méně komplexního a tedy méně validního přístupu. Ačkoliv obě studie použily jiná data než Putnam (2009), další výzkum potvrdil, že nižší míra segregace umožňující meziskupinový kontakt vede ke zvýšení důvěry i na základě dat použitých v Putnamově studii a dat z dalšího národně reprezentativního souboru v USA (Uslaner, 2012). Uslaner (2012) shrnuje, že etnická diverzita není příčinou snížení důvěry. Naopak, segregace v blízkém okolí navzájem izoluje lidi s různou skupinovou příslušností a zamezuje tak příležitostem k setkávání, které by důvěru mohlo navodit. Smutnou skutečností je, že opravené Putnamovy závěry se nedostaly do titulků novinového zpravodajství jako tomu bylo v případě jeho předchozích chybných zjištění.

Meziskupinový kontakt vede ke snížení negativních emocí zažívaných ve vztahu k nečlenským skupinám, čímž přispívá k lepším vztahům mezi skupinami. Někteří badatelé však předpokládají, že *meziskupinový konflikt* je nutný ke změně společenského systému, v rámci kterého jsou společenské menšiny diskriminované většinovou společností (Reicher, 2007). Meziskupinový kontakt se členy většinové společnosti zlepšuje u příslušníků společenských menšin postoje ke společenské většině, což jim znesnadňuje rozeznat projevy diskriminace namířené vůči nim (Graf et al., 2014). Neschopnost poznat svoji nevýhodnou pozici ve společnosti pak snižuje motivaci příslušníků společenských menšin mobilizovat se za účelem odstranění sociálních nerovností (Dixon, Tropp, Durrheim, & Tredoux, 2010; Saguy & Chernyak-Hai, 2012; Saguy, Tausch, Dovidio, & Pratto, 2009). Pettigrew a kolegové (2011) však namítají, že velikost účinku kontaktu na postoje je typicky menší u příslušníků *společenských menšin* ve srovnání s členy majoritní společnosti. Dopad meziskupinového kontaktu na utlumení motivace ke společenské změně je tak menší v případě skupiny, která by změnu měla iniciovat.

Pettigrew a Troppová (2011) dále dodávají, že uskutečnění společenských změn typicky není možné bez toho, aniž by příslušníci většinové společností ustoupili ze svých privilegií. Schopnost vcítit se do znevýhodněné pozice společenských menšin, která se objevuje v důsledku kontaktu s jejich příslušníky, vede k ochotě členů většinové společnosti přidat se ke společným protestům proti diskriminujícími chování a projevům nenávisti (Mallet et al., 2008). Kontakt příslušníků společenských menšin se společenskou většinou jim může nejen pomoci získat spojence v boji za společenské změny, ale také zjistit míru, s jakou je jejich skupina diskriminovaná – na základě posouzení rozdílů v možnostech a výsadách, jakých se dostává příslušníkům společenské většiny a nikoliv menšin (Poore et al., 2002). Schopnost zjistit míru tzv. relativní deprivace vlastní členské skupiny a rozsah její diskriminace se spojuje s ochotou angažovat se v hnutí za změnu společenského systému znevýhodňujícího příslušníky menšin (Dixon, Levine, Reicher, & Durrheim, 2012). Výzkum vlivu meziskupinového kontaktu zvlášť u členů společenských menšin a většinové společnosti a jeho propojení s procesy vedoucími k odstranění společenských nerovností jsou další agendou teorie meziskupinového kontaktu.

1.5.6 Omezení teorie meziskupinového kontaktu a budoucí výzkum

Vliv kontaktu na postoje je nižší u příslušníků *společenských menšin* ve srovnání s většinovou společností, což naznačuje rozdílné působení meziskupinového kontaktu v závislosti na společenském statusu (Hopkins & Kahani-Hopkins, 2006). Především příslušníci společensky znevýhodňovaných skupin mohou očekávat, že členové ve společnosti dominujících skupin vůči nim budou uplatňovat předsudky a diskriminující chování (Shelton, 2003; Tropp, 2006). Výzkum vlivu meziskupinového kontaktu by se proto v budoucnu měl soustředit právě na členy společenských menšin a na navržení intervencí, které by byly efektivní bez ohledu na společenský status osob.

Dalším omezením padesáti let výzkumu účinků meziskupinového kontaktu, které Pettigrew a Troppová (2006) zmiňují, je převaha studií s průřezovým designem nad studiemi *longitudinálními* či experimentálními. Problémem průřezových studií je fakt, že nemohou prokázat kauzální vztah mezi kontaktem s příslušníky jiných skupin a zlepšováním postojů k těmto skupinám. Korelační studie nemohou vyvrátit alternativní vysvětlení vztahu mezi kontaktem a předudky – tj. opačný směr působení od nízkých počátečních předsudků k vyšší motivaci setkávat se a udržovat kontakt s lidmi s jinou skupinovou příslušností, tzv. *vliv samovýběru* (angl. *self-selection effects*, Hewstone & Swart, 2011). V současnosti však přibývá longitudinálních studií zjišťujících vliv kontaktu v průběhu několika měření (e.g., Al Ramiah & Hewstone, 2012; Binder et al., 2009; Eller & Abrams, 2004; Levin, van Laar, & Sidanius, 2003; Swart, Hewstone, Christ, & Voci, 2011), které dokazují přínos kontaktu pro zlepšování meziskupinových postojů. Některé z longitudinálních studií potvrzují i přítomnost vlivu samovýběru (např. Binder et al., 2009), který však neohrožuje platnost východisek teorie meziskupinového kontaktu a jejich použití pro intervence k redukci předsudků.

1.6 Pětifaktorový model osobnosti

Pětifaktorový model osobnosti byl doposud používán zejména pro sebeposuzování nebo posuzování jiného člověka. V poslední době se však uplatňuje i při zkoumání meziskupinových fenoménů (Ekehammar & Akrami 2003; Ekehammar, Akrami, Gylje, & Zakrisson, 2004; Turner, Dhont, Hewstone, Prestwich, & Vonofakou, 2013) nebo při posuzování stereotypů (tj. charakteristik spojovaných s určitou sociální skupinou; Hřebíčková & Graf, 2014; Terracciano et al., 2005). Charakteristiky obsažené v pětifaktorovém modelu byly použity k zachycení typických vlastností představitelů vlastního národa a sousedních národů i k sebeposouzení účastníků výzkumu. Z tohoto

důvodu stručně představuji obsah pěti obecných dimenzí osobnosti v tabulce 1.2. Jednotlivé dimenze pětifaktorového modelu (PFM) jsou obvykle pojmenovány jako *neuroticismus* nebo *emocionální stabilita*, *extraverze*, *otevřenost vůči zkušenosti* nebo *intelekt*, *přívětivost* a *svědomitost* (Digman, 1990; Goldberg, 1990; Hřebíčková, 2011).

Tabulka 1.2

Přehled charakteristik obsažených v pětifaktorovém modelu osobnosti (upraveno a přepracováno podle Hřebíčkové, 2011)

napjatý	N	*klidný*
neklidný	*Neuroticismus*	*uvolněný*
labilní	*Emocionální (ne)stabilita*	*vyrovnaný*
nejistý	Odlišuje jedince náchylné k psychickému	*stabilní*
vznětlivý	vyčerpání a obtížně zvládající psychickou zátěž	*sebejistý*
popudlivý	od jedinců vyrovnaných a odolných vůči	*nezdolný*
	psychickému vyčerpání.	
společenský	E	*uzavřený*
aktivní	*Extraverze*	*málomluvný*
povídavý	Odlišuje jedince vyhledávající kontakt s druhými,	*plachý*
družný	aktivní a energické od jedinců zdrženlivých,	*nesmělý*
průbojný	samostatných a upřednostňujících spíše pomalejší	*samotářský*
smělý	tempo.	*tichý*
zvídavý	O	*konvenční*
originální	*Otevřenost vůči zkušenosti*	*pragmatický*
tvořivý	*Intelekt*	*realistický*
obrazotvorný	Odlišuje jedince vyhledávající nové zkušenosti,	*nepřizpůsobivý*
inteligentní	prožitky a tolerující neznámé od jedinců	*neinteligentní*
kultivovaný	upřednostňujících spíše osvědčené, majících sklon	*nevzdělaný*
	chovat se konvenčně a zastávat konzervativní	
	postoje.	
dobrosrdečný	P	*panovačný*
laskavý	*Přívětivost*	*útočný*
snášenlivý	Zjišťuje kvalitu vztahů k druhým na kontinuu od	*pomstychtivý*
srdečný	soucítění po nepřátelskost v myšlenkách, pocitech	*bezcitný*

skromný	i činech.	*despotický*
smířlivý		*konfliktní*
spolehlivý	S	*bezcílný*
pracovitý	*Svědomitost*	*nedbalý*
přesný	Zjišťuje míru motivace a vytrvalosti na cíl	*líný*
pořádkumilovný	zaměřeného chování. Odlišuje spolehlivé, na sebe	*nesvědomitý*
zodpovědný	náročné lidi od těch, kteří jsou lhostejní a nedbalí.	*chaotický*
pečlivý		*nevytrvalý*

1.7 Shrnutí

V první kapitole jsem se nejprve vymezila meziskupinového chování vůči chování individuálnímu. Popsala jsem klíčový kognitivní proces sociální kategorizace, na jehož základě probíhá rozlišování skupinové příslušnosti osob. Zabývala jsem se vztahem k vlastní členské skupině a tendencí preferovat její příslušníky před příslušníky nečlenských skupin– tzv. meziskupinovým zkreslením. Po identifikaci skupinové příslušnosti osob, se kterými se setkáváme, jsou automaticky aktivovány stereotypní představy o jejich typických vlastnostech. Tyto vlastnosti jsou pak spolu s jejich hodnocením přenášeny z úrovně celých skupin na úroveň jednotlivců – konkrétních osob, se kterými se setkáváme. Popsala jsem stereotypy, předsudky a z nich vyplývající chování – diskriminaci. Možnosti zlepšování meziskupinových postojů a vztahů mezi příslušníky různých skupin zkoumá teorie meziskupinového kontaktu, jejíž předpoklady a východiska jsem diskutovala. Na závěr jsem představila pětifaktorový model osobnosti, který byl ve výzkumu použit k zachycení stereotypních charakteristik typických představitelů středoevropských národů i k zachycení osobnostních vlastností účastníku výzkumu. Vymezila jsem obsah pěti obecných dimenzí osobnosti.

II. METODOLOGIE VÝZKUMU MEZISKUPINOVÝCH POSTOJŮ A KONTAKTU

Habilitační práce představuje výsledky výzkumů emoční složky postojů k vlastnímu národu a sousedním národům (třetí kapitola), primárního přenosu meziskupinového kontaktu s příslušníky sousedních národů na postoje k sousedním (čtvrtá kapitola) a sekundárního přenosu vlivu meziskupinového kontaktu s příslušníky určitého národa na postoje k ostatním třem středoevropským národům (páta kapitola). V druhé kapitole si kladu za cíl seznámit čtenáře s celkovou strategií výzkumu a podrobněji popsat použité metody, tak abych se v dalších kapitolách věnovaných jednotlivým výzkumným otázkám mohla zabývat prezentací získaných výsledků. V rámci druhé kapitoly specifikuji postup sběru dat v pěti středoevropských zemích. Představím metody pro zjišťování národních stereotypů v kontextu pětifaktorového modelu osobnosti, škály zachycující vztah k vlastnímu národu a sousedním národům a škály postihující průběh a povahu kontaktu mezi lidmi různých národností. Vysvětlím postup obsahové analýzy volných výpovědí, v nichž respondenti popisovali svoje zkušenosti ze setkání s příslušníky sousedních zemí.

2.1 Respondenti

V rámci výzkumného projektu jsem se primárně zaměřila na pohraniční regiony, neboť představují místo častého kontaktu mezi lidmi různých národností. Předpokládala jsem, že postoje k sousedním národům budou v pohraničních oblastech více propracované z důvodu jejich častější aktivace způsobené významnějším zastoupením příslušníků jiných národů v každodenním životě. Zajímal mě vzájemný vztah Čechů a lidí ze zemí sousedících s Českou republikou. Respondenty byli tedy lidé ze čtyř pohraničních regionů žijící na obou stranách státních hranic České republiky a čtyř sousedních zemí. Z tohoto důvodu bylo českých respondentů ve srovnání se zahraničními výrazně více. Účastníky výzkumu byli nejčastěji studující vysokých škol. Nejprve byla oslovena vedení vybraných univerzit, popř. vyšších odborných škol v České republice a čtyřech sousedních zemích s žádostí o povolení sběru dat. České univerzity podílející se na výzkumu se nacházely v blízkosti hranic se sousedními státy. V blízkosti Německa to byla Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem,

v blízkosti Polska Univerzita Hradec Králové a Slezská univerzita v Opavě, v blízkosti Slovenska Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně a v blízkosti Rakouska Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

V Rakousku se výzkumu zúčastnily univerzity z Lince, Grazu a Vídně spolu s vyššími odbornými školami z Deggendorfu a St. Pöltenu. V Polsku to byly univerzity v Krakově, Wroclavi a ve Varšavě. Němečtí respondenti byli osloveni prostřednictvím univerzit ve Würzburgu, Řezně (Reggensburgu), Drážďanech a Freibergu. Na Slovensku se výzkumu zúčastnily univerzity a vyšší odborné školy z Ružomberku, Trenčína, Trnavy, Žiliny a Bratislavy. Původním cílem při sběru dat bylo zaměřit se na respondenty žijící co nejblíže hranicím. Především v zahraničí se však jednalo o komplikovaný úkol vzhledem k rozsáhlosti a časové náročnosti vyplňovaných materiálů. Např. v Polsku bylo nutné se po pokusu naplnit požadovaný počet respondentů z univerzit v Krakově a Wroclavi obrátit i na studující z Varšavy. V Rakousku byla z tohoto důvodu oslovena univerzita v Grazu.

Pokud to pravidla univerzit o rozesílání korespondence na univerzitní e-mailové adresy studentů dovolovala, obdrželi studenti výzvu ke spolupráci na mezinárodním výzkumu e-mailem. V případě rozporu s pravidly o ochraně osobních údajů bylo přímé oslovení studentů prostřednictvím e-mailu nahrazeno výzvou umístěnou na webové stránky univerzit. E-mail i výzva obsahovaly vysvětlení výzkumného záměru spolu s odkazem na webové stránky Psychologického ústavu AV ČR, kde se nacházel elektronický dotazník. Účast respondentů byla dobrovolná bez návaznosti na jejich studijní povinnosti. Byla zdůrazněna anonymita poskytnutých údajů a jejich využití pouze pro vědecké účely. Českým účastníkům výzkumu byla jako motivace ke spolupráci přislíbena zpětná vazba v podobě stručného popisu profilu jejich osobnosti. Profil osobnostních charakteristik založený na pětifaktorovém modelu byl sestaven na základě sebeposouzení osobnostních charakteristik, jež bylo součástí on-line dotazníku. Respondenti, kteří poskytli svoje e-mailové adresy, dostali po uzavření sběru dat do svých e-mailových schránek stručný osobnostní profil s vysvětlením kladů a záporů vyplývajících z vysokých, popř. nízkých skórů v pěti základních dimenzích osobnosti.

Výzkumný soubor ve studii o meziskupinových postojích a primárním přenosu meziskupinového kontaktu (kapitola 3 a 4) tvořilo celkem 1 276 respondentů z České republiky, Německa, Polska, Rakouska a Slovenska. Tabulka 2.1 představuje dvojice skupin respondentů české a cizí národnosti z jednotlivých pohraničních regionů České republiky a jejich čtyř sousedních zemí. Např. první dva sloupce tabulky poskytují

demografické informace o českých účastnících z pohraničí sousedícího s Rakouskem a o rakouských účastnících žijících na druhé straně této státní hranice. Poslední sloupec tabulky 2.1 shrnuje demografické údaje o celém výzkumném souboru dohromady. Redukce respondentů ze všech zemí a pohraničních regionů byla provedena z důvodu výběru respondentů, kteří popsali svoji zkušenost s lidmi ze sousedních zemí.
Z celkového počtu respondentů s volnou výpovědí jsem tedy vybrala takové výpovědi, které zkušenost z kontaktu skutečně popisovaly a neobsahovaly pouze tvrzení jako např.: „s Rakušanem jsem se nikdy nesetkala“.

Výzkumný soubor ve studii o sekundárním přenosu meziskupinového kontaktu v pěti středoevropských zemích tvořilo 5012 respondentů z České republiky, Německa, Polska, Rakouska a Slovenska (viz tabulka 2.2). V páté kapitole jsem pracovala s celým souborem respondentů z pěti zemí, protože nebylo nutné vybrat pouze respondenty, u kterých proběhla obsahová analýza volných výpovědí. Při výzkumu sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu jsem použila položky zjišťující počet přátel a známých ze sousedních zemí. Tuto uzavřenou otázku zodpověděla většina respondentů.

Tabulka 2.1

Počet a demografické charakteristiky respondentů ze čtyř pohraničních regionů České republiky a respondentů ze čtyř sousedních zemí (viz kapitoly III a IV)

	CZ_au	AU_cz	CZ_ge	GE_cz	CZ_pl	PL_cz	CZ_sk	SK_cz	celkem
Počet respondentů	165	146	176	132	174	134	176	173	1 276
Průměrný věk (*M*)	23,43	26,53	23,19	24,17	22,21	22,88	25,03	24,42	24,04
Směrodatná odchylka věku (*s*)	4,53	8,36	5,12	5,32	4,64	2,95	7,68	6,50	6,02
Minimální věk	18	18	19	19	18	19	18	19	18
Maximální věk	54	65	51	53	49	35	64	55	65
% zastoupení žen	78 %	74 %	80 %	67 %	81 %	84 %	73 %	87 %	78 %

Pozn. CZ_au = Češi z pohraničí sousedícího s Rakouskem; AU_cz = Rakušané z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_ge = Češi z pohraničí sousedícího s Německem; GE_cz = Němci z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_pl = Češi z pohraničí sousedícího s Polskem; PL_cz = Poláci z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_sk = Češi z pohraničí sousedícího se Slovenskem; SK_cz = Slováci z pohraničí sousedícího s Českou republikou.

Tabulka 2.2

Počet a demografické charakteristiky respondentů z České republiky, Rakouska, Německa, Polska a Slovenska (viz kapitola V)

	Česká republika	Rakousko	Německo	Polsko	Slovensko	celkem
Počet respondentů	3648	324	298	267	475	5012
Průměrný věk (*M*)	22,70	25,04	23,66	22,64	24,11	23,03
Směrodatná odchylka věku (*s*)	4,41	7,23	5,06	3,38	6,33	4,89
Minimální věk	18	18	18	17	16	16
Maximální věk	88	65	63	53	66	88
% zastoupení žen	71 %	76 %	69 %	86 %	78 %	73 %

2.2 Metody a postup výzkumu

Sběr dat byl proveden pomocí on-line dotazníkového šetření. Ve webovém formuláři za sebou následovaly demografické informace o respondentech (pohlaví, věk, studijní obor, znalost cizích jazyků), popis zkušeností s lidmi nejbližší sousední národnosti (tzv. volná výpověď o průběhu meziskupinového kontaktu), posouzení stereotypů vlastního národa, posouzení vztahu k vlastnímu národu na škále emočního teploměru a výjimečnosti vlastního národa. Pro každou ze sousedních zemí zvlášť se dále vyskytovaly položky zjišťující výskyt a frekvenci kontaktu s rodinnými příslušníky, přáteli a známými sousední národnosti (tj. kvalita a kvantita kontaktu), posouzení stereotypů typických představitelů sousední země (tj. národní stereotypy), teploměr vřelosti vztahu k obyvatelům sousední země (tj. meziskupinové postoje) a položky zjišťující jejich vnímanou výjimečnost. Frekvence kontaktu, národní stereotypy, postoje i výjimečnost byly zjišťovány u každého z účastníků výzkumu vždy pro každou ze čtyř sousedních zemí (*outgroups*). Vysokoškoláci nejdříve zaznamenali svoje meziskupinové postoje k vlastní zemi (tj. národní stereotypy, afektivní část postojů a vnímanou výjimečnost). Druhé v pořadí bylo posouzení typických příslušníků země, která byla dané oblasti nejblíže (např. studenti Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně nejprve posuzovali typického Slováka). Posouzení typických představitelů zbývajících tří zemí bylo generováno v náhodném pořadí. Na závěr posoudili respondenti identifikaci s vlastním národem a svoji vlastní osobnost na škálách rysových deskriptorů.

2.2.1 National Character Survey pro posouzení národních stereotypů

Dotazník National Character Survey (NCS, Terracciano et al., 2005) byl primárně vytvořen k posuzování osobnostních charakteristik typického představitele určitého národa (národního stereotypu), tak aby bylo možné posouzení národního stereotypu porovnávat s již existujícími daty pro sebeposouzení a posouzení jinými podle inventáře NEO-PI-R. Proto třicet škál dotazníku NCS obsahově koresponduje s třiceti subškálami v inventáři NEO-PI-R. Na rozdíl od dvou set čtyřiceti položek inventáře NEO-PI-R, kde je každá subškála reprezentována osmi položkami, však dotazník NCS používá pouze třicet položek, kde každá z nich reprezentuje jednu subškálu z inventáře NEO-PI-R. Dotazník NCS tvoří pětibodové bipolární škály, které jsou na každém pólu vymezeny dvěma až třemi adjektivy, popř. krátkými slovními spojeními. Například první škála dotazníku NCS určená pro měření úzkostnosti zjišťuje,

do jaké míry jsou typičtí představitelé určité země *úzkostní, nervózní, dělají si starosti* vs. *uvolnění, klidní, vyrovnaní*. Přehled škál a subškál inventáře NEO-PI-R a dotazníku NCS spolu s jejich stručnou charakteristikou je uveden v tabulce 2.4.

Tabulka 2.4

Přehled škál a subškál NEO osobnostního inventáře (NEO-PI-R) a National Character Survey (NCS)

Název škál a subškál NEO-PI-R a NCS	Charakteristika subškál NEO-PI-R	Škály NCS
NEUROTICISMUS		
N1: úzkostnost	Obavy a strach z toho, jak všechno dopadne.	*uvolněný* vs. *úzkostný*
N2: hněvivost – hostilita	Pociťování hněvu a zatrpklosti.	*vyrovnaný* vs. *popudlivý*
N3: depresivnost	Prožívání smutku a zoufalství.	*spokojený* vs. *depresivní*
N4: rozpačitost	Pocit trapnosti, studu nebo rozpaků.	*sebejistý* vs. *nesmělý*
N5: impulzivnost	Podléhání pokušení (jídlo, alkohol, cigarety, drogy, nakupování).	*ovládající se* vs. *impulzivní*
N6: zranitelnost	Tendence nechat se pohltit naléhavými událostmi nebo stresovými situacemi, tendence jednat panicky.	*psychicky vyrovnaný* vs. *zranitelný*
EXTRAVERZE		
E1: vřelost	Přátelskost, náklonnost a zalíbení pro druhé.	*chladný* vs. *vřelý*
E2: družnost	Společenskost, vyhledávání sociálních kontaktů.	*samotářský* vs. *družný*
E3: asertivita	Dominance a důrazné sebeprosazování.	*podřizuje se* vs. *průbojný*
E4: aktivnost	Energičnost, tendence žít život v rychlém tempu.	*pomalý* vs. *aktivní*
E5: vyhledávání vzrušení	Upřednostňování vzrušujících zážitků a výrazných smyslových podnětů.	*vyhýbá se vzrušujícím zážitkům* vs. *má rád dobrodružství*
E6: pozitivní emoce	Optimismus a pocit životního štěstí.	*vážný* vs. *veselý*
OTEVŘENOST VŮČI ZKUŠENOSTI		
O1: fantazie	Vytváření zajímavého vnitřního světa, představivost a fantazie.	*praktický* vs. *s bohatou fantazií*
O2: estetické prožívání	Smysl pro umění a krásu, senzitivita.	*nezajímající se o umění* vs. *citlivý k umění a kráse*
O3: prožívání	Sch zhodnotit a prožívat u sebe a s druhými velké množství pozitivních i negativních emocí.	*necitlivý* vs. *citlivý*
O4: novátorské činnosti	Upřednostňování nového a rozmanitého před rutinním a známým.	*upřednostňující zvyk* vs. *upřednostňující změnu*
O5: ideje	Intelektuální zvídavost, otevřenost novým a nekonvenčním myšlenkám.	*s ohraničenými zájmy* vs. *otevřený přijímat nové*

		myšlenky
O6: hodnoty	Ochota ověřovat sociální, politické a religiózní hodnoty, nedogmatické myšlení.	*lpí na tradici* vs. *tolerantní, ochotný přijímat nové myšlenky*
PŘÍVĚTIVOST		
P1: důvěra	Tendence důvěřovat druhým.	*podezíravý* vs. *důvěřivý*
P2: upřímnost	Čestné a přímé jednání.	*lstivý* vs. *upřímný*
P3: altruismus	Velkorysost, ohleduplnost a přání pomáhat druhým.	*sobecký* vs. *štědrý*
P4: poddajnost	Upřednostňování spolupráce před soutěživostí.	*soutěživý* vs. *spolupracující*
P5: skromnost	Pokora před druhými.	*domýšlivý* vs. *skromný*
P6: jemnocit	Starostlivost, soucit a sympatie s druhými.	*nesoucitný* vs. *soucitný*
SVĚDOMITOST		
S1: způsobilost	Připravenost a schopnost efektivně řešit úkoly.	*nezpůsobilý* vs. *výkonný*
S2: pořádkumilovnost	Umění dobře si všechno zorganizovat, postupovat metodicky.	*nesystematický* vs. *systematický*
S3: zodpovědnost	Dodržování pravidel, spolehlivost.	*nespolehlivý* vs. *svědomitý*
S4: cílevědomost	Tendence zadávat si náročné úkoly a plnit je.	*bez cílů a ambicí* vs. *ctižádostivý*
S5: disciplinovanost	Schopnost motivovat se k dokončení úkolu a odolávat rušivým vlivům.	*váhavý* vs. *vytrvalý*
S6: rozvážnost	Schopnost promýšlet si věci předem.	*neuvážlivý* vs. *uvážlivý*

Škály dotazníku NCS pro posuzování stereotypů vykazovaly uspokojivé psychometrické charakteristiky. Podrobnější údaje o reliabilitě škál, reliabilitě mezi posuzovateli a faktorové struktuře jsou uvedeny v publikaci Hřebíčkové a Grafové (2014). Psychometrické charakteristiky NEO osobnostního inventáře (NEP-PI-R S a J) jsou k dispozici v příručce pro používání této metody (Hřebíčková, 2004).

2.2.2 Inventář přídavných jmen (IPJ-R) pro sebeposouzení osobnosti

Pro sebeposouzení osobnostních vlastností účastníků výzkumu byla použita původní česká metoda – Inventář přídavných jmen (IPJ) založená rovněž na pětifaktorovém modelu osobnosti. Metoda IPJ vznikla v rámci lexikální analýzy českých osobnostně relevantních vlastností (Hřebíčková, 1995, 2011). Inventář přídavných jmen (IPJ) tvoří šedesát dvojic protikladných přídavných jmen, dvanáct pro každou dimenzi pětifaktorového modelu. Přídavná jména obsažená i v IPJ-R (revidovaná verze) jsou uvedena v tabulce 2.5. Většina přídavných jmen pochází z reprezentativní taxonomie českých přídavných jmen popisujících osobnost (Hřebíčková, 1995), případně byla doplněna na základě výsledků analýz přídavných jmen

přeložených do češtiny z americké angličtiny (tzv. *markery pětifaktorové struktury*; Hřebíčková & Ostendorf, 1996).

Na výběru přídavných jmen nejlépe reprezentujících pětifaktorovou strukturu v češtině se podíleli tři experti. Reprezentativní přídavná jména vybírali ze seznamů dvaceti přídavných jmen s nejvyššími faktorovými náboji pro jednotlivé dimenze pětifaktorového modelu z původní české pětifaktorové struktury a ze struktury odvozené z přeložených markerů. Výsledný inventář přídavných jmen (IPJ) byl poté předložen respondentům, aby podle něj provedli sebeposouzení. Podle výsledků faktorové analýzy škál byla některá přídavná jména přeformulována a vznikl revidovaný inventář. Podrobnější údaje o jeho psychometrických charakteristikách lze najít v publikovaných studiích (Hřebíčková, 2004; Hřebíčková, Urbánek, & Čermák, 2000; Hřebíčková et al., 2000). Psychometrické charakteristiky české a německé verze IPJ-R byly ověřeny při posuzování národních stereotypů (Kouřilová, 2006; Kouřilová & Hřebíčková, 2009).

Tabulka 2.5

Inventář přídavných jmen reprezentujících pětifaktorovou strukturu (IPJ-R)

Přídavná jména obsažená v Inventáři přídavných jmen	
Extraverze	1. *družný – samotářský*, 6. *otevřený – uzavřený*, 11. *společenský – nespolečenský*, 16. *temperamentní – netemperamentní*, 21. *průbojný – neprůbojný*, 26. *smělý – nesmělý*, 31. *povídavý – málomluvný*, 36. *řečný – tichý*, 41. *sdílný – mlčenlivý*, 46. *hovorný – nemluvný*, 51. *prosazující se – zdrženlivý*, 56. *energický – bez energie*
Přívětivost	2. *dobrosrdečný – necitelný*, 7. *přívětivý – nepřívětivý*, 12. *snášenlivý – nesnášenlivý*, 17. *zdvořilý – nezdvořilý*, 22. *laskavý – nelaskavý*, 27. *soucitný – nemilosrdný*, 32. *skromný – domýšlivý*, 37. *charakterní – bezcharakterní*, 42. *tolerantní – netolerantní*, 47. *neagresivní – agresivní*, 52. *upřímný – neupřímný*, 57. *smířlivý – útočný*
Svědomitost	3. *pečlivý – nepečlivý*, 8. *svědomitý – nesvědomitý*, 13. *pilný – lenivý, 18. vytrvalý – nevytrvalý, 23. důkladný – chaotický*, 28. *spolehlivý – nespolehlivý*, 33. *systematický – nesystematický*, 38. *cílevědomý – bezcílný*, 43*, pracovitý – lenošný*, 48. *důsledný – nedůsledný*, 53. *pořádný – nepořádný*, 58. *zodpovědný – nezodpovědný*
Emocionální stabilita	4. *psychicky vyrovnaný – psychicky nevyrovnaný*, 9. *klidný – neklidný*, 14. *uvolněný – napjatý*, 19. *stabilní – labilní*, 24. *klidný – nervózní*, 29. *vyrovnaný – náladový*, 34. *neúzkostný – úzkostný*, 39. *odolný vůči stresu – neodolný vůči stresu*, 44. *nerozrušitelný – rozrušitelný*, 49. *se sebou spokojený – se sebou nespokojený*, 54. *klidný – vznětlivý*, 59. *plný obav –*

	bezstarostný
Intelekt / otevřenost vůči zkušenosti	5. *inteligentní – neinteligentní*, 10. *chytrý – hloupý*, 15. *vzdělaný – nevzdělaný*, 20. *bystrý – omezený*, 25. *nadaný – nenadaný*, 30. *tvořivý – netvořivý*, 35. *originální – konvenční*, 50. *obrazotvorný – neobrazotvorný*, 45. *zvídavý – nezvídavý*, 50. *vnímavý – nevnímavý*, 55. *přemýšlivý – nepřemýšlivý*, 60. *zajímající se o umění – nezajímající se o umění*

Pozn. Číslo před každou dvojicí přídavných jmen označuje její pořadí v IPJ-R.

V současné sociální psychologii se k zachycení obsahu stereotypů nejčastěji používá model Fiskeové a kolegů (1992, 2002; viz 1.4.1). Na rozdíl od pětifaktorového obsahuje model Fiskeové pouze dvě dimenze – *vřelost* a *kompetenci*. Model stereotypních obsahů byl vytvořen v rámci výzkumného proudu sociální kognice zabývajícího se zákonitostmi poznávání sociální reality. Fiskeová a kolegové předpokládají, že vřelost a kompetence odpovídají dvěma dimenzím, které při vnímání svého sociálního okolí vyhodnocujeme nejčastěji. Pokud se setkáme s cizími lidmi, zajímají nás jejich úmysly neboli míra jejich přátelskosti (vřelost) a také míra jejich schopností úmysly naplnit (kompetence). Pětifaktorový model byl vytvořen v rámci psychologie osobnosti, která se zabývá detailním popisem odlišností mezi jednotlivými lidmi. Teprve později byl pětifaktorový model využit i ke zkoumání stereotypů. Lze uzavřít, že model Fiskeové je obecnější než pětifaktorový model obsahující také vlastnosti, které při posuzování stereotypních vlastností nejsou tak důležité. Vřelost a kompetence jsou však obsaženy i v pětifaktorovém modelu, např. v subškálách E1 a S1 (viz tabulku 2.4).

2.2.3 Emoční teploměry zjišťující meziskupinové postoje

Emocionální složka meziskupinových postojů byla zjišťována pomocí tzv. emočních teploměrů (Haddock, Zanna, & Esses, 1993). Emoční teploměry znázorňují graficky srozumitelnou formou pociťovaný chlad vs. vřelost, kterými lze přeneseně vyjádřit negativní vs. pozitivní postoje k určitým skupinám. Respondenti byli požádáni, aby na škále pomyslného teploměru symbolizující vřelost/chlad vyznačili bod, který nejlépe vystihuje jejich osobní vztah k příslušníkům vlastního národa a sousedních národů ve středoevropském regionu. Pro každý z pěti posuzovaných národů byl k dispozici samostatný teploměr. Emoční teploměry následovaly v dotazníku vždy po posouzení národních stereotypů dané země.

Škála teploměru byla ukotvena body 0 a 100, kdy 0 označovala chlad, 100 vřelost a 50 nevyhraněnost. Respondenti mohli vybírat celkem ze třiceti bodů škály (počet bodů byl redukován z důvodu místa ve webovém formuláři).

Doslovná instrukce zněla:

Jak byste na škále od 0 do 100 odpovídající stupnici teploměru, kdy 0 označuje chlad, 100 vřelost a 50 nevyhraněnost, vyjádřil/-a svůj osobní vztah k příslušníkům vlastního národa? Váš vztah zaznačte v odpovídající části stupnice mezi 0 a 100.

2.2.4 Posuzování výjimečnosti národů

Respondenti byli rovněž dotazováni, do jaké míry považují svůj národ a sousední čtyři národy za výjimečné. Odpovídali na pětibodové škále ukotvené póly „zcela nesouhlasím“ (kódováno jako 1) po „zcela souhlasím“ (kódováno jako 5) s vyššími hodnotami označujícími vyšší vnímanou výjimečnost.

Doslovná instrukce zněla:

Myslíte si, že jsou Poláci jako národ něčím výjimeční?

2.2.5 Kontakt s příslušníky sousedních národů

Ke zjišťování meziskupinového kontaktu byly použity jak uzavřené otázky s předem danými možnostmi odpovědí, tak i otevřená otázka vybízející respondenty k volnému popisu zkušeností z kontaktu s příslušníky sousedních národů. Meziskupinový kontakt pomocí *uzavřených otázek* byl u každého z respondentů zjišťován pro každý ze čtyř středoevropských národů zvlášť. Respondentů jsem se vždy dotazovala na kvalitativní (blízkost vztahu s příslušníky sousedního národa) i kvantitativní (frekvenci vzájemného setkávání) aspekty kontaktu. Účastníci výzkumu nejprve odpověděli na otázku, zda navštívili danou sousední zemi. Dále jak často danou zemi navštěvují s možnostmi odpovědi na pětibodové škále „méně než dvakrát za rok / dvakrát za rok / jednou za měsíc / dvakrát za měsíc / častěji než dvakrát za měsíc“. Odpovědi byly kódovány tak, že vyšší hodnoty znamenaly vyšší frekvenci kontaktu. Kvalita kontaktu byla zjišťována na základě tří otázek: „Máte v … [název sousední země] příbuzné/přátele/známé, se kterými se stýkáte?“ vždy s možností volby „ano – ne“. Kvantita kontaktu byla zjišťována na základě tří otázek: „Jak často se vídáte s příbuznými/přáteli/známými sousední národnosti?“ s možnostmi odpovědi na

pětibodové škále „častěji než dvakrát za měsíc / dvakrát za měsíc / jednou za měsíc / dvakrát za rok / méně než dvakrát za rok“.

V případě zjišťování povahy meziskupinového kontaktu pomocí *otevřené* otázky bylo úkolem respondentů popsat zkušenost pouze s příslušníkem nejbližšího sousedního národa. Čeští vysokoškoláci z pohraničí sousedícího s Německem tak popisovali svoje zkušenosti s Němci, z pohraničí sousedícího s Polskem Poláky, z pohraničí sousedícího se Slovenskem Slováky a z pohraničí sousedícího s Rakouskem svoje zkušenosti s Rakušany. Respondenti z okolních čtyř zemí sousedících s Českou republikou popisovali vždy zkušenosti s Čechy. Instrukce k volné výpovědi vyskytující se na začátku rozsáhlé baterie dotazníkových metod byla uvedena takto:

> *Na úvod se pokuste vybavit si nějakou svoji zkušenost s příslušníkem sousedního národa, ať už při Vaší návštěvě v zahraničí nebo zde v České republice. Jak se v této konkrétní situaci příslušník sousedního národa choval? Jak jste se chovali Vy? Popište, prosím, tuto událost do volného prostoru.*

Místo výrazu „příslušník sousedního národa“ se v instrukci vyskytovalo konkrétní pojmenování národnosti, a to ve tvaru pro oba rody: Slovák/Slovenka, Polák/Polka, Rakušan/Rakušanka či Němec/Němka. Konkrétní národnost uvedená v instrukci byla vybrána dle nejmenší geografické vzdálenosti vybrané české univerzity, kde respondenti studovali, a jí nejbližší sousední země. Pokud například respondenti v úvodní demografické části zaznačili, že studují na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně, byla pro ně automaticky vybrána instrukce dotazující se na kontakt se Slováky/Slovenkami. Pro respondenty ze zahraničí byla instrukce přeložena do jejich rodného jazyka. Místo výrazu „příslušník sousedního národa“ se v instrukci vždy vyskytovalo Čech/Češka.

2.2.6 Identifikace s vlastním národem

Škálu identifikace tvořilo celkem pět otázek zjišťujících, do jaké míry považují účastníci výzkumu sami sebe za typické pro svůj národ, do jaké míry je pro ně příslušnost k jejich národu důležitá, do jaké míry jsou na ni hrdí, jsou s ní spokojení a do jaké míry jsou šťastní, že jsou příslušníky svého národa. Respondenti odpovídali na pětibodových škálách od „zcela nesouhlasím“ po „zcela souhlasím“. Škála identifikace s vlastním národem byla reliabilní (Cronbachova $\alpha = .87$).

1) *Považujete se za typického představitele / typickou představitelku českého národa?*

2) *Jste rád/-a, že jste Čech/Češka*

3) *Jste pyšný/-á na to, že jste Čech/Češka?*

4) *Je pro Vás důležité, že jste Čech/Češka?*

5) *Jsem šťastný/-á, že jsem Čech/Češka.*

2.3 Analýza dat

2.3.1 Analýza meziskupinových postojů

Rozdíl mezi jednotlivými zeměmi v postojích k vlastnímu národu a sousedním národům byla ověřena pomocí analýzy rozptylu (ANOVA) a post-hoc testů s korekcí pro mnohonásobné porovnávání (Tukey-Kramerova procedura zohledňující odlišný počet osob ve skupinách). Souvislost mezi dvěma proměnnými, neboli těsnost vztahu mezi nimi, byla stanovena na základě Pearsonova či Spearmanova pořadového koeficientu korelace. Faktory ovlivňující vztah k vlastnímu národu a sousedním národům jsem testovala pomocí lineárně regresních modelů. Mnohonásobná lineární regrese určuje podíl rozptylu v závislé proměnné (postojích) vysvětlený na základě použitých prediktorů (např. osobnostních vlastností, identifikace s vlastním národem atd.). Na základě porovnání hodnot standardizovaných regresních koeficientů (β) v rámci jednoho modelu bylo možné srovnat relativní vliv jednotlivých prediktorů na závislou proměnnou (Aiken & West, 1991).

Vliv dalších proměnných byl analyzován na základě moderačních a mediačních analýz (Baron & Kenny, 1986; Hayes, 2009) pomocí Hayesova makra „Process“ pro SPSS (Hayes, 2012). *Mediační analýza* testuje vliv třetí proměnné, pomocí které lze vysvětlit vztah mezi jinými dvěma proměnnými. Vliv nezávislé proměnné X na závislou proměnnou Y lze popsat na základě tzv. *souhrnného vlivu c* (angl. *total effect*, viz část A obr. 2.1). Velikost souhrnného vlivu stanovuje regresní koeficient, který lze udávat v nestandardizované podobě (b), popř. standardizovaný regresní koeficient (β). Regresní koeficienty obecně charakterizují míru, s jakou se změní závislá proměnná Y, pokud se o jednu jednotku změní nezávislá proměnná X. Část B obrázku 2.1 ilustruje mediační model, kdy je vztah mezi proměnnými X a Y vysvětlován na základě další intervenující proměnné M. Cesta *a* představuje velikost vlivu závislé proměnné X na mediátor M, cesty *b* a *c'* pak vliv nezávislé proměnné X a mediátoru M na závislou proměnnou Y. Cesta *ab* reprezentuje tzv. *nepřímý vliv* (angl. *indirect effect*), cesta *c'*

přímý vliv (angl. *direct effect*) X na Y (tzn. „očištěný“ o velikost nepřímého vlivu). Pokud proměnné v modelu nejsou latentní či dichotomické, obecně platí, že *c = c’+ ab.* Z tohoto vztahu vyplývá, že nepřímý vliv je prostým rozdílem mezi souhrnným vlivem *c* a přímým vlivem *c’; ab = c – c’.*

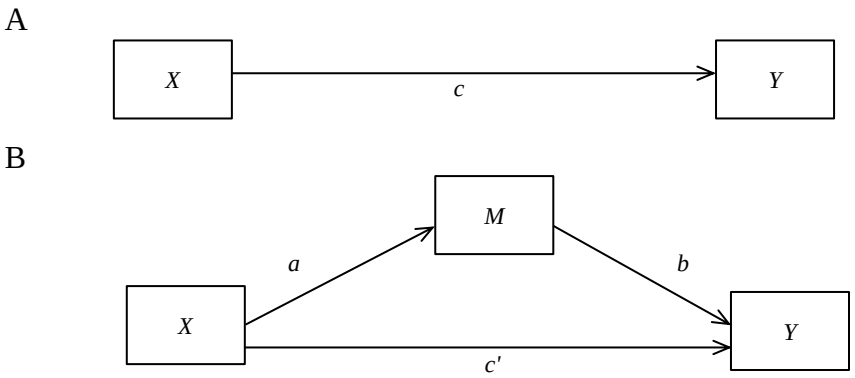

Obrázek 2.1 Souhrnný vliv *c* nezávislé proměnné X na závislou proměnnou Y (část A), nepřímý vliv *ab* nezávislé proměnné X na závislou proměnnou Y prostřednictvím mediátoru M a přímý vliv *c’* nezávislé proměnné X na závislou proměnnou Y očištěný o nepřímý vliv *ab* (část B), podle Hayes, 2013.

Původní přístup navržený v klasickém článku Barona a Kennyho (1986) navrhuje testování jednotlivých částí mediačního modelu v izolovaných krocích. Tento přístup je však v současnosti překonaný, především kvůli jeho nízké schopnosti odhalit mediační vliv v menších souborech dat (Fritz & MacKinnon, 2007; Williams & MacKinnon, 2008). Při analýze dat jsem využila přístup založený na regresní analýze, který popsal Hayes (2012, 2013). Hayesova makra „Process“ pro SPSS uplatňují pro zjištění nepřímého vlivu *bootstsrapping*. Bootstrapping zjednodušeně řečeno opakovaně (např. pěttisíckrát) generuje empirické obdoby výběrového rozložení (angl. *sampling distribution*) z analyzovaného vzorku. V každém nově generovaném výběru je spočítána a znamenána velikost nepřímého vlivu *ab*. Z těchto opakovaných analýz je v závěru vytvořena distribuce, jejíž spodní a horní hranice stanovené na základě 95 % spolehlivosti tvoří konfidenční intervaly nepřímého vlivu.

Příkladem mediující proměnné neboli *mediátoru* ve vztahu mezi kontaktem s příslušníky jiných skupin (nezávislá proměnná X) a předsudky vůči těmto skupinám (závislá proměnná Y) je např. meziskupinová úzkost (mediátor M). V podkapitole 1.5 jsem uvedla zjištění metaanalýzy Pettigrewa a Troppové (2006), že meziskupinový

kontakt redukuje předsudky (tato cesta odpovídá souhrnnému vlivu *c*). Výzkumníci se však snaží zjistit nejen souvislosti mezi jevy, ale hledají rovněž mechanismy, které tyto souvislosti vysvětlují. V případě meziskupinového kontaktu byly kromě dalších mechanismů testovány afektivní faktory, mezi nimi úzkost ze setkání s členy jiných skupin (tzv. *meziskupinová úzkost*; Stephan & Stephan, 2000). Meziskupinový kontakt redukuje úzkost, kterou pociťujeme k nečlenským skupinám (cesta *a*). Redukce meziskupinové úzkosti se dále přenáší na vztah k nečlenským skupinám, tedy na zlepšování předsudků vůči nim (cesta *b*). Lze uzavřít, že meziskupinová úzkost je procesem, který vysvětluje vztah mezi kontaktem a předsudky (Paolini, Hewstone, Cairns, & Voci, 2004; Pettigrew & Tropp, 2008; Voci & Hewstone, 2003).

Moderační analýza určuje, jak třetí proměnná ovlivňuje velikost efektu nezávislé proměnné X na závislou proměnnou Y. Na rozdíl od mediační analýzy odpovídající na otázku „jak?“ se pomocí moderační analýzy snažíme odpovědět na otázku „kdy?“. Moderační analýza odhaduje tzv. *podmíněný vliv* (angl. *conditional effect*), neboť se zabývá podmínkami, za kterých vliv X na Y existuje, resp. dosahuje určité velikosti. Část A obrázku 2.2 graficky ilustruje vliv nezávislé proměnné X na závislou proměnnou Y. Šipka mířící na spojení mezi X a Y znázorňuje vliv moderátoru M. Model v části A obrázku 2.2 pouze symbolizuje vzájemné vztahy mezi proměnnými, nikoliv však způsob, jakým jsou souvislosti testovány v průběhu statistické analýzy dat. Matematické vztahy mezi proměnnými znázorňuje pravá část obrázku 2.2, kdy je vliv moderátoru odhadován pomocí tzv. interakce mezi nezávislou proměnnou X a moderátorem M. Pomocí regresní rovnice lze tento vztah vyjádřit jako:

$$Y = i + c_1X + c_2M + c_3XM + e_Y$$

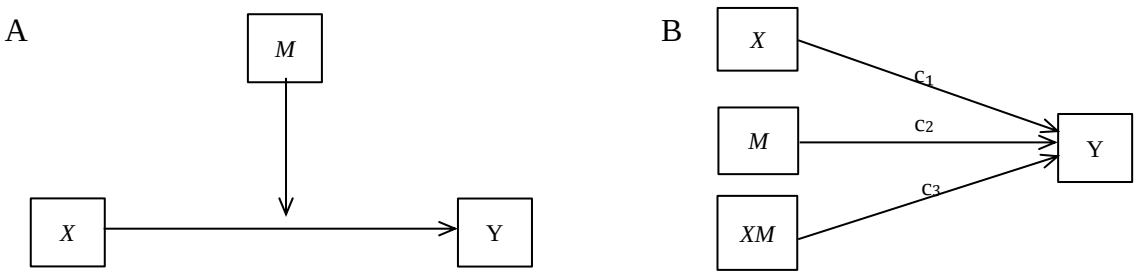

Obrázek 2.2 Konceptuální znázornění vlivu moderátoru na vztah mezi nezávislou proměnnou X a závislou proměnnou Y (část A), statistické znázornění způsobu testování podmíněného efektu pomocí interakce mezi nezávislou proměnnou X a moderátorem M (část B), podle Hayes, 2013.

Po zjištění signifikantního vlivu interakce mezi nezávislou proměnnou X a moderátorem M je nutné odhalit, jaká míra vztahu mezi X a Y platí pro jakou úroveň moderátoru M pomocí tzv. *single slope analysis*. Konkrétním příkladem moderátoru vztahu mezi kontaktem a předsudky je významnost skupinové příslušnosti (angl. *category salience*). Voci a Hewstone (2003) zkoumali vliv kontaktu s přistěhovalci na postoje k nim. Vliv meziskupinového kontaktu na redukci předsudků dosahoval vyšších hodnot (β = .43) v situaci, kdy si zúčastněné osoby byly vědomy odlišné skupinové příslušnosti svých interakčních partnerů a když byli jejich interakční partneři typickými zástupci svých skupin. Naopak v situaci, kdy odlišná skupinová příslušnost osob účastnících se kontaktu nebyla významná, se vliv kontaktu na předsudky projevil v daleko menší míře (β = .17). Na základě uvedeného výzkumu lze uzavřít, že vztah mezi kontaktem s příslušníky nečlenských skupin a postoji k nim je moderován významností skupinové příslušnosti v průběhu kontaktu. Jinými slovy, vliv kontaktu na postoje je podmíněný různou mírou významnosti skupinové příslušnosti. V rámci habilitační práce jsem pomocí moderační analýzy testovala vliv národnosti respondentů (M) ve vztahu mezi identifikací s vlastním národem (X) a postoji k vlastnímu národu (Y), který byl různě těsný v různých zemích.

2.3.2 Obsahová analýza primárního přenosu meziskupinového kontaktu

Volné výpovědi popisující zkušenosti s příslušníky sousedních národů byly klasifikovány metodou obsahové analýzy. Pět nezávislých posuzovatelek si volné výpovědi respondentů nejprve pročetlo za účelem identifikace opakujících se témat. Některá témata bylo možné stanovit již před samotným pročítáním výpovědí. Povaha popisovaných zkušeností předpokládá, že se v nich bude vyskytovat např. místo a délka setkání, počet příslušníků sousedního národa účastnících se kontaktu atp. Jiná témata se objevovala až v průběhu zakotveného procesu identifikace proměnných (Neuendorf, 2002) – tj. během pročítání popisů konkrétních zkušeností s cizinci.

Z předem stanovených témat i na základě pročítání volných výpovědí získaných témat neboli kategorií byl sestaven kódovací systém (tzv. *codebook*). Codebook obsahoval vždy název a přesné vymezení příslušné kategorie. Pro účel přehlednosti byly tematicky související kategorie sdruženy do abstraktnějších tzv. *třídicích kritérií*. Třídicím kritériem byl např. „kontext setkání“ definující, za jakých okolností se meziskupinový kontakt odehrál. *Kontext setkání* obsahoval kategorie týkající se

„studia“, „práce“, „dovolených“, „volnočasových aktivit“, „využívání zdrojů v druhé zemi“. Jednotlivé *kategorie* obsahovaly různé konkrétní projevy spadající do dané oblasti. Např. kategorie „studium“ byla kódována, pokud se ve volných výpovědích vyskytl popis studijních stáží na univerzitě, výměnných pobytů a výletů do zahraničí organizovaných na úrovni středních škol, účasti na konferencích nebo společného bydlení na kolejích. Všechna třídicí kritéria a do nich spadajících kategorií spolu s příklady z volných výpovědí respondentů podrobné představím v podkapitole 4.2.2 o subjektivních podmínkách meziskupinového kontaktu.

Pomocí kódovacího systému posuzovatelky klasifikovaly všechny volné výpovědi na základě toho, zda určitou kategorii obsahují (kódováno jako 1), či nikoliv (kódováno jako 0). Jednotkou pro analýzu byla volná výpověď jako celek. Pokud respondenti ve své výpovědi uvedli více kategorií náležejících do stejného třídicího kritéria (např. jak studium, tak volnočasové aktivity), bylo možné k dané volné výpovědi přiřadit i několik kategorií spadajících do jednoho třídicího kritéria zároveň. Volné výpovědi z jednoho pohraničního regionu (tj. od respondentů ze dvou sousedících zemí např. Česko – Německo) kódovaly nezávisle na sobě vždy dvě kódující, aby bylo možné kontrolovat zkreslení vyplývající ze subjektivní interpretace volných výpovědí. Dvojice kódujících měly vždy jinou národnost a kulturní zkušenost, abychom se vyhnuly etnocentrickým zkreslením (např. polská data kódovala česká a polská výzkumnice). Každá z kódujících vždy dobře ovládala oba rodné jazyky respondentů, ve kterých byly popsány volné výpovědi ze dvou stran jednoho pohraničního regionu (např. výpovědi z polsko-českého pohraničí kódovala polská badatelka dlouhodobě žijící v České republice a česká badatelka pocházející z pohraničí s Polskem).

Reliabilita kódování byla ověřena na základě stanovení shody mezi posuzovatelkami. Shoda napříč uváděnými kategoriemi (Cohenova kappa) byla vždy vyšší než 0,7 (M = 0,85). Tato hodnota představuje hranici, za kterou je možné identifikované kategorie považovat za reliabilní (Banerjee et al., 1999). Hodnoty shody pro jednotlivé kategorie obsahové analýzy napříč osmi pohraničními regiony jsou uvedeny v tabulce 2.6. Kategorie spadající do makrosociálních charakteristik v tabulce 2.6 nefigurují z důvodu svého nízkého výskytu napříč volnými výpověďmi respondentů. Shoda mezi posuzovateli je jen obtížně stanovitelná v případě řídkého výskytu kódovaných kategorií. Makrosociální charakteristiky jsem však do analýz páté kapitoly

zahrnula, protože mě zajímalo srovnání vlivu faktorů na různých úrovních obecnosti (tj. vztahů mezi jednotlivci vs. vztahů mezi celými zeměmi).

2.3.3 Analýza sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu

Sekundární přenos meziskupinového kontaktu s příslušníky jedné národnosti na postoje k dalším třem národům středoevropského regionu jsem zjišťovala na základě modelování pomocí strukturálních rovnic s latentními proměnnými. K analýze testovaných modelů jsem použila metodu maximální věrohodnosti s robustními odhady (angl. *robust maximum likelihood*, MLR) v rámci programu *Mplus*, verze 6 (Muthén & Muthén, 2006). Abych zjistila, zda velikost účinku sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu závisí na míře kontaktu s sekundárními skupinami, vytvořila jsem sérii latentních interakcí specifikujících moderační vlivy. Cesta od postojů vůči primární nečlenské skupině k postojům vůči sekundárním nečlenským skupinám obsahovala šikmici (angl. *random slope*) specifikující interakci (X*M) mezi postoji k primární skupině (X) a meziskupinovým kontaktem se sekundárními skupinami (M).

Dále jsem testovala hypotézu předpokládající, že velikost účinku sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu s příslušníky jedné národnosti na jiné národy středoevropského regionu závisí na vnímané podobnosti mezi národy. Podobnost mezi primární a sekundární nečlenskou skupinou jsem operacionalizovala jako rozdíl mezi národními stereotypy daných středoevropských zemí. Za účelem změření podobnosti mezi zeměmi jsem vytvořila koeficient národního stereotypu určité země spojením jednotlivých položek v rámci škál pětifaktorového modelu (sečtením šesti položek pro každou dimenzi, vydělené počtem položek) a následně spojením všech pěti stereotypních dimenzí (sečtením hodnot pěti dimenzí, vydělené počtem dimenzí). Poté jsem koeficient národního stereotypu jedné země odečetla od koeficientu národního stereotypu druhé země. Použila jsem absolutní hodnotu výsledné hodnoty stereotypního rozdílu, protože mě nezajímalo, která země v koeficientu národního stereotypu skóruje výše. Nižší hodnota rozdílu mezi stereotypy představuje větší podobnost mezi zeměmi, vyšší hodnota rozdílu mezi stereotypy představuje větší rozdíly mezi zeměmi. V rámci cest od postojů k primární skupině k postojům k sekundárním skupinám jsem zahrnula šikmici specifikující interakci mezi pozorovanými postoji k primární skupině a pozorovaným rozdílem mezi stereotypy primární a sekundární skupiny.

Tabulka 2.6

Hodnoty shody mezi posuzovatelkami (Cohenova kappa) při kódování jednotlivých volných výpovědí na základě přítomnosti (= 1) a nepřítomnosti (= 0) uvedených kategorií obsahové analýzy

	GE_cz	CZ_ge	AU_cz	CZ_au	PL_cz	CZ_pl	SK_cz	CZ_sk
1. Místo setkání								
1a Domácí prostředí	0,84	0,72	0,91	0,86	0,82	0,81	0,91	0,77
1b Sousední země	0,94	0,90	0,97	0,95	0,91	0,95	0,96	0,98
1b Třetí země	1,00	0,85	0,85	1,00	0,94	1,00	0,85	1,00
2. Kontext setkání							0,73	
2a Dovolená	0,77	0,86	0,79	0,83	0,89	0,97	0,94	0,85
2b Práce	0,88	0,94	0,79	0,96	0,89	0,98	0,96	0,92
2c Studium	0,85	0,89	0,98	0,95	0,90	0,93	0,94	0,89
2d Volnočasové aktivity	0,82	0,93	0,89	0,70	0,96	0,68	0,81	0,93
2e Využívání zdrojů v sousední zemi	0,74	0,96	0,76	0,74	0,79	0,98		0,81
3. Blízkost kontaktu								
3a Náhodný kontakt	0,96	0,75	0,77	0,81	0,87	0,87	0,83	0,82
3b Formální kontakt	0,95	0,86	0,85	0,89	0,81	0,84	0,87	0,84
3c Osobní kontakt	0,90	0,74	0,83	0,89	0,91	0,70	0,79	0,80
4. Trvání kontaktu								
4a Krátkodobý kontakt	0,85	0,79	0,87	0,84	0,97	0,92	0,70	0,91
4b Dlouhodobý kontakt	0,93	0,80	0,87	0,74	0,90	0,80	0,79	0,85
5. Frekvence kontaktu								
5a Jednorázový kontakt	0,83	0,94	0,91	0,93	0,88	0,91	0,90	0,83
5b Opakovaný kontakt	0,83	0,81	0,89	0,91	0,85	0,92	0,89	0,83
6. Jazyk komunikace								
6a Vlastní jazyk	0,95	0,87	0,93	0,85	0,84	0,86	0,79	0,85
6b Sousední jazyk	1,00	0,78	0,88	0,77	0,81	0,80	0,86	0,71
6c Třetí jazyk	0,93	0,94	1,00	0,83	0,85	0,93	x	1,00

8. Meziskupinová percepce								
8a Rozdíly mezi národy	0,85	0,83	0,85	0,83	0,85	1,00	0,97	0,84
8b Podobnosti mezi národy	1,00	0,82	0,76	1,00	0,76	0,88	0,87	0,79
8c Metakognice	1,00	0,85	x	0,88	0,80	x	0,79	1,00
9. Hodnocení kontaktu								
9a Pozitivní hodnocení situace	0,78	0,93	0,88	0,88	0,78	0,83	0,82	0,84
9b Negativní hodnocení situace	0,95	0,74	0,79	0,76	0,73	0,77	0,87	0,74
9c Pozitivní hodnocení osob	0,85	0,86	0,92	0,87	0,75	0,72	0,80	0,77
9d Negativní hodnocení osob	0,77	0,79	0,85	0,93	0,81	0,77	0,87	0,74
9e Pozitivní hodnocení druhého národa	0,94	0,89	0,74	0,79	0,85	0,74	0,92	0,86
9f Negativní hodnocení druhého národa	0,80	0,82	0,87	0,89	0,88	0,72	0,97	0,88

Pozn. CZ_au = Češi z pohraničí sousedícího s Rakouskem; AU_cz = Rakušané z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_ge = Češi z pohraničí sousedícího s Německem; GE_cz = Němci z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_pl = Češi z pohraničí sousedícího s Polskem; PL_cz = Poláci z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_sk = Češi z pohraničí sousedícího se Slovenskem; SK_cz = Slováci z pohraničí sousedícího s Českou republikou; x označuje případy, kdy kvůli řídkému zastoupení kódované kategorie v daném souboru nebylo možné stanovit hodnotu shody mezi posuzovatelkami.

2.4 Shrnutí

Charakterizovala jsem výzkumné soubory, s nimiž jsem pracovala při analýzách v dalších kapitolách. Podrobně jsem popsala sběr dat a metody použité pro zachycení meziskupinových jevů, na které se ve výzkumu soustředím. V poslední části jsem se věnovala způsobům analýzy získaných dat, jejichž výsledky prezentuji v následujících kapitolách tematicky zaměřených na meziskupinové postoje, primární přenos meziskupinového kontaktu a sekundární přenos meziskupinového kontaktu.

III. MEZISKUPINOVÉ POSTOJE

Triarchická teorie rozděluje postoje podle základních psychologických procesů na část kognitivní, emocionální a behaviorální (Eagly & Chaiken, 1998; Fiske, 1998; Rosenberg & Hovland, 1960). Stereotypy představují kognitivní složku postojů, která se týká představ o typických charakteristikách spojovaných s určitými skupinami (např. Němci jsou dochvilní). Ve třetí kapitole se zaměřím na emocionální složku meziskupinových postojů vyjadřující míru vřelosti pociťované k určitým skupinám. Emoce v meziskupinovém kontextu hodnotí členy určitých skupin podle jejich skupinové příslušnosti (např. Slováci jsou mi sympatičtí). Někteří výzkumníci používají termín meziskupinové postoje synonymicky s emocemi v meziskupinovém kontextu (např. Tausch et al., 2010; Wright et al., 1997) bez dalšího rozlišování kognitivní a behaviorální části postojů. Rozsáhlá studie shrnující výsledky předchozích výzkumů faktorů ovlivňujících meziskupinové postoje, tzv. metaanalýza, Thomase Pettigrewa a Lindy Troppové (2006) ukázala, že to jsou zejména emoce, které rozhodují o chování v meziskupinovém kontextu. Neusiluji o rozhodnutí, které pojetí meziskupinových postojů je správné. Ve třetí kapitole se budu zabývat emocionální složkou meziskupinových postojů nebo v užším pojetí meziskupinovými postoji jako takovými.

V úvodu se zaměřím na *postoje k vlastnímu národu* – na emoce, jaké k němu respondenti pociťují. První část kapitoly o postojích popisuje, nakolik je respondentům vlastní národ sympatický. Srovnám vztah k vlastnímu národu u respondentů z pěti zemí. Budu se rovněž věnovat faktorům, které pociťovanou vřelost k vlastnímu národu ovlivňují. Může se jednat o faktory na úrovni jednotlivců – osobnostní vlastnosti respondentů nebo jejich identifikaci s vlastním národem (viz 3.1.2). Národní identifikace vystihuje, do jaké míry se účastníci výzkumu považují za typické představitele svého národa, do jaké míry je pro ně příslušnost k jejich národu důležitá a do jaké míry jsou na ni hrdí (viz 2.2.7). Ověřím, zda postoje k vlastnímu národu ovlivňují představy o typických vlastnostech příslušníků vlastního národa, národní autostereotypy (viz 3.1.3). Propojím tak posuzování národních autostereotypů, neboli kognitivní složku meziskupinových postojů, s jejich hodnotící, emocionální složkou. Zaměřím se na vliv vnímaných rozdílů mezi sebeposouzením respondentů a jejich posouzením typických charakteristik představitelů vlastního národa na postoje

k vlastnímu národu (viz 3.1.4). Stanovení rozdílů mezi sebeposouzením a posouzením vlastního národa nám může napovědět, do jaké míry vnímají respondenti sami sebe ve shodě s typickými představiteli svého národa a jak míra shody ovlivňuje vřelost pociťovanou k vlastnímu národu. Stejně tak zohledním vnímané rozdíly ve stereotypních charakteristikách vlastního a nejbližšího sousedního národa a ověřím jejich vliv na postoje k vlastnímu národu (viz 3.1.5). Při zkoumání postojů v meziskupinovém kontextu mě zajímalo, zda se rozdíly mezi vlastním a nejbližším sousedním národem uplatňují při formování postojů k vlastnímu národu.

V další části kapitoly o meziskupinových postojích se budu zabývat *postoji k sousedním zemím*. Srovnám míru vřelosti pociťované vůči ostatním středoevropským národům, jak ji zaznamenali respondenti z pěti zemí. Stejně jako v případě postojů k vlastní členské skupině se zaměřím na faktory, které mohou sympatie k sousedním národům ovlivňovat. Ověřím roli individuálních faktorů – osobnostních rysů a identifikace respondentů s vlastním národem – při formování postojů k jejich nejbližším sousedům. Rovněž se budu zabývat vlivem vlastností, které respondenti vnímají jako typické pro sousední národy (národních heterostereotypů), na vřelost pociťovanou k těmto národům. Srovnám vliv rozdílů mezi sebeposouzením respondentů a jejich posouzením typických charakteristik představitelů sousedního národa na postoje k sousednímu národu. Opět ověřím i vliv vnímaných rozdílů ve stereotypních charakteristikách vlastního a nejbližšího sousedního národa na postoje k sousednímu národu.

3.1 Postoje k vlastnímu národu

Ve výzkumu meziskupinových postojů je pozornost věnována především vztahu k nečlenským skupinám. Proč tedy vztahu k vlastnímu národu věnuji celou podkapitolu? Psychologický výzkum poukázal, že příslušnost k různým sociálním skupinám má vliv na sebepojetí a sebehodnocení člověka (Brewer, 1991). Potřeba náležení patří k základním lidským motivům a netýká se pouze malých sociálních skupin, jako je rodina či blízcí přátelé. Lidé mají tendenci identifikovat se i se skupinami, které představují spíše abstraktní sociální kategorie, jejichž základem může být např. politická ideologie či jejich národnost. Experimentální výzkum v paradigmatu minimálních skupin dokonce prokázal, že se lidé identifikují i se skupinami, které byly vytvořeny pouze v kontextu experimentální situace a pro skutečný život neměly žádný význam (Tajfel et al., 1971). Pouhé vědomí existence různých skupin, ke kterým lidé

náleží, stačí k tomu, aby svoji členskou skupinu hodnotili lépe a upřednostňovali ji před skupinami nečlenskými a jejich příslušníky (podrobněji viz kapitolu 1.3 o meziskupinovém zkreslení; Hewstone et al., 2002; Kouřilová, 2011). Vědomí příslušnosti ke skupině se projevuje nejen ve způsobu, jakým lidé posuzují příslušníky vlastní skupiny a příslušníky nečlenských skupin, ale také ve způsobu, jak se k lidem s různou skupinovou příslušností chovají.

Dalším výrazným motivem lidského chování je osobitost neboli touha odlišit se od ostatních, optimálně ve směru pozitivního hodnocení vlastní osoby (Brewer, 1991). Také motiv osobitosti se projevuje v kontextu vztahu mezi skupinami. Členové jednotlivých skupin se při posuzování rozdílů mezi vlastní a nečlenskou skupinou snaží rozdíly mezi nimi zveličovat za účelem zvýraznění osobitosti vlastní skupiny, opět optimálně ve směru pozitivního hodnocení (Vignoles & Moncaster, 2007). Pokud jsou malé rozdíly mezi skupinami zveličovány, a to tak, že je vlastní skupině připisována vyšší míra pozitivních charakteristik ve srovnání se skupinou nečlenskou, dopadá vlastní skupina ve vzájemném srovnání lépe. Pozitivní hodnocení vlastní skupiny pak podporuje pozitivní hodnocení individuálních členů, kteří k dané skupině náleží. Příslušnost k oceňované skupině se odráží v pozitivním sebehodnocení jejich členů a v jejich motivaci se se svojí skupinou identifikovat (Tajfel, 1978).

Ačkoliv dřívější teorie vztahů mezi skupinami předpokládaly, že negativní meziskupinové jevy jako např. předsudky jsou motivovány negativním vztahem k nečlenským skupinám, současné teorie tento předpoklad opouštějí. Sociální normy dnešní společnosti sankcionují projevy předsudků k členům jiných skupin. Lidé proto veřejně neprojevují své negativní postoje vůči jiným skupinám tak intenzivně jako v minulosti (Pettigrew & Meertens, 1995). Současné pojetí meziskupinových vztahů předpokládá, že předpojatost vůči nečlenským skupinám (angl. *outgroup derogation*; Hewstone et al., 2002) je způsobena především výlučně pozitivním vztahem k vlastní skupině. Znamená to, že diskriminace příslušníků jiných skupin nutně nevyplývá z negativních postojů vůči těmto skupinám. Diskriminace může být výsledkem upřednostňování vlastní skupiny a jejich členů bez projevů nepřátelství k nečlenským skupinám (Brewer, 1999). Důsledky upřednostňování vlastní skupiny však na členy nečlenských skupin dopadají stejně, ať už jsou motivovány jakýmkoliv psychologickým procesem. Postojům k sousedním národům a kontaktu s jeho členy proto nelze v jejich komplexnosti porozumět, aniž bychom pochopili postoje respondentů k jejich vlastnímu národu.

3.1.1 Postoje k vlastnímu národu v kontextu střední Evropy

Pro výzkum meziskupinových postojů jsem použila redukovanou část celkového výzkumného souboru, 1 276 respondentů z České republiky, Německa, Polska, Rakouska a Slovenska. Podrobné charakteristiky souboru respondentů jsou uvedeny v tabulce 2.2. Důvodem k použití redukovaného souboru respondentů je umožnit srovnání výsledků třetí a čtvrté kapitoly, které se zabývají faktory ovlivňujícími meziskupinové postoje. Ve čtvrté kapitole o vlivu meziskupinového kontaktu pracuji s proměnnými získanými z obsahové analýzy volných výpovědí popisujících kontakt s příslušníky sousedních národů (viz 2.4.3). Obsahová analýza volných výpovědí byla pro svou náročnost provedena pouze u omezeného počtu respondentů, kteří popsali svoji zkušenost s příslušníky sousedních národů. Proto je počet respondentů, s jejichž odpověďmi pracuji v této a následující kapitole, menší než soubor účastníků výzkumu sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu v páté kapitole. V redukovaném souboru je rovněž vyrovnanější poměr respondentů různých národností.

Detailní popis metodiky výzkumu uvádím ve druhé kapitole. Na tomto místě jen stručně zopakuji nástroje, které byly použity při výzkumu meziskupinových postojů. Metodou pro zjišťování emocionální složky meziskupinových postojů byly tzv. emoční teploměry (viz 2.2.4). Respondenti mohli vybírat celkem ze třiceti bodů škály, jejíž vyšší hodnoty označují vřelejší vztah. Posuzovatelů jsem se rovněž dotazovala, do jaké míry považují svůj národ a sousední národy za výjimečné, přičemž vyšší hodnoty označují vyšší vnímanou výjimečnost (viz 2.2.5). Identifikaci s vlastním národem jsem zjišťovala na základě pěti otázek (viz 2.2.7). Osobnostní vlastnosti typických představitelů vlastního národa a sousedních národů posuzovali respondenti na třiceti škálách dotazníku National Character Survey (NCS, viz 2.2.2). Vlastní osobnost pak posuzovali pomocí šedesáti bipolárních adjektiv Inventáře přídavných jmen (IPJ-R, viz 2.2.3) vycházejícího ze stejného teoretického zázemí jako dotazník NCS. Rozdíl mezi jednotlivými zeměmi v postojích k vlastnímu národu a sousedním národům jsem ověřila pomocí analýzy rozptylu (ANOVA) a post-hoc testů s korekcí pro mnohonásobné porovnávání (Tukey-Kramerova procedura zohledňující odlišný počet osob ve skupinách). Souvislost mezi dvěma proměnnými neboli těsnost vztahu mezi nimi jsem stanovila na základě Pearsonova či Spearmanova pořadového koeficientu korelace.

Nejprve se zaměřím na srovnání postojů k vlastnímu národu u respondentů z pěti středoevropských zemí. Vřelost pociťovanou vůči vlastnímu národu zachycuje první řádek hodnot v tabulce 4.1. Ve sloupcích tabulky 4.1 jsou uvedeny jednotlivé skupiny

respondentů z pohraničních regionů České republiky a pohraničních regionů čtyř sousedních zemí. Výsledky českých respondentů z jednotlivých pohraničních regionů v lichých sloupcích jsou potlačeny pomocí šedé barvy písma a sloučeny v rámci posledního sloupce tabulky. Meziskupinové postoje jsem porovnávala na úrovni celých zemí – v této situaci by podrobné rozdělení českého vzorku na jednotlivé regiony bylo příliš detailní. Nicméně údaje z jednotlivých pohraničí České republiky považuji za zajímavý zdroj doplňkových informací, a proto je v tabulce 3.1 uvádím.

Srovnání absolutních hodnot vřelosti pociťované k vlastnímu národu v jednotlivých zemích ukázalo, že nejvřelejší postoje k vlastnímu národu měli *slovenští* respondenti (viz graf 3.1; v prvním řádku tabulky 3.1 vyznačeno tučnou kurzivou). Slováci se v postojích k vlastnímu národu statisticky významně lišili od respondentů ze všech ostatních zemí zahrnutých do výzkumu. Výsledek koresponduje s posouzením typických vlastností představitelů vlastního národa (tzv. autostereotypů; Graf et al., 2015). Slováci ve srovnání s respondenty z dalších čtyř zemí připisovali svému typickému představiteli nejvyšší míru sociálně žádoucích charakteristik jako např. přívětivosti. I když rozdíly v pociťované vřelosti nebyly příliš výrazné, na pomyslném druhém místě se v preferenci vlastní země umístili čeští respondenti, jejichž míra vřelosti se však statisticky významně neodlišovala od třetích Němců. To znamená, že Češi i Němci pociťovali vůči vlastnímu národu stejnou míru vřelosti. Nejnižší míru vřelosti pak vůči vlastnímu národu pociťovali polští a rakouští respondenti.

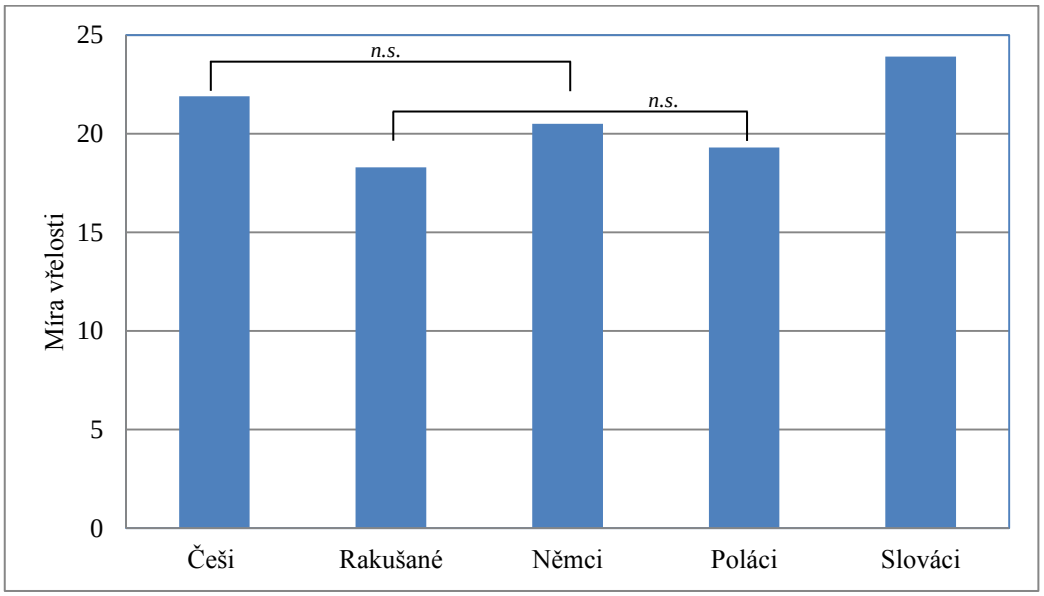

Graf 3.1 Postoje (pociťovaná vřelost) k vlastnímu národu v pěti středoevropských zemích. *N.s.* označuje statisticky nevýznamný rozdíl mezi zeměmi. Postoje byly měřeny na škále od 0 do 30.

Postoje k vlastnímu národu je však nutné chápat v souvislostech s postoji k ostatním národům. Vysoká míra vřelosti pociťovaná k vlastnímu národu nemusí vždy znamenat vysokou míru preference vlastního národa před sousedními národy. Může se jednat o zkreslení při odpovědi na položky dotazníku, např. kvůli tendenci používat extrémnější body škály, jež se projeví i při posuzování vřelosti pociťované k ostatním národům. Prostým odečtením hodnot vřelosti pociťované k sousednímu národu od vřelosti pociťované k národu vlastnímu jsem vytvořila koeficient uvádějící postoje k vlastnímu národu do souvislosti s postoji k nejbližšímu sousednímu národu. Omezila jsem tak případné zkreslení způsobené používáním extrémních bodů škál. Nejbližší sousední národ pro zahraniční respondenty představovali vždy Češi. U českých respondentů byl nejbližším sousedním národem v závislosti na pohraničním regionu nejbližší soused (např. studenti z Ústí nad Labem hodnotili Němce). Hodnoty koeficientu jsou uvedeny ve druhém řádku tabulky 3.1.

Na rozdíl od absolutní míry vřelosti dosáhli největšího rozdílu v relativní vřelosti pociťované k vlastní zemi *němečtí* respondenti (viz graf 3.2). Němci se však statisticky významně nelišili od druhých Čechů a třetích Slováků. Od těchto skupin respondentů se statisticky významně lišili respondenti z Rakouska a Polska. To znamená, že němečtí, čeští a slovenští respondenti výrazněji preferovali svůj národ před nejbližším sousedním národem ve srovnání s respondenty z Rakouska a Polska. Při srovnání rozdílu ve vřelosti pociťované k vlastnímu národu a sousedním národům jsem však statisticky významnou preferenci vlastního národa před ostatními národy nalezla ve všech zemích s výjimkou Polska. V Polsku se jako v jediné zemi preference vlastního národa před sousedními národy neprojevila, $t(133) = 0{,}12$; p = n.s. Sebekritické tendence polských respondentů potvrdila i zjištění studie o národních autostereotypech ve střední Evropě. Polští respondenti ve srovnání s respondenty z ostatních zemí připisovali typickému představiteli vlastního národa sociálně nežádoucí charakteristiky (např. vysokou míru neuroticismu a nízkou míru přívětivosti; Graf et al., 2015; Hřebíčková & Graf, 2014).

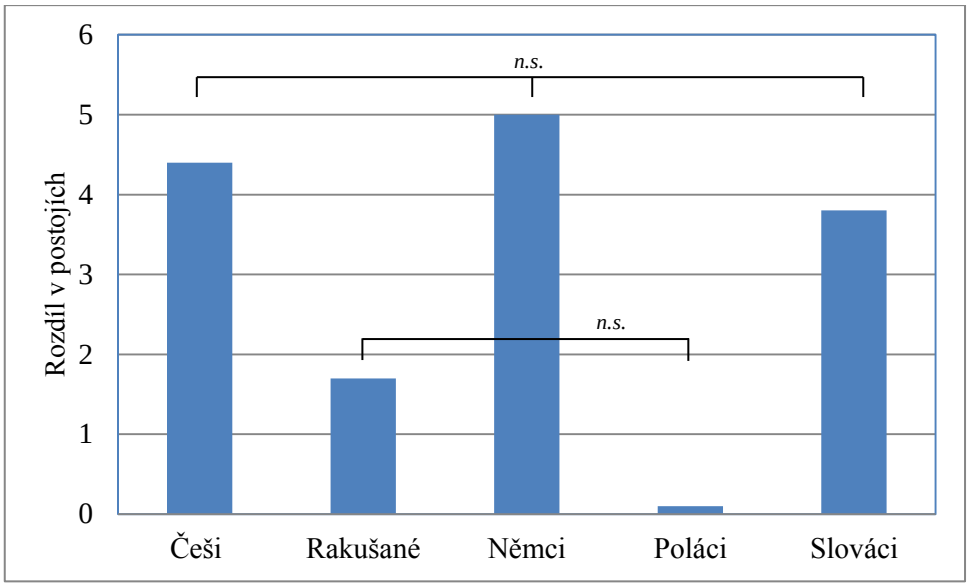

Graf 3.2 Rozdíl v postojích (pociťované vřelosti) k vlastnímu a nejbližšímu sousednímu národu v pěti středoevropských zemích. *N.s.* označuje statisticky nevýznamný rozdíl mezi zeměmi.

Vytvořením koeficientu relativní vřelosti srovnávajícího postoje k vlastní členské skupině s postoji k nečlenské skupině jsem ošetřila možné zkreslení způsobené tendencí používat na škálách vyšší hodnoty. Koeficient srovnávající vlastní národ s geograficky nejbližším sousedním národem je však nutné chápat v kontextu existujících meziskupinových vztahů. Zatímco pro Poláky jsou Češi nejoblíbenějším národem, pro Němce jsou podle ankety z roku 2010 nejoblíbenějším národem Rakušané (Spiegel, 2010; Statista, 2010a). Naopak Poláci a Češi představují pro Němce nejméně oblíbené sousedy (Statista, 2010b). Nalezenou vysokou preferenci vlastního národa u německých respondentů a naopak neexistující preferenci vlastního národa u polských respondentů je tedy nutné interpretovat s přihlédnutím k těmto skutečnostem. Větší rozdíl u německých respondentů byl způsoben srovnáním vlastní skupiny s méně oblíbeným sousedním národem, kdežto u polských respondentů byl malý rozdíl způsoben srovnáním vlastního národa s nejoblíbenějším sousedem. Pokud by vřelost pociťovaná k vlastnímu národu u německých respondentů byla uvedena do souvislosti s vřelostí pociťovanou k Němci nejoblíbenějším Rakušanům, koeficient by dosáhl hodnoty 1,6. Tato hodnota se statisticky významně neliší od nízké míry meziskupinového zkreslení – preference vlastního národa – nalezené u rakouských a polských respondentů (viz graf 3.2). Ze srovnání obou koeficientů vztahu k vlastnímu národu – absolutního (viz první řádek tabulky 3.1 a graf 3.1) a relativního ve vztahu

k nejbližšímu sousednímu národu (viz tabulku 3.1 a graf 3.2) – vyplývá, že meziskupinové zkreslení bylo nejsilnější u českých a slovenských respondentů. Ve slovenském souboru byl relativní postoj k vlastnímu národu respondentů dán do souvislosti k jejich nejoblíbenějšímu sousednímu národu (Čechům), a i přesto dosahovala vřelost pociťovaná k vlastnímu národu výrazně vyšších hodnot než vřelost pociťovaná k nejoblíbenějšímu sousednímu národu.

V českém podsouboru byla situace komplikovanější, neboť nejbližší sousední národ představovali v závislosti na různých pohraničních regionech čtyři různí sousedé. Zajímavý je proto nejen průměrný koeficient stanovený na základě údajů od všech českých respondentů, ale i údaje z jednotlivých pohraničních regionů (ve druhém řádku tabulky 3.1 vyznačeny šedou barvou). U hranic s Rakouskem, Německem a Polskem se rozdíl v pociťované vřelosti k vlastnímu a sousednímu národu českých respondentů pohyboval průměrně kolem pěti bodů, což je v relativním srovnání s ostatními zeměmi vysoká hodnota preference vlastního národa. Koeficient preference vlastního národa před sousedním byl nejvyšší v českém pohraničí sousedícím s Polskem. Studující ze Slezské univerzity v Opavě tedy v rámci českého souboru respondentů nejvýrazněji upřednostňovali svůj národ před sousedním národem. Naopak pohraničním regionem, kde respondenti nečinili rozdíl v pociťované vřelosti k vlastnímu a sousednímu národu, byly oblasti sousedící s nejoblíbenější zemí českých respondentů, se Slovenskem. I údaje z jednotlivých českých pohraničních regionů dokládají nutnost zamýšlet se nad konkrétními výsledky v kontextu existujících meziskupinových vztahů.

Tabulka 3.1

Postoje k vlastnímu a sousedním národům zjištěné u respondentů ze čtyř pohraničních regionů České republiky a respondentů ze čtyř sousedních zemí

Respondenti:	CZ_au	AU_cz	CZ_ge	GE_cz	CZ_pl	PL_cz	CZ_sk	SK_cz	Češi celkem
Postoje k vl. národu	*M* = 22,1 *s* = 5,7	*M* = 18,3 *s* = 6,9	*M* = 21,4 *s* = 6,4	*M* = 20,5 *s* = 5,8	*M* = 22,7 *s* = 5,42	*M* = 19,3 *s* = 7,6	*M* = 21,2 *s* = 6,2	***M = 23,9*** *s* = 6,0	*M* = 21,9 *s* = 6,0
Rozdíl mezi postoji k vlastnímu a sousednímu národu	*M* = 5,0 *s* = 7,1	*M* = 1,7 *s* = 8,3	*M* = 5,8 *s* = 8,3	***M = 5,0*** ***s = 8,3***	*M* = 6,1 *s* = 5,42	*M* = 0,1 *s* = 8,4	*M* = 0,9 *s* = 7,1	M = 3,8 s = 7,0	M = 4,4 s = 7,7
Identifikace s vl. národem	*M* = 3,6 *s* = 0,9	*M* = 3,3 *s* = 1,0	*M* = 3,6 *s* = 0,9	*M* = 3,2 *s* = 0,9	*M* = 3,7 *s* = 0,8	*M* = 3,5 *s* = 1,0	*M* = 3,5 *s* = 1,0	***M = 3,9*** *s* = 0,9	*M* = 3,6 *s* = 0,9
Postoje k:									
Čechům	0	*M* = **16,7** *s* = 6,4	0	*M* = 15,5 *s* = 5,9	0	*M* = **19,2** *s* = 5,4	0	*M* = **20,2** *s* = 6,4	0
Rakušanům	*M* = 17,2 *s* = 5,9	0	*M* = 16,2 *s* = 5,4	*M* = **18,9** *s* = 5,7	*M* = 16,3 *s* = 5,2	*M* = 16,1 *s* = 5,1	*M* = 16,3 *s* = 5,8	*M* = 16,1 *s* = 6,8	*M* = 16,5 *s* = 5,5
Němcům	*M* = 14,1 *s* = 6,6	*M* = 16,5 *s* = 6,5	*M* = 15,6 *s* = 6,2	0	*M* = 14,2 *s* = 6,7	*M* = 15,1 *s* = 6,9	*M* = 13,6 *s* = 6,2	*M* = 13,9 *s* = 6,7	*M* = 14,4 *s* = 6,5
Polákům	*M* = 15,7 *s* = 5,9	*M* = 14,6 *s* = 6,9	*M* = 15,6 *s* = 5,7	*M* = 15,1 *s* = 7,1	*M* = 16,6 *s* = 5,94	0	*M* = 14,8 *s* = 6,0	*M* = 17,3 *s* = 7,3	*M* = 15,7 *s* = 5,9
Slovákům	*M* = **21,0** *s* = 5,5	*M* = 14,5 *s* = 6,7	*M* = 20,5 *s* = 5,5	*M* = 14,0 *s* = 6,4	*M* = 21,2 *s* = 5,9	*M* = 18,4 *s* = 5,6	*M* = 20,4 *s* = 5,4	0	*M* = **20,7** *s* = 5,6

Pozn. CZ_au = Češi z pohraničí sousedícího s Rakouskem; AU_cz = Rakušané z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_ge = Češi z pohraničí sousedícího s Německem; GE_cz = Němci z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_pl = Češi z pohraničí sousedícího s Polskem; PL_cz = Poláci z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_sk = Češi z pohraničí sousedícího se Slovenskem; SK_cz = Slováci z pohraničí sousedícího s Českou republikou. *M* označuje průměr, *s* směrodatnou odchylku. Postoje k vlastnímu národu a sousedním národům byly měřeny na třicetibodové škále emočních teploměrů zvlášť pro vlastní a sousední národy, kde 0 symbolizovala chlad a 30 vřelost. Identifikace byla měřena pomocí pětibodových škál od zcela nesouhlasím (1) po zcela souhlasím (5). Tučně a kurzivou jsou označeny nejvyšší hodnoty vřelosti k vlastnímu národu a identifikace s vlastním národem. Tučně zvýrazněné hodnoty označují nejoblíbenější sousední národ pro danou zemi.

3.1.2 Vliv individuálních faktorů na postoje k vlastnímu národu

Cílem výzkumu nebylo pouze popsat míru vřelosti pociťovanou k vlastnímu národu v pěti středoevropských zemích. Zajímaly mě rovněž faktory, které postoje k vlastní zemi ovlivňují. Faktory ovlivňující vztah k vlastnímu národu (i národům sousedním v následující podkapitole) jsem testovala pomoci lineárně regresních modelů (viz 2.3.2). Na základě srovnání hodnot standardizovaných regresních koeficientů β jsem zjišťovala, které proměnné neboli prediktory nejlépe předpovídají míru vřelosti pociťovanou k vlastnímu národu. Zaměřila jsem se rovněž na to, kolik procent v rozptylu pociťované vřelosti prediktory celkem vysvětlují (na základě hodnot R^2 určených pro celkový model). Faktory ovlivňující postoje k vlastnímu národu i sousedním národům jsem testovala v celém souboru respondentů z pěti středoevropských zemí (N = 1 276). Zkoumané vztahy jsem ověřovala také na úrovni jednotlivých zemí. V případech, kdy se výsledky lišily od výsledků z celkového souboru, uvádím i národní specifika podsouborů z pěti zemí. Vliv dalších proměnných byl testován na základě moderačních a mediačních analýz (Baron & Kenny, 1986; Hayes, 2012). Moderační analýza určuje, jak úrovně třetí proměnné ovlivňují vztah mezi jinými dvěma proměnnými. Mediační analýza testuje, zda vliv třetí proměnné zcela nebo částečně vysvětluje vztah mezi jinými dvěma proměnnými (podrobněji viz 2.3.2).

Do prvního regresního modelu předpovídajícího vztah k vlastnímu národu jsem zahrnula osobnostní vlastnosti (neuroticismus, extraverzi, otevřenost vůči zkušenosti, přívětivost a svědomitost) měřené na škálách IPJ-R (viz 2.3.2; tabulka 2.4) spolu s identifikací s vlastním národem (podrobněji viz 2.7). Obě proměnné jsem použila současně, abych mohla porovnat vliv spíše biologicky a sociálně zakotvených faktorů (osobnostní vlastnosti vs. identifikace s vlastním národem). Očekávala jsem, že sociálně zakotvená proměnná, identifikace, bude sociálněpsychologický konstrukt, meziskupinové postoje, předpovídat lépe ve srovnání se sebeposouzením osobnostních vlastností. Podle očekávání vztah k vlastnímu národu nejlépe předpovídala identifikace respondentů s vlastním národem a také přívětivost, kterou respondenti sami sobě přisuzovali (viz horní část tabulky 3.2).

Vliv identifikace s vlastním národem byl však pro vztah k vlastnímu národu mnohem důležitější než vliv osobnostních vlastností. Prakticky to znamená, že čím více se respondenti s vlastním národem identifikovali, tím měli svůj národ ve větší oblibě.

Na základě použité metodologie však nelze definovat směr kauzality ve vztahu mezi oběma proměnnými – stejně tak lze říci, že čím měli respondenti svůj národ raději, tím více se s ním identifikovali. Identifikace s vlastním národem a osobnostní proměnné celkově vysvětlovaly čtyřicet tři procent rozptylu v postojích k vlastnímu národu, což je v oblasti sociální psychologie výjimečný výsledek. Oba konstrukty týkající se vlastního národa – postoje k němu a identifikace s ním jsou přitom teoreticky odlišné, i když oba obsahují aspekt hodnocení. Zatímco postoje se týkají emočního vztahu jednotlivců k vlastnímu národu, identifikace postihuje důležitost příslušnosti k vlastnímu národu pro sebepojetí jednotlivců. Identifikace s vlastním národem tedy představuje propojení osobní a skupinové úrovně identity respondentů.

Moderační analýza prokázala vliv národnosti respondentů na vztah mezi identifikací s vlastním národem a postoji k vlastnímu národu, ΔR^2 = ,01, $F(1, 1276)$ = 9,89, p < ,001. Vztah mezi identifikací s vlastním národem a postoji k vlastnímu národu se tedy lišil v jednotlivých námi zkoumaných zemích. Nejtěsněji s vřelostí pociťovanou k vlastnímu národu souvisela identifikace respondentů v Polsku, $r(134)$ = ,81, p < ,001, což naznačuje, že identifikace s vlastním národem hraje ve vztahu k vlastnímu národu u polských respondentů nejvýznamnější roli. Nejméně pak s vřelostí pociťovanou k vlastnímu národu souvisela identifikace respondentů z Rakouska, i když i tam se jednalo o vysokou míru asociace mezi oběma proměnnými, $r(146)$ = ,47, p < ,001. Zdaleka nejvíce se s vlastním národem identifikovali slovenští respondenti, což stejně jako vysoká vřelost pociťovaná ke svému národu odkazuje k jejich patriotismu (viz třetí řádek výsledků v tabulce 3.1 a graf 3.3). Čeští a polští respondenti se v míře identifikace s vlastním národem podobali, ale statisticky významně se lišili od Němců a Rakušanů. Všichni slovanští respondenti se pokládali za typičtější představitele svých zemí a v souvislosti se svou příslušností k vlastnímu národu pociťovali ve srovnání s germánskými sousedy větší míru hrdosti.

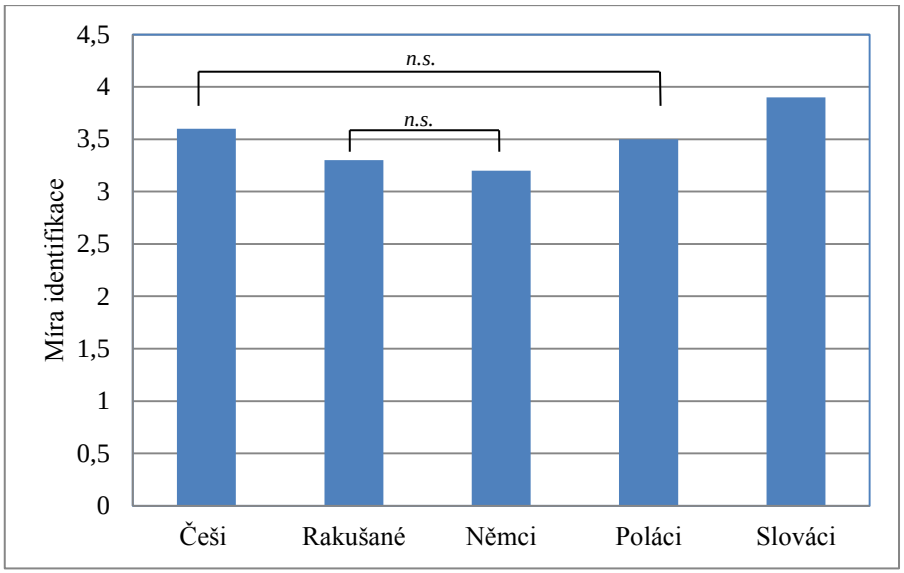

Graf 3.3 Míra identifikace s vlastním národem v pěti středoevropských zemích. *N.s.* označuje statisticky nevýznamný rozdíl mezi zeměmi. Identifikace byla měřena na škále od 1 do 5.

Jedním z možných vysvětlení, proč se respondenti z České republiky a Polska pokládají za typičtější představitele svých zemí než Rakušané a Němci, je akceptovatelnost, se kterou lze svoji národní identifikaci projevovat v určitém kulturním kontextu. Jednotlivé země se mohou lišit s ohledem na sociální normy určující, do jaké míry je přijatelné patriotismus dávat najevo. Především v případě Němců je patrný sklon reflektovat události druhé světové války. Přetrvává ve společenských normách, a proto se projevil i u mladých respondentů. Všudypřítomné projevy uvědomování si chyb minulosti, kdy preference vlastního národa dosáhla zkázonosných rozměrů etnicky motivované genocidy, se může v německé společnosti projevovat právě rezervovaností k vyjadřování národní hrdosti. Dalším faktorem v pozadí rozdílů mezi slovanskými a germánskými respondenty může být proces transformace společnosti, který je u postkomunistických zemí i přes dvacetileté období po pádu komunistických režimů stále aktuální. Problematická ekonomická situace a období politické nestability může přispívat k zvýšení národní identifikace jako prostředku formování národní identity. Ačkoliv oblast východního Německa procházela obdobným procesem přechodu k tržnímu hospodářství, spojení obou spolkových zemí přispělo k urychlení vytváření národní identity nového Německa, které je politickým a ekonomickým lídrem nejen střední Evropy.

Tabulka 3.2

Vliv individuálních a makrosociálních faktorů na vřelost pociťovanou k vlastnímu národu stanovený na základě mnohonásobně lineárních regresních modelů

Sebeposouzení respondentů	R^2 = 0,43, F(6, 1 260) = 156,00, p < ,001
neuroticismus	β = –0,03, t(1 260) = –1,25, *n.s.*
extraverze	β = 0,05, t(1 260) = 2,22, p = ,03
otevřenost	β = –0,05, t(1 260) = –2,13, p = ,03
přívětivost	**β = 0,12, t(1 260) = 4,97, p < ,001**
svědomitost	β = 0,03, t(1 260) = 1,20, *n.s.*
identifikace s vl. národem	**β = 0,60, t(1 260) = 27,51, p < ,001**
Autostereotypy	R^2 = 0,27, F(6, 1 269) = 79,85, p < ,001
neuroticismus	β = –0,12, t(1 269) = –3,82, p < ,001
extraverze	β = 0,10, t(1 269) = 3,31, p < ,001
otevřenost	β = 0,10, t(1 269) = 3,38, p < ,001
přívětivost	**β = 0,20, t(1 269) = 7,33, p < ,001**
svědomitost	β = 0,04, t(1 269) = 1,31, *n.s.*
výjimečnost vl. národa	**β = 0,26, t(1 269) = 10,53, p < ,001**

Pozn. V tabulce uvádím standardizované regresní koeficienty (β). Závislá proměnná, vřelost pociťovaná k vlastnímu národu, byla měřena na třicetibodové škále emočních teploměrů. Tučně jsou vyznačeny nejvýznamnější prediktory postoje k vlastnímu národu.

Pokud je identifikace s vlastním národem z modelu vyloučena, vliv osobnostních vlastností respondentů vysvětluje pouhých 8 % rozptylu v postojích k vlastnímu národu (oproti 43 % při zahrnutí identifikace). V případě vyloučení identifikace s vlastním národem předpovídají vřelost pociťovanou k vlastnímu národu všechny osobnostní rysy s výjimkou vlastní svědomitosti. Nejspolehlivějším prediktorem postojů k vlastnímu národu byla vlastní přívětivost respondentů (viz horní část tabulky 3.2). Zatímco míra vlastní přívětivosti a extraverze s postoji k vlastnímu národu souvisela pozitivně, více neurotičtí a vůči novým zkušenostem otevření respondenti měli k vlastnímu národu méně vřelý vztah. Jedinci otevření novým zkušenostem se zřejmě orientují směrem k jiným sociálním kontextům, které pro ně nepředstavují hrozbu, a nemají proto tendenci preferovat bezpečné prostředí vlastní skupiny. Neurotičtější jedinci pak mohou s nedůvěrou a skepticky hodnotit nejen okolní svět, ale i vlastní členskou skupinu. Charakteristiky pětifaktorového modelu osobnosti byly použity i při posuzování

národních stereotypů, o jejichž vlivu na postoje k vlastnímu národu pojednává následující část.

3.1.3 Vliv autostereotypů na postoje k vlastnímu národu

Kromě faktorů ovlivňujících postoje k vlastnímu národu na úrovni jednotlivců (identifikace s vlastním národem a sebeposouzení osobnosti) jsem testovala i vliv makrosociálních faktorů na úrovni celých národů. Do druhého regresního modelu jsem zahrnula charakteristiky typické pro vlastní národ (tzv. autostereotypy). Ačkoliv stereotypy může reprezentovat celá škála charakteristik jako typický vzhled (folklorní kroj rakouských žen, dirndl), chování (šikovnost polských obchodníků) nebo širší preference (konzumace piva v Čechách), zaměřila jsem se výhradně na osobnostní vlastnosti. Cílem nebylo popsat stereotypy v celé jejich pestrosti, ale postihnout charakteristiky relevantní pro můj odborný zájem.

V první kapitole vymezující teoretický rámec výzkumu byl popsán pětifaktorový model osobnosti (viz 1.6), jehož charakteristiky byly použity při posuzování národních stereotypů i sebeposouzení vlastní osobnosti (neuroticismus, extraverze, otevřenost vůči zkušenosti, přívětivost, svědomitost). Míru vřelosti pociťované k vlastní zemi předpovídaly všechny osobnostní vlastnosti připisované typickému představiteli vlastního národa kromě svědomitosti (konkrétní hodnoty statistik uvádím ve spodní části tabulky 3.2). Čím byl typický představitel vlastního národa v očích respondentů méně neurotický, čím více byl extravertovaný, otevřený novému a přívětivý, tím měli svůj národ ve větší oblibě. Vlastností s nejvyšší mírou vlivu byla přívětivost, která vystihuje vřelost ve vztahu k druhým. Přívětivost korespondující s vřelostí v pojetí Fiskeové a kolegů (2007) se spolu s kompetencí (korespondující se svědomitostí v pětifaktorovém modelu) opakovaně ukazují jako nejdůležitější charakteristiky při hodnocení druhých lidí i skupin. Ve vztahu k vlastnímu národu však byla důležitější míra přívětivosti než míra svědomitosti jeho typických představitelů. Do regresního modelu jsem spolu s autostereotypy zařadila i představu respondentů o výjimečnosti vlastního národa. Hodnocení výjimečnosti vlastního národa předpovídalo postoje k vlastnímu národu nejspolehlivěji (viz poslední řádek tabulky 4.2). Autostereotypy spolu s vnímanou výjimečností vlastního národa vysvětlovaly více než čtvrtinu rozptylu v postojích k vlastnímu národu (27 %), což v kontextu sociálně-psychologického výzkumu představuje podstatný výsledek.

Prezentované výsledky se týkají celého vzorku respondentů z pěti zemí. V jednotlivých zemích však byly nalezeny odlišnosti od zobecněného vzorce vztahů. V českém souboru předpovídala vřelost pociťovanou k vlastnímu národu navíc míra svědomitosti připisovaná typickému představiteli vlastní země. Svědomitost predikovala postoj k vlastnímu národu dokonce lépe než přívětivost (β = .19 versus β = .15, obě $p < .001$). Jak jsem diskutovala výše, posuzování vlastní skupiny se děje ve vztahu k ostatním národům, které jsou pro srovnávání relevantní. Posouzení stereotypů vlastní skupiny není neměnným výčtem vlastností, ale může se měnit v závislosti na tom, která skupina tvoří kritérium pro srovnání (Cinnirella, 1998). Takové kritérium nemusí být nijak explicitně stanovené – stačí pouhá přítomnost členů jiné skupiny v daném sociálním kontextu či současné posouzení jiných národů v rámci jednoho dotazníku, jak tomu bylo v případě mého výzkumu. Např. při vzájemném srovnávání českých respondentů s Němci se do popředí mohou dostat vlastnosti, které jsou stereotypně připisovány Němcům. V kontextu střední Evropy mohla prominentní pozice ekonomicky silného Německa u českých respondentů zdůraznit důležitost pracovní kompetence obsažené právě v dimenzi svědomitost. Srovnání stereotypu Čecha jako poněkud nedbalého Švejka se stereotypem precizních Němců mohlo u českých respondentů přispět k významnému vlivu svědomitosti na vztah k vlastnímu národu. Prominentní roli svědomitosti v českém kulturním prostředí obecně podporují i zjištění lexikálních výzkumů v rámci pětifaktorového modelu osobnosti. V lexikálním výzkumu českých přídavných jmen používaných pro popis osobnosti, ze kterého byla odvozena česká pětifaktorová struktura, byla svědomitost nejrobustnějším faktorem, který vyčerpával 24 % celkového rozptylu (Hřebíčková, 1997, 2010). Naopak přívětivost, která je v jiných jazycích (např. angličtině nebo holandštině) nejrobustnějším faktorem, byla v české lexikální studii až čtvrtá v pořadí. Zdá se tedy, že pokud Češi posuzují národní autostereotyp a také své vlastní osobnostní charakteristiky, pokládají za významnější vlastnosti spojované s plněním úkolů a pracovních povinností (svědomitost, popř. kompetence v modelu Fiskeové a kolegů) a menší význam přikládají vlastnostem vyjadřujícím kvalitu interpersonálních kontaktů (přívětivost, popř. vřelost v modelu Fiskeové a kolegů).

U Němců naopak vřelost pociťovanou vůči vlastnímu národu předpovídala spolu s jeho vnímanou výjimečností pouze otevřenost vůči zkušenosti, a nikoliv přívětivost. Na rozdíl od jiných národů německým respondentům ve vztahu k vlastnímu národu nezáleželo až tak na tom, do jaké míry je typický Němec přívětivý, ale nakolik je

otevřený vůči zkušenosti, což je jeden z aspektů inteligence. U polských respondentů předpovídaly vztah k vlastnímu národu kromě hodnocení výjimečnosti vlastního národa a přívětivosti také nízká míra neuroticismu a vysoká míra extraverze – protikladné charakteristiky, než jaké Poláci přisuzují svému národnímu autostereotypu (Hřebíčková & Graf, 2014). Obraz typického Poláka jako společenského a psychicky stabilního jedince u polských respondentů pozitivně souvisel s vřelostí pociťovanou k vlastnímu národu. Stejně jako v případě Čechů se zdá, že i polští respondenti se při formování vztahu k vlastnímu národu vymezují vůči svému národnímu autostereotypu, v jejich případě nervózních a společensky rezervovaných jedinců. Jinými slovy, Poláci sice obecně hodnotí typické představitele vlastního národa jako uzavřené a neurotické (Graf et al., 2015; Hřebíčková & Graf, 2014), ale svůj národ mají radši v případě, že tuto tendenci ignorují a své typické představitele vidí jako společenské a psychicky stabilní.

3.1.4 Vliv podobnosti mezi sebeposouzením a posouzením vlastního národa na postoje k vlastnímu národu

Vztah k vlastnímu národu neovlivňují pouze představy o typických vlastnostech jeho příslušníků nebo osobnost posuzovatelů, ale i relativní rozdíl mezi nimi. Pocit náležení k vlastní členské skupině je částečně podmíněn právě vnímanou shodou mezi vlastnostmi jednotlivců a charakteristikami typickými pro vlastní skupinu. Shoda mezi sebepojetím a reprezentací vlastní skupiny je podmínkou identifikace s danou skupinou (Smith & Henry, 1996). Čím vyšší je vnímaná podobnost mezi charakteristikami připisovanými sobě samým a charakteristikami připisovanými vlastní skupině, tím více se lidé s vlastní skupinou identifikují (Coats, Smith, Claypool, & Banner, 2000; Tropp & Wright, 2001). Na základě těchto zjištění jsem očekávala, že pokud budou respondenti vnímat vlastní osobnostní charakteristiky ve shodě s charakteristikami typickými pro vlastní národ, s vlastním národem se budou více identifikovat. Identifikace, jak jsem ověřila v části 3.1.2, predikovala vřelost pociťovanou k vlastnímu národu. Předpokládala jsem, že podobnost mezi sebeposouzením respondentů a jejich posouzením národních autostereotypů bude předpovídat pozitivnější postoje k vlastnímu národu. Naopak vnímané rozdíly mezi sebeposouzením respondentů a jejich posouzením národních autostereotypů budou souviset s negativnějšími postoji k vlastnímu národu.

Vnímání podobností mezi stereotypy vlastní skupiny a charakteristikami vlastní osobnosti je založeno na dvou nezávislých procesech. Jedním z nich je *sebestereotypizace* (angl. *self-stereotyping*), která představuje projekci stereotypů

spojených s vlastní členskou skupinou na sebe sama (Simon & Hamilton, 1994). Opačný směr projekce, kdy jsou vlastní charakteristiky přenášeny na skupinu, do které náležíme, se nazývá *sebezakotvování* (angl. *self-anchoring*; Cadinu & Rothbart, 1996). Sebestereotypizace a sebezakotvování mají ve výsledku stejnou podobu – relativní shodu mezi vlastnostmi připisovanými vlastní skupině a sobě samému. Oba procesy se navzájem liší v závislosti na kontextu, kde mohou být uplatněny. Sebestereotypizace je možná pouze v případě, kdy jsou vlastnosti typické pro vlastní skupinu známy, tedy v případě jasně definovaných skupin (Lorenzi-Cioldi, 1991; Simon & Hamilton, 1994). Sociálněpsychologické experimenty však prokázaly, že se lidé ztotožňují i s náhodně stanovenými skupinami (např. na základě preference obrazu Kleeho vs. Kandinského) bez jasně definovaného obsahu identity (Peker, Crisp, & Hogg, 2010). Pokud není možné k podobnostem mezi vlastní skupinou a sebou samým dospět na základě skupinových charakteristik, mají lidé tendenci přenášet svoje vlastnosti na úroveň své skupiny prostřednictvím sebezakotvování (van Veelen, Otten, & Hansen, 2013). Ottenová a Epstude (2006) však zjistili, že i v reálných podmínkách existujících skupin mají lidé tendenci přenášet spíše vlastní charakteristiky na svoji skupinu než charakteristiky svojí skupiny na sebe samé.

Korelační povaha výzkumu neumožňuje rozlišit, zda je za podobnost mezi vlastní skupinou a vlastní osobností zodpovědný proces sebezakotvování či sebestereotypizace. Souvislost mezi proměnnými zjištěnými na základě dotazníků ve stejný okamžik (tj. průřezový výzkum) nedovoluje formulovat závěry o směru vlivu sebeposouzení na autosterotyp versus autosterotypu na sebeposouzení. Směr vlivu ve vztahu mezi sebeposouzením a autostereotypem by bylo možné zjistit na základě experimentální manipulace obou proměnných, popř. měření obou proměnných v různých časech (tj. longitudinální výzkum). To však nebylo cílem výzkumu. Zjištění o stabilitě a konzistenci v posuzování národních stereotypů napříč různými skupinami respondentů z různých regionů (Graf et al., 2015; Hřebíčková & Graf, 2014) doložila, že lidé v rámci jedné země sdílejí představu o tom, jaké jsou charakteristiky typické pro jejich národ. Tato jasná, široce sdílená představa o charakteristikách vlastní skupiny je jedním z předpokladů nutných pro sebestereotypizaci. Vzhledem k pořadí, v jakém byla jednotlivá posuzování v dotazníku respondentům prezentována (sebeposouzení následovalo až za posouzením vlastního národa), lze spíše očekávat přenos z vlastní skupiny na vlastní osobnost, tedy proces sebestereotypizace.

Díky použití charakteristik pětifaktorového modelu pro posuzování stereotypů i sebeposouzení je možné v rámci jednoho výzkumu ověřit vliv vnímané podobnosti mezi charakteristikami typickými pro vlastní národ a sebe sama na postoje k vlastnímu národu. Nejprve jsem ověřila těsnost vztahu mezi posouzením vlastní osobnosti a vlastního národa, mezi nimiž jsem nalezla střední míru souvislosti ve všech dimenzích pětifaktorového modelu s výjimkou otevřenosti ke zkušenosti (viz první sloupec výsledků v tabulce 3.3). To znamená, že respondenti posuzovali vlastní osobnost ve shodě s posouzením typických představitelů vlastního národa. Pro ilustraci v tabulce 3.3 uvádím rovněž souvislost mezi posouzením vlastní osobnosti a sousedního národa (viz druhý sloupec výsledků) a vlastního a sousedního národa (viz třetí sloupec výsledků). Nepřítomnost vztahu mezi posouzením vlastní osobnosti a typickým představitelem sousedního národa dokládá, že se v případě nalezených souvislostí mezi vlastní osobností a vlastním národem nejedná o artefakt měření (způsobený např. tendencí používat vyšší body škál). Stejné výsledky přinesly i další studie systematicky dokládající vztah mezi vlastní osobností a vlastní členskou skupinou, a nikoliv nečlenskými skupinami, které se projevují střední mírou korelace mezi sebeposouzením a posouzením vlastní skupiny, a naopak nepřítomností korelace mezi sebeposouzením a posouzením nečlenské skupiny (Clement & Krueger, 2002).

Tabulka 3.3

Korelace mezi posouzením vlastní osobnosti a vlastního národa, vlastní osobnosti a nejbližšího sousedního národa a vlastního a nejbližšího sousedního národa

Dimenze Big 5	*r*(1 273) vl. osobnost – ingroup	*r*(1 273) vl. osobnost – outgroup	*r*(1 276) ingroup – outgroup
neuroticismus	0,27***	0,00	0,01
extraverze	0,25***	–0,01	0,11**
otevřenost	0,05+	0,02	0,05
přívětivost	0,22***	0,10**	–0,02
svědomitost	0,19***	–0,02	–0,13***

Pozn. Vl. osobnost – ingroup = korelace mezi posouzením vlastní osobnosti a nejbližšího sousedního národa; vl. osobnost – outgroup = těsnost vztahu mezi posouzením vlastní osobnosti a nejbližšího sousedního národa; ingroup – outgroup = těsnost vztahu mezi posouzením vlastního a nejbližšího sousedního národa.
*** $p < ,001$; ** $p < ,01$; * $p < ,05$; + $p = ,06$

Pro vytvoření koeficientu rozdílu mezi posouzením vlastní osobnosti a vlastní skupiny jsem obě posouzení nejprve standardizovala pomocí z-skórů.[3] Standardizace byla nutná z důvodu použití různých metod pro posouzení vlastní osobnosti (IPJ-R; viz 2.2.3) a vlastního národa (dotazník NCS; viz 2.2.2). Obě metody sice vycházejí ze stejného teoretického zázemí a měří pět obecných charakteristik osobnosti, ale používají různý počet položek (60 u IPJ-R vs. 30 v dotazníku NCS), v jiných formátech (výčet adjektiv u IPJ-R vs. stručná charakterizace vlastností v dotazníku NCS), s různým počtem bodů na bipolárních škálách pro posouzení míry jednotlivých vlastností (šestibodová u IPJ-R vs. pětibodová u NCS). Nově standardizované sebeposouzení osobnosti jsem odečetla od standardizovaného posouzení vlastního národa. To znamená, že pět dimenzí osobnosti pro sebeposouzení jsem postupně odečetla od týchž pěti dimenzí národního stereotypu (tj. např. $\text{neuroticismus}_{\text{autostereotyp}} - \text{neuroticismus}_{\text{sebeposouzení}}$). Posledním krokem byl převod nově stanovených proměnných na absolutní hodnoty (tj. odstranění záporných znamének hodnot). Nezajímalo mě totiž, zda respondenti připisují vyšší míru určité charakteristiky sami sobě či vlastnímu národu, ale absolutní míra vnímaného rozdílu. Tímto způsobem jsem získala pět proměnných stanovujících míru rozdílu mezi vlastní osobností a vlastním národem v rámci pěti obecných dimenzí pětifaktorového modelu. Čím vyšší hodnota, tím vyšší byl vnímaný rozdíl mezi sebou a vlastním národem v rámci dané dimenze osobnosti. Pro účely dalších analýz jsem vnímané rozdíly na úrovni jednotlivých dimenzí pětifaktorového modelu sloučila do jediného koeficientu rozdílu mezi vlastním národem a vlastní osobností. Koeficient agregovaný napříč pěti dimenzemi používám pouze k odhalení možných trendů, které dále ověřuji na úrovni jednotlivých dimenzí pětifaktorového modelu.

Nejvyšší rozdíly mezi vlastní osobností a vlastním národem vnímali respondenti v dimenzi otevřenost vůči zkušenosti, jak naznačila nepřítomnost korelace mezi oběma posouzeními v rámci této dimenze. V případě ostatních dimenzí byl vnímaný rozdíl přibližně stejný. Vnímané rozdíly mezi vlastní osobností a vlastním národem signifikantně předpovídaly míru sympatií pociťovanou k vlastnímu národu (viz tabulku 3.4). Vztah k vlastnímu národu nejlépe předpovídaly rozdíly mezi vlastní osobností a vlastním národem v rámci dvou charakteristik pětifaktorového modelu – otevřenosti

[3] Převod na z-skóry je lineární transformace dat, kdy jsou původní hodnoty transformovány na škálu s průměrem 0 a směrodatnou odchylkou 1. Jedná se tedy o vyjádření původních hodnot v jednotkách příslušných směrodatných odchylek.

vůči zkušenosti a svědomitosti, charakterizujících novátorství a kompetenci. Čím víc se odlišovala percepce sebe sama a vlastního národa v těchto dimenzích, tím chladnější měli respondenti postoj k vlastnímu národu. Pokud nalezený vztah otočíme, lze říci, že vnímání podobnosti sebe sama a vlastního národa v těchto dimenzích přispívalo k vřelosti pociťované k vlastnímu národu. Podle teorie sociální identity by měli lidé usilovat o co nejlepší hodnocení vlastní skupiny, které se přenáší na pozitivní hodnocení vlastní osoby (Tajfel & Turner, 1979). Diskrepance mezi osobním a sociálním aspektem identity, především v sociálně žádoucích charakteristikách, se pak může negativně odrážet v hodnocení vlastní skupiny. Při srovnání vlivu vnímaných podobností mezi sebou a vlastním národem s vlivem osobnostních vlastností či národních autostereotypů (3.1.2 a 3.1.3) na postoje k vlastnímu národu však lze uzavřít, že sebestereotypizace má na vztah k vlastní skupině ve zkoumaném meziskupinovém kontextu jen malý vliv (vysvětluje pouze 4 % z celkového rozptylu v postojích k vlastnímu národu).

Tabulka 3.4

Vliv rozdílů mezi vlastním národem, vlastní osobností a sousedním národem na vřelost pociťovanou k vlastnímu národu stanovený na základě mnohonásobně lineárních regresních modelů

Vnímaný rozdíl mezi sebou a vlastním národem	R^2 = ,04, F(5, 1 267) = 10,77, p < ,001
neuroticismus	β = –0,05, t(1267) = –1,62, *n.s.*
extraverze	β = 0,03, t(1267) = 1,14, *n.s.*
otevřenost	**β = –0,12, t(1 267) = –4,28, p < ,001**
přívětivost	β = –0,02, t(1 267) = 0,68, *n.s.*
svědomitost	**β = –0,13, t(1 267) = –4,66, p < ,001**
Rozdíl mezi vlastním a sousedním národem	R^2 = ,06, F(5, 1 270) = 17,49, p < ,001
neuroticismus	**β = –,10, t(1 270) = –3,24, p = ,001**
extraverze	β = –,05, t(1 270) = –1,71, *n.s.*
otevřenost	**β = –,16, t(1 270) = –5,06, p < ,001**
přívětivost	β = –,01, t(1 270) = –0,23, *n.s.*
svědomitost	β = –,04, t(1 270) = –1,22, *n.s.*

Pozn. V tabulce uvádíme standardizované regresní koeficienty (β). Závislá proměnná, vřelost pociťovaná k vlastnímu národu, byla měřena na třicetibodové škále emočních teploměrů. Tučně jsou vyznačeny nejvýznamnější prediktory postoje k vlastnímu národu.

Mediační analýza (viz 2.3.2) potvrdila hypotézu, že vztah mezi vnímanými rozdíly mezi sebou a vlastním národem a postoji k vlastnímu národu lze částečně vysvětlit právě pomocí identifikace s vlastním národem (viz obrázek 3.1). Vnímané rozdíly mezi sebou a vlastním národem agregované napříč pěti dimenzemi osobnosti negativně předpovídaly vřelost pociťovanou k vlastnímu národu, b = –2,40, t(1 271) = –5,79, p < ,001. Čím větší byl vnímaný rozdíl mezi sebou a vlastním národem, tím chladnější postoj k němu respondenti zaujímali. Poté, co byl mezi prediktory postojů k vlastnímu národu zařazen signifikantní vliv identifikace s vlastním národem, b = 4,32, t(1 270) = 28,67, p < ,001, byl přímý vliv vnímaných rozdílů mezi sebou a vlastním národem výrazně redukován, b = –1,01, t(1 271) = –3,10, p < ,01 (pro standardizované β koeficienty viz obrázek 3.1). V situaci, kdy respondenti vnímali rozdíly mezi sebou a vlastním národem, se s vlastním národem méně identifikovali. Identifikace s vlastním národem pak ovlivňovala výslednou podobu postojů. Jinými slovy, pokud respondenti vnímali sebe a svůj národ rozdílně, méně se s ním identifikovali, což souviselo s jejich negativnějším postojem k vlastnímu národu.

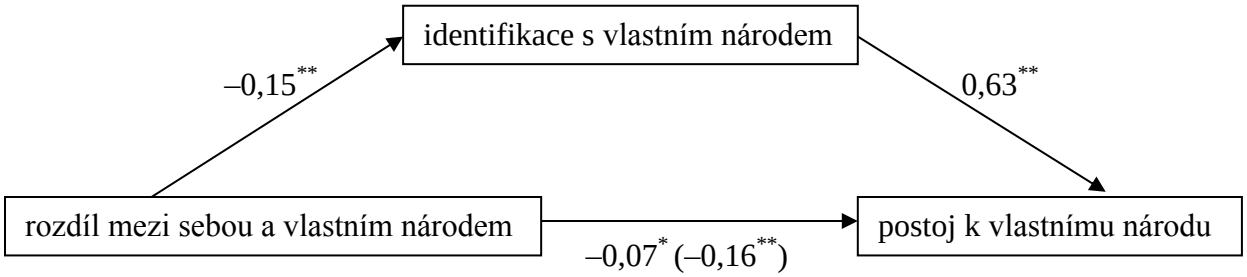

Obrázek 3.1 Negativní vztah mezi vnímanými rozdíly mezi vlastní osobností a vlastním národem a postoji k vlastnímu národu vysvětlený pomocí identifikace s vlastním národem. Celkový vliv vnímaných rozdílů na postoj k vlastnímu národu je uveden v závorce. Uvedeny jsou standardizované regresní koeficienty, ** p < ,01; * p < ,05.

Mediační analýza na úrovni jednotlivých dimenzí pětifaktorového modelu potvrdila nalezený vzorec vztahů v případě otevřenosti vůči zkušenosti. I zde lze vliv rozdílu mezi posuzováním vlastní osobnosti a vlastním národem v míře otevřenosti vůči zkušenosti na vřelost pociťovanou k vlastnímu národu, b = –1,08, t(1 271) = –5,08, p < ,001, vysvětlit prostřednictvím identifikace s vlastním národem, b = 4,34, t(1 270) = 28,98, p < ,001. Mediaci jsem nalezla i v případě přívětivosti a svědomitosti (viz obrázek 4.2). Vliv vnímaného rozdílu mezi vlastní osobností a vlastním národem v těchto dvou dimenzích na vřelost pociťovanou k vlastnímu národu také vysvětlovala

identifikace s vlastním národem. S identifikací s vlastním národem naopak nijak nesouvisely vnímané rozdíly mezi vlastní skupinou a vlastní osobností v dimenzích neuroticismu a extraverze.

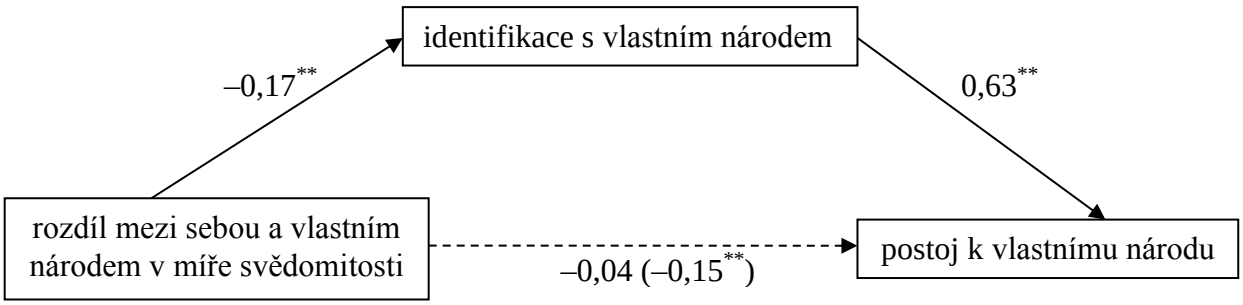

Obrázek 3.2 Negativní vztah mezi vnímanými rozdíly mezi vlastní osobností a vlastním národem v míře svědomitosti a postoji k vlastnímu národu vysvětlený pomocí identifikace s vlastním národem. Celkový vliv vnímaných rozdílů na postoj k vlastnímu národu je uveden v závorce. Uvedeny jsou standardizované regresní koeficienty, ** $p <$,01.

Analýza potvrdila zjištění předchozích studií, že vnímané podobnosti mezi charakteristikami připisovanými sobě samým a vlastní skupině přispívají k vyšší identifikaci s vlastní skupinou (Coats et al., 2000; Tropp & Wright, 2001). Design předchozích studií jsem rozšířila o postoje k vlastnímu národu. Čím menší rozdíly vnímali respondenti mezi sebou a vlastním národem, tím se s vlastním národem nejen více identifikovali, ale zároveň k němu měli pozitivnější postoje. Identifikace s vlastním národem tedy vysvětlovala souvislost vnímaných podobností mezi sebou a vlastním národem (v dimenzích otevřenost vůči zkušenosti, přívětivost a svědomitost) s vřelostí pociťovanou k vlastnímu národu.

3.1.5 Vliv podobnosti mezi vlastním a nejbližším sousedním národem na postoje k vlastnímu národu

Při vytváření vztahu k vlastním členským skupinám nehraje roli pouze motiv někam patřit. Dalším silným motivem v meziskupinovém kontextu je potřeba jedinečnosti či odlišení se. Odlišování se děje prostřednictvím zveličování rozdílu mezi vlastní skupinou a nečlenskými skupinami. Jak ukázal výzkum národních stereotypů (Hřebíčková & Graf, 2014), lidé mají tendenci zveličovat rozdíly v charakteristikách typických pro představitele vlastního národa a sousedních národů. Zatímco lidé ze zkoumaných pěti zemí se v sebeposouzení vlastní osobnosti navzájem podobali, národní stereotypy jednotlivých zemí se od sebe lišily (Graf et al., 2015; Hřebíčková & Graf, 2014). V této části budeme sledovat, jak vnímané rozdíly mezi vlastním a nejbližším

sousedním národem ovlivňují vřelost pociťovanou k vlastnímu národu. Podle teorie sociální identity (Tajfel & Turner, 1979) a teorie sebekategorizace (Turner et al., 1987) lze předpokládat, že větší rozdíl mezi vlastní a nečlenskou skupinou bude souviset s pozitivnějším vztahem k vlastní skupině. Odlišnost vlastní skupiny, optimálně v pozitivním smyslu, přispívá k pocitu vlastní jedinečnosti, což je jednou z možných motivací pro zveličování rozdílů mezi vlastní a nečlenskou skupinou (Brewer, 1999). Očekávala jsem, že snaha odlišit se nebude jediným možným motivačním činitelem. Pozitivnější postoje k vlastnímu národu nemusí být vždy založeny na vnímaných rozdílech mezi vlastním a nejbližším sousedním národem. I snaha přiblížit se pozitivnímu příkladu ztělesňovanému nejbližší sousední zemí (v relevantních osobnostních dimenzích jako např. svědomitost) může ovlivňovat postoje k vlastnímu národu pozitivním směrem.

Stejně jako v případě sebeposouzení a autostereotypů jsem koeficient rozdílu mezi vlastním a sousedním národem vytvořila prostým odečtením hodnot stereotypního posouzení sousedního národa od hodnot stereotypního posouzení vlastního národa zvlášť pro každou z pěti dimenzí osobnosti. U rozdílu mezi vlastním a sousedním národem nebyla nutná standardizace, protože posouzení stereotypů vlastního národa a sousedních národů bylo provedeno na základě stejné metody (dotazník NCS, viz 2.2.2). Nově vytvořené proměnné byly opět konvertovány na absolutní hodnoty, protože ani v případě srovnání vlastního národa a sousedních národů mě nezajímalo, která skupina v dané charakteristice skóruje výše, ale absolutní rozdíl mezi nimi. Rozdíly mezi vlastním a sousedním národem v jednotlivých stereotypních dimenzích jsem agregovala do obecného koeficientu vnímaných rozdílů mezi vlastním a sousedním národem.

Vnímané rozdíly mezi stereotypy vlastního a sousedního národa agregované napříč pěti dimenzemi osobnosti signifikantně předpovídaly postoje k vlastnímu národu, R^2 = ,05, $F(1, 1274) = 72{,}34$, $p <$,001. Na rozdíl od očekávání založených na teorii sociální identity však vnímané rozdíly s postoji k vlastnímu národu souvisely negativně. Čím větší byly vnímané rozdíly mezi stereotypy vlastního a sousedního národa, tím nižší byla míra vřelosti, kterou k vlastnímu národu respondenti pociťovali. Abych rozlišila vliv percipovaných rozdílů na úrovni jednotlivých dimenzí, zařadila jsem do prediktorů mnohonásobného regresního modelu neagregované rozdíly pro každou z pěti dimenzí osobnosti zvlášť (viz spodní část tabulky 3.4). Vztah k vlastnímu národu nejlépe předpovídaly vnímané rozdíly mezi vlastním a sousedním národem v dimenzi neuroticismu a otevřenosti vůči zkušenosti. To znamená, že čím větší rozdíl mezi mírou

neuroticismu a otevřenosti vůči zkušenosti typických představitelů vlastního a sousedního národa respondenti vnímali, tím menší vřelost k vlastnímu národu pociťovali.

Výsledky odlišující se od hypotéz odvozené z teorie sociální identity (Tajfel & Turner, 1979) a teorie sebekategorizace (Turner et al., 1987) lze vysvětlit na základě specifik zkoumaného meziskupinového kontextu. Vztahy pěti středoevropských zemí zařazených do výzkumu nepoznamenal žádný aktuální konflikt ani jiné události přispívající k soutěživosti mezi nimi. Spíše než snaha o odlišení se ve vztahu k vlastnímu národu může uplatňovat snaha přiblížit se obecnému ideálu sociálně žádoucích vlastností představovaných nízkým neuroticismem a vysokou otevřeností ke zkušenosti. Čím méně se v těchto charakteristikách odlišuje stereotyp vlastní a sousední země, tím mají respondenti k vlastní zemi pozitivnější vztah. Výsledky o vlivu vnímaných rozdílů mezi vlastním národem a nejbližším sousedním národem ukončily podkapitolu o postojích k vlastnímu národu. Následně se budu věnovat postojům k sousedním národům a faktorům, které je ovlivňují.

3.2 Postoje k sousedním národům

Srovnání postojů k sousedním národům v pěti zemích bylo obtížnější než srovnání postojů k vlastnímu národu. Zatímco Českou republiku reprezentovali respondenti ze všech pohraničních regionů, a výsledky lze proto lépe zobecnit, v případě sousedních zemí se jednalo většinou o respondenty žijící blízko hranic s Českou republikou. Další omezení zobecnitelnosti výsledků této části výzkumu spočívá ve výběru zemí vzhledem ke geografické poloze České republiky. Zatímco čtyři země zařazené do výzkumu jsou přímými sousedy České republiky, respondenti z ostatních zemí hodnotili pouze tři s nimi přímo sousedící národy. Jedna země byla pro zahraniční respondenty vždy okrajovou kvůli své geograficky vzdálenější pozici, jak je tomu např. u Němců a Slováků.

Dalším důvodem možného zkreslení výsledků srovnání postojů k sousedním zemím je fakt, že postoje srovnávám pouze u redukované skupiny respondentů, kteří poskytli současně volnou výpověď o své zkušenosti s cizinci. Skutečnost, že tito respondenti měli zážitek z meziskupinového kontaktu, mohla vést ke zlepšení či naopak zhoršení jejich postojů k nečlenským skupinám obecně. Odpověď na otevřenou otázku popisující zkušenosti se sousedy patřila v rámci dotazníkového šetření k náročnějším úkolům na rozdíl od odpovědí na uzavřené otázky. Lze proto předpokládat, že

respondenti, kteří popis svých zkušeností s lidmi sousedních národností poskytli, byli ve srovnání s ostatními více motivovaní. Z výše uvedených důvodů tvoří redukovaný soubor v jistém ohledu výjimeční respondenti. Ve snaze poskytnout výsledky umožňující zobecnění proto srovnám redukovaný soubor respondentů, u kterého byla provedena obsahová analýza volných výpovědí, s celkovým souborem respondentů z pěti zemí reprezentovaným více jak pěti tisíci osobami.

3.2.1 Preference sousedních národů v kontextu střední Evropy

U respondentů z Rakouska, Polska i Slovenska byli nejoblíbenějším sousedním národem Češi, kteří na emočních teploměrech dosáhli ve srovnání s dalšími třemi zeměmi nejvyšších hodnot. Nejoblíbenější sousedé respondentů z pěti středoevropských zemí jsou ve spodní části tabulky 3.1 vyznačeni tučně. Preferenci sousedních národů diskutuji pro každý z podsouborů z pěti zemí zvlášť.

V případě *rakouských respondentů* popisujících zážitek s Čechy v rámci volných výpovědí (N = 146) se vřelost pociťovaná k Čechům (M = 16,65) statisticky významně nelišila od jejich vztahu k Němcům (M = 16,45), $t(145) = 0{,}38$, $p > {,}05$ (viz graf 4.4). V celkovém souboru rakouských respondentů (N = 253) jsem však zjistila preferenci Němců před Čechy, tj. rakouští respondenti pociťovali k Němcům vyšší míru vřelosti (M = 16,30) než k Čechům (M = 15,28), $t(252) = 2{,}50$, $p = {,}01$. Srovnání souboru rakouských respondentů, kteří měli zkušenost z kontaktu s Čechy, a celkového souboru rakouských respondentů tedy ukázalo vliv meziskupinového kontaktu na zlepšování postojů. Rakouští respondenti, kteří měli kontakt s Čechy, je hodnotili lépe než celkový soubor rakouských respondentů (vlivu meziskupinového kontaktu na postoje k sousedním národům se soustavněji věnuje následující kapitola habilitační práce). Kromě rozdílu v pořadí oblíbenosti Němců a Čechů jsem při srovnání celkového a redukovaného souboru rakouských respondentů nenalezla odlišnosti v pořadí oblíbenosti vlastního národa a sousedních národů. Rakouští respondenti preferovali svůj národ před sousedními národy. Nejméně oblíbené sousední národy u rakouských respondentů představovali Poláci a Slováci, pohybující se okolo průměru teploměrů vřelosti. Toto zjištění ilustruje poznatek uvedený v teoretické části (viz část 1.5), že meziskupinové zkreslení a diskriminace nemusí být vždy způsobeny negativním vztahem k nečlenským skupinám. Ani u relativně nejméně oblíbených národů nenacházíme vyloženě negativní postoje – jejich absolutní hodnota se neliší od střední hodnoty škál teploměrů. Rozhodující je rozdíl mezi vřelostí, kterou respondenti

pociťovali k vlastní vs. nečlenské skupině, stojící v pozadí motivace upřednostňovat vlastní skupinu a její členy. Meziskupinové zkreslení, tj. upřednostňování vlastní skupiny nemusí být založeno na negativních pocitech vůči nečlenským skupinám, ale také na pocitech indiference nebo lhostejnosti.

Při stanovování pořadí preferencí je však nutné mít na paměti, že umístění na pomyslném žebříčku sympatií je podmíněno srovnáním s ostatními národy zařazenými do hodnocení. Na základě výsledků nelze uzavřít, že Němci jsou pro Rakušany nejoblíbenějšími sousedy. Správná interpretace zní, že Rakušané preferují Němce před třemi zeměmi bývalého východního bloku. Pokud by do srovnání byly zařazeny i další národy sousedící s Rakouskem jako např. Itálie či Švýcarsko, Němci by své prvenství nejoblíbenějšího sousedního národa nemuseli potvrdit. Srovnání je tedy relativní a děje se v kontextu, ve kterém se vyskytují určité skupiny a jiné chybí, a to nejen v rámci výzkumů, ale i v běžných situacích, v rámci kterých dochází k setkání s lidmi jiných národností.

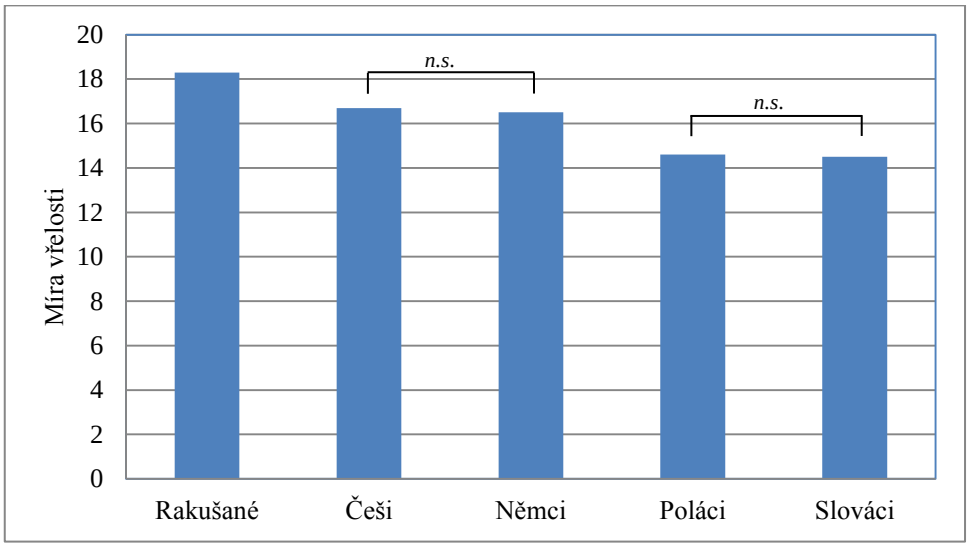

Graf 3.4 Postoje k vlastnímu národu a sousedním národům *rakouských* respondentů (*N* = 146). *N.s.* označuje statisticky nevýznamný rozdíl mezi zeměmi.

Sympatie byly v případě germánských sousedů vzájemné – i pro *německé respondenty* (*N* = 132) byli nejoblíbenějšími sousedy Rakušané (*M* = 18,9), i když i němečtí respondenti statisticky významně preferovali svůj národ (*M* = 20,5), *t*(131) = 2,9, *p* < ,01 (viz graf 3.5). Němečtí a rakouští respondenti se sobě navzájem podobali svými sympatiemi k cizincům. Jejich nejoblíbenějším národem byl kulturně nejbližší germánský soused, poté Češi, ačkoliv v případě německých respondentů se sympatie k

Čechům (*M* = 15,5) statisticky významně nelišily od jejich sympatií k Polákům (*M* = 15,1), *t*(131) = 0,7, *p* > ,05. Nejméně oblíbeným byl pro německé respondenty ve středoevropském regionu nejvýchodněji situovaný slovanský národ – Slováci (viz tabulku 3.1). Srovnání pořadí preferencí sousedních národů v redukovaném a celkovém souboru německých respondentů naznačilo stejný trend jako v případě Rakušanů. Vztah k Čechům v celkovém souboru německých respondentů (*N* = 265) byl statisticky významně chladnější (*M* = 14,2) ve srovnání s německými respondenty, kteří popsali svoji zkušenost s Čechy (*M* = 15,2), *t*(395) = 2,04, *p* < ,05. Kromě postojů k Čechům se postoje k vlastnímu národu a dalším sousedním národům v redukovaném a celkovém vzorku německých respondentů nelišily.

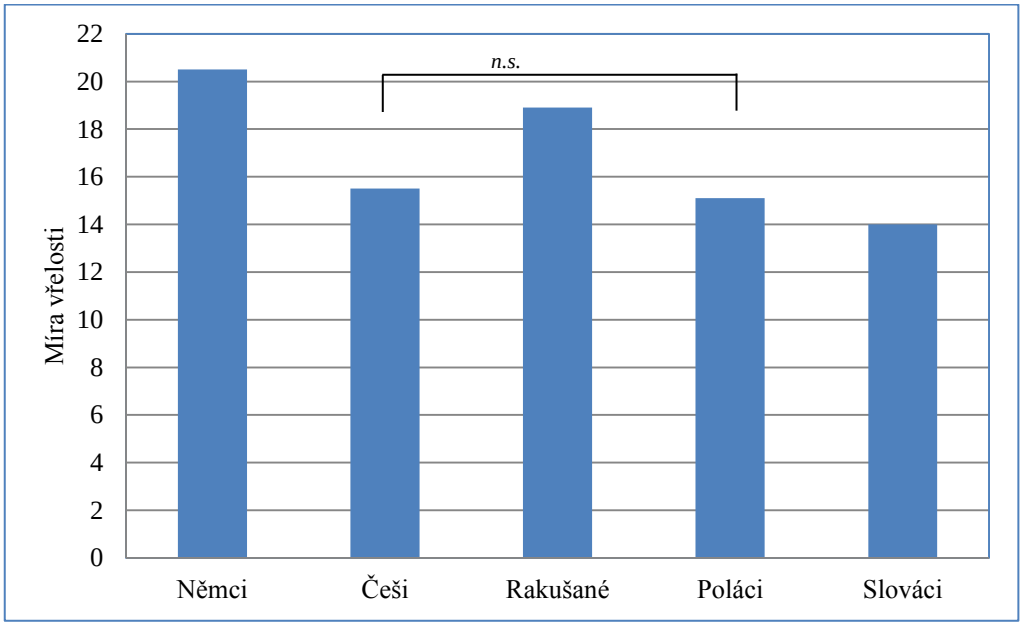

Graf 3.5 Postoje k vlastnímu národu a sousedním národům *německých* respondentů (*N* = 132). *N.s.* označuje statisticky nevýznamný rozdíl mezi zeměmi.

Podobný vzorec sympatií se vyskytoval i v případě slovanských sousedů. Respondenti ze Slovenska a Polska považovali Čechy za svůj nejoblíbenější národ (viz graf 3.6 a 3.7). Jak jsem uvedla v předchozím oddílu, *polští respondenti* dokonce nečinili rozdíl v oblíbenosti mezi svými jižními sousedy z České republiky (*M* = 19,2), Slovenska (*M* = 18,4) a vlastním národem (*M* = 19,3), *t*(133) = 0,12, *p* > ,05 a *t*(133) = 1,2, *p* > ,05, což je v oblasti meziskupinových vztahů neobvyklý výsledek. Druhým nejoblíbenějším národem byl další slovanský národ – v případě polských respondentů Slováci a u slovenských respondentů Poláci. Nejmenší vřelost pociťovali slovenští i

polští respondenti k německy mluvícím sousedům. Porovnání redukovaného a celkového souboru polských respondentů ukázalo rozdíly v jejich postojích k Čechům. Poláci, kteří uvedli svoji zkušenost s Čechy (N = 134), k nim pociťovali stejnou míru sympatií jako k vlastnímu národu. Naopak v celkovém souboru polských respondentů (N = 245) byl vlastní národ (M = 20,1) preferován před oběma slovanskými sousedy ($M_{Češi}$ = 18,8; $M_{Slováci}$ = 18,5), $t(242) = 2,7$, $p < ,01$ a $t(187) = 2,0$, $p = ,05$. V celkovém souboru připisovali polští respondenti Čechům a Slovákům obdobnou míru sympatií. Výsledek tohoto srovnání však nic nemění na zjištěném nerovnoměrném rozdělení sympatií mezi slovanskými a germánskými národy, které sledují širší jazykovou a kulturní příslušnost.

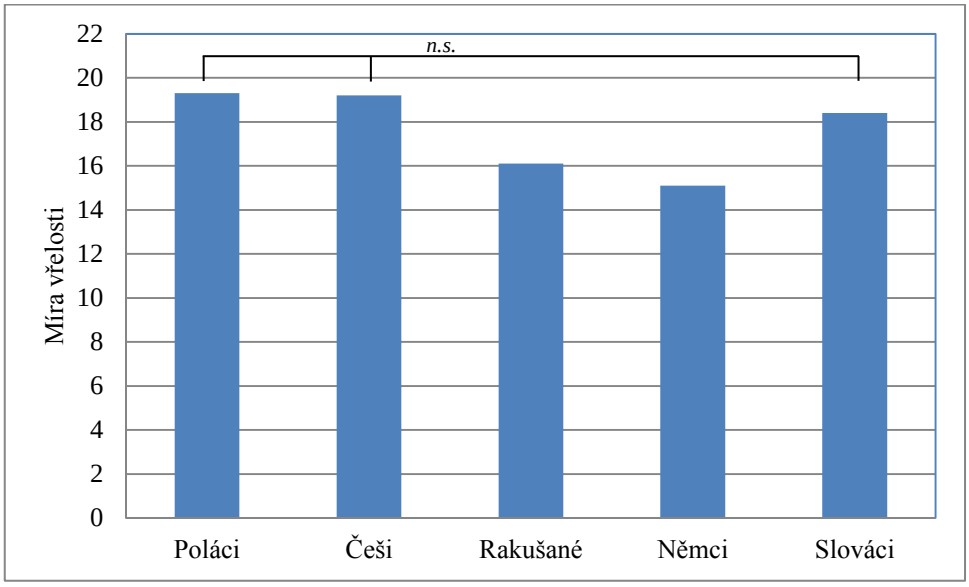

Graf 3.6 Postoje k vlastnímu národu a sousedním národům *polských* respondentů (N = 134). *N.s.* označuje statisticky nevýznamný rozdíl mezi zeměmi.

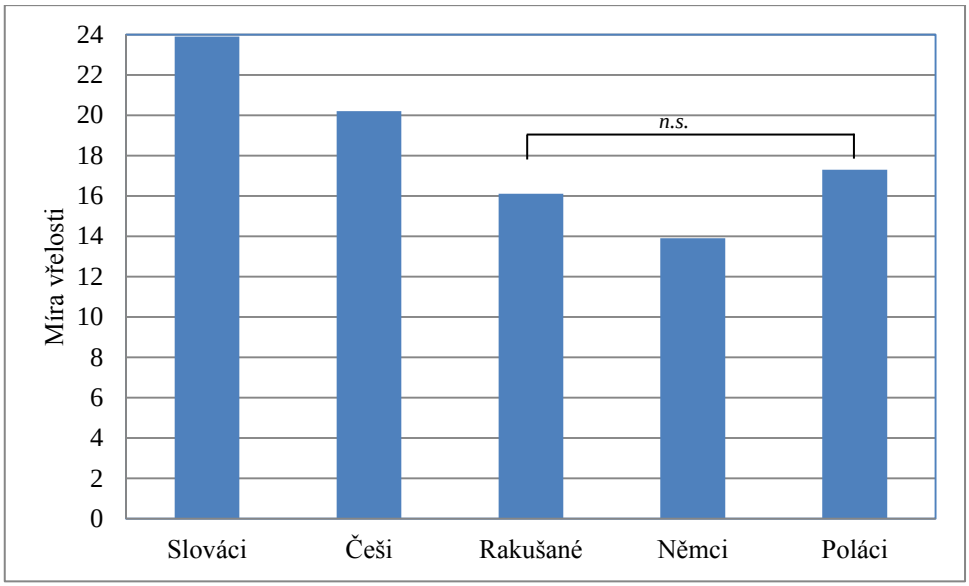

Graf 3.7 Postoje k vlastnímu národu a sousedním národům *slovenských* respondentů (*N* = 173). *N.s.* označuje statisticky nevýznamný rozdíl mezi zeměmi.

Podobné pořadí oblíbenosti sousedních národů v případě slovanských respondentů se však neprojevilo u *českých respondentů* (viz graf 3.8). Jejich preferenci Slováků před jinými národnostmi jsem již komentovala. Vřelý vztah ke Slovákům se potvrdil i v celkovém souboru více než tří tisíc českých respondentů pocházejících kromě pohraničí také z Prahy a Brna. Po Slovensku (*M* = 20,7) však v oblíbenosti u českých respondentů následovali Rakušané (*M* = 16, 5), kteří se statisticky významně lišili od třetích Poláků (*M* = 15,7). Nejnižší míru vřelosti pociťovali čeští respondenti stejně jako respondenti z Polska a Slovenska vůči Němcům (*M* = 14,4). V případě slovenských respondentů by se jejich rezervované postoje k Němcům daly vysvětlit v úvodu zmiňovanou geografickou vzdáleností mezi Německem a Slovenskem, která se projevila i na straně německých respondentů v jejich nejnižší oblibě Slováků. Za nízkou oblíbeností Němců u českých a polských respondentů je však nutné hledat jiné příčiny jako např. historické události druhé světové války nebo záviděníhodnou ekonomickou situaci současného Německa. V následující podkapitole 3.2.2 se budu faktory souvisejícími s pozitivními a negativními postoji k sousedním národům zabývat podrobněji.

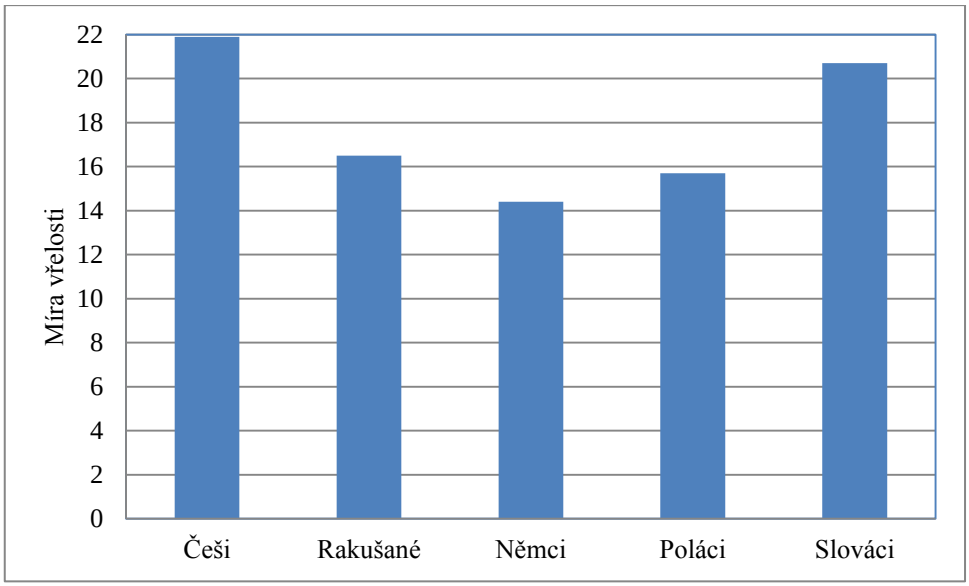

Graf 3.8 Postoje k vlastnímu národu a sousedním národům *českých* respondentů (*N* = 691).

Zajímavé jsou i detailnější výsledky analýzy odpovědí českých respondentů z jednotlivých pohraničních regionů. Ačkoliv v celorepublikovém srovnání preferovali čeští respondenti vlastní národ před nejoblíbenějšími Slováky, v oblastech blíže slovenským hranicím se rozdíl ve vřelosti pociťované k vlastní a sousední zemi stíral (viz sedmý sloupec výsledků v tabulce 3.1). Nepřítomnost rozdílu mezi sympatiemi pociťovanými k vlastnímu národu a Slovákům zde není způsobena velikostí vzorku z českého pohraničí sousedícího se Slovenskem (*n* = 176 vs. *n* = 691 v celkovém souboru českých respondentů ze čtyř pohraničních regionů), neboť v dalších třech pohraničních regionech sousedících s Německem, Rakouskem a Polskem preferoval obdobný počet respondentů vlastní národ před nejoblíbenějšími Slováky. Tendence hodnotit lépe představitele nejbližšího sousedního národa ve srovnání s vlastním národem se tedy vyskytovala pouze v případě českého pohraničí sousedícího se Slovenskem.

V případě dalších tří českých pohraničních regionů jsem nalezla tendenci hodnotit nejbližší sousední národ lépe, než jak jej hodnotili respondenti ze vzdálenějších regionů. Češi z pohraničí sousedícího s Rakouskem, Německem a Polskem považovali Rakušany, Němce a Poláky vždy za sympatičtější než Češi z pohraničních regionů sousedících s jinými zeměmi. Vřelejší postoj k nejbližšímu sousednímu národu než k vzdálenějším sousedům, který jsem v České republice zaznamenala ve všech pohraničních regionech, lze vysvětlit v souladu s východisky teorie meziskupinového kontaktu. V pohraničních regionech je nejčastější kontakt právě s příslušníky

geograficky nejbližší sousední země. Opakovaná zkušenost s lidmi dané národnosti pak přispívá ke zlepšování postojů k tomuto národu jako celku.

3.2.2 Vliv individuálních faktorů na postoje k nejbližšímu sousednímu národu

Stejně jako v případě postojů k vlastnímu národu jsem i v případě postojů k sousedním národům nejprve testovala, zda na ně mají vliv charakteristiky na úrovni jednotlivců. Výzkum meziskupinových postojů se tradičně zaměřoval na vliv sociálně zakotvených faktorů – sociálních norem, vztahů mezi skupinami a sociální kategorizace. Osobnostní charakteristiky jednotlivců byly v minulých padesáti letech ve výzkumu meziskupinových postojů ignorovány. V současnosti se objevují studie ověřující souvislosti osobnostních vlastností s předsudky. Flynn (2005) zjistil, že postoje bílých Američanů k Afroameričanům předpovídá jejich otevřenost vůči zkušenosti. Účastníci studie s vyšší mírou otevřenost vůči zkušenosti vykazovali méně předsudků vůči Afroameričanům obecně a pozitivněji hodnotili i konkrétní Afroameričany, se kterými se setkali. Ekehammar a Akrami (2003) tvrdí, že specifické postoje k jednotlivým nečlenským skupinám mají společný základ, tzv. zobecněný předsudek (angl. *generalized prejudice factor*). Lidé, kteří mají negativní postoje vůči homosexuálům, je tak pravděpodobně budou mít i vůči bezdomovcům, přistěhovalcům atd. Tento zobecnělý předsudek souvisí s nízkou mírou otevřenosti vůči zkušenosti a přívětivosti (Akrami, Ekehammar, & Bergh, 2011).

Vliv osobnostních vlastností jednotlivců na jejich postoje k jiným skupinám se uplatňuje prostřednictvím ideologií, se kterými jednotlivci sympatizují (Akrami & Ekehammar, 2006; Ekehammar, Akrami, Gylje, & Zakrisson, 2004; Hodson, Hogg, & MacInnis, 2009). Ideologie, především orientace na sociální dominanci (angl. *social dominance orientation*; Sidanius & Pratto, 1999, viz 1.5) a pravicové autoritářství [4](angl. *right-wing authoritarianism*; Altemeyer, 1998), představují spojnici mezi osobností a meziskupinovými postoji. Lidé s určitými osobnostními charakteristikami mají sklon sympatizovat s určitými ideologiemi, které formují jejich postoje k nečlenským skupinám. Svědomitost, extraverze a nízká otevřenost vůči zkušenosti předpovídají předsudky prostřednictvím pravicového autoritářství. Nízká přívětivost předpovídá předsudky prostřednictvím orientace na sociální dominanci (Ekehammar et al., 2004; Hodson et al., 2009).

[4] Pravicové autoritářství se projevuje sklonem k podřízenosti autoritám a společenským konvencím.

V rámci výzkumu v pěti středoevropských zemích jsem nezjišťovala ideologické inklinace respondentů. Proto se zaměřím pouze na vliv osobnostních vlastností spolu s identifikací s vlastním národem, které jsem zařadila do prvního mnohonásobně lineárního regresního modelu. Osobnostní vlastnosti a identifikace s vlastním národem vysvětlovaly pouhé 3 % v postojích k nejbližšímu sousednímu národu (viz horní část tabulky 3.5), kdežto stejné prediktory vysvětlovaly 43 % rozptylu v postojích k vlastnímu národu (viz horní část tabulky 3.2). Ačkoliv souvislost mezi osobnostními vlastnostmi a postoji k nečlenským skupinám nebyla výrazná ani v předchozích studiích (Hodson et al., 2009), v rámci mého výzkumu byla zanedbatelná.

Postoje k nejbližšímu sousednímu národu lze spolehlivěji předpovědět na základě identifikace s vlastním národem (viz tabulku 3.5) než na základě osobnostních vlastností. Znovu se tedy potvrdil výraznější vliv sociálně zakotvených faktorů na meziskupinové postoje a menší vliv spíše biologicky zakotvených faktorů. Ke stejnému závěru dospěli Akrami, Ekehammar a Yang-Wallentin (2011), kteří ověřovali vliv osobnostních vlastností a genderové identifikace na sklon k sexismu. Genderová identifikace se sexismem korelovala výrazně výše než otevřenost vůči zkušenosti a přívětivost. Vliv otevřenosti vůči zkušenosti a přívětivosti opakovaně zjištěných ve výzkumu meziskupinových postojů se v mém výzkumu nereplikoval. Jediným signifikantním prediktorem postojů k sousednímu národu byla míra neuroticismu respondentů.

Ve středoevropském projektu předpovídala identifikace s vlastním národem vztah k nejbližšímu sousednímu národu i ve stejném směru jako k vlastnímu národu, což se může jevit jako neintuitivní zjištění. Čím více se respondenti identifikovali se svým národem, tím lepší postoje měli i k nejbližšímu sousednímu národu. Dosavadní výzkumy vztahu mezi identifikací s vlastní členskou skupinou a postoji k nečlenským skupinám nepřinesly konzistentní výsledky. Tento vztah může být v různých meziskupinových kontextech pozitivní, negativní i neexistující (Duckitt, Callaghan, & Wagner, 2005). Na základě poznatků z mého výzkumu se domnívám, že identifikace s vlastním národem může představovat bezpečné zázemí, na základě kterého respondenti lépe hodnotí nejen svůj vlastní národ, ale i národy sousední. Tuto interpretaci podporuje i nalezená negativní souvislost mezi vztahem k sousednímu národu a neuroticismem, který jako jediný z pěti dimenzí osobnosti statisticky významně předpovídal vztah k sousedním národům. Jednou z vlastností charakterizujících neuroticismus je úzkostnost. Negativní vliv meziskupinové úzkosti se

výrazně uplatňuje při vyhýbání se kontaktu s příslušníky jiných skupin a zhoršování meziskupinových postojů (Stephan & Stephan, 1985). Čím více se respondenti hodnotili jako neurotičtí, tím negativnější vztah měli k nejbližšímu sousednímu národu. Neuroticismus charakterizovaný právě pocity obecné úzkosti může v meziskupinovém kontextu vést ke zhoršeným postojům k cizím kulturám, které potenciálně představují střet s neznámými zvyky a normami chování. Pocit neznámého může neurotický jedinec vnímat jako ohrožující, což v něm vyvolává negativní emoce ve vztahu k jejich zdroji – tj. k cizím národům a jejich příslušníkům.

Tabulka 3.5

Vliv individuálních a makrosociálních faktorů na vřelost pociťovanou k nejbližšímu sousednímu národu stanovený na základě mnohonásobně lineárních regresních modelů

Sebeposouzení respondentů	R^2 = ,03, F(6, 1 265) = 6,18, p < ,001
neuroticismus	β = –,06, t(1 265) = –1,92, p = ,06
extraverze	β = ,01, t(1 265) = 0,42, *n.s.*
otevřenost	β = ,03, t(1 265) = 0,86, *n.s.*
přívětivost	β = ,04, t(1 265) = 1,28, *n.s.*
svědomitost	β = ,05, t(1 265) = 1,56, *n.s.*
Identifikace s vl. národem	**β = ,10, t(1265) = 3,50, p < ,001**
Heterostereotypy	R^2 = .19, F(6, 1267) = 49,63, p < ,001
neuroticismus	β = –,05, t(1267) = –1,50, *n.s.*
extraverze	β = ,10, t(1267) = 2,95, p < ,01
otevřenost	β = ,11, t(1267) = 3,62, p < ,001
přívětivost	**β = ,26, t(1267) = 9,51, p < ,001**
svědomitost	β = ,00, t(1267) = 0,02, *n.s.*
Výjimečnost sousedního národa	β = ,17, t(1267) = 6,59, p < ,001

Pozn. Nejbližší sousední národ byl u českých respondentů definován geograficky jako země vyskytující se nejblíže regionu, ve kterém respondenti v současnosti žijí. U zahraničních respondentů byla nejbližší sousední zemí vždy Česká republika. V tabulce uvádím standardizované regresní koeficienty (β). Závislá proměnná, vřelost pociťovaná k sousednímu národu, byla měřena na třicetibodové škále emočních teploměrů. Tučně jsou vyznačeny nejvýznamnější prediktory postoje k sousednímu národu.

3.2.3 Vliv heterostereotypů na postoje k nejbližšímu sousednímu národu

Představy o typických charakteristikách nejbližšího sousedního národa (národní heterostereotypy) předpovídaly postoje k nejbližšímu sousednímu národu lépe než

osobnostní vlastnosti respondentů (R^2 = ,19 vs. ,03 v případě osobnosti; viz tabulku 3.5). Postoje k sousedním národům tedy ovlivňovaly především makrosociální faktory na úrovni celých národů spíše než individuální faktory. V tomto ohledu se postoje k sousedním národům lišily od postojů k vlastnímu národu, u kterých větší část rozptylu naopak vysvětlovaly faktory na úrovni jednotlivců (R^2 = ,43 vs. ,27 v případě autostereotypů).

V rámci heterostereotypů se v roli prediktoru postojů k sousednímu národu nejvýznamněji uplatnila přívětivost (stejně jako v případě autostereotypů predikujících postoje k vlastnímu národu; viz 3.1.3). Jak jsem uvedla v předchozí části, přívětivost představuje jednu z klíčových dimenzí hodnocení druhých osob. Důležitost charakteristik spojovaných s přívětivostí je evolučně zakotvena v posuzování úmyslů druhých lidí – v nutnosti rozlišovat mezi jejich přátelskými a nepřátelskými úmysly (Fiske et al., 2002). V meziskupinovém kontextu, ve kterém je při setkání s neznámými osobami navíc přítomna další komponenta – nejistota pramenící z jiného kulturního zázemí – je vyhodnocování přátelských úmyslů interakčních partnerů klíčové. Statisticky významně se při predikci postojů k druhému národu uplatňovaly i další dvě sociálně žádoucí charakteristiky – extraverze a otevřenost vůči zkušenosti. Čím více vnímali respondenti typické představitele sousedního národa jako společenské a otevřené, tím pozitivnější postoje k sousednímu národu zaujímali. Zkušenost se společenskými, přívětivými a otevřenými příslušníky sousedních národů je pozitivní, a tak pozitivně ovlivňuje postoje k těmto národům. Míra psychické lability (*neuroticismu*) a kompetence (*svědomitosti*) připisovaná typickým představitelům sousedních národů neměly na postoje k nim žádný vliv.

Postoje k sousednímu národu pozitivně předpovídala také představa o jeho výjimečnosti, ačkoliv tento prediktor nebyl tak významný jako vliv výjimečnosti vlastního národa na postoje k vlastnímu národu diskutovaný v části 3.1.3. Pokud srovnáme poměr rozptylu vysvětlený prostřednictvím národních stereotypů v postojích k vlastnímu a sousednímu národu (27 % vs. 19 %, viz spodní část tabulky 3.2 a 3.5), zjistíme výrazně nižší vliv heterostereotypů na postoje k sousedním zemím než autostereotypů na postoje k vlastnímu národu. V postojích k sousedním národům tedy zbývá větší poměr rozptylu, který nebyl vysvětlen pomocí vybraných prediktorů. Kromě osobnostních vlastností, identifikace respondentů s vlastním národem a stereotypů přisuzovaných sousedním národům je ovlivňují i další faktory. V posledních dvou částech třetí kapitoly se zaměřím na to, jak se v postojích k nejbližším sousedním

národům uplatňuje vnímaný rozdíl mezi charakteristikami vlastní osobnosti a stereotypními charakteristikami sousedního národa a vnímaný rozdíl mezi stereotypními charakteristikami vlastního a sousedního národa.

3.2.4 Vliv podobnosti mezi sebou a nejbližším sousedním národem

Okolní svět vnímáme tak, že jej vztahujeme k sobě samým. Způsob, jakým lidé hodnotí druhé, je zčásti zakotven v jejich sebehodnocení. Vztah mezi vnímáním sebe sama a členských a nečlenských skupin patří mezi zájmy vědců zabývajících se meziskupinovými jevy a procesy (např. Krueger, 1996; Riketta, 2005; Robbins & Krueger, 2005). Podobně jako v případě vlastního národa, kde jsem testovala vliv rozdílů mezi osobnostními vlastnostmi respondentů a stereotypním obrazem vlastního národa, jsem se proto i v případě postojů k sousedním národům zaměřila na vliv vnímaných rozdílů mezi vlastní osobností a stereotypním obrazem sousedních národů. Stejně jako tomu bylo u autostereotypů, i heterostereotypy a charakteristiky vlastní osobnosti jsem měřila pomocí pětifaktorového modelu osobnosti. Použití stejného teoretického zázemí umožnilo srovnat rozdíl mezi vnímáním sebe a sousedního národa v jednotlivých dimenzích pětifaktorového modelu a zjistit relativní vliv těchto rozdílů na vztah k sousedním národům.

Posouzení vlastní osobnosti (IPJ-R, viz 2.2.3) a posouzení národních heterostereotypů (dotazník NCS, viz 2.2.2) bylo provedeno na základě dimenzí obsažených v pětifaktorovém modelu. Z důvodu použití různých metod pro oba druhy posouzení byla provedena standardizace na z-skóry. Nově standardizované posouzení vlastní osobnosti jsem odečetla od standardizovaného posouzení sousedního národa (tj. např. $\text{neuroticismus}_{\text{heterostereotyp}} - \text{neuroticismus}_{\text{sebeposouzení}}$). Posledním krokem byl převod nově stanovených proměnných na absolutní hodnoty. Nezajímalo mě, zda respondenti připisují vyšší míru určité charakteristiky sami sobě či sousednímu národu, ale absolutní míra vnímaného rozdílu. Tímto způsobem jsem získala pět proměnných stanovujících míru rozdílu mezi sebeposouzením osobnostních vlastností a posouzením stejných vlastností nejbližšího sousedního národa. Čím vyšší hodnota, tím vyšší byl vnímaný rozdíl mezi sebou samým a sousedním národem v rámci dané dimenze osobnosti.

Výsledky uvedené v tabulce 3.3 ukázaly nepřítomnost korelace mezi sebeposouzením a posouzením sousedního národa. Respondenti tedy mezi charakteristikami vlastní osobnosti a sousedního národa neviděli souvislost v žádné z pěti dimenzí osobnosti. Vnímané rozdíly mezi sebeposouzením a posouzením

sousedního národa vysvětlovaly 4 % rozptylu ve vřelosti pociťované k sousednímu národu (viz horní část tabulky 3.6). Rozdíly mezi sebeposouzením a posouzením sousedního národa statisticky významně předpovídaly postoje k sousednímu národu ve třech z pěti dimenzí pětifaktorového modelu vyznačujících se sociální žádoucností – otevřenosti vůči zkušenosti, přívětivosti a svědomitosti. Čím byly rozdíly mezi sebeposouzením a posouzením sousedního národa v těchto třech dimenzích větší, tím chladnější postoje respondenti k nejbližšímu sousednímu národu zaujímali. Vzhledem k faktu, že vysoká míra otevřenosti, přívětivosti a svědomitosti představuje pozitivní obraz sebe i druhých, odchýlení se od tohoto pozitivního obrazu může zhoršovat pozitivní vztah k sousedním národům. Tuto interpretaci podporuje i zjištění z části 3.1.4, kde pozitivní postoje k vlastnímu národu nejlépe předpovídaly malé rozdíly mezi sebeposouzením a posouzením vlastního národa v dimenzích otevřenost vůči zkušenosti a svědomitost.

3.2.5 Vliv podobnosti mezi vlastním a nejbližším sousedním národem

V interpersonálním kontextu ovlivňují vnímání a hodnocení chování druhých naše osobnostní vlastnosti. V meziskupinovém kontextu může být kritériem pro hodnocení jiných skupin vlastní členská skupina (Foroni, Pong, Rothbart, & Pearce, 2010). Zjišťovala jsem proto vliv vnímaných rozdílů mezi vlastním a sousedním národem na postoje k sousedním národům. Očekávala jsem, že menší vnímané rozdíly mezi vlastním a sousedním národem mohou vést k pocitu známosti, který postoje k sousednímu národu ovlivní pozitivním směrem. Alternativním vysvětlením vlivu menších vnímaných rozdílů mezi vlastním a sousedním národem na pozitivnější postoje k sousednímu národu může být i snaha neodchýlit se od sociálně žádoucích vlastností. Sociálně žádoucí vlastnosti představované vysokou mírou otevřenosti vůči zkušenosti, přívětivosti a svědomitosti se uplatnily i v předchozí části v případě vlivu rozdílů mezi sebeposouzením a posouzením sousedního národa na postoje k sousednímu národu (viz 3.2.4).

Vnímané rozdíly mezi vlastním a sousedním národem vysvětlovaly pouhá 4 % rozptylu v postojích k sousednímu národu (viz dolní část tabulky 3.6). Při vysvětlování postojů k sousedním národům se nejvíce uplatnil vnímaný rozdíl mezi svědomitostí vlastního a sousedního národa. Čím větší rozdíl v míře svědomitosti vnímali respondenti mezi vlastním a sousedním národem, tím negativnější zaujímali postoje k sousednímu národu. Tomuto výsledku můžeme porozumět v kontextu vztahů mezi

vybranými středoevropskými národy. Vysoký standard pracovní kompetence typicky připisovaný německy mluvícím sousedům může v stereotypně méně svědomitých slovanských národech vyvolávat pocity méněcennosti odrážející se v negativním postoji k nejbližšímu sousednímu národu. Bližší analýza dat ukázala, že jsou to skutečně slovanští respondenti, kteří vnímali svoje nejbližší sousední národy jako svědomitější než vlastní národ. Naopak německy mluvící respondenti viděli svůj vlastní národ jako svědomitější než sousedící Čechy. V regresních modelech provedených zvlášť pro respondenty z jednotlivých zemí se ukázalo, že vliv rozdílu mezi vlastním a sousedním národem v míře svědomitosti na postoje k sousednímu národu se uplatňoval především u českých a německých respondentů. Pro české a německé respondenty – stereotypně se nacházející na opačných pólech dimenze svědomitost – byl vnímaný rozdíl mezi Čechy a Němci v míře svědomitosti určující pro jejich vztah k sousednímu národu. To znamená, že čím větší byl vnímaný rozdíl mezi vlastním a sousedním národem v míře svědomitosti, tím negativnější postoje měli němečtí respondenti k Čechům a čeští respondenti k Němcům.

Tabulka 3.6

Vliv rozdílů mezi nejbližším sousedním národem, vlastní osobností a vlastním národem na vřelost pociťovanou k nejbližšímu sousednímu národu stanovený na základě mnohonásobně lineárních regresních modelů

Rozdíl mezi sebeposouzením a posouzením sousedního národa	R^2 = ,04, F(5, 1 266) = 9,83, p < ,001
neuroticismus	β = ,02, t(1 266) = 0,53, *n.s.*
extraverze	β = –,02, t(1 266) = –0,81, *n.s.*
otevřenost	β = –,08, t(1 266) = –2,80, p < ,01
přívětivost	β = –,09, t(1 266) = –3,10, p < ,01
svědomitost	***β* = –,13, *t*(1 266) = –4,60, *p* < ,001**
Rozdíl mezi stereotypy vlastního a sousedního národa	R^2 = ,04, F(5, 1 269) = 10,86, p < ,001
neuroticismus	β = ,12, t(1 269) = 3,78, p < ,001
extraverze	β = ,03, t(1 269) = 0,77, *n.s.*
otevřenost	β = –,01, t(1 269) = –0,40, *n.s.*
přívětivost	β = ,02, t(1 269) = 0,59, *n.s.*
svědomitost	***β* = –,20, *t*(1 269) = –6,81, *p* < ,001**

Pozn. Nejbližší sousední národ byl u českých respondentů definován geograficky jako země vyskytující se nejblíže regionu, ve kterém respondenti v současnosti žijí. U

zahraničních respondentů byla nejbližší sousední zemí vždy Česká republika. V tabulce uvádím standardizované regresní koeficienty (β). Závislá proměnná, vřelost pociťovaná k sousednímu národu, byla měřena na třicetibodové škále emočních teploměrů. Tučně jsou vyznačeny nejvýznamnější prediktory postoje k sousednímu národu.

Stejně jako v případě postojů k vlastnímu národu (viz 3.1.5 a tab. 3.4) byl i u postojů k nejbližšímu sousednímu národu patrný vliv rozdílů mezi posouzením neuroticismu vlastního a sousedního národa. Čím větší byl pro respondenty vnímaný rozdíl mezi typickými představiteli vlastního a sousedního národa v míře neuroticismu, tím pozitivnější měli postoje k sousednímu národu. Vnímaný rozdíl mezi vlastním a sousedním národem v dimenzi neuroticismu byl nejvýraznější u polských respondentů. Data z polského souboru ukázala, že vnímaný rozdíl byl zapříčiněn přisuzováním vyšších hodnot neuroticismu vlastnímu národu a nižších hodnot sousedním národům (nikoliv nižších hodnot vlastnímu národu a vyšších hodnot sousedním národům, což je alternativní vysvětlení vnímaných rozdílů; viz tabulku 3.5). V polském souboru se také nejvýrazněji uplatňoval vliv rozdílu mezi vlastním a sousedním národem v míře neuroticismu na postoje k sousednímu národu. Poláci sice typického představitele vlastního národa hodnotili jako vysoce neurotického, ale neuroticismus zároveň vnímali jako negativní charakteristiku, která se výrazně uplatňovala i v jejich vztahu k sousedním národům. Čím více se jim představitelé sousedního národa v neuroticismu podobali, tím chladnější postoje k nim polští respondenti zaujímali.

3.3 Shrnutí

Ve třetí kapitole habilitační práce jsem se zabývala meziskupinovými postoji v pěti zemích střední Evropy. Emoční složku postojů představovala vřelost pociťovaná k vlastnímu národu a sousedním národům zjišťovaná pomocí emočních teploměrů. Nejprve jsem se soustředila na *postoje k vlastnímu národu*. Nejvřelejší vztah k vlastnímu národu měli respondenti ze Slovenska, následováni českými a německými účastníky výzkumu. Míru absolutní vřelosti pociťované k vlastnímu národu jsem uvedla do souvislosti s vřelostí pociťovanou k nejbližšímu sousednímu národu. Koeficient relativní preference vlastního národa před nejbližším sousedním národem ukázal neexistenci rozdílů mezi slovenskými, českými a německými respondenty, kteří vykazovali podobnou míru preference svého národa před nejbližším sousedním národem. Slovenští respondenti se se svým národem nejvíce identifikovali – považovali se za typické představitele svého národa, jejich národní příslušnost byla důležitou

součástí jejich sebepojetí a v souvislosti se svojí skupinovou příslušností pociťovali nejvyšší míru hrdosti.

Identifikace s vlastním národem měla u respondentů z pěti zemí zároveň největší vliv na formování jejich postojů k vlastnímu národu. Čím více se respondenti s vlastním národem identifikovali, tím pozitivnější postoje k němu zaujímali. Identifikace s vlastním národem, představující sociálně zakotvený faktor, předpovídala postoje k vlastnímu národu výrazně lépe než spíše biologicky zakotvené faktory – sebeposouzení vlastní osobnosti. Kombinace individuálních faktorů – identifikace s vlastním národem a sebeposouzení – však postoje k vlastnímu národu předpovídala lépe než makrosociální faktory – národní autostereotypy. Vliv vnímaných rozdílů mezi vlastní osobností a vlastním národem a rozdílů mezi vlastním a nejbližším sousedním národem byl velmi malý. Každá z vyjmenovaných skupin prediktorů však signifikantně přispívala k vysvětlení části rozptylu v postojích k vlastnímu národu, jak ukázal hierarchický lineárně regresní model zahrnující v postupných krocích všechny testované prediktory. Faktory ovlivňující postoje k vlastnímu národu na úrovni jednotlivců nelze srovnat s výsledky jiných výzkumů, neboť mi takové nejsou známy.

V druhé části třetí kapitoly jsem se zabývala *postoji k sousedním národům*. Výsledky od respondentů, kteří popsali svoji zkušenost s příslušníky sousedních národů, jsem srovnala s celkovým souborem respondentů z dané země, abych dosáhla co největší objektivity prezentovaných výsledků. Nejprve jsem se zaměřila na pořadí preference sousedních národů ze středoevropského regionu u respondentů z pěti zemí. V souladu s východisky teorie sociální identity byl napříč soubory z pěti zemí vždy nejvíce preferován vlastní národ před nejoblíbenějším sousedním národem. Výjimku tvořili pouze polští respondenti z pohraničí sousedícího s Českou republikou a čeští respondenti z pohraničí se Slovenskem, kteří nedělali rozdíly mezi vlastním a geograficky nejbližším sousedním národem. U respondentů ze čtyř sousedních zemí jsem nalezla opakující se vzorce preferencí sousedních národů. Jak germánští, tak slovanští sousedé obecně preferovali souseda ze stejného kulturního prostředí (např. němečtí respondenti Rakušany a čeští respondenti Slováky). Nejméně oblíbeným národem ve třech slovanských zemích byli Němci. V této souvislosti jsem však poukázala na skutečnost, že respondenti nemají ani k nejméně oblíbeným národům vyloženě negativní postoje. Jejich vztah byl spíše indiferentní, pohybující se v neutrálním pásmu okolo středu škál měřících meziskupinové postoje. Nezanedbatelnou roli zde pravděpodobně hraje i sociální žádoucnost. Dnešní společnost

sankcionuje projevy předsudků, a proto mohou být respondenti v jejich vyjadřování a sdílení opatrní.

I u postojů k sousedním národům jsem se snažila odhalit faktory, které na ně mohou mít vliv. Nejspolehlivěji předpovídaly postoje k sousednímu národu *národní heterostereotypy*, tedy představy o typických charakteristikách sousedního národa. Čím víc považovali respondenti představitele sousedního národa za přívětivé, tím pozitivnější postoje k sousednímu národu zaujímali. Nižší vliv na postoje k sousedním národům měly faktory na úrovni jednotlivců. V rámci individuálních faktorů se opět nejvýrazněji uplatnila identifikace s vlastním národem, a to v pozitivním směru. S vlastním národem více identifikovaní respondenti měli zároveň sousední národy ve větší oblibě. Podobně marginální jako vliv individuálních faktorů byl i vliv vnímaných rozdílů mezi sebeposouzením vlastních osobnostních charakteristik a stereotypních charakteristik sousedních národů i rozdílů mezi stereotypy vlastního národa a sousedních národů. V případě obou testovaných rozdílů (sousední národ vs. vlastní osobnost a sousední vs. vlastní národ) postoje k sousednímu národu nejlépe předpovídaly vnímané rozdíly v míře *svědomitosti*. Čím více se stereotypně vnímaná míra svědomitosti sousedního národa vzdalovala od vlastní svědomitosti či stereotypně vnímané svědomitosti vlastního národa, tím chladnější postoje respondenti k nejbližšímu sousednímu národu zaujímali.

V průběhu třetí kapitoly jsem několikrát narazila na skutečnost, že na formování vztahů k jiným skupinám má vliv setkávání s jejich příslušníky. Němečtí a rakouští respondenti, kteří popsali svoji zkušenost ze setkání s Čechy, měli k Čechům obecně lepší postoje než respondenti bez konkrétních zkušeností. Čeští respondenti z pohraničních oblastí měli ke geograficky nejbližšímu sousednímu národu, s jehož příslušníky se měli možnost častěji stýkat, lepší postoje než respondenti ze vzdálenějších pohraničních regionů bez možnosti pravidelného kontaktu. V následující kapitole se zaměřím na podrobnou analýzu různých aspektů kontaktu mezi příslušníky pěti středoevropských zemí a vlivu meziskupinového kontaktu na postoje k sousedním národům.

IV. PRIMÁRNÍ PŘENOS MEZISKUPINOVÉHO KONTAKTU

Předchozí kapitola habilitační práce byla věnována postojům k vlastnímu národu a sousedním národům. Zabývala jsem se vlivy, které na postoje k sousedním národům působí. Ve srovnání s postoji k vlastnímu národu se v postojích k sousednímu národu nepodařilo objasnit stejně velkou část jejich rozptylu. Tato skutečnost odkazuje na přítomnost dalších vlivů, které postoje k sousedním národům formují. Několikrát jsem narazila na vliv kontaktu s příslušníky jiných národů na postoje k těmto národům. Podrobná analýza povahy kontaktu mezi respondenty pěti národností a jeho vlivu na postoje k sousedním národům je předmětem čtvrté kapitoly habilitační práce. Usiluji o odhalení obecných mechanismů působení kontaktu na meziskupinové postoje – tzv. *primární přenos meziskupinového kontaktu*. Zároveň však nerezignuji ani na zasazení dat do specifického vzorce meziskupinových vztahů v kontextu střední Evropy.

Čtvrtá kapitola je rozčleněna na dvě podkapitoly podle způsobu zjišťování meziskupinového kontaktu. První část je zaměřena na existenci vztahů s lidmi sousedních národností a frekvenci vzájemného setkávání. Na základě uzavřených otázek (s předem danými možnostmi odpovědí, např. ano – ne; viz 2.2.6) jsem se respondentů dotazovala, zda mají příbuzné, přátele či známé sousední národnosti a jak často se s nimi stýkají. Zajímalo mě také, zda a jak často navštěvují sousední zemi. V první části této kapitoly srovnám objektivní aspekty kontaktu u respondentů pěti národností žijících na obou stranách čtyř pohraničních regionů. Pozornost, kterou kontaktu věnuji, souvisí s jeho předpokládaným vlivem na meziskupinové postoje. Ověřím proto roli objektivně zjištěných aspektů kontaktu na vřelost pociťovanou k sousedním národům.[5]

V druhé části čtvrté kapitoly se soustředím na subjektivně popisovaný průběh meziskupinového kontaktu a jeho vliv na postoje k sousednímu národu. Využiji volný popis zkušeností respondentů s příslušníky sousedního národa (viz 2.2.6). Pomocí obsahové analýzy jsem identifikovala podmínky, které charakterizují průběh setkávání

[5] Rozdělení kapitoly na „objektivní“ a „subjektivní“ podmínky kontaktu bylo motivováno snahou o odlišení aspektů kontaktu zjišťovaných různými metodami. Jsem si vědoma skutečnosti, že i popis kontaktu na základě uzavřených otázek je do velké míry subjektivní záležitostí. Ani předem strukturované otázky nemohou přispět ke zjištění objektivních skutečností – vzhledem k subjektivní povaze lidské percepce a paměti to není možné.

mezi lidmi jiných národností (viz 2.3.3). Podmínky meziskupinového kontaktu v pohraničních regionech popíši a srovnám jejich výskyt u respondentů z obou stran hranic čtyř pohraničních regionů, abych odhalila možné asymetrie ve vnímání meziskupinových setkání. Na závěr ověřím souvislost mezi subjektivními podmínkami kontaktu a postoji k sousedním národům – tj. primární přenos meziskupinového kontaktu.

4.1 Objektivní aspekty meziskupinového kontaktu

Nedávná metaanalýza předchozích více jak pěti set studií meziskupinového kontaktu ukázala, že kontakt s příslušníky nečlenských skupin redukuje předsudky vůči těmto skupinám (Pettigrew & Tropp, 2006). Některé z předchozích výzkumů se blíže zaměřily na povahu meziskupinového kontaktu a rozlišovaly jeho kvantitu a kvalitu (Brown, Eller, Leeds, & Stace, 2007; Islam & Hewstone, 1993; Van Acker & Vanbeselaere, 2011). *Kvantita meziskupinového kontak*tu vyjadřuje, jak často se lidé s různou skupinovou příslušností setkávají. *Kvalita kontaktu* pak určuje míru blízkosti jejich vzájemného vztahu, nejčastěji na základě zjišťování přítomnosti přátel z jiných skupin.

Z předchozích studií vyplynulo, že kvantitativní a kvalitativní aspekty kontaktu s příslušníky jiných skupin spolupůsobí na utváření postojů k těmto skupinám. Blízkost v průběhu meziskupinového kontaktu přispívá k sympatiím a důvěře pociťovaným k nečlenským skupinám (Aberson & Haag, 2007) a k redukci negativních pocitů nejistoty a vnímané hrozby (Stephan et al., 2002). Citovaná metaanalýza předchozích studií (Pettigrew & Tropp, 2006) poukázala na skutečnost, že kvantita kontaktu předpovídá zlepšení postojů k jiným skupinám nezávisle na kvalitě těchto kontaktů. Jiné studie však prokázaly, že vliv kvantity meziskupinového kontaktu není vždy snadno předvídatelný – závisí mimo jiné na širším kontextu vztahů mezi skupinami, na jehož pozadí se meziskupinový kontakt odehrává (Allport, 1954; Pettigrew, 1998; Van Acker & Vanbeselaere, 2011). Pokud jsou například vztahy mezi dvěma skupinami vyhrocené v nepřátelský konflikt, zvýšená frekvence kontaktu bez možnosti vytvoření bližších mezilidských vztahů ke zlepšení postojů nepřispěje (Bosman, Richardson, & Soeters, 2007; Dhont, Cornelis, & Van Hiel, 2010).

V této části se budu věnovat jak vlivu přítomnosti přátel, příbuzných a známých sousední národnosti (kvalitě kontaktu), tak i vlivu frekvence vzájemných kontaktů s nimi (kvantitě kontaktu) na meziskupinové postoje. Kvalita kontaktu byla zjišťována

na základě tří otázek: „Máte příbuzné/přátele/známé sousední národnosti?“ vždy s možností volby „ano – ne“. Na kvantitu kontaktu jsme se ptaly následovně: „Jak často se vídáte s příbuznými/přáteli/známými sousední národnosti?“ s možnostmi odpovědi na pětibodové škále „častěji než dvakrát za měsíc / dvakrát za měsíc / jednou za měsíc / dvakrát za rok / méně než dvakrát za rok“. Následně byli respondenti požádáni, aby na třicetibodovém emočním teploměru (viz 2.2.4) symbolizujícím vřelost/chlad označili bod, který nejlépe vystihuje jejich osobní vztah k příslušníkům vlastního národa a sousedních národů ve středoevropském regionu. Charakteristiky výzkumného souboru se shodují s výzkumným souborem popsaným v části 2.1 (viz tab. 2.2).

4.1.1 Kvalita a kvantita kontaktu ve střední Evropě

Otevření hranic po pádu železné opony umožnilo neomezené cestování do zemí dřívějšího západního i východního bloku. Většina účastníků výzkumu navštívila sousední země, jak ilustruje první řádek tabulky 4.1. Nejvyšší podíl *návštěv v zahraničí* se vyskytoval v případě cest Čechů do Německa a na Slovensko. Asymetrii v počtu respondentů udávajících návštěvu sousední země jsem nalezla v rámci česko-rakouského a česko-německého souboru. Na straně bývalého východního bloku byl zájem navštívit sousední zemi vyšší ve srovnání se zájmem západních sousedů o návštěvu České republiky (statisticky významné rozdíly ve frekvencích mezi dvěma stranami jednoho pohraničního regionu jsou v tabulce 5.1 vyznačeny tučně). Na rozdíl od germánských sousedů se v případě slovanských sousedů podíl respondentů, kteří navštívili Českou republiku, nelišil od podílu Čechů navštěvujících slovanské země. Frekvence návštěv Čechů v Polsku a na Slovensku byla srovnatelná s frekvencí návštěv Poláků a Slováků v České republice. U většiny respondentů z pěti zemí se však nejednalo o návštěvy pravidelné. Nejčastějšími návštěvníky sousední země byli Češi v Německu a Slováci v České republice. I v těchto dvou skupinách však počet lidí, kteří sousední zemi navštěvují častěji než jednou za měsíc, dosahoval pouhých 15 % (viz tabulku 4.1).

Přítomnost *příbuzných sousední národnosti* byla napříč zkoumanými zeměmi velmi nízká. Výjimku představovali slovenští respondenti, kteří příbuzné české národnosti udávali v polovině případů. Pětina českých respondentů z německého a slovenského pohraničí uváděla příbuzné v sousední zemi, jinak byl podíl respondentů s příbuznými v zahraničí nižší než 10 %. Zajímavý nesoulad mezi počtem respondentů s příbuznými sousední národnosti se vyskytoval mezi Čechy a Němci. Zatímco Češi

uváděli příbuzné v 22 % případů, Němci ve 2 % případů. Na české straně hranice byla přítomnost příbuzných desetkrát vyšší než na německé straně. Asymetrii může vysvětlovat například snaha Čechů udržet kontakt se vzdálenějšími rodinnými příslušníky, kteří do Německa emigrovali nebo byli odsunuti, a může být motivována i ekonomickými důvody. Tradice vzdálených „tetiček" z Německa, které jednou za čas českým příbuzným vypomohly balíkem obnošeného šatstva, se mohla přenést i do doby po sametové revoluci. Naproti tomu němečtí účastníci výzkumu mají s nižší pravděpodobností příbuzné, kteří emigrovali do České republiky, nebo pro ně čeští příbuzní nejsou tolik významní. V případě německých potomků českých emigrantů také nemusí být ekonomická motivace udržovat vztahy s původní rodinou v České republice tak výrazná jako v případě českých respondentů.

V této souvislosti je zajímavé i srovnání zastoupení slovenských příbuzných u respondentů z Čech, které je ve srovnání se slovenskými respondenty s českými příbuznými poloviční. Do jisté míry se zde opakuje stejná situace jako v česko-německém souboru. I v případě česko-slovenských vztahů se jedná o asymetrii, kdy příslušníci menší a i ekonomicky méně výkonné země[6] udávali několikanásobně vyšší počet rodinných příslušníků ekonomicky dominantnější národnosti. Stav ekonomiky se odráží v solventnosti a životní úrovni obyvatel, jejichž společenský status je z velké části odvozován právě na základě těchto ekonomických ukazatelů. Společenský status příbuzných a přátel jiné národnosti pak může ovlivňovat, do jaké míry jsou respondenti ochotni se s nimi „pochlubit". Může zde mít vliv tendence zmiňovat spíše své přátele a rodinu s vyšším společenským statusem, než je tomu u přátel a příbuzných se statusem relativně nižším. V případě uvedených rozdílů je vzhledem k jejich velikosti a výskytu ve dvou nezávislých souborech nepravděpodobné, že by se jednalo o zkreslení způsobené sběrem dat. Stejný trend se navíc vyskytoval i v případě přátel, které čeští respondenti v německém pohraničí uváděli dvakrát častěji než němečtí respondenti české přátele na opačné straně hranice. Tento typ asymetrie směrem od menší země k větší jsem nalezla rovněž v případě česko-slovenských přátelských vztahů. Rozdíl v přítomnosti přátel v českém a slovenském souboru sice není tak výrazný jako v případě česko-německých vztahů, nicméně se jedná o statisticky významný rozdíl (viz tabulku 4.1).

[6] Srovnání stavu ekonomiky v České republice, Německu a na Slovensku bylo provedeno na základě HDP na hlavu z roku 2012 (ČR 27 191 $ vs. SRN 39 028 $ vs. SR 24 249 $).

Nejvyšší počet respondentů s *přáteli sousední národnosti* se pravděpodobně díky společné historii a kulturní blízkosti obou států vyskytoval v česko-slovenském vzorku. Z obvyklého podílu 10–15 % respondentů vybočovali dále pouze čeští respondenti s německými přáteli. O něco vyšší bylo zastoupení respondentů, kteří měli *známé sousední národnosti*. Toto zjištění naznačuje rozdíly v míře blízkosti, která se liší v případě vztahu k přátelům a známým. Vyšší počet známých ve srovnání s přáteli je možný díky nižší intenzitě vztahu projevující se např. v méně častém kontaktu se známými na rozdíl od přátel. Markantní byl tento rozdíl v německém souboru, kde byl podíl respondentů setkávajících se s přáteli častěji než jedenkrát za měsíc 22 %, kdežto podíl respondentů setkávajících se se známými častěji než jedenkrát za měsíc pouhá 4 %. Stejný trend lze nalézt v případě česko-polského i česko-slovenského pohraničí (viz tabulku 4.1).

Obecně lze uzavřít, že ačkoliv většina účastníků výzkumu měla zkušenost z návštěvy sousední země, zastoupení respondentů s blízkými vztahy k lidem sousedních národností je nízké. Výjimku představují česko-slovenské vztahy dokládající pokračující blízkost mezi oběma zeměmi navzdory rozdělení na dva samostatné státy. Srovnání frekvencí návštěv sousedních zemí s frekvencí kontaktu s lidmi jiných národností ukazuje, že důvodem návštěv sousedních zemí není udržování mezilidských vztahů. Povahou návštěv sousedních zemí a detailním popisem kontaktu mezi lidmi různých národností se zabývá druhá část této kapitoly. Než začnu se zevrubným popisem povahy kontaktu, odpovím na klíčovou otázku výzkumu – jak působí kvalita a kvantita kontaktu na meziskupinové postoje?

Tabulka 4.1

Frekvence meziskupinového kontaktu u respondentů ze čtyř pohraničních regionů České republiky a respondentů ze čtyř sousedních zemí

	GE_cz	CZ_ge	AU_cz	CZ_au	PL_cz	CZ_pl	SK_cz	CZ_sk
návštěva sousední země	**81 %**	**94 %**	**80 %**	**92 %**	89 %	91 %	92 %	95 %
– návštěva méně než 2x za rok	69 %	49 %	71 %	71 %	79 %	65 %	51 %	71 %
– návštěva 1x za měsíc a častěji	7 %	17 %	8 %	8 %	4 %	8 %	15 %	8 %
příbuzní sousední národnosti	**2 %**	**22 %**	3 %	7 %	5 %	3 %	**53 %**	**21 %**
– setkání méně než 2x za rok	100 %	68 %	50 %	50 %	86 %	71 %	44 %	71 %
– setkání 1x za měsíc a častěji	0 %	6 %	0 %	21 %	7 %	14 %	15 %	5 %
přátelé sousední národnosti	**12 %**	**26 %**	16 %	13 %	9 %	13 %	**56 %**	**44 %**
– setkání méně než 2x za rok	57 %	53 %	60 %	58 %	56 %	47 %	44 %	37 %
– setkání 1x za měsíc a častěji	22 %	18 %	13 %	12 %	19 %	23 %	22 %	44 %
známí sousední národnosti	19 %	27 %	22 %	18 %	13 %	15 %	49 %	49 %
– setkání méně než 2x za rok	63 %	68 %	52 %	50 %	82 %	64 %	52 %	46 %
– setkání 1x za měsíc a častěji	4 %	14 %	10 %	14 %	9 %	14 %	12 %	33 %

Pozn. GE_cz = Němci z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_ge = Češi z pohraničí sousedícího s Německem; AU_cz = Rakušané z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_au = Češi z pohraničí sousedícího s Rakouskem; PL_cz = Poláci z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_pl = Češi z pohraničí sousedícího s Polskem; SK_cz = Slováci z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_sk = Češi z pohraničí sousedícího se Slovenskem. Šedým fontem vyznačená frekvence kontaktu byla stanovena u respondentů, kteří kladně odpověděli na položku zjišťující přítomnost kontaktu. Položka zjišťující frekvenci kontaktu byla pětibodová. V tabulce uvedené dvě varianty odpovědi představují nízkou a vysokou frekvenci kontaktu. Vysoká frekvence kontaktu byla vytvořena spojením odpovědí „1x za měsíc“, „2x za měsíc“ a „častěji než 2x za měsíc“ kvůli nízkému podílu odpovědí napříč těmito variantami odpovědi. Tučně jsou vyznačeny statisticky významné rozdíly mezi oběma stranami jednoho pohraničního regionu (testovány na 5% hladině významnosti).

4.1.2 Vliv kvality a kvantity kontaktu na meziskupinové postoje

Tradiční otázka v rámci výzkumu meziskupinového kontaktu zní, zda kontakt s lidmi s jinou skupinovou příslušností ovlivňuje postoje k těmto nečlenským skupinám. Stejně zajímavé je hledat odpověď na otázku, do jaké míry ovlivňuje kontakt s lidmi jiné národnosti *postoje k vlastnímu národu*. V předchozí kapitole jsem diskutovala provázanost postojů k vlastní skupině a nečlenským skupinám. V rámci teorie meziskupinového kontaktu existuje hypotéza, že setkávání s příslušníky jiných skupin nemění pouze názor na tyto skupiny, ale poskytuje jiný úhel pohledu i na vlastní skupinu.

Analýza napříč všemi skupinami respondentů ukázala, že je to přítomnost přátel v cizích zemích, podle níž lze předpovědět míru sympatií k vlastnímu národu. Pokud respondenti uvedli, že mají přátele sousední národnosti, měli současně vřelejší vztah k vlastnímu národu. Opačný vztah k vlastnímu národu však měla frekvence, s jakou se se zahraničními přáteli setkávali (viz horní část tabulky 4.2). Čím častější měli respondenti kontakt s přáteli a bližší vztah k nim, tím byl vztah k vlastnímu národu méně vřelý. Zjištění koresponduje s koncepcí tzv. *deprovincializace* Thomase Pettigrewa (1997, 1998) vysvětlující mechanismy redukce předsudků vůči nečlenským skupinám. Jedním z mechanismů je tzv. přehodnocení postojů k vlastní skupině (angl. *ingroup reappraisal*). Častější a bližší kontakt s členy jiných skupin vede ke zmírňování negativních postojů k nečlenským skupinám částečně díky tomu, že je redukován pocit výjimečnosti vlastní skupiny. Meziskupinový kontakt rozšiřuje horizont účastníků jinak omezený hranicemi vlastní skupiny, tak že je konfrontuje s hodnotami jiných skupin a kultur (Verkuyten, Thijs, & Bekhuis, 2010). Zmíněný mechanismus jsem zaznamenala i v rámci svého výzkumu. Blízké přátelské vztahy s vyšší frekvencí vzájemného setkávání měly vliv na redukci sympatií k vlastnímu národu, což může otevírat prostor pro sympatie k sousedním národům.

Tabulka 4.2

Vliv kontaktu na meziskupinové postoje stanovený na základě mnohonásobných lineárně regresních modelů

Postoje k vlastnímu národu:	
Přátelé sousední národnosti	R^2 = 0,04, F(2, 368) = 7,57, p < ,001
přítomnost přátel	***B* = 3,58, *t*(368) = 3,72, *p* < ,001**

frekvence setkávání	B = –,58, t(368) = –2,30, p = ,02
Postoje k sousednímu národu:	
Návštěvy v sousední zemi	R^2 = 0,01, F(2, 1 149) = 4,57, p = ,01
návštěva sousední země	B = 1,17, t(1 149) = 0,62, *n.s.*
frekvence návštěv	***B* = ,62, *t*(1 149) = 2,92, *p* < ,01**
Příbuzní sousední národnosti	R^2 = .03, F(2, 233) = 3.38, p = ,04
přítomnost příbuzných	***B* = 2,44, *t*(233) = 2,10, *p* = ,04**
frekvence setkávání	B = ,45, t(233) = 0,90, *n.s.*
Přátelé sousední národnosti	R^2 = ,04, F(2, 368) = 6,61, p < ,01
přítomnost přátel	***B* = 2,56, *t*(368) = 2,85, *p* < ,01**
frekvence setkávání	B = ,28, t(368) = 1,20, *n.s.*

Pozn. V tabulce uvádím nestandardizované regresní koeficienty (*B*). Obě závislé proměnné, meziskupinové postoje k vlastnímu národu a sousedním národům, byly měřeny na třicetibodové škále emočních teploměrů. Nejvýznamnější prediktory postojů k vlastnímu a sousednímu národu jsou vyznačeny tučně.

Při ověřování vlivu kontaktu na *postoje k sousedním národům* jsem údaje týkající se objektivních aspektů kontaktu nejdříve analyzovala napříč všemi skupinami respondentů. Jako samostatné prediktory vztahu k nejbližšímu sousednímu národu byl do jednotlivých regresních modelů vždy po dvojicích zařazován typ kontaktu (návštěva – příbuzní – přátelé – známí) spolu s jeho frekvencí. Zjistila jsem pozitivní vliv *frekvence návštěv v sousední zemi* – nikoliv však návštěv jako takových (viz spodní část tabulky 4.2). Zatímco skutečnost, zda respondenti sousední zemi navštívili, postoje k sousednímu národu nijak neovlivňovala, častější návštěvy se projevily ve větší vřelosti pociťované vůči příslušníkům navštěvované země. Předchozí výzkum ukázal, že přenos z úrovně hodnocení příslušníků určité skupiny na postoje k této skupině jako celku je pravděpodobnější v případě setkání s více různými zástupci dané skupiny (Weber & Crocker, 1983). Opakované návštěvy země umožňující kontakt s větším množstvím příslušníků sousedního národa se projevily větší vřelostí pociťované k sousednímu národu jako celku.

Pozitivní vliv na postoje k sousednímu národu měli navzdory svému řídkému zastoupení rovněž *příbuzní* a *přátelé* žijící v sousední zemi. Pokud měli respondenti v sousední zemi příbuzné či přátele, udávali zároveň pozitivnější postoje k sousednímu národu ve srovnání s respondenty bez příbuzných či přátel v sousední zemi. Frekvence setkávání s příbuznými a přáteli neměla na postoje vliv, což může být zapříčiněno

nízkou variabilitou proměnných zachycujících častost setkávání. Jak jsem komentovala již v úvodu dílčí kapitoly o objektivních aspektech kontaktu, kontakt s příbuznými a přáteli sousední národnosti byl většinou poměrně řídký. Přítomnost ani frekvence kontaktu se známými meziskupinové postoje nijak neovlivňovala, proto ji v tabulce 4.2 neuvádím. Každý kontakt s příslušníky nečlenských skupin tedy nepůsobí na zlepšování postojů k nečlenským skupinám. Jsou to především blízké vazby s příbuznými a přáteli z jiných zemí, které se vyskytují spolu s pozitivními postoji vůči těmto národům.

4.2 Subjektivní aspekty meziskupinového kontaktu

Jedna z kritických výhrad vůči teorii meziskupinového kontaktu směřuje k zanedbávání subjektivního vnímání kontaktu s představiteli nečlenských skupin. Subjektivní vnímání kontaktní situace zachycuje význam, jaký mají meziskupinové interakce pro samotné účastníky. Individuální významnost, jakou jedinci kontaktu připisují, pak ovlivňuje, zda je potenciální pozitivní zkušenost zobecňována na nečlenskou skupinu jako celek (Van Dick et al., 2004). Cílem druhé části kapitoly o meziskupinovém kontaktu je zdokumentovat subjektivní vnímání jeho konkrétního průběhu u lidí různých národností. Zajímal mě nejčastější kontext a forma vzájemného setkávání. Ptala jsem se, zda respondenti z protilehlých stran státních hranic vnímají kontakt totožně, případně v popisu kterých aspektů kontaktu se respondenti ze sousedících zemí liší. Jak subjektivně vnímané podmínky kontaktu ovlivňují postoje k sousedním národům? Liší se vliv a vnímání meziskupinového kontaktu zjišťované na základě uzavřených otázek a nijak neomezovaných volných výpovědí? Na tyto a další otázky hledám odpověď v následující části čtvrté kapitoly.

Subjektivní aspekty kontaktu byly získány na základě obsahové analýzy volných výpovědí (viz 2.3.3), v nichž respondenti popisovali svoji zkušenost s příslušníky sousedních národů (viz 2.2.6). V průběhu obsahové analýzy byla identifikována témata opakující se napříč volnými výpověďmi, tzv. *kategorie*. Tyto kategorie představující významné aspekty meziskupinového kontaktu jsem sdružovala do obecnějších tzv. *třídicích kritérií,* klíčových pro popis průběhu meziskupinového kontaktu a zjištění jeho vlivu na postoje. Jednotlivé kategorie představovaly osnovu, na základě níž byla každá z volnávýpověď kódována – tzn. rozhodovala jsem, zda dané téma obsahuje či nikoliv (přítomnost tématu ve výpovědi bylo kódováno jako 1, nepřítomnost jako 0). Rozdíl v procentuálním zastoupení jednotlivých kategorií obsahové analýzy zmiňovaných respondenty z protilehlých stran pohraničních regionů jsem statisticky porovnala

pomocí Pearsonova chí kvadrátu. Nalezené asymetrie v subjektivní percepci kontaktu jsou v tabulce 5.3 vyznačeny tučně (např. signifikantní rozdíl v četnosti, s jakou němečtí respondenti a čeští respondenti z německého pohraničí uváděli setkání na území vlastní země, tj. první řádek tabulky 5.3). Souvislosti mezi subjektivní percepcí kontaktu (tj. jednotlivými kategoriemi obsahové analýzy) a postoji k nejbližšímu sousednímu národu jsem zjišťovala pomocí mnohonásobných lineárně regresních modelů. Prediktorem postojů k sousednímu národu byly vždy kategorie náležející do jednoho třídicího kritéria (např. v rámci *1. Místa setkání* tři kategorie: *1a domácí prostředí, 1b sousední země* a *1c třetí země*). Závislou proměnnou byla vždy hodnota vřelosti připisovaná sousednímu národu na škále emočního teploměru (viz 2.2.4).

V případě určování statistické významnosti vztahu mezi proměnnými dochází z důvodu mnohonásobných porovnání ke zvýšení pravděpodobnosti chyby prvního druhu nad obvyklých pět procent. Chyba prvního druhu se týká nesprávného zamítnutí nulové hypotézy (o neexistenci vztahu mezi proměnnými) v situaci, kdy je nulová hypotéza pravdivá (tj. mezi proměnnými ve skutečnosti neexistuje vztah). Nesprávně je tak přijat předpoklad o existenci souvislosti mezi jevy v situaci, kdy je taková souvislost pouze statistickým artefaktem. Vzhledem ke zvýšené pravděpodobnosti chyby prvního druhu nelze prezentované výsledky považovat za adekvátní testy hypotéz, ale spíše za poukázání na možné trendy.

Podkapitoly 4.2.1– 4.2.8 představují témata (tzv. kategorie) identifikovaná ve volných výpovědích účastníků výzkumu seřazená do devíti tematických celků na vyšší úrovni abstrakce (tzv. třídicích kritérií). Stručně představím jednotlivé kategorie i třídicí kritéria a ilustruji je na konkrétních příkladech zkušeností s představiteli sousedních národů. U každého třídicího kritéria srovnám zastoupení subjektivně vnímaných podmínek kontaktu (kategorií) v jednotlivých zemích a na obou stranách jedné státní hranice. Poté uvedu výsledky analýzy vlivu jednotlivých kategorií obsahové analýzy na postoje k nejbližšímu sousednímu národu – tedy primární přenos meziskupinového kontaktu.

4.2.1 Místo setkání

První třídicí kritérium vymezilo, kde se odehrál kontakt s příslušníky sousedního národa, a to vždy z pohledu respondenta popisujícího svoji zkušenost. Například setkání v Polsku byla pro polské respondenty „domácím prostředím“, zatímco v českých volných výpovědích představovala „setkání v sousední zemi“. Třetí země pak

zahrnovala zkušenosti, které se odehrály na území jiného státu než v domácí či sousední zemi:

1a Domácí prostředí

„ČR – dotaz na cestu. Rakušan byl zdvořilý, ptal se kudy se dostane do Českého Krumlova. Snažila jsem se mu popsat cestu a poté jsme se rozloučili.“[7] (CZ>AU 501)[8]

1b Sousední země

„Musím říci, že přestože pocházím z lázeňského města u hranic s Německem, s Němci jsem se setkala až při návštěvě Drážďan. Němci se tam chovali jako jiní lidé v této uspěchané době. O druhé nejevili příliš zájem. Ale když je o něco požádáte jsou velice ochotní.“ (CZ>GE 1 251)

1b Třetí země

„Potkala jsem Poláky na Slovensku, ale pouze jsme se míjeli s úsměvem na tváři. Žádný bližší zážitek s Poláky jsem neměla.“ (CZ>PL 906)

Nejprve se zaměřím na četnost, s jakou byla jednotlivá místa setkání uváděna v popisech respondentů z jednotlivých zemí. Nejčastěji zmiňovanými kategoriemi byla setkání v domácí či sousední zemi. Popis zkušenosti v rámci třetí země byl oproti tomu zastoupen řídce. Nejčastěji byla setkání v třetí zemi zmiňována v polsko-českém souboru. Poláci jsou známí svojí flexibilitou ve vyhledávání pracovních příležitostí v různých zemích, a není proto překvapivé, že je zde vyšší pravděpodobnost setkání než s respondenty jiných národností (viz tabulku 4.3).

Při bližším pohledu lze účastníky výzkumu rozdělit do dvou skupin podle frekvence, s jakou zmiňovali jednotlivá místa setkání. Čeští respondenti z německého a polského pohraničí referovali nejčastěji o setkáních se svými sousedy na území České republiky. Naproti tomu čeští respondenti ze slovenského a rakouského pohraničí stejně jako všichni zahraniční účastníci výzkumu – slovenští, rakouští, němečtí i polští – si k popisu svých zkušeností nejčastěji vybírali nejbližší sousední zemi (v případě zahraničních respondentů se jednalo o Českou republiku). Lze se domnívat, že většina

[7] Volné výpovědi byly vybrány tak, aby dobře ilustrovaly jednotlivé kategorie obsahové analýzy. Každá z volných výpovědí byla zároveň kategorizována i do dalších kategorií. V tomto případě do *3a náhodného kontaktu*, *4a krátkodobého kontaktu*, *5a jednorázového kontaktu* a *9c pozitivního hodnocení konkrétních interakčních partnerů*. U zbývajících kategorií obsahové analýzy byla této výpovědi přiřazena 0.

[8] V závorce je nejprve uvedena národnost respondentů popisujících zkušenost z meziskupinového kontaktu (CZ – česká, AU – rakouská, GE – německá, PL – polská, SK – slovenská). Symbol šipky a druhá národnost v závorce (např. >AU) označují, s občany které země se kontakt odehrával (např. Rakousko). Číslice označuje pořadí volné výpovědi v rámci souboru respondentů z pěti zemí.

respondentů disponuje mnoha zkušenostmi ze setkání s lidmi sousední národnosti v různých zemích. Zkušenost ze sousední země však „cizince“ ilustruje zřejmě lépe než setkání v domácí zemi. Setkání s příslušníky sousedního národa je navíc mnohem pravděpodobnější během návštěv v sousední zemi, protože je na rozdíl od domácího prostředí nevyhnutelné.

Při testování vlivu místa setkání na míru vřelosti pociťovanou k sousednímu národu jsem zjistila malý efekt na hranici statistické významnosti (viz tabulku 4.4). Jediným signifikantním prediktorem vztahu k sousednímu národu byla setkání v jiné než domácí zemi respondentů nebo jejich nejbližších sousedů (kategorie *1c Třetí země*). Setkání mimo domácí kontext obou interakčních partnerů rozdílných národností přispívalo k negativnějšímu hodnocení sousedního národa na emočních teploměrech. Jedním z klíčových faktorů při zlepšování vztahu k jiným skupinám je redukce úzkosti vyplývající z nejistoty v průběhu meziskupinového kontaktu (Pettigrew & Tropp, 2008; Tausch, Tam, Hewstone, Kenworthy, & Cairns, 2007; Voci & Hewstone, 2003). Vytržení z domácího kontextu obou interakčních partnerů může tuto úzkost zvyšovat, což mohlo negativním způsobem ovlivnit kvalitu kontaktu, která se dále přenesla na negativní hodnocení druhého národa jako celku.

4.2.2 Kontext setkání

Kategorie obsažené ve druhém třídicím kritériu blíže specifikovaly situaci, v jaké došlo ke kontaktu s příslušníky sousedních národů:

2a Dovolená zahrnovala pobyty na horách, poznávací zájezdy, výlety, rekreace, návštěvy přátel nebo prázdniny u příbuzných.

„S Cechmi som sa stretla v talianskych alpach, moja skusenost s nimi bola viac ako velmi dobra. Nebol vobec problem v komunikacii, ci nejakej ignoracii.“ (SK>CZ 248)

2b Práce se týkala zkušeností ze zaměstnání či studentských brigád.

„Moje osobní zkušenost se Slovenkou je pracovní. Její chování a vystupování vůči okolí bylo povýšené. (…) Myslím, že v kolektivu Češi–Slovenka se projevilo mnoho rozdílů v chování a vnímání věcí kolem sebe. Rozdíly to byly z počátku nepatrné, pro delší spolupráce ale čím dále podstatnější a pro okolí nesnesitelnější. (…)“ (CZ>SK 1555)

2c Studium bylo kódováno v případě, že se ve volných výpovědích objevila setkání ve škole, na univerzitě, ale i obecněji v rámci studentských ubytovacích zařízení (kolejí), školních výletů, výměnných pobytů či konferencí.

„Dotyčnou osobu jsem potkala na kolejích, pomáhala jsem jí zvyknout si na univerzitě i ve Vídni; spolužačka byla moc milá a občas jsme se potkaly v kuchyňce na kolejích; kontakt se přerušil, když jsem se z kolejí odstěhovala. I teď se občas potkávám se spolužáky a spolužačkami z Česka, kontakt je vždycky přátelský." (AU>CZ 244)[9]

2d Volnočasové aktivity popisovaly kontakt při provozování společných koníčků nebo zájmů obecně – např. při sportu, kulturních akcích (koncerty, párty, festival) atp.

„Známý je Čech, máme dobré vztahy, vídáme se systematicky u příležitosti zkoušek sboru. Kontakty mají stejný charakter jako ty se známými pocházejícími z Polska." (PL>CZ 2376)

2e Využívání zdrojů v sousední zemi se týkalo kontaktu během návštěv obchodů, kaváren nebo restaurací, tedy nákupů a konzumace v sousední zemi obecně.

„Nejčastější zkušenost je nakupování v Rakousku. Všichni rakouští občané jsou slušní a milí. Nesrovnatelné je chování našich a jejich prodavaček. U nás jsou nepříjemné až neslušné, příp. vlezlé. V Rakousku milé, usměvavé a rády pomohou s výběrem." (CZ>AU 567)

V popisu kontaktů mezi respondenty z pěti středoevropských zemí se nejčastěji vyskytovaly zážitky ze studentských výměn a dovolených. Hojné zastoupení zkušeností ze studia je pochopitelné vzhledem ke skutečnosti, že respondenty byli univerzitní studenti. Zajímavé je zjištění, jak se ve výběru kontextu pro ilustraci svých zkušeností s lidmi jiných národností lišili lidé ze dvou stran jedné státní hranice. V česko-slovenském souboru se objevila pouze jedna asymetrie v zastoupení jednotlivých kategorií kontextu setkání – čeští respondenti uváděli se Slováky daleko více zkušeností ze studia než slovenští respondenti s Čechy. Důvodem vysoké frekvence této kategorie obsahové analýzy v česko-slovenském souboru je velký podíl studujících slovenské národnosti na českých univerzitách. V dalších třech pohraničních regionech se vyskytovaly vždy tři různé kategorie, v jejichž četnosti se respondenti z obou stran hranice lišili (v tabulce 4.3 jsou asymetrie mezi dvěma stranami jednoho pohraničního regionu vyznačeny tučně).

[9] Volné výpovědi německých a rakouských respondentů ve čtvrté kapitole přeložila Sylvie Graf.

Zatímco polští a slovenští respondenti popisovali své zkušenosti s Čechy nejčastěji z dovolených, respondenti germánských národností se s Čechy setkávali během studia. Stejně jako u zkušeností Čechů se Slováky na českých univerzitách, i u německých a rakouských respondentů převládal kontakt s Čechy během studijních výměn či společného studia na některé z německých či rakouských univerzit. Mladí Češi využívají možnosti studovat v zahraničí a geograficky dostupnou variantou jsou právě dvě germánské sousední země. V rámci středoevropského prostoru lze vnímat jakýsi posun západním směrem – slovenští studenti odcházejí za zahraničními zkušenostmi do České republiky, čeští studenti potom dále na západ (ať už ve smyslu geografického nebo politicko-historického rozdělení), do Německa a Rakouska.[10]

V českém souboru uváděli respondenti různé kontexty setkání v závislosti na kulturním celku, ze kterého pocházeli jejich kontaktní partneři (slovanští vs. germánští sousedé). Zatímco v případě kontaktu se Slováky a Poláky popisovali čeští respondenti nejčastěji zkušenosti ze společného studia, u germánských sousedů to byl pracovní kontext. Čeští studující měli zkušenosti s německými a rakouskými občany v průběhu svých letních brigád v České republice či během pracovních stáží v Rakousku a Německu, kde je pro ně atraktivní kromě získání nových zkušeností i možnost nadstandardních výdělků. Srovnání kontextu setkávání respondentů z jednotlivých zemí je sice zajímavé, na formování postojů k sousedním národům však kontext neměl žádný vliv. Zda se respondenti s příslušníky sousedního národa setkali během pracovních povinností nebo volnočasových aktivit, nijak neovlivňovalo vřelost pociťovanou k sousednímu národu jako celku. Spíše než kontext setkávání je pro vytváření pozitivních postojů k sousednímu národu důležitá míra blízkosti mezi lidmi v průběhu meziskupinového kontaktu.

4.2.3 Blízkost kontaktu

Třetí třídicí kritérium se týkalo míry intimity ve vztahu k příslušníkům druhého národa, popř. vzájemného postavení obou zúčastněných stran během kontaktu:

3a Náhodný kontakt probíhal bez větší míry obeznámenosti mezi účastníky kontaktu. Zahrnoval zkušenosti s interakčními partnery bez konkrétní role a z ní vyplývajícího

[10] Možnost studovat a pracovat v ekonomicky lépe prosperujícím Německu a Rakousku využívají i mladí Slováci. Ve výzkumu jsem se však zaměřila na kontakt příslušníků sousedních národů s Čechy, proto výsledky tuto skutečnost nezachytily.

chování zúčastněných, např. setkání s cizincem dotazujícím se na cestu ve městě nebo pozorování cizinců v obchodech, restauracích atp.

„Rakušan mě zastavil na ulici, mluvil německy. Rychle jsem ho upozornila, že mluvím pouze anglicky. A poměrně rychle jsme se domluvili. Chtěl doporučit nějakou dobrou místní restauraci. Byl velmi milý a ocenila jsem jeho hezký usměvavý přístup. Ráda jsem mu poradila a popřála hezký den.“ (CZ>AU 632)

3b Formální kontakt byl vymezen prostřednictvím sociálních rolí, které ovlivňovaly vzájemné vztahy a chování zúčastněných osob např. během kontaktu mezi prodavači a zákazníky. V některých případech byly jako formální kategorizovány zkušenosti se studenty sousední země v rámci studia či společného bydlení, kde se nevyskytovaly náznaky rozvinutí osobních vztahů.

„Setkal jsem se s více poláky, když něco prodávám, většinou chtějí slevu, dělají že nekoupí a nakonec koupí. Já se chovám k zákazníkovi asi pořád stejně. Když jsem pracoval s polákama v USA, byli dobří spolupracovníci a já jsem se k nim choval tak jak oni ke mně.“ (CZ>PL 969)

3c Osobní kontakt označoval blízké, přátelské vztahy s příslušníky sousedních národů. Popis takového vztahu často začínal na formální úrovni např. v rámci úředně přiděleného bydlení na koleji a během dlouhodobého kontaktu se vyvinul v bližší vztah.

„Tých skúseností je veľa, no napadlo mi prvé stretnutie so vzdialenejšou rodinou môjho priateľa. Mala som trocha obavy, ako budem prijatá, no bola som prijatá veľmi dobre. Cítila som sa ako medzi svojimi a to od začiatku až do konca môjho pobytu na Morave.“ (SK>CZ 2 467)

Nejčastěji zastoupenou kategorií v popisech zkušeností s příslušníky sousedních národů byly *náhodné kontakty*. Výjimku tvořili němečtí respondenti popisující kontakt s Čechy a čeští respondenti popisující kontakt se Slováky, u nichž byly nejčastěji zmiňovanou kategorií *formální kontakty*. Důvodem vysoké frekvence formálních kontaktů v obou uvedených skupinách jsou častá setkání v kontextu studijních povinností, které jsem diskutovala v rámci předchozího třídicího kritéria – kontextu setkání. Převládající výskyt náhodných kontaktů charakterizuje rozložení zkušeností s lidmi obecně, bez ohledu na meziskupinový kontext. Je přirozené, že s jinými lidmi se nejčastěji setkáváme náhodně na ulicích, v obchodech atp. Na druhou stranu je nutné si uvědomit, že respondenti měli popsat svoji zkušenost s představiteli druhého národa. Na základě této instrukce je mnohem pravděpodobnější výběr osobních zkušeností s lidmi

jiné národnosti, pokud takové vztahy respondenti mají. Poměrně nízké zastoupení lidí s přáteli či známými sousední národnosti, které odkryla předchozí část o objektivních podmínkách kontaktu, se tak projevilo i ve volných výpovědích.

Osobní kontakty se vyskytovaly v cca 20 % volných výpovědí a tvořily tak nejméně zastoupenou kategorii ve srovnání s náhodnými (cca 50 %) a formálními setkáními (cca 40 %).[11] Výjimkou byli rakouští respondenti, kteří blízké vztahy s Čechy uváděli v jedné třetině případů (viz tabulku 5.3), na rozdíl od českých respondentů popisujících zkušenost s Rakušany (v 18 % případů) i na rozdíl od respondentů dalších národností. Zjištění zčásti ilustruje subjektivnost výběru zážitků pro popis zkušeností s cizinci. V části 4.1.2 věnované vyhodnocení uzavřených otázek na přítomnost přátel v rakouském souboru nic nenasvědčovalo, že by se rakouští respondenti s Čechy přátelili více než respondenti jiných národností. Druhou výjimkou byl česko-slovenský soubor, kde byla četnost osobních kontaktů ve srovnání s jinými soubory nejvyšší. Skutečnost zachytily i uzavřené otázky o kvantitě kontaktu zjišťující přítomnost a frekvenci setkávání se s přáteli jiné národnosti (viz část 4.1.2 a tabulku 4.1). Dvoj- až trojnásobně častější přítomnost bližších vztahů mezi Čechy a Slováky oproti jiným národnostem jsem zaznamenala i v uzavřených otázkách týkajících se kontaktu (objektivní podmínky kontaktu).

Míra blízkosti v průběhu kontaktu s příslušníky sousedního národa souvisela s vřelostí pociťovanou k sousednímu národu. Signifikantním prediktorem však byly pouze osobní kontakty s lidmi sousední národnosti (viz tabulku 4.4). Na vztah k sousednímu národu nemělo vliv, zda se respondenti s jeho příslušníky setkali během letmých kontaktů při výletu do zahraničí nebo v rámci společného studia na univerzitě. Zkušenosti s příslušníky sousedních národů se pozitivně odrazily v lepším vztahu k druhému národu pouze pod podmínkou dlouhodobějších kontaktů s vyšší mírou intimity. Výsledky kopírují zjištění z předchozí části o objektivních podmínkách kontaktu. Kvalita kontaktu stanovená na základě uzavřených otázek o přátelích a příbuzných sousední národnosti rovněž souvisela s lepšími postoji k sousednímu národu (viz 4.1.3 a tabulku 4.2).

[11] V rámci obsahové analýzy bylo možné jednu volnou výpověď zařadit do více než jedné kategorie spadající do stejného třídicího kritéria. Tato situace nastala, pokud respondenti popisovali více než jednu zkušenost nebo se v popisu jejich zkušenosti vyskytovaly vztahy s různou úrovní blízkosti (např. kontakt s německou prodavačkou v přítomnosti německých přátel). Součet frekvence všech kategorií spadajících do jednoho třídicího kritéria tedy nemusí dohromady tvořit 100 %.

Kvůli designu výzkumu však nelze konstatovat, že přátelské vztahy s lidmi druhých národností pozitivně ovlivňují vztah k druhému národu. Korelační a průřezová povaha studie vylučuje kauzální vysvětlení nalezených vztahů. Stejně tak mohly postoje respondentů k sousednímu národu ovlivnit, jaké konkrétní zkušenosti s jeho příslušníky v rámci volné výpovědi popíší. To by znamenalo, že respondenti s pozitivními postoji spíše popisovali pozitivní zkušenosti, zatímco respondenti s negativními postoji spíše zkušenosti negativní. Při interpretaci zjištění však lze zohlednit výsledky předchozích experimentálních či longitudinálních studií, které dokládají silnější vliv kontaktu na postoje než postojů na kontakt (Cook, 1978; Pettigrew, 1997), popř. podobnou intenzitu obou směrů působení (Binder et al., 2009).

4.2.4 Trvání kontaktu

Čtvrté třídicí kritérium sdružovalo volné výpovědi, v nichž se vyskytovalo bližší časové určení průběhu kontaktu:

4a Krátkodobý kontakt byl vymezen hranicí jednoho dne, kdy se respondenti vypravili na nákup do sousední země či se krátce potkali s příslušníky sousedního národa při jiných příležitostech.

„V Česku jsem byla pouze v příhraničním obchodě. Obsluha byla moc milá a šikovná, to si dobře pamatuji. Já jsem také během nákupů nedělala žádné větší problémy.“ (PL>CZ 2 144)

4b Dlouhodobý kontakt zahrnoval delší pobyt v sousední zemi či kontakty přesahující letmé známosti ohraničené jedním dnem.

„Oba mí trenéři tenisu jsou z Česka, ze začátku byli oba dost nesmělí, protože neuměli ještě tak dobře německy. Ale časem se atmosféra uvolnila, jsou moc vtipní a milí.“ (GE>CZ 2 115)

Trvání kontaktu je podstatné především kvůli ověření jeho vlivu na postoje k sousednímu národu. Z popisného hlediska totiž trvání kontaktu do značné míry kopíruje obsah předchozích třídicích kritérií „kontext setkání“ a „blízkost kontaktu“. Náhodné kontakty jsou například nutně krátkodobé, a naopak studijní výměny mají dlouhodobý charakter. V jednotlivých zemích jsou proto i četnosti krátkodobých a dlouhodobých kontaktů obdobné jako v případě předchozích dvou kritérií. Podobné jsou i asymetrie v uvádění krátkodobých a dlouhodobých kontaktů respondenty ze dvou stran jedné hranice. Ve frekvenci, s jakou uváděli délku kontaktu, se vzájemně podobali

pouze respondenti z česko-polského souboru, u kterých převládaly kontakty krátkodobé povahy (viz tabulku 4.3). V případě kontaktu s germánskými sousedy uváděli čeští respondenti nejčastěji setkání krátkodobá (např. s německými a rakouskými klienty v průběhu svých brigád), zatímco rakouští a němečtí respondenti kontakt dlouhodobé povahy (nejčastěji v průběhu společného studia). U slovenských respondentů byla četnost obou kategorií popisujících délku jejich kontaktu s Čechy vyrovnaná, kdežto u českých respondentů výrazně dominoval dlouhodobý kontakt se Slováky opět způsobený zkušenostmi ze společného studia.

Dlouhodobý kontakt se na vřelosti pociťované k sousednímu národu nijak neprojevil, především kvůli faktu, že v sobě kombinoval jak blízké, tak i formální kontakty. Zatímco blízké kontakty na postoje k sousednímu národu měly pozitivní vliv, formální kontakty se na formování postojů výrazně nepodílely. Jejich kombinací v rámci dlouhodobých kontaktů se proto setřel původně signifikantní vliv blízkých dlouhodobých vztahů. S vřelostí pociťovanou k sousednímu národu však negativně souvisel krátkodobý kontakt. Setkání s cizinci nepřesahující hranici jednoho dne, kdy nedochází k rozvinutí osobnější úrovně kontaktu, se spojovalo s negativním hodnocením sousedního národa jako celku (viz tabulku 4.4).

4.2.5 Frekvence kontaktu

Páté třídicí kritérium rozlišovalo mezi respondenty zmiňujícími pouze jednu izolovanou zkušenost s jediným zástupcem sousedního národa a respondenty zmiňujícími opakované zkušenosti s větším počtem cizinců:

5a Jednorázový kontakt

„Potkaly jsme se na univerzitě, kde jsem byla na brigádě v knihovně, stejně jako ona. Byly jsme kolegyně a občas jsme se spolu trochu bavily. Kontakt byl příjemný, ale nevedl k žádnému intenzivnímu přátelství.“ (GE>CZ 2 018)

5b Opakovaný kontakt

„Mám mnoho kamaratov a znamych v susednom Česku. Moje skusenosti s nimi su rovnake ako so Slovakmi.“ (SK>CZ 2 416)

V případě zahraničních respondentů byly četnosti jednorázových a opakovaných kontaktů vyrovnané s výjimkou Slováků, kteří měli s Čechy jako jediní výrazně více opakovaných kontaktů (viz třídicí kritérium 5 v tabulce 4.3). Němečtí, rakouští a polští respondenti uváděli se stejnou frekvencí kontakty s jedním a více zástupci sousedního

národa (tj. Čechy). U českých respondentů napříč všemi pohraničními regiony stejně jako u slovenských respondentů se v popisu zkušeností nejčastěji objevoval opakovaný meziskupinový kontakt, tj. setkání s větším počtem příslušníků sousedního národa. Frekvence setkávání však neměla na vřelost pociťovanou k sousednímu národu žádný vliv. Předpokládám, že vliv intenzivního kontaktu s jedním blízkým kamarádem ze zahraničí snadno vykompenzuje vliv opakovaných setkání náhodné či formální povahy.

4.2.6 Jazyk komunikace

Šesté třídicí kritérium se týkalo jazyků používaných v průběhu meziskupinového kontaktu. Jazyk byl kódován z pohledu respondenta, tedy např. v případě českých účastníků studie označuje kategorie „vlastní jazyk“ použití češtiny, kategorie „sousední jazyk“ použití některého ze čtyř jazyků sousedních zemí (např. němčiny) a „cizí jazyk“ použití jiného než vlastního nebo sousedních jazyků (např. angličtiny).

6a Vlastní jazyk

„Češi se byli najíst u mě v restauraci, kde jsem pracoval jako číšník. Byli velmi přátelští a velmi se snažili se mnou mluvit německy. Nabídl jsem jim český jídelní lístek (ta restaurace je 7 km od českých hranic), oni každopádně chtěli normální jídelní lístek.“ (AU>CZ 296)

6b Sousední jazyk

„Je to již hodně let zpátky na výměnném pobytu v Sasku. Vím, že jsem něco ve městě hledal a zeptal jsem se kolemjdoucího. Byl velmi ochotný, klidně by mne i odvedl na místo. Jeho vřelost jsem se mu v rámci své špatné němčiny snažil opětovat.“ (CZ>GE 1 205)

6c Cizí jazyk

„S Polkou jsem se setkala jednou a to, když mě požádala naše sousedka, zda bych ji nemohla na chvíli zabavit, že si potřebuje něco vyřídit. Byla jen o něco málo mladší než já. Byla moc příjemná a i přes počáteční potíže, které spočívaly především v nedorozumnění, jsme si skvěle popovídaly v angličtině.“ (CZ>PL 946)

V rámci šestého třídicího kritéria „jazyk komunikace“ se napříč pohraničními regiony s výjimkou česko-slovenského vyskytoval stejný vzorec asymetrie. Zatímco čeští respondenti uváděli častější použití jazyka sousední země, rakouští, němečtí a polští účastníci výzkumu se s převahou domlouvali svým mateřským jazykem.

Především v rakousko-českém a německo-českém souboru byl nepoměr v používání mateřských jazyků respondentů výrazný. Tato zjištění do značné míry vysvětluje rozdílnost češtiny, němčiny a v menší míře také polštiny. Neexistenci asymetrie u Čechů a Slováků, kteří v průběhu vzájemných kontaktů používali češtinu a slovenštinu zhruba ve stejné míře, lze naopak vysvětlit podobností obou jazyků. Češi, Rakušané, Němci a Poláci mají ztíženou komunikaci, protože svým rodným jazykům automaticky vzájemně nerozumí. S faktem nemožnosti porozumět se kombinují témata nerovnosti a statusu jednotlivých zemí. Předchozí výzkum v česko-rakouském pohraničí (Kouřilová, 2011) ukázal, že zatímco 95 % českých respondentů ze středních škol se německy učilo v průměru sedm let, na rakouských středních školách to bylo maximálně 3 % respondentů s průměrnou dobou studia v délce jednoho roku. Předpoklad, že Češi se budou učit německy, zatímco Němci a Rakušané studium češtiny ignorují, je rozšířen na obou stranách státních hranic. Překvapivě jej zastávají i čeští respondenti, kteří se sice nad používáním němčiny v českém prostředí často pozastavují, nicméně se v němčině aktivně vzdělávají.

Jazyk představuje nejvýznamnější kategorizační vodítko, podle kterého lze identifikovat národnost druhých lidí. Analýza vztahu mezi jazykem použitým v průběhu meziskupinových kontaktů a vřelostí pociťovanou k sousednímu národu však neukázala žádné souvislosti. Skutečnost, jakým jazykem respondenti v průběhu setkání s cizinci hovořili, se nepřenášela na vztah respondentů k sousedním národům.

4.2.7 Makrosociální charakteristiky

Sedmé třídicí kritérium zahrnovalo makrosociální charakteristiky obou zemí a vztahy mezi nimi spíše než vlastnosti interakčních partnerů nebo průběh vzájemných setkání. Z úrovně jednotlivců jsem se tedy v jeho rámci přesunula na úroveň skupin – zemí zahrnutých do výzkumu:

7a Historie

„Při svém zaměstnání se více či méně pravidelně setkávám s občany Slovenské republiky, ať se jedná o pracovníky působící na našem pracovním trhu či pouze turisty, kteří se pohybují na našem území. Nepociťuji občany Slovenské republiky jako cizince, neboť je stálé vnímám jako občany našeho bývalého společného federativního státu. Osobně nemám žádné negativní zkušenosti se slovenskými občany, spíše naopak.“ (CZ>SK 1 636)

7b Ekonomická situace

„Babička mého přítele má kamarádku žijící v Rakousku, kde žije od svého sňatku s rakouským obchodníkem již několik desítek let. V létě manželé přijeli navštívit do Čech svou známou a já měla tu možnost se s nimi setkat. Bála jsem se, jak uvidím manželé ověšené zlatými šperky, drahými auty a povýšeným chováním, jen aby dali najevo bohatství své země. Musím ale uznat, že i když na nich peníze byly ‚vidět', byli to velmi přátelští lidé, veselí (možná i proto, že s penězi nejsou takové starosti v životě jako bez nich). Samozřejmě, že měli své názory a zvyky, ale stále zde byl vidět původ ženy, která nezapomněla z jaké země pochází, a která do života Rakušana přinesla i spoustu českých zvyků. Byly to oba sympatičtí lidé." (CZ>AU 492)

7c Hodnoty

„Mám v Německu vzdálené příbuzné a oproti Čechům se chovají mnohem lépe, převažuje slušnost ve všem, ne jen v mluvě, ale v běžném chování, jsou pečliví a uvědomělí. Pocházejí z Bavorska a co mě třeba překvapilo, že nechávají přes den otevřené garáže, ráno odjedou do práce, nechají otevřeno, mají tam všechno – náhradní díly, gumy, cokoliv… U nás to mít otevřené, tak to je za hodinu prázdné. Chovají se tak s úctou k sobě samým. Bylo to vidět i na silnicích, při jízdě se málokdy stalo, že byla nějaká situace vyhrocená, u nás tomu tak není. Já osobně jsem byl překvapen. Ta atmosféra mě celkem pohltila." (CZ>GE 1 231)

7d Stereotypy

„Češi jako naši přímí sousedé se nám hodně podobají v chování a kultuře, ale my Rakušané jsme tak orientovaní na Německo, že jsou nám Češi dost cizí. Já osobně jsem si všimla, že jsou velmi patriotičtí, striktně odmítají euro a jsou nepřátelští vůči cizincům (nenávist vůči Romům). Potkala jsem se se třídou sedmnáctiletých, kterou jsem měla ‚vyučovat' v evropských otázkách. Setkala jsem se s nevědomostí a odmítáním EU." (AU>CZ 176)

7e Jazyk

„Bydlím nedaleko hranic, s obyvateli Česka jsem byla v kontaktu mnohokrát. Podobnost našich jazyků je úžasná a vždy se nám podařilo se dokonale domluvit, obzvláště v příhraniční oblasti." (PL>CZ 2 217)

7f Nerovnosti

„Když jsem v létě dělal brigádu v kiosku na Pravčické bráně, tak se naskytlo hodně možností získat zkušenost s Němci. Celkově jde o to, že někteří Němci jezdí k nám a myslejí si, že tu jsou páni a my jsme nějaký podřadný národ. Absolutní neznalost českého jazyka, člověk ve vlastní zemi musí mluvit jejich jazykem, jinak by se s náma

nikdy nedorozuměli. Plus ono okaté povýšené jednání. Na druhou stranu jsou Němci, co se naučí třeba i pozdravit česky, čehož se cení. Pak je mi známa samozřejmě i skutečnost, že se toto už začíná objevovat i u obchodníků přímo v Německu (znalost základních českých frází). Všeobecně vzato jsou moje pocity z Němců smíšené, ale povětšinou negativní." (CZ>GE 1 223**)**

Z důvodu rozrůzněnosti této skupiny témat obsahující množství charakteristik byla frekvence jednotlivých kategorií poměrně nízká. Instrukce volné výpovědi se navíc týkala pouze kontaktu s lidmi sousední národnosti a neobsahovala výzvu k hodnocení sousedních zemí. Respondenti se proto tématům obsaženým v makrosociálních charakteristikách nevěnovali nijak systematicky. Nejčastěji se objevujícím tématem napříč respondenty ze všech zemí byl jazyk. Kategorie jazyka v rámci makrosociálních charakteristik se lišila od předchozího šestého třídicího kritéria „jazyk komunikace", kde byl jazyk nahlížen skrze jeho dorozumívací funkci v průběhu kontaktu. Kategorie jazyka jako makrosociální charakteristiky druhého národa obsahovala obecné komentáře týkající se např. složitosti cizí řeči, problematičnosti dorozumění nebo asymetriím v používání jazyků bez nutnosti uvedení konkrétního jazyka, který respondenti v průběhu kontaktu používali.

Napříč respondenty různých národností nutně neplatilo, že čím vzdálenější jazyky s menší možností dorozumění, tím více bylo téma jazyka zmiňováno. Nejčastěji byl jazyk překvapivě komentován v polsko-českém souboru, kde se od sebe jazyky respondentů obou národností neliší natolik jako v případě Čechů, Němců a Rakušanů. Nejméně pak jazyk ve svých popisech zkušeností s Čechy tematizovali němečtí respondenti (viz tabulku 4.3). Analýza na úrovni jednotlivých zemí ukázala, že polští a slovenští respondenti připomínali téma jazyka v souvislosti s vnímanými nerovnostmi mezi zeměmi. Jinými slovy, v polském a slovenském souboru se zmiňování nerovností ve volných výpovědích kombinovalo s tématem jazyka. V jiných skupinách respondentů jsem však nenalezla statisticky významnou souvislost mezi jazykem, dalšími makrosociálními charakteristikami a postoji k sousedním zemím.

Druhou nejčastěji zastoupenou kategorií v rámci makrosociálních charakteristik byly stereotypy, jejichž četnost se však lišila v závislosti na širším kulturním kontextu. Zatímco při vzájemném vnímání slovanských národů byla frekvence stereotypů ve volných výpovědích velmi nízká, stereotypy byly poměrně často uváděny v česko-německém a česko-rakouském souboru (viz tabulku 4.3). U českých respondentů

popisujících kontakt s Rakušany se dokonce objevovaly v jedné čtvrtině výpovědí. Při setkávání se sousedy pocházejícími z jiného jazykového a kulturního kontextu se nám pravděpodobně stereotypy vybaví častěji než u sousedů, kteří nám jsou jazykově a kulturně blíže, nebo alespoň naše zkušenosti se vzdálenějšími sousedy pomocí stereotypů spíše ilustrujeme. Kulturní kontext rovněž ovlivňoval percepci nerovností mezi národy. Při srovnání mezi třemi slovanskými národy se nerovnosti ve výpovědích respondentů z těchto zemí vyskytovaly minimálně – částečně pravděpodobně díky srovnatelné ekonomické situaci, která percepci nerovností výrazně ovlivňovala. Čeští respondenti si však všímali nerovnoměrného rozdělení zdrojů a statusu při srovnání vlastní země s ekonomicky vyspělejšími západními sousedy. Nerovnosti se mohly týkat jak financí (Němci mají více peněz a lepší auta), jazyka (Rakušané ignorují použití češtiny i během svých četných návštěv v České republice) nebo příležitostí a kvality života obecně (lidé ze Západu jsou na tom líp). Téma nerovnosti se tak kombinovalo i s dalšími kategoriemi makrosociálních charakteristik – ekonomickou situací, jazykem či metakognicí (tj. úvahami o tom, co si příslušníci sousedního národa myslí o nás).

Makrosociální charakteristiky signifikantně souvisely s vřelostí pociťovanou k sousednímu národu (viz tabulku 4.4). Zmiňování historie (např. v českém souboru konkrétně bývalé československé federace) se spojovalo s pozitivnějším postojem k sousedním národům. Zbývající dva signifikantní prediktory – stereotypy a vnímané nerovnosti mezi zeměmi – naopak souvisely s negativními postoji k sousedním zemím. Regresní analýzu s makrosociálními charakteristikami v roli prediktorů jsem zopakovala pro každý z pěti podsouborů zvlášť z důvodu předpokládaných odlišností mezi zeměmi. Na rozdíl od individuálních faktorů (např. blízkost kontaktu), které lze u respondentů pocházejících z různých zemí zobecnit, jsou makrosociální charakteristiky často vysoce specifické pro jednotlivé země. Podrobná analýza odhalila neexistenci souvislostí u rakouských, německých a slovenských respondentů. Ačkoliv se tito respondenti makrosociálním tématům ve svých výpovědích věnovali, na jejich vřelost pociťovanou k sousednímu národu neměla žádný vliv. V Polsku byl celkový model pouze marginálně statisticky významný (R^2 = ,07, F(5, 128) = 1,89, p = ,10), ovšem s velmi výrazným vlivem stereotypů. Pokud v popisu svých zkušeností polští respondenti zmínili téma stereotypů, jejich hodnocení vztahu k Čechům na emočních teploměrech bylo o patnáct bodů nižší než průměrná hodnota polského souboru (M = 19,16; s = 5,38). Pokud uvážíme, že celkové rozpětí škály teploměru bylo 30 bodů, jedná se u polských respondentů o masivní redukci pozitivního hodnocení Čechů.

Vliv jednotlivých makrosociálních charakteristik se lišil i u respondentů z jednotlivých pohraničních regionů v České republice. Na hodnocení Rakušanů měly vliv vnímané nerovnosti a stereotypy. Obě charakteristiky redukovaly průměrnou hodnotu vřelosti pociťovanou respondenty z česko-rakouského pohraničí k Rakušanům (M = 17,15; s = 5,85) v průměru o čtyři body stupnice emočního teploměru. Ačkoliv jsem u respondentů z česko-rakouského pohraničí nalezla výrazně pozitivnější vztah k Rakušanům než ve zbytku českého souboru z jiných pohraničních regionů, respondenti z česko-rakouského pohraničí zmiňující nerovnosti a stereotypy měli k Rakušanům negativní vztah. U českých respondentů z česko-německého pohraničí se nerovnosti uvedené v popisech jejich zkušeností s Němci také odrazily v jejich postojích k Němcům. Průměrná hodnota vřelosti pociťovaná k Němcům v česko-německém podsouboru (M = 15,64; s = 6,23) byla u respondentů, kteří vnímali a popisovali nerovnosti mezi oběma zeměmi, o pět bodů nižší. Na postoje k nejbližšímu sousednímu národu makrosociální charakteristiky neměly vliv u českých respondentů z polského a slovenského pohraničí.

Tabulka 4.4

Vliv subjektivní percepce kontaktu na meziskupinové postoje stanovený na základě mnohonásobně lineárních regresních modelů

Třídicí kritérium: Kategorie obsahové analýzy:	Statistiky regresního modelu: Statistiky signifikantních prediktorů:
1. Místo setkání	R^2 = ,01, F(3, 1 271) = 2,62, p = ,05
1c Třetí země	B = –1,57, t(1 271) = –2,33, p = ,02
3. Blízkost kontaktu	R^2 = ,03, F(3, 1 271) = 12,73, p < ,001
3c Osobní kontakt	B = 2,49, t(1 271) = 4,93, p < ,001
4. Trvání kontaktu	R^2 = ,01, F(2, 1 272) = 4,38, p = ,01
4a Krátkodobý kontakt	B = –0,91, t(1 272) = –2,30, p = ,02
7. Makrosociální charakteristiky	R^2 = ,04, F(6, 1 268) = 7,89, p < ,001
7a Historie	B = 3,48, t(1 268) = 3,37, p = ,001
7d Stereotypy	B = –3,13, t(1 268) = –4,44, p < ,001
7f Nerovnosti	B = –3,81, t(1 268) = –3,29, p = ,001
8. Meziskupinová percepce	R^2 = ,02, F(3, 1 271) = 9,70, p < ,001
8b Podobnosti mezi národy	B = 2,46, t(1 271) = 4,16, p < ,001
8c Metakognice	B = –2,76, t(1 271) = –2,90, p < ,01
9. Hodnotící kategorie	R^2 = ,06, F(4, 1 270) = 20,27, p < ,001
9a Pozitivní hodnocení situace	B = 0,93, t(1 270) = 2,64, p < ,01
9b Negativní hodnocení situace	B = –1,19, t(1 270) = –2,70, p < ,01
9d Negativní hodnocení osob	B = –2,75, t(1 270) = –6,54, p < ,001

Pozn. V tabulce uvádím pouze statisticky signifikantní modely a v jejich rámci pak pouze signifikantní prediktory. Třídicí kritéria, jejichž kategorie nepredikovaly vřelost pociťovanou k sousednímu národu, popř. individuální kategorie, které v rámci signifikantních modelů nepřispívaly k vysvětlení rozptylu, nebyly kvůli přehlednosti do tabulky zahrnuty. V tabulce uvádím nestandardizované regresní koeficienty (*B*).

4.2.8 Meziskupinová percepce

Kategorie spadající do osmého třídicího kritéria se týkaly vnímání rozdílů a podobností mezi národy a také spekulací o tom, co si příslušníci sousedních národů myslí o nás. Kategorie „metakognice" obsahovala náhled na vlastní národ „zvenčí". Stejně jako makrosociální charakteristiky se i meziskupinová percepce týkala celých národů, a nikoliv konkrétních aspektů kontaktu mezi lidmi rozdílných národností:

8a Rozdíly mezi národy

„Mám dobré skúsenosti s občanmi ČR, chodievam do Čiech pár krát ročne, moje a ich správanie je ‚normálne', ústretové nestretla som sa ešte s neochotou či arogranciou. V mnohých veciach ich obdivujem, v mnohom sa mi zdajú schopnejší, lepší. No nepáči sa mi u nich silný konzumný spôsob života a ateizmus ‚zazlievam' im však, že pri rozdelení republiky, si toho zobrali viac ako im patrilo." (SK>CZ 2 418)

8b Podobnosti mezi národy

„Jeden rok jsem bydlel na koleji se slovenským spolužákem, od té doby (5 let) jsme velmi dobří přátelé a několikrát do roka se navštěvujeme. Po pár dnech mi ani nepřišlo, že je z jiného státu. Nepřipadalo mi, že by se choval jinak než můj český spolubydlící na internátě. Při návštěvách na Slovensku si připadám úplně stejně jako když jedu do západních Čech." (CZ>SK 1 497)

8c Metakognice

„Můj rakouský kamarád jel poprvé českým vlakem. Choval se velice ostražitě a bál se cizího prostředí. Myslím si, že Rakušani nemají příliš důvěru v to, že se v Čechách dodržuje hygiena. Jak ve vlacích tak i v restaurantech a jinde." (CZ>AU 551)

Podobnost kategorií meziskupinové percepce s předchozími makrosociálními charakteristikami se netýkala pouze úrovně zobecnění (národní vs. individuální úroveň), ale i vlivu širšího kulturního zázemí. Zatímco v česko-rakouském a česko-německém souboru byla četnost zmiňovaných rozdílů a podobností mezi národy vyrovnaná, v česko-polském a česko-slovenském souboru se objevovalo výrazně více odkazů k podobnostem mezi sousedícími slovanskými zeměmi než k rozdílům mezi nimi. Vliv

kulturního zázemí se uplatnil i v rámci kategorie metakognice – vyšší četnosti jsem nalezla jen v českých popisech zkušeností s Němci a Rakušany. Pouze v případě těchto dvou národností se tedy čeští respondenti zamýšleli nad tím, jak na ně jejich sousedé nahlížejí. Nalezená negativní souvislost mezi metakognicí a postoji k sousednímu národu ukazuje, že předpokládaný pohled zvenčí na vlastní národ nebyl nijak pozitivní. Respondenti, kteří se ve svých výpovědích zamýšleli nad tím, jak je vidí příslušníci sousedního národa, vyjadřovali v průměru o tři body nižší vřelost k sousednímu národu na třicetibodové škále emočního teploměru (viz tabulku 4.4). Naopak zdůrazňování podobností mezi vlastní a sousední zemí souviselo s lepšími postoji k sousednímu národu jako celku projevujícími se v průměru o tři body vyšší pociťovanou vřelostí.

4.2.9 Hodnotící kategorie

V rámci posledního, devátého, třídicího kritéria jsem se zaměřila na pozitivní a negativní hodnocení aspektů kontaktní situace, interakčních partnerů sousední národnosti a sousedního národa jako celku. Zatímco v případě hodnocení situace zůstávali respondenti na úrovni odosobněných komentářů týkajících se spíše podmínek kontaktu, hodnocení osob se vždy týkalo konkrétních interakčních partnerů. U hodnocení sousedního národa se ve výpovědi vyskytovaly reference k sousedním národům jako celkům, popř. zobecněné hodnocení týkající se všech osob sousední národnosti:

9a Pozitivní hodnocení situace

„Stretnutie bolo uvoľnené, vzájomne sme si vymieňali skúsenosti zo škôl, nemali sme rečovú bariéru. Stretnutie sa ničím nelíšilo od stretnutia s občanom Slovenskej republiky.“ (SK>CZ 2 555)

9b Negativní hodnocení situace

„Setkání s německým občanem na mě působilo rozporuplně. Jednak se neumím moc domluvit a nerozumím moc dobře. (…)“ (CZ>GE 1 380)

9c Pozitivní hodnocení osob

„Během světového dne mládeže v Kolíně jsem poznala několik holek, mladých žen (ve věku 15–25 let). Byly jsme dobrovolné pomocnice. Všechny uměly německy, byly moc přátelské, milé a ochotné. Dalo se s nimi dobře bavit a byly velmi otevřené.“ (GE>CZ 1 957)

9d Negativní hodnocení osob

„Při mé dosud jediné návštěvě Rakouska – před cca 12 lety – mamince po setkání s místními ženami u umyvadla v umývárnách zmizel deštník. Všichni jsme tehdy byli dosti překvapeni, chvilku trvalo, než jsme si uvědomili, co se stalo – ukradly ho (na konci ulice si ho už odvážily roztáhnout) – byla to velká deziluze. (...)“ (CZ>AU 629)

9e Pozitivní hodnocení sousedního národa

„Se Slováky mám jen dobré zkušenosti. Setkávám se s nimi ve škole každý den, takže jednání s nimi beru jako jednání s Čechy. Nevybavím si situaci, která by mě zaujala nějakými odlišnostmi. Celkově ale Slováky považuju za velmi příjemné lidi (aspoň ty mladé).“ (CZ>SK 1 647)

9f Negativní hodnocení sousedního národa

„Při svém pobytu v Německu v dřívějších letech jsem narazila na určitou chladnost, stranili se nás, protože my jsme neuměli německy. Nyní, když už se zdržuji v zahraničí déle, mám pocit že i Němci trpí stejnými předsudky jako my. Myslí si, že si u nás mohou dovolit vše, dělají nepořádek, zatímco doma mají vše úzkostlivě v pořádku. Bojí se Čechů v tom smyslu, že příchozivší Češi berou práci Němcům, a stále si myslí že Češi kradou...“ (CZ>GE 1 340)

U hodnotících kategorií jsem se primárně zaměřila na kontaktní situaci a konkrétní osoby jiné národnosti. Hodnocení druhého národa jako celku sloužilo spíše pro kontrolní srovnání výsledků získaných na základě různých metod zjišťujících postoje k sousedním národům. V rámci dotazníku se postoje k druhému národu vyskytovaly jak ve volných výpovědích, kde však byly zastoupeny poměrně zřídka, tak na stupnicích emočních teploměrů. *Pozitivní hodnocení druhého národa* ve volných výpovědích souviselo s vřelostí pociťovanou k nejbližšímu sousednímu národu na emočním teploměru, $\rho(1\ 275) = ,13$, $p < ,001$. Míra asociace určená na základě Spearmanovy pořadové korelace byla poměrně nízká. V případě jedné z metod (volných výpovědí) se však jednalo o textová data popisující primárně kontakt konkrétních osob různých národností, kde nebylo hodnocení sousedního národa od respondentů nijak vyžadováno. Hodnocení druhého národa se proto ve volných výpovědích objevovalo jen výjimečně (viz poslední dva řádky tabulky 5.3). Podobná míra souvislosti se vyskytovala i mezi *negativním hodnocením druhého národa* ve volných výpovědích a mírou vřelosti na emočním teploměru, $\rho(1275) = –,10$, $p = ,001$. Jak pozitivní, tak i negativní hodnocení druhého národa ve volných výpovědích konzistentně souviselo s postoji k druhému národu zjištěnými na stupnicích emočních teploměrů.

Napříč respondenty z různých zemí si lze všimnout, že pozitivní hodnocení převládá nad negativním, a to jak u hodnocení kontaktní situace i u hodnocení konkrétních interakčních partnerů (viz tabulku 4.3). Jedinou výjimku tvořili čeští respondenti popisující zkušenosti z kontaktu s Němci hodnotící aspekty *kontaktní situace* častěji negativně než pozitivně. Pokud respondenti ve svých popisech zkušeností hodnotili konkrétní interakční partnery sousední národnosti, hodnotili je dvakrát častěji pozitivně než negativně. Asymetrie v hodnocení kontaktu mezi lidmi ze dvou stran stejného pohraničního regionu se vyskytovala v česko-německém a česko-polském souboru v případě *pozitivního hodnocení osob*. Němečtí a polští respondenti hodnotili konkrétní Čechy, se kterými se setkali, častěji pozitivněji na rozdíl od hodnocení konkrétních Němců a Poláků českými respondenty. V česko-polském souboru jsem zaznamenala asymetrii v *negativním hodnocení konkrétních osob*, které bylo častější u českých respondentů než u polských. Ve třetí kapitole o postojích k sousednímu národu jsem zjistila, že Němci a Poláci byli pro české respondenty nejméně oblíbenými sousedy. Zdrženlivost českých respondentů pozitivně hodnotit konkrétní polské a německé interakční partnery tedy zřejmě souvisí s jejich rezervovanými postoji k Polákům a Němcům obecně. Průřezový design výzkumu neumožňuje určit směr kauzality. Nelze rozhodnout, zda negativní zkušenosti s příslušníky jiných národů zhoršují postoje k těmto národům, nebo zda lidé s negativními postoji k určitým národům popisují zkušenosti s jejich členy negativněji. Asymetrie v negativním hodnocení osob se vyskytovala i v česko-rakouském souboru, kde byli rakouští respondenti v negativních komentářích zdrženlivější než čeští respondenti. Otevřenost českých respondentů mohla souviset s faktem, že studii prováděla česká výzkumná instituce, což bylo v úvodu internetového dotazníku otevřeně deklarováno. Zatímco Češi hodnotili „cizince“ pro příslušníky vlastní skupiny, respondenti ze zahraničí si byli vědomi toho, že hodnotí národ, do kterého patří i organizátorky výzkumu, což mohlo vést k větší obezřetnosti při jeho hodnocení.

Hlavním cílem výzkumu nebylo najít rozdíly ve vzájemném hodnocení respondentů ze zúčastněných zemí, ale zjistit, zda zkušenosti z meziskupinového kontaktu souvisí s postoji k sousedním národům. Meziskupinový kontakt je považován za jeden z nejúčinnějších způsobů, jak zlepšit postoje vůči nečlenským skupinám (Pettigrew & Tropp, 2006). Souvislost mezi kontaktem a zlepšováním postojů byla v rámci rozsáhlé metaanalýzy předchozích studií nalezena u 94 % studií s výjimkou těch, které se zabývaly kontaktem mezi lidmi různých národností (Pettigrew & Tropp,

2011). Právě proto jsem se ve výzkumu rozhodla ověřit vliv hodnocení konkrétních interakčních partnerů sousední národnosti a hodnocení kontaktu s nimi na postoje k nejbližšímu sousednímu národu.

Nejvýznamnějším prediktorem postojů k sousedním národům bylo *negativní hodnocení konkrétních osob* sousední národnosti, se kterými se respondenti setkali. Pokud v jejich popisech zkušeností z meziskupinového kontaktu zaznělo negativní hodnocení cizinců, v průměru o tři body nižší pak byla míra vřelosti, jakou k sousednímu národu pociťovali. Naproti tomu *pozitivní hodnocení osob* nemělo na postoje k sousednímu národu žádný vliv. V průměru o jeden bod na škále emočních teploměrů pak postoje k sousednímu národu zhoršovala přítomnost *negativního hodnocení kontaktní situace.* Naopak *pozitivní hodnocení situace* postoje k sousednímu národu o jeden bod na emočním teploměru zlepšovalo (viz tabulku 4.4). V případě kontaktní situace tedy nebyl rozdíl mezi vlivem pozitivního a negativního hodnocení, i když každé z nich ovlivňovalo meziskupinové postoje odpovídajícím směrem. Nejdůležitější zjištění této části výzkumu se týká skutečnosti, že *negativní hodnocení konkrétních osob* mělo ve srovnání s dalšími typy hodnocení kontaktu na postoje k sousedním národům nejvýraznější vliv. Výsledky týkající se frekvence pozitivního a negativního hodnocení kontaktu a jejich vlivu na meziskupinové postoje ukázaly paradoxní situaci. Ačkoliv v popisech zkušeností z meziskupinového kontaktu převažovalo *pozitivní hodnocení*, jeho vliv na postoje k sousednímu národu, především v případě hodnocení konkrétních osob, byl zanedbatelný. Naproti tomu méně časté *negativní hodnocení*, a to především konkrétních interakčních partnerů sousední národnosti se negativně podepisovalo na vztahu respondentů k sousednímu národu jako celku.

Jedna z kritických výhrad vůči teorii meziskupinového kontaktu se týká přílišného zaměření studií na pozitivní vliv kontaktu, což vedlo k zanedbávání jeho možných negativních vlivů na postoje k nečlenským skupinám. Zaměření teorie meziskupinového kontaktu na jeho pozitivní aspekty je pochopitelné jak z historického, tak i společenského hlediska. Allport (1954) při formulování hypotézy meziskupinového kontaktu nepředpokládal, že by samotný kontakt redukoval předsudky. Společenská situace v USA padesátých let dvacátého století poznamenaná přetrvávajícími důsledky rasové segregace neposkytovala příliš důvodů k optimistickému pohledu na redukci předsudků prostřednictvím meziskupinového kontaktu. Allport předpokládal, že kontakt může přispět ke zlepšení postojů

k nečlenským skupinám, pouze pokud jsou dodrženy určité podmínky (viz 1.5). Navazující výzkumy jeho předpoklad přejímaly. Ze společenského hlediska je pochopitelné, že se badatelé soustředili především na to, jak prostřednictvím kontaktu zlepšovat vztahy mezi skupinami. Zaměření na výhradně pozitivní účinky kontaktu však omezuje potenciál teorie meziskupinového kontaktu predikovat negativní účinky kontaktu a možnost porovnat vliv pozitivních a negativních zkušeností na meziskupinové postoje.

Jednu z prvních studií srovnávajících současně vliv pozitivního a negativního kontaktu provedli Paoliniová, Harwood a Rubin (2010). Zjistili, že v průběhu negativního kontaktu je ve srovnání s pozitivním kontaktem s vyšší pravděpodobností aktivováno vědomí skupinové příslušnosti (angl. *category salience*). V rámci experimentu byli účastníci náhodně vystaveni buď pozitivnímu, nebo negativnímu meziskupinovému kontaktu. V rámci pozitivního meziskupinového kontaktu vedli účastníci rozhovor s osobou jiné etnicity, ve skutečnosti zacvičenou spolupracovnicí experimentátorů, která se na ně častěji usmívala a udržovala oční kontakt. V rámci negativního kontaktu bylo chování této spolupracovnice spíše vyhýbavé. Účastníci negativního kontaktu ve svých následných popisech kontaktu daleko častěji zmiňovali jinou skupinovou příslušnost svojí konverzační partnerky než účastníci pozitivního kontaktu, kteří ve svých popisech zůstávali spíše na osobní úrovni. Paoliniová a spolupracovníci tento jev nazvali jako *„efekt valence a významnosti skupinové příslušnosti“* (angl. *valence-salience effect*). Vědomí skupinové příslušnosti je jedním z mechanismů, který umožňuje zobecňování zkušeností z kontaktu s jednotlivými členy jiných skupin na úroveň těchto skupin jako celků (Hewstone & Brown, 1986). Barlowová a kolegové (2012) porovnávali vliv pozitivních a negativních zkušeností z meziskupinového kontaktu na postoje k různým etnickým menšinám v Austrálii a USA. Barlowová a kolegové ve shodě s mechanismem navrženým Paoliniovou a spolupracovníky (2010) zjistili, že negativní kontakt má ve srovnání s pozitivním kontaktem na postoje k jiným skupinám daleko větší vliv (prostřednictvím větší pozornosti věnované odlišné skupinové příslušnosti). Tyto závěry jsou však v rozporu s výsledky metaanalýzy (Pettigrew & Tropp, 2006) dokládajícími pozitivní účinky kontaktu ve většině předchozích studií. Jak je možné tento rozpor v účinku meziskupinového kontaktu vysvětlit?

Grafová, Paoliniová a Rubin (2014) zkombinovali oba výše zmiňované aspekty pozitivního a negativního kontaktu – jak jeho frekvenci, tak jeho vliv na meziskupinové

postoje. Na základě dat od respondentů z pěti středoevropských zemí použitých v této habilitační práci zjistili, že frekvence a vliv meziskupinového kontaktu jsou dva mechanismy, jakými kontakt působí na postoje k jiným skupinám. Pozitivní kontakt má ve srovnání s negativním kontaktem na postoje menší vliv. Ve srovnání s negativním kontaktem je ale pozitivní kontakt mnohem častější. Frekvence pozitivních zkušeností s nižším vlivem na postoje k jiným skupinám tedy vyrovnává silnější vliv méně častých negativních zkušeností z meziskupinového kontaktu. Tato skutečnost pravděpodobně vede k udržování meziskupiných postojů spíše než k jejich změně ať už v pozitivním či negativním směru. Příklady ze současné společnosti, kdy kontakt mezi lidmi s různou skupinovou příslušností dosahuje oproti minulosti nevídaných rozměrů, potvrzují tyto předpoklady. Ačkoliv kontakty mezi lidmi z různých skupin narůstají, předsudky k nečlenským skupinám mají tendenci přetrvávat. Výzkum mechanismů vedoucích k redukci předsudků je proto jednou z priorit v rámci společensky angažovaného sociálněpsychologického výzkumu.

4.3 Shrnutí

Ve čtvrté kapitole jsem se zabývala povahou a vlivem kontaktu mezi lidmi z pěti středoevropských zemí na meziskupinové postoje. Nejprve jsem se zaměřila na objektivní aspekty kontaktu zjišťované na základě uzavřených otázek s předem definovanými možnostmi odpovědí. Zjistila jsem, že ačkoliv většina respondentů má zkušenost s návštěvou sousedních zemí ve středoevropském regionu, důvodem těchto návštěv není udržování vztahů s lidmi ze zahraničí. Napříč všemi skupinami respondentů bylo zastoupení příbuzných, přátel a známých sousední národnosti velmi nízké s výjimkou česko-slovenského souboru. Skutečnost, zda respondenti měli příbuzné a přátele sousední národnosti, se pozitivně odrážela v postojích k sousednímu národu jako celku. Pozitivně postoje k sousedním národům ovlivňovala i vyšší frekvence návštěv sousední země, která skýtá možnost opakovaného kontaktu s lidmi sousední národnosti. Bližší přátelské vztahy redukovaly také upřednostňování vlastní skupiny, jak ukázala negativní souvislost mezi frekvencí setkávání s přáteli ze zahraničí a postoji k vlastnímu národu. Zjištění může svědčit o „deprovincializaci“, která označuje přehodnocení vztahu k vlastní skupině v důsledku kontaktu se členy jiných skupin.

Druhá část kapitoly se zaměřila na podrobnější analýzu subjektivních aspektů meziskupinového kontaktu. Obsahová analýza volných výpovědí popisujících

zkušenosti s lidmi jiných národností poskytla množství opakujících se témat neboli kategorií tematicky spojených do abstraktnějších třídicích kritérií. V rámci celkem devíti třídicích kritérií (např. *místo setkání*) jsem porovnávala výskyt jednotlivých kategorií (např. *domácí prostředí*) u respondentů z jednotlivých zemí. Všímala jsem si také asymetrií v zastoupení kategorií u respondentů ze dvou stran jednoho pohraničního regionu. Mým hlavním cílem však bylo porovnat vliv jednotlivých subjektivních aspektů kontaktu na postoje k nejbližšímu sousednímu národu. Ve shodě s výsledky prezentovanými v části o objektivních aspektech kontaktu jsem potvrdila vliv blízkých vztahů s lidmi sousedních národností, které výrazně zlepšovaly postoje k sousedním národům. Pozitivní vliv na postoje měly rovněž faktory na úrovni celých zemí – společná minulost především v podání respondentů z česko-slovenského souboru a vnímané podobnosti mezi vlastním a sousedním národem. Naopak zmínky o stereotypech a vnímané nerovnosti, ať už v oblasti používání jazyka, ekonomické situace či společenského statusu, se vyskytovaly spolu s negativnějšími postoji k sousedním národům.

Klíčovou oblastí mého výzkumu i výzkumu meziskupinového kontaktu obecně je princip zobecnění konkrétních zkušeností s lidmi z jiných skupin na hodnocení těchto skupin jako celku. Výzkum přenosu z meziskupinového kontaktu na úroveň celých skupin je důležitý pro porozumění mechanismům vedoucím k redukci předsudků. V části o subjektivních podmínkách kontaktu jsem testovala vliv hodnocení konkrétních interakčních partnerů a kontaktní situace na postoje k sousedním národům. Ačkoliv se pozitivní hodnocení aspektů kontaktu ve volných výpovědích vyskytovalo daleko častěji než negativní hodnocení, na postoje k sousedním národům mělo pozitivní hodnocení zanedbatelný vliv. Nejvýraznějším faktorem ovlivňujícím postoje k sousedním národům bylo *negativní hodnocení konkrétních osob*, se kterými se respondenti setkali. Pokud měli respondenti negativní zážitek s konkrétními osobami sousední národnosti, jejich city k sousednímu národu byly výrazně chladnější než u respondentů, kteří neměli negativní zkušenost s jejich příslušníky. Při plánování intervencí redukujících předsudky by měla být věnována pozornost právě negativnímu hodnocení interakčních partnerů. Navozování pozitivních zkušeností ze setkání příslušníků různých národů není pro redukci předsudků tak důležité jako snaha vyhnout se negativním zkušenostem z meziskupinového kontaktu.

V této kapitole jsem diskutovala průběh meziskupinového kontaktu a jeho primární přenos na meziskupinové postoje. Následující kapitola habilitační práce se

věnuje sekundárnímu přenosu meziskupinového kontaktu – z kontaktu s příslušníky určitých národů na postoje k jiným národům, s jejichž příslušníky se respondenti stejně často nesetkávají. Zjištění čtvrté kapitoly o poměrně řídkém kontaktu s příslušníky sousedních národů ve středoevropském regionu naznačují, že je třeba hledat jiné cesty zlepšování postojů k sousedním národům než pouze skrze primární přenos meziskupinového kontaktu.

Tabulka 4.3

Podíl respondentů uvádějících jednotlivé subjektivní podmínky meziskupinového kontaktu zjištěné na základě obsahové analýzy volných výpovědí, v nichž respondenti z pěti zemí popisovali svoje zkušenosti s příslušníky nejbližšího sousedního národa

	GE_cz	CZ_ge	AU_cz	CZ_au	PL_cz	CZ_pl	SK_cz	CZ_sk
1. **Místo setkání**								
1a Domácí prostředí	**20 %**	**36 %**	25 %	21 %	**11 %**	**34 %**	21 %	21 %
1b Sousední země	**41 %**	**29 %**	34 %	43 %	**55 %**	**29 %**	31 %	31 %
1b Třetí země	5 %	6 %	5 %	2 %	15 %	13 %	**11 %**	**3 %**
2. Kontext setkání								
2a Dovolená	14 %	11 %	16 %	21 %	**28 %**	**10 %**	18 %	20 %
2b Práce	**7 %**	**19 %**	**3 %**	**19 %**	**3 %**	**14 %**	13 %	11 %
2c Studium	**27 %**	**13 %**	23 %	15 %	**13 %**	**23 %**	**8 %**	**35 %**
2d Volnočasové aktivity	**11 %**	**5 %**	**15 %**	**5 %**	9 %	11 %	5 %	5 %
2e Využívání zdrojů v sousední zemi	7 %	7 %	**3 %**	**12 %**	19 %	16 %	6 %	6 %
3. Blízkost kontaktu								
3a Náhodný kontakt	**42 %**	**59 %**	**42 %**	**52 %**	46 %	47 %	**57 %**	**35 %**
3b Formální kontakt	**52 %**	**31 %**	38 %	42 %	41 %	43 %	**23 %**	**52 %**
3c Osobní kontakt	14 %	16 %	**30 %**	**18 %**	22 %	18 %	32 %	36 %
4. Trvání kontaktu								
4a Krátkodobý kontakt	**30 %**	**49 %**	**28 %**	**58 %**	47 %	49 %	**35 %**	**17 %**
4b Dlouhodobý kontakt	**52 %**	**32 %**	**49 %**	**28 %**	34 %	33 %	**38 %**	**63 %**
5. Frekvence kontaktu								
5a Jednorázový kontakt	**48 %**	**18 %**	40 %	32 %	**42 %**	**17 %**	18 %	23 %
5b Opakovaný kontakt	**45 %**	**79 %**	**53 %**	**64 %**	**50 %**	**76 %**	73 %	72 %
6. Jazyk komunikace								
6a Vlastní jazyk	**20 %**	**4 %**	**18 %**	**2 %**	**19 %**	**6 %**	6 %	5 %
6b Sousední jazyk	**3 %**	**19 %**	**7 %**	**18 %**	16 %	14 %	8 %	7 %
6c Třetí jazyk	**13 %**	**5 %**	**14 %**	**6 %**	7 %	5 %	0 %	1 %

7. Makrosociální charakteristiky								
7a Historie	5 %	2 %	3 %	2 %	1 %	2 %	3 %	6 %
7b Ekonomická situace	4 %	5 %	**1 %**	**6 %**	1 %	2 %	4 %	3 %
7c Hodnoty	**4 %**	**10 %**	6 %	5 %	1 %	3 %	1 %	2 %
7d Stereotypy	5 %	9 %	**10 %**	**23 %**	1 %	5 %	3 %	1 %
7e Jazyk	**5 %**	**16 %**	25 %	19 %	37 %	30 %	20 %	21 %
7f Nerovnosti	4 %	6 %	**1 %**	**7 %**	0 %	1 %	1 %	0 %
8. Meziskupinová percepce								
8a Rozdíly mezi národy	2 %	6 %	2 %	4 %	2 %	6 %	12 %	10 %
8b Podobnosti mezi národy	5 %	6 %	3 %	3 %	13 %	9 %	17 %	19 %
8c Metakognice	**1 %**	**8 %**	**0 %**	**10 %**	2 %	0 %	3 %	2 %
9. Hodnocení kontaktu								
9a Pozitivní hodnocení situace	37 %	28 %	40 %	35 %	38 %	38 %	54 %	44 %
9b Negativní hodnocení situace	**19 %**	**32 %**	22 %	18 %	19 %	20 %	14 %	20 %
9c Pozitivní hodnocení osob	**69 %**	**52 %**	58 %	64 %	**60 %**	**48 %**	43 %	40 %
9d Negativní hodnocení osob	29 %	38 %	**20 %**	**30 %**	**14 %**	**24 %**	18 %	13 %
9e Pozitivní hodnocení druhého národa	**6 %**	**19 %**	**5 %**	**21 %**	22 %	24 %	33 %	36 %
9f Negativní hodnocení druhého národa	**2 %**	**20 %**	**5 %**	**13 %**	4 %	9 %	9 %	5 %

Pozn. CZ_au = Češi z pohraničí sousedícího s Rakouskem; AU_cz = Rakušané z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_ge = Češi z pohraničí sousedícího s Německem; GE_cz = Němci z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_pl = Češi z pohraničí sousedícího s Polskem; PL_cz = Poláci z pohraničí sousedícího s Českou republikou; CZ_sk = Češi z pohraničí sousedícího se Slovenskem; SK_cz = Slováci z pohraničí sousedícího s Českou republikou. Tučně vyznačeny jsou asymetrie v subjektivní percepci kontaktu, tzn. signifikantní rozdíly ve frekvenci jednotlivých podmínek kontaktu uváděných respondenty žijících na opačných stranách hranic jednoho pohraničního regionu (např. hodnocení druhého národa u českých respondentů žijících u hranic s Rakouskem a rakouských respondentů žijících u hranic s Českou republikou)

V. SEKUNDÁRNÍ PŘENOS MEZISKUPINOVÉHO KONTAKTU

V rámci předchozí kapitoly jsem se věnovala analýze primárního přenosu meziskupinového kontaktu s lidmi z pěti středoevropských národů na postoje k těmto národům. Výsledky čtvrté kapitoly ukázaly, že i čtvrtstoletí po pádu železné opony nejsou vzájemné kontakty mezi lidmi ve středoevropském regionu nijak časté. Je proto nutné hledat jiné cesty zlepšování postojů k sousedním národům než pouze skrze primární přenos meziskupinového kontaktu s příslušníky daných národů. Takovým nástrojem může být tzv. *sekundární přenos meziskupinového kontaktu*. V páté kapitole se soustředím na ověření skutečnosti, zda se kontakt s příslušníky jednoho národa může přenášet nejen na postoje k tomuto konkrétnímu národu ale také na postoje k dalším národům ve střední Evropě. Sekundární přenos meziskupinového kontaktu ověřím v každé skupině respondentů dané národnosti zvlášť.

V jednotlivých zemích jsem jako *primární nečlenskou skupinu* zvolila nejprve tu, se kterou měli respondenti dané národnosti nejvyšší míru kontaktu (tj. nejvyšší počet přátel a známých). V případě některých souborů se však postoje k primární nečlenské skupině nepřenášely na postoje vůči primární nečlenské skupině (viz popis analýzy v německém souboru, 5.2). Ačkoliv byly paramatry testovaných strukturálních modelů vyhovující, v takových případech jsem zvolila jinou primární nečlenskou skupinu, u které se kontakt s jejími příslušníky přenášel na postoje k této skupině jako celku. V každém výzkumném souboru z pěti středoevropských zemí jsem testovala, zda se kontakt s primární skupinou přenáší na postoje vůči primární nečlenské skupině a na postoje vůči dalším třem sekundárním nečlenským skupinám. V každém z testovaných strukturálních modelů jsem u postojů vůči sekundárním nečlenským skupinám kontrolovala jak vliv meziskupinového kontaktu s primární skupinou, tak i vliv meziskupinového kontaktu s příslušníky sekundárních nečlenských skupin. Kontrolovala jsem rovněž vliv věku a pohlaví respondentů na postoje k primární nečlenské skupině a sekundárním nečlenským skupinám.

V každém z pěti výzkumných souborů jsem srovnala velikost přenosu postojů vůči primární nečlenské skupině na postoje k sekundárním nečlenským skupinám (např. v případě českých respondentů jsem srovnala zobecnění jejich postojů vůči Slovákům na postoje vůči Němcům, Rakušanům a Polákům). Tímto způsobem jsem se snažila

zjistit, zda se postoje např. vůči primárnímu slovanskému národu lépe přenášejí na postoje k sekundárnímu slovanskému národu (tj. postoje vůči Slovákům na postoje vůči Polákům) ve srovnání s přenosem z primárního slovanského národa na sekundární germánský národ (tj. postoje vůči Slovákům na postoje vůči Rakušanům).

Dalším krokem byly moderační analýzy cest znázorňujících přenos postojů vůči primární skupině na postoje k sekundárním skupinám. V kontextu celkového strukturálního modelu se tedy jednalo o moderovanou mediaci kontaktu s primární skupinou (nezávislá proměnná) na postoje vůči primární skupině (mediátor) a na postoje vůči sekundárním skupině (závislá proměnná). Jako moderátor jsem nejprve testovala *vliv kontaktu s příslušníky sekundárních skupin*. Snažila jsem se tak odpovědět na otázku, zda se postoje vůči primární skupině přenáší na postoje vůči sekundárním skupinám v rozdílné míře u respondentů s vysokou a nízkou mírou kontaktu s příslušníky sekundárních skupin. Konkrétně jsem se tedy ptala, zda se např. u českých respondentů, kteří nemají německé přátele nebo známé, postoje vůči častěji potkávaným Slovákům na postoje vůči Němcům přenáší silněji než v případě českých respondentů, kteří německé přátele a známé mají. Můj předpoklad byl takový, že respondenti, kteří se u vytváření postojů vůči určitému národu nemohou spolehnout na svoje zkušenosti s konkrétními představiteli daného národa, budou spíše vytvářet analogie svých postojů k jiným národům středoevropského regionu.

Druhým zvoleným moderátorem byla respondenty *vnímaná podobnost mezi primární nečlenskou skupinou a sekundárními nečlenskými skupinami*. Podobnost mezi jednotlivými zeměmi středoevropského regionu jsem operacionalizovala na základě vnímané shody mezi jejich národními stereotypy. Národní stereotypy byly posuzovány na základě dimenzí pětifaktorového modelu osobnosti. Rozdíl mezi stereotypy jednotlivých zemí byl vytvořen na základě kompozitního skóru napříč všemi pěti stereotypními dimenzemi sekundární nečlenské skupiny, který byl odečten od kompozitního skóru stereotypních dimenzí primární nečlenské skupiny. Nezajímala mě totiž shoda či rozdíl na konkrétních stereotypních dimenzích, ale spíše obecná podobnost či rozdílnost vnímaná mezi zeměmi středoevropského regionu. Očekávala jsem, že v případě vyšší vnímané podobnosti mezi národními stereotypy primární a sekundární nečlenské skupiny bude přenos postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundární skupině silnější než v případě vnímaných rozdílů mezi primární a sekundární skupinou. Čím podobněji tedy respondenti určité národy vnímali, tím snáze

by se jejich postoje k jednomu z těchto národů měly přenášet na postoje k druhému z těchto národů.

5.1 Sekundární přenos v českém výzkumném souboru

Čeští respondenti měli nejčastěji kontakt se Slováky, které jsem v rámci analýz sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu v českém výzkumném souboru zvolila jako primární nečlenskou skupinu. V rámci třetí kapitoly o meziskupinových postojích jsem zjistila, že čeští respondenti měli nejrezervovanější postoje vůči Němcům a Polákům. Naopak postoje vůči slovenským sousedům byly v českém souboru zdaleka nejpozitivnější – v regionu hraničícím se Slovenskem byly dokonce postoje českých respondentů ke Slovákům stejně pozitivní jako postoje k vlastnímu národu (viz kap. 3.2.1 a tabulku 3.1). Sekundární přenos meziskupinového kontaktu se Slováky na postoje vůči Němcům a Polákům tak může představovat vítanou intervenci zlepšující postoje vůči dvěma nejméně oblíbeným sousedním národům při nízké frekvenci kontaktu s Němci a Poláky .

Koeficienty dobré shody testovaného strukturálního modelu byly vyhovující, $\chi^2(55) = 173{,}02$; $p < {,}001$; $\chi^2/df = 3{,}15$; CFI = 0,98; RMSEA = ,024 [,020; ,028]; SRMR = 0,02. České respondentky měly statisticky významně pozitivnější postoje ke Slovákům ($b = 0{,}62$; $SE = 0{,}25$; $p < {,}01$) a k Rakušanům ($b = 1{,}03$; $SE = 0{,}23$; $p < {,}001$) ve srovnání s českými respondenty. Čeští respondenti měli naopak pozitivnější postoje k Němcům ($b = -0{,}65$; $SE = 0{,}23$; $p < {,}01$) ve srovnání s českými respondentkami. V postojích vůči Polákům se čeští respondenti a respondentky nelišili. Věk českých respondentů signifikantně souvisel s postoji vůči sousedním zemím – vůči Slovákům ($b = 0{,}08$; $SE = 0{,}02$; $p = {,}001$), Rakušanům ($b = 0{,}07$; $SE = 0{,}02$; $p = {,}001$), Němcům ($b = 0{,}10$; $SE = 0{,}02$; $p < {,}001$) a Polákům ($b = 0{,}06$; $SE = 0{,}02$; $p < {,}01$). Starší čeští respondenti měli vůči sousedním národům lepší postoje než mladší respondenti. Ke stejnému zjištění – lepším meziskupinovým postojům u starších respondentů – dospěli rovněž Pettigrew s Troppovou (2011).

Meziskupinový kontakt českých respondentů se Slováky pozitivně souvisel s postoji vůči Slovákům ($b = 4{,}75$; $SE = 0{,}55$; $p < {,}001$). Podobně kontakt s příslušníky sekundárních skupin souvisel s postoji vůči daným sekundárním skupinám (k Němcům: $b = 6{,}80$; $SE = 0{,}53$; $p < {,}001$; k Rakušanům: $b = 6{,}47$; $SE = 0{,}79$; $p < {,}001$ a k Polákům: $b = 8{,}30$; $SE = 1{,}00$; $p < {,}001$). Ve shodě s hypotézou o zobecňování postojů jsem zjistila, že postoje vůči Slovákům pozitivně souvisely s postoji vůči Němcům ($b = 0{,}26$;

SE = 0,02; *p* < ,001), s postoji vůči Rakušanům (*b* = 0,30; *SE* = 0,02; *p* < ,001) a s postoji vůči Polákům (*b* = 0,41; *SE* = 0,02; *p* < ,001; viz obrázek 5.1).

5.1.1 Srovnání zobecnění postojů vůči sekundárním skupinám

Cesty zobecnění postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám mohou být různě silné. Abych vzájemně porovnala velikost jednotlivých cest znázorňujících generalizaci postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám, omezila jsem vždy dvojice cest v rámci jednotlivých strukturálních modelů jako sobě rovné (např. cestu od postojů vůči Slovákům k postojům vůči Němcům a cestu od postojů vůči Slovákům k postojům vůči Rakušanům). Tabulka 5.1 obsahuje v řádcích parametry výchozího, neomezeného, modelu a tří omezených modelů. Omezení cest od postojů vůči Slovákům na postoje vůči Němcům a Rakušanům nepřineslo statisticky významný výsledek, jak ukazuje hodnota rozdílů mezi chí-kvadráty a hodnota Cohenova d (viz druhý řádek tabulky 5.1). Znamená to, že zobecnění postojů českých respondentů vůči Slovákům na jejich postoje vůči Němcům a zobecnění postojů českých respondentů vůči Slovákům na jejich postoje vůči Rakušanům bylo přibližně stejně silné. Rozdíly mezi zobecněním postojů vůči Slovákům na postoje vůči Němcům a Polákům a rozdíly mezi zobecněním postojů vůči Slovákům na postoje vůči Rakušanům a Polákům však byly signifikantně odlišné. Čeští respondenti zobecňovali postoje vůči Slovákům, s nimiž měli nejčastější kontakt, nejsilněji na dalšího slovanského souseda, Poláky. Naopak generalizace postojů vůči Slovákům na postoje vůči germánským sousedům, Rakušanům a Němcům, byla ve srovnání se zobecněním na postoje vůči Polákům statisticky významně nižší (viz třetí a čtvrtý řádek tabulky 5.1). Zjistění naznačují, že zobecnění postojů z jednoho národa na druhý je silnější v případě podobného kulturního zázemí primární a sekundární skupiny.

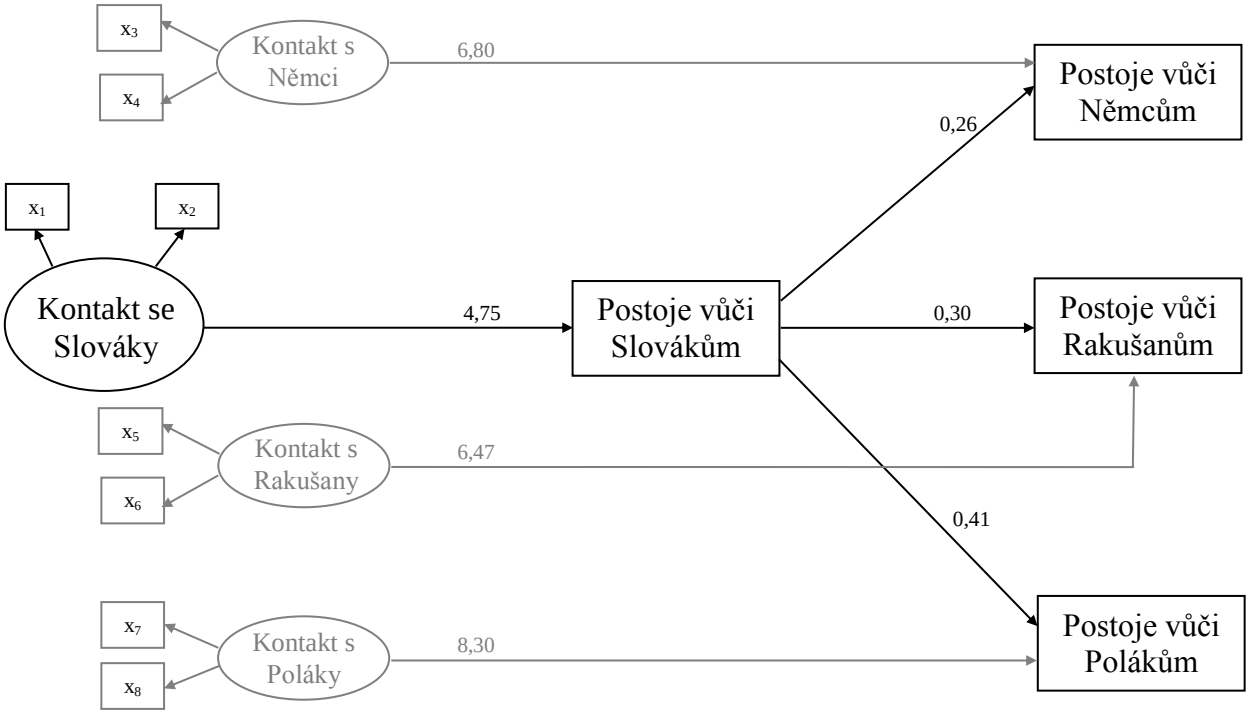

Obrázek 5.1 Sekundární přenos meziskupinového kontaktu s primární skupinou (Slováky) na postoje vůči sekundárním skupinám (Němcům, Rakušanům a Polákům) prostřednictvím postojů vůči primární skupině (Slovákům). V modelu byl kontrolován vliv pohlaví a věku respondentů, n = 3648; $\chi^2(55) = 173{,}02$; $p < ,001$; $\chi^2/df = 3{,}15$; CFI = 0,98; RMSEA = ,024 [,020; ,028]; SRMR = 0,02. V rámci postojů vůči sekundárním skupinám (Němcům, Rakušanům a Polákům) byl kontrolován vliv kontaktu s příslušníky jednotlivých sekundárních skupin (části modelu vyznačené šedou barvou) i vliv kontaktu s primární skupinou. Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty a pouze signifikantní cesty.

Tabulka 5.1

Rozdíly mezi zobecněním postojů vůči Slovákům na postoje vůči Němcům, Rakušanům a Polákům v rámci sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu českých respondentů

Model	Koeficienty dobré shody	Srovnání modelů	$\Delta\chi^2$ (*df*) *Cohenovo d*
1	$\chi^2(55) = 173{,}02^{***}$; $\chi^2/df = 3{,}15$; SCF = 1,083; CFI = 0,98; RMSEA = ,024 [,020; ,028]; SRMR = 0,02		
1a	$\chi^2(56) = 176{,}76^{***}$; $\chi^2/df = 3{,}16$; SCF = 1,088; CFI = ,98; RMSEA = ,024 [,020; ,028], SRMR = ,024	1 vs. 1a	3,62 (1) 0,06
1b	$\chi^2(56) = 199{,}81^{***}$; $\chi^2/df = 3{,}57$; SCF = 1,086; CFI = ,97; RMSEA = ,027 [,023; ,031], SRMR = ,026	1 vs. 1b	$23{,}67^{***}$ (1) 0,16
1c	$\chi^2(56) = 216{,}93^{***}$; $\chi^2/df = 3{,}87$; SCF = 1,086; CFI = ,97; RMSEA = ,028 [,024; ,032], SRMR = ,027	1 vs. 1c	$38{,}53^{***}$ (1) 0,21

Poznámka. df = stupně volnosti (angl. *degrees of freedom*); SCF = faktor korekce škálování (angl. *scaling correction factor*) použitý při výpočtu Sattora-Bentler testu zjišťujícího škálované rozdíly mezi chi-kvadráty; CFI = komparativní index shody (angl. *comparative fit index*); RMSEA = odmocnina z průměrného čtverce chyby odhadu (angl. *root-mean-square error of approximation*); SRMR = standardizovaná odmocnina z průměrného čtverce reziduí (angl. *standardized root-mean-square residual*). Hodnoty v hranatých závorkách jsou 90% intervaly spolehlivosti RMSEA. 1 = volně odhadnutý model; 1a = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Slovákům k postojům vůči Rakušanům a Němcům; 1b = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Slovákům k postojům vůči Rakušanům a Polákům; 1c = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Slovákům k postojům vůči Němcům a Polákům. N = 3648. Ke kontrole opakovaných testů rozdílů χ^2 mezi volně odhadovaným a omezenými strukturálními modely byla použita Bonferonniho korekce.

* $p \leq ,05$, ** $p \leq ,01$, *** $p \leq ,001$.

5.1.2 Moderace STE prostřednictvím kontaktu se sekundárními skupinami

Meziskupinový kontakt českých respondentů s příslušníky sekundárních nečlenských skupin (s Němci, Rakušany a Poláky) nemoderoval cestu mezi postoji vůči primární nečlenské skupině (Slovákům) a sekundárním nečlenským skupinám (Němcům, Rakušanům a Polákům; viz tabulku 5.2). Toto zjištění znamená, že na zobecňování postojů vůči sekundárním skupinám neměla míra kontaktu se sekundárními skupinami žádný vliv (viz obrázek 5.2). Tedy např. u respondentů, kteří udávali více kontaktu s Němci, a u respondentů, kteří udávali méně kontaktu s Němci, byla míra zobecnění postojů vůči Slovákům na postoje vůči Němcům stejně velká.

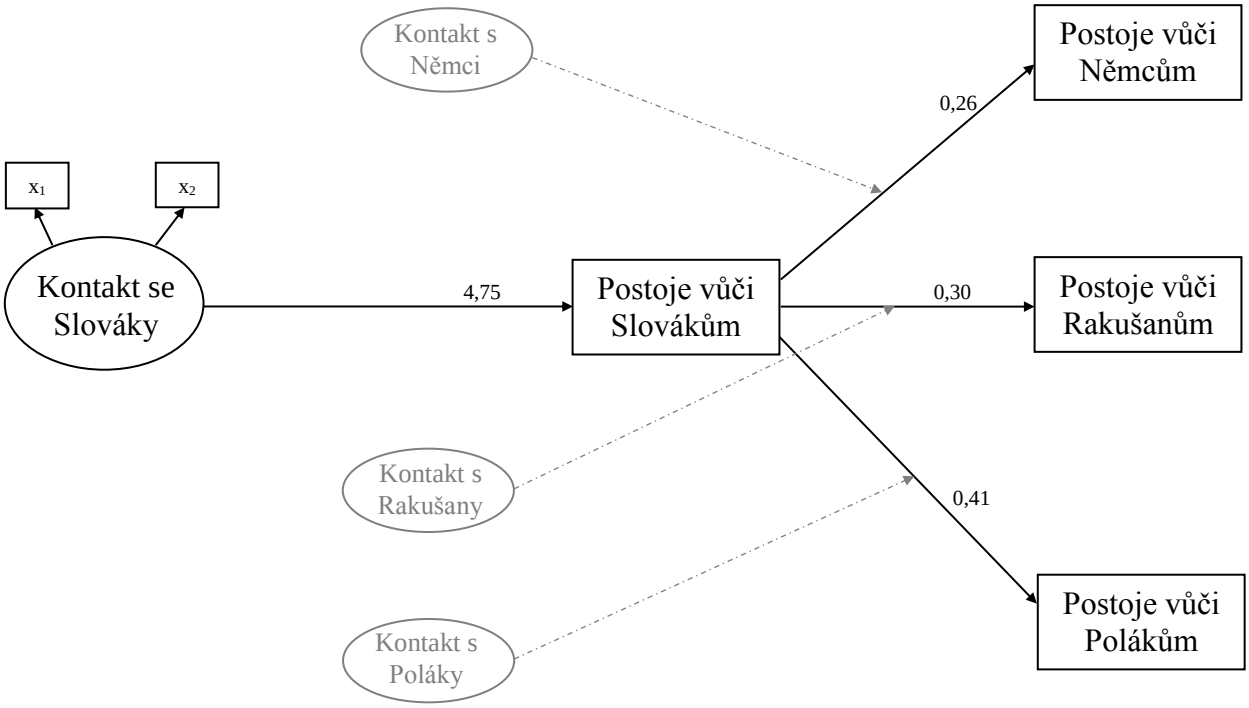

Obrázek 5.2 Moderace zobecnění postojů vůči primární skupině (Slovákům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Němcům, Rakušanům a Polákům) prostřednictvím meziskupinového kontaktu s příslušníky sekundárních skupin (s Němci, Rakušany a Poláky). Moderace cest od postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám byla provedena v rámci tří individuálních analýz – výsledky jsem z důvodu přehlednosti zanesla do jednoho grafického znázornění. V modelech byl kontrolován vliv pohlaví a věku respondentů. V rámci postojů vůči sekundárním skupinám byl kontrolován vliv kontaktu s příslušníky jednotlivých sekundárních skupin i vliv kontaktu s primární skupinou. Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty. Přerušovaná čára s tečkami označuje nesignifikantní moderaci (p > ,10).

5.1.3 Moderace STE prostřednictvím podobností mezi národními stereotypy

Vnímané rozdíly mezi primární skupinou a sekundárními skupinami moderovaly vztah mezi postoji vůči primární skupině (Slovákům) a postoji vůči všem sekundárním skupinám (Němcům, Rakušanům a Polákům; viz tabulku 5.3). U respondentů, kteří vnímali větší podobnost mezi národními stereotypy primární a sekundární skupiny, bylo zobecnění postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundární skupině silnější než u respondentů, kteří vnímali stereotypy daných zemí jako odlišné. Toto zjištění naznačuje, že zobecnění postojů neprobíhá stejně bez ohledu na charakteristiky nečlenských skupin. Čím podobněji jsou nečlenské skupiny vnímány, tím silněji se postoje vůči jedné skupině přenášejí na postoje vůči jiné, podobně vnímané, nečlenské skupině.

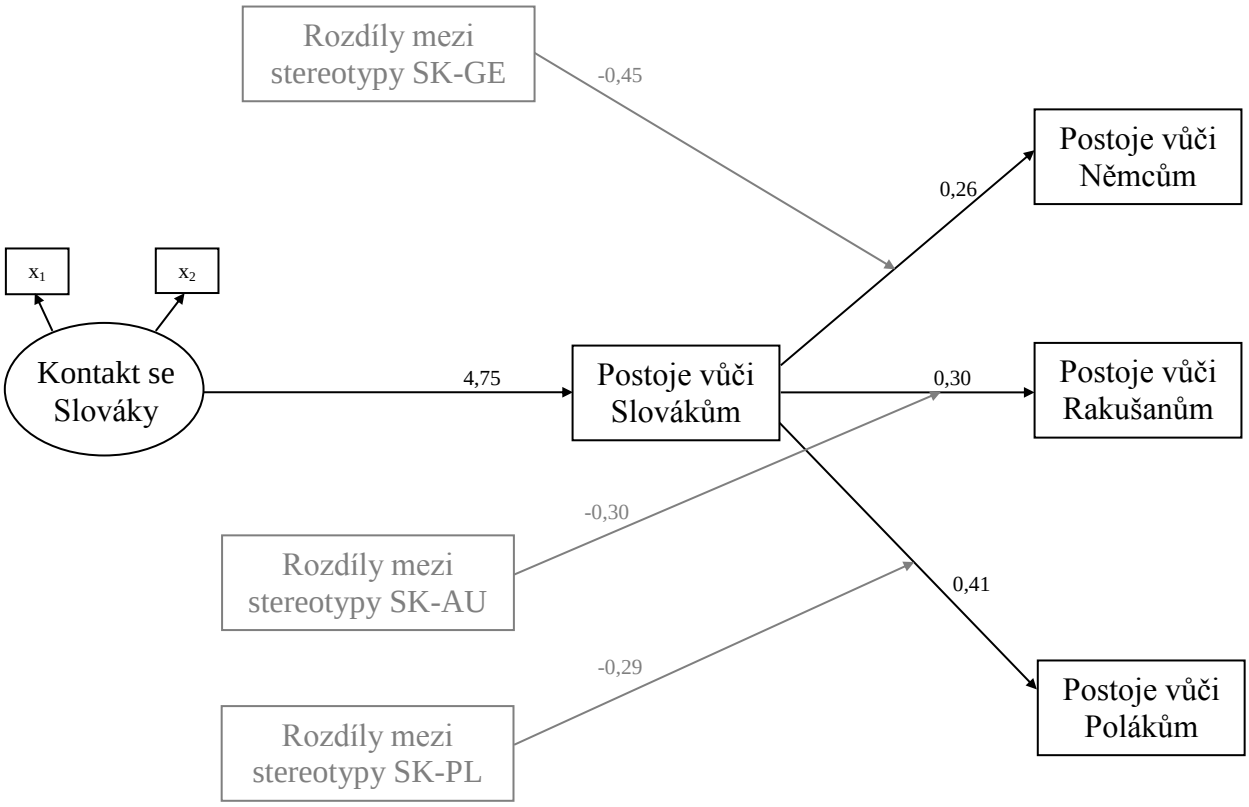

Obrázek 5.3 Moderace zobecnění postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám prostřednictvím vnímaných rozdílů mezi národními stereotypy primární skupiny a sekundárních skupin. Moderace cest od postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám byla provedena v rámci tří individuálních analýz. V modelech byl kontrolován vliv pohlaví a věku respondentů. V rámci postojů vůči sekundárním skupinám byl kontrolován vliv kontaktu s příslušníky jednotlivých sekundárních skupin i vliv kontaktu s primární skupinou. Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty.

Tabulka 5.2

Zobecnění postojů vůči primární skupině (Slovákům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Němcům, Rakušanům a Polákům) moderované prostřednictvím meziskupinového kontaktu s příslušníky sekundárních skupin v českém souboru

Moderátor	Moderovaná cesta	Interakce – *b* (SE)	Moderace		Moderovaná mediace	Mediační vliv – *b* (SE)	
Kontakt s Němci	Postoje vůči Slovákům – postoje vůči Němcům	0,02 (0,09)	Četný: Řídký:	-- --	Kontakt: Slováci Postoje: Slováci Postoje: Němci	Četný: Řídký:	-- --
Kontakt s Rakušany	Postoje vůči Slovákům – postoje vůči Rakušanům	0,12 (0,15)	Četný: Řídký:	-- --	Kontakt: Slováci Postoje: Slováci Postoje: Rakušané	Četný: Řídký:	-- --
Kontakt s Poláky	Postoje vůči Slovákům – postoje vůči Polákům	0,10 (0,17)	Četný: Řídký:	-- --	Kontakt: Slováci Postoje: Slováci Postoje: Poláci	Četný: Řídký:	-- --

Poznámka. * $p \leq ,05$, ** $p \leq ,01$, *** $p \leq ,001$.

Tabulka 5.3

Zobecnění postojů vůči primární skupině (Slovákům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Němcům, Rakušanům a Polákům) moderované prostřednictvím vnímaných rozdílů a podobností mezi primární skupinou a sekundárními skupinami v českém souboru

Moderátor	Moderovaná cesta	Interakce – *b* (SE)	Moderace		Moderovaná mediace	Mediační vliv – *b* (SE)	
Rozdíl mezi Slováky a Němci	Postoje vůči Slovákům – postoje vůči Němcům	-0,45*** (0,06)	Rozdíl: Pod.:	$b = 0,16^{***}$ (0,03) $b = 0,41^{***}$ (0,03)	Kontakt: Slováci Postoje: Slováci Postoje: Němci	Rozdíl: Podob.:	$b = 0,74^{***}$ (0,15) $b = 1,92^{***}$ (0,25)
Rozdíl mezi Slováky a Rakušany	Postoje vůči Slovákům – postoje vůči Rakušanům	-0,30*** (0,05)	Rozdíl: Pod.:	$b = 0,23^{***}$ (0,02) $b = 0,41^{***}$ (0,02)	Kontakt: Slováci Postoje: Slováci Postoje: Rakušané	Rozdíl: Podob.:	$b = 1,11^{***}$ (0,17) $b = 1,95^{***}$ (0,25)
Rozdíl mezi Slováky a Poláky	Postoje vůči Slovákům – postoje vůči Polákům	-0,29*** (0,07)	Rozdíl: Pod.:	$b = 0,34^{***}$ (0,03) $b = 0,51^{***}$ (0,03)	Kontakt: Slováci Postoje: Slováci Postoje: Poláci	Rozdíl: Podob.:	$b = 1,67^{***}$ (0,23) $b = 2,50^{***}$ (0,31)

Poznámka. * $p \leq ,05$, ** $p \leq ,01$, *** $p \leq ,001$.

5.2 Sekundární přenos v německém výzkumném souboru

Němečtí respondenti měli kontakt nejčastěji s Rakušany, kteří by tak mohli být zvoleni primární skupinou v případě analýzy sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu. V rámci strukturálního modelu se však kontakt s Rakušany nepřenášel na postoje vůči Rakušanům v roli primární skupiny, b = 4,04; SE = 3,63; p = ,23. Němečtí respondenti vykazují zdaleka nejlepší postoje ke svým rakouským sousedům (viz 3.2.1; Statista, 2010a) a vliv meziskupinového kontaktu s Rakušany tedy nemá mnoho prostoru pro další zlepšování postojů. Z tohoto důvodu jsem jako primární skupinu v německém souboru nezvolila Rakušany ale Čechy, se kterými měli němečtí respondenti nejvyšší míru kontaktu po prvních Rakušanech. Míra kontaktu německých respondentů s Poláky se příliš nelišila od míry kontaktu s Čechy, pro český výzkum je ale zajímavější Čechy umístit do pozice primární nečlenské skupiny.

Koeficienty dobré shody testovaného strukturálního modelu byly vyhovující, χ^2 (55) = 70,65; p = ,08; χ^2/df = 1,28; CFI = ,97, RMSEA = ,031 [,000; ,050]; SRMR = 0,04. Němečtí respondenti měli lepší postoje k Čechům (b = -2,31; SE = 0,80; p < ,01) než německé respondentky, zatímco německé respondentky měly signifikantně lepší postoje k Polákům (b = 1,61; SE = 0,80; p = ,04) ve srovnání s německými respondenty. Postoje ke Slovákům se v německém souboru nelišily v závislosti na pohlaví. Rozdíly v meziskupinových postojích v závislosti na věku nebyly v německém souboru prokázány.

Meziskupinový kontakt německých respondentů s Čechy pozitivně souvisel s jejich postoji vůči Čechům (b = 9,90; SE = 2,71; p < ,001). Meziskupinový kontakt s Rakušany souvisel s postoji vůči Rakušanům (b = 13,20; SE = 6,19; p = ,03) a kontakt s Poláky s postoji vůči Polákům (b = 22,38; SE = 9,46; p = ,02). Kontakt německých respondentů se Slováky se však nepřenášel na jejich postoje vůči Slovákům (b = 22,83, SE = 23,43; p = ,33). Důvodem absence primárního přenosu meziskupinového kontaktu se Slováky na postoje vůči Slovákům v německém souboru je pravděpodobně minimální kontakt, který němečtí respondenti uváděli. Čtvrtina německých respondentů měla rakouské přátele, 7% české a 9% polské přátele, slovenské přátele měla však jen 3% německých respondentů. Stejné poměry se opakovaly i v případě známých.
Z důvodu nízké míry setkávání v německém souboru se tedy pravděpodobně kontakt se Slováky nepřenášel na postoje ke Slovákům.

Jako důkaz pro hypotézu o zobecňování postojů vůči primární nečlenské skupině na postoje vůči sekundárním nečlenským skupinám jsem zjistila signifikantní vztah mezi postoji německých respondentů vůči Čechům a postoji vůči Rakušanům (b = 0,36; SE = 0,08; p < ,001), postoji vůči Polákům (b = 0,66; SE = 0,07; p < ,001) i postoji vůči Slovákům (b = 0,73; SE = 0,06; p < ,001; viz obrázek 5.4).

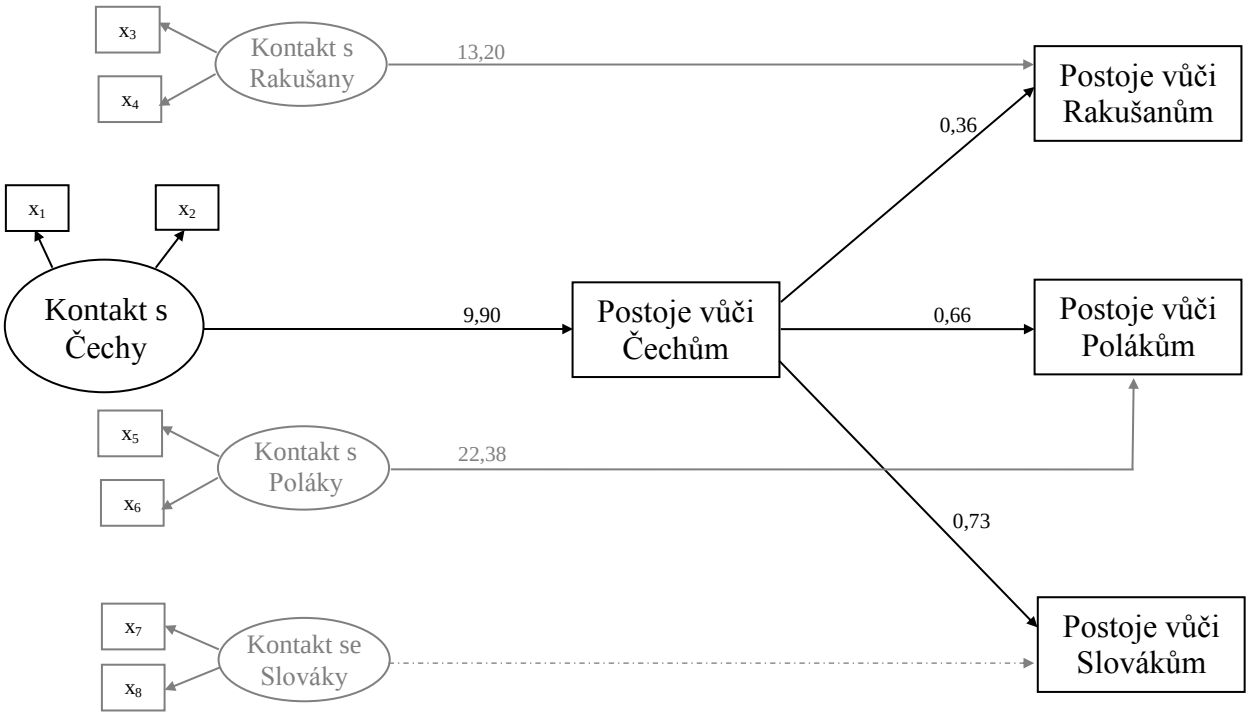

Obrázek 5.4 Sekundární přenos meziskupinového kontaktu s primární skupinou (Čechy) na postoje vůči sekundárním skupinám (Rakušanům, Polákům a Slovákům) prostřednictvím postojů vůči primární skupině (Čechům). V modelu byl kontrolován vliv pohlaví a věku respondentů, n = 298; χ^2 (55) = 70,65; p = ,08; χ^2/df = 1,28; CFI = ,97, RMSEA = ,031 [,000; ,050]; SRMR = 0,04. V rámci postojů vůči sekundárním skupinám byl kontrolován vliv kontaktu s příslušníky jednotlivých sekundárních skupin (části modelu vyznačené šedou barvou) i vliv kontaktu s primární skupinou. Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty a pouze signifikantní cesty. Přerušovaná čára s tečkami označuje nesignifikantní cestu (p > ,10).

5.2.1 Srovnání zobecnění postojů vůči sekundárním skupinám

V rámci německého souboru bylo zobecnění postojů vůči primární nečlenské skupině (Čechům) na postoje vůči sekundárním nečlenským skupinám (Rakušanům, Polákům a Slovákům) různě silné. Stejně jako v českém výzkumném souboru bylo

zobecnění postojů silnější v případě dvojic zemí se stejným kulturním zázemím. Postoje vůči Čechům u německých respondentů nejsilněji souvisely s postoji vůči Polákům a postoji vůči Slovákům. Mezi cestami označující přenos z jednoho slovanského národa na dva další slovanské národy nebyl signifikantní rozdíl (viz poslední řádek tabulky 5.4). Signifikantní rozdíly jsem naopak nalezla mezi cestami od postojů vůči Čechům k postojům vůči Rakušanům a od postojů vůči Čechům k postojům vůči Polákům i Slovákům (viz druhý a třetí řádek tabulky 5.4).

Tabulka 5.4

Rozdíly mezi zobecněním postojů vůči Čechům na postoje vůči Rakušanům, Polákům a Slovákům v rámci sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu německých respondentů

Model	Koeficienty dobré shody	Srovnání modelů	$\Delta\chi^2$ (*df*) *Cohenovo d*
1	χ^2 (55) = 70,65; χ^2/df = 1,28; SCF = 1,080; CFI = ,97, RMSEA = ,031 [,000; ,050]; SRMR = 0,040		
1a	χ^2 (56) = 80,67*; χ^2/df = 1,44; SCF = 1,000; CFI = ,95; RMSEA = ,038 [,017; ,056], SRMR = ,051	1 vs. 1a	7,98* (1) 0,33
1b	χ^2 (56) = 88,75**; χ^2/df = 1,58; SCF = 1,109; CFI = ,93; RMSEA = ,044 [,026; ,061], SRMR = ,061	1 vs. 1b	8,18* (1) 0,34
1c	χ^2 (56) = 70,77; χ^2/df = 1,26; SCF = 1,091; CFI = ,97; RMSEA = ,030 [,000; ,049], SRMR = ,042	1 vs. 1c	0,54 (1) 0,08

Poznámka. df = stupně volnosti (angl. *degrees of freedom*); SCF = faktor korekce škálování (angl. *scaling correction factor*) použitý při výpočtu Sattora-Bentler testu zjišťujícího škálované rozdíly mezi chi-kvadráty; CFI = komparativní index shody (angl. *comparative fit index*); RMSEA = odmocnina z průměrného čtverce chyby odhadu (angl. *root-mean-square error of approximation*); SRMR = standardizovaná odmocnina z průměrného čtverce reziduí (angl. *standardized root-mean-square residual*). Hodnoty v hranatých závorkách jsou 90% intervaly spolehlivosti RMSEA. 1 = volně odhadnutý model; 1a = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Čechům k postojům vůči Rakušanům a Polákům; 1b = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Čechům k postojům vůči Rakušanům a Slovákům; 1c = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Čechům k postojům vůči Polákům a Slovákům. N = 298. Ke kontrole opakovaných testů rozdílů χ^2 mezi volně odhadovaným a omezenými strukturálními modely byla použita Bonferonniho korekce.

* $p \leq ,05$, ** $p \leq ,01$, *** $p \leq ,001$.

5.2.2 Moderace STE prostřednictvím kontaktu se sekundárními skupinami

Meziskupinový kontakt německých respondentů s příslušníky sekundárních nečlenských skupin (s Rakušany a Poláky) moderoval cestu mezi postoji vůči primární nečlenské skupině (Čechům) a sekundárním nečlenským skupinám (Rakušanům a Polákům; viz první dva řádky tabulky 5.5). Vliv interakce mezi kontaktem s příslušníky sekundárních skupin a postoji vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám nedosáhl běžně testované 0,05% hladiny statistické významnosti, naznačil však moderační trend ($p < ,10$). Čím řidší kontakt měli němečtí respondenti s Rakušany a Poláky, tím silněji se v jejich postojích vůči Rakušanům a Polákům uplatňovaly postoje k primární nečlenské skupině, k Čechům. To znamená, že postoje mezi primární a sekundární nečlenskou skupinou se přenášely silněji v případě, kdy postoje k sekundárním skupinám nemohly být formovány prostřednictvím kontaktu s příslušníky těchto skupin. V případě nedostatečných zkušeností s příslušníky určitých skupin se lidé při vytváření postojů k těmto skupinám zřejmě uchylují k analogiím na základě podobných kognitivních struktur – postojů k jiným nečlenským skupinám. Moderační analýza prostřednictvím kontaktu německých respondentů se Slováky nemohla být provedena kvůli nedostatečnému počtu německých respondentů, kteří uvedli, že mají slovenské přátele (n = 9; 3%) nebo známé (n = 13; 4%).

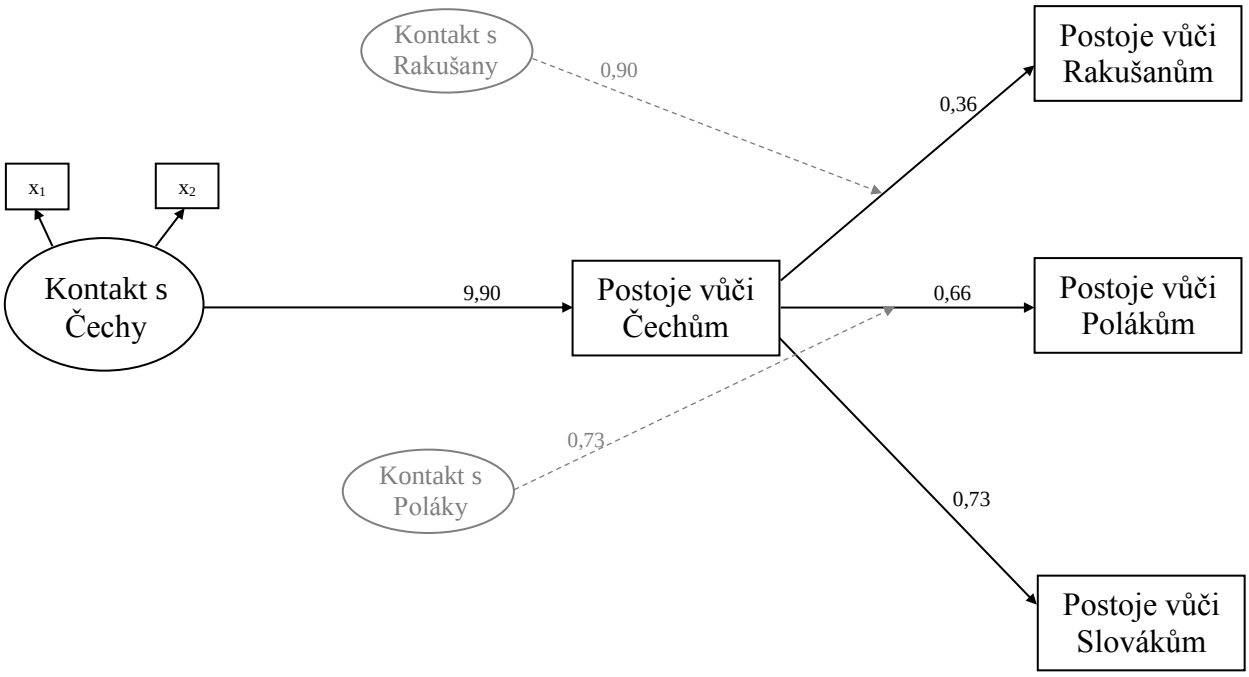

Obrázek 5.5 Moderace zobecnění postojů vůči primární skupině (Čechům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Rakušanům, Polákům a Slovákům) prostřednictvím

meziskupinového kontaktu s příslušníky sekundárních skupin (s Rakušany, Poláky a Slováky). Moderace cest od postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám byla provedena v rámci tří individuálních analýz. V modelech byl kontrolován vliv pohlaví a věku respondentů. V rámci postojů vůči sekundárním skupinám byl kontrolován vliv kontaktu s příslušníky jednotlivých sekundárních skupin i vliv kontaktu s primární skupinou. Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty. Přerušovaná čára označuje moderační trend (,05 < p < ,10).

5.2.3 Moderace STE prostřednictvím podobností mezi národními stereotypy

Vnímané rozdíly mezi národními stereotypy primární skupiny (Čechy) a národními stereotypy sekundárních skupin moderovaly zobecnění postojů vůči primární skupině na postoje vůči dvěma sekundárním skupinám – Rakušanům a Polákům (viz obrázek 5.6). Čím podobněji vnímali němečtí respondenti Čechy a Rakušany a Čechy a Poláky, tím silněji se jejich postoje vůči Čechům přenášely na postoje vůči Rakušanům a na postoje vůči Polákům (viz první a druhý řádek tabulky 5.6). Vnímaná podobnost mezi Čechy a Slováky však nemoderovala zobecnění postojů vůči Čechům na postoje vůči Slovákům (viz třetí řádek tabulky 5.6). Předpokládám, že vnímaná podobnost mezi Čechy a Slováky je díky dlouhodobé koexistenci v rámci bývalého Československa u německých respondentů natolik rozšířená, že rozdíly ve vnímané podobnosti dalé nezměnily nalezený vzorec vztahů v rámci sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu.

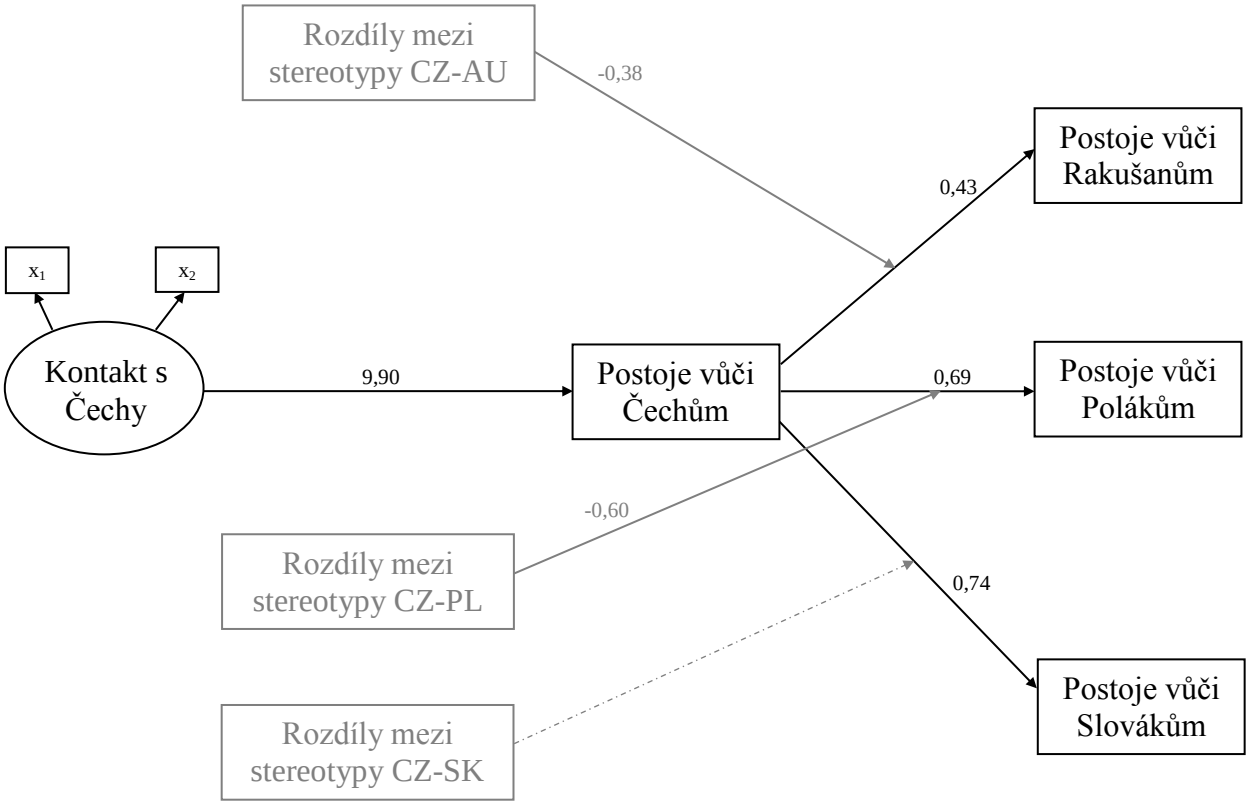

Obrázek 5.6 Moderace zobecnění postojů vůči primární skupině (Čechům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Rakušanům, Polákům a Slovákům) prostřednictvím vnímaných rozdílů mezi národními stereotypy primární skupiny a sekundárních skupin. Moderace cest od postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám byla provedena v rámci tří individuálních analýz. V modelech byl kontrolován vliv pohlaví a věku respondentů. V rámci postojů vůči sekundárním skupinám byl kontrolován vliv kontaktu s příslušníky jednotlivých sekundárních skupin i vliv kontaktu s primární skupinou. Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty. Přerušovaná čára s tečkami označuje nesignifikantní moderaci (p > ,10).

Tabulka 5.5

Zobecnění postojů vůči primární skupině (Čechům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Rakušanům, Polákům a Slovákům) moderované prostřednictvím meziskupinového kontaktu s příslušníky sekundárních skupin v německém souboru

Moderátor	Moderovaná cesta	Interakce – *b* (SE)	Moderace		Moderovaná mediace	Mediační vliv – *b* (SE)	
Kontakt s Rakušany	Postoje vůči Čechům – postoje vůči Rakušanům	0,90† (0,50)	Četný: Řídký:	0,15 (0,13) 0,55***(0,13)	Kontakt: Češi Postoje: Češi Postoje: Rakušané	Četný: Řídký:	1,42 (1,20) 5,32*** (2,00)
Kontakt s Poláky	Postoje vůči Čechům – postoje vůči Polákům	0,73† (0,44)	Četný: Řídký:	0,50*** (0,12) 0,78*** (0,11)	Kontakt: Češi Postoje: Češi Postoje: Poláci	Četný: Řídký:	5,00** (1,87) 7,85*** (2,36)
Kontakt se Slováky[a]	Postoje vůči Čechům – postoje vůči Slovákům	--	Četný: Řídký:	-- --	Kontakt: Češi Postoje: Češi Postoje: Slováci	Četný: Řídký:	-- --

Poznámka. † $p < ,10$; * $p \leq ,05$; ** $p \leq ,01$; *** $p \leq ,001$. [a] model nebylo možné odhadnout kvůli nízké frekvenci kontaktu se Slováky – moderační proměnné.

Tabulka 5.6

Zobecnění postojů vůči primární skupině (Čechům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Rakušanům, Polákům a Slovákům) moderované prostřednictvím vnímaných rozdílů a podobností mezi primární skupinou a sekundárními skupinami v německém souboru

Moderátor	Moderovaná cesta	Interakce – *b* (SE)	Moderace		Moderovaná mediace	Mediační vliv – *b* (SE)	
Rozdíl mezi Čechy a Rakušany	Postoje vůči Čechům – postoje vůči Rakušanům	-0,38* (0,19)	Rozdíl: Pod.:	b = 0,30** (0,10) b = 0,57*** (0,12)	Kontakt: Češi Postoje: Češi Postoje: Rakušané	Rozdíl: Podob.:	b = 3,11* (1,34) b = 5,95** (2,30)
Rozdíl mezi Čechy a Poláky	Postoje vůči Čechům – postoje vůči Polákům	-0,60*** (0,15)	Rozdíl: Pod.:	b = 0,51*** (0,08) b = 0,87*** (0,07)	Kontakt: Češi Postoje: Češi Postoje: Poláci	Rozdíl: Podob.:	b = 5,03*** (1,54) b = 8,59*** (2,36)
Rozdíl mezi Čechy a Slováky	Postoje vůči Čechům – postoje vůči Slovákům	-0,40 (0,28)	Rozdíl: Pod.:	-- --	Kontakt: Češi Postoje: Češi Postoje: Slováci	Rozdíl: Podob.:	-- --

Poznámka. * $p \leq ,05$; ** $p \leq ,01$; *** $p \leq ,001$.

.

5.3 Sekundární přenos v rakouském výzkumném souboru

Podobně jako v německém souboru, i rakouští respondenti měli nejčastější kontakt s příslušníky sousedního germánského národa. Němci byli proto v rámci rakouského souboru vybráni jako primární nečlenská skupina. Testovala jsem, zda se meziskupinový kontakt s Němci přenáší nejen na postoje vůči Němcům, ale také na postoje vůči třem slovanským národům zařazeným do výzkumu – vůči Čechům, Polákům a Slovákům. Kontakt rakouských respondentů s příslušníky těchto sekundárních skupin byl výrazně řidší než kontakt s Němci. Pozitivní postoje k Němcům v důsledku meziskupinového kontaktu s nimi by tedy v rakouském souboru mohly být prostředkem zlepšování postojů vůči méně oblíbeným a méně často potkávaným příslušníkům slovanských národů.

Koeficienty dobré shody testovaného strukturálního modelu byly vyhovující, n = 324; $\chi^2(55) = 79{,}22$; $p < {,}01$; $\chi^2/df = 1{,}44$; CFI = ,97; RMSEA = ,037 [,016; ,054]; SRMR = ,05. V rakouském souboru jsem nenalezla rozdíl v meziskupinových postojích v závislosti na pohlaví respondentů. Signifikantní vztah jsem nalezla mezi věkem respondentů a jejich postoji k Čechům (b = .12, SE = 0.04, $p < .001$) a Polákům (b = .09, SE = 0.04, p = .02). Starší rakouští účastníci výzkumu měli lepší postoje k Čechům a Polákům ve srovnání s mladšími Rakušany.

Meziskupinový kontakt rakouských respondentů s Němci pozitivně souvisel s postoji vůči Němcům (b = 4.35, SE = 1.41, $p < .01$). Stejně tak meziskupinový kontakt s příslušníky sekundárních nečlenským skupin souvisel s lepšími postoji vůči sekundárním nečlenským skupinám – Čechům, b = 4,59; SE = 1,70; $p < {,}01$; Polákům, b = 5,27; SE = 2,27; p = ,02 a Slovákům, b = 10,45; SE = 3,17; $p < {,}001$. Hypotéza o zobecňování postojů vůči primární nečlenské skupině na postoje vůči sekundárním nečlenským skupinám byla potvrzena i v rakouském souboru. Postoje vůči Němcům se přenášely na postoje vůči Čechům (b = 0,44; SE = 0,07; $p < {,}001$), Polákům (b = 0,37; SE = 0,07; $p < {,}001$) a Slovákům (b = 0,41; SE = 0,07; $p < {,}001$; viz obrázek 5.7).

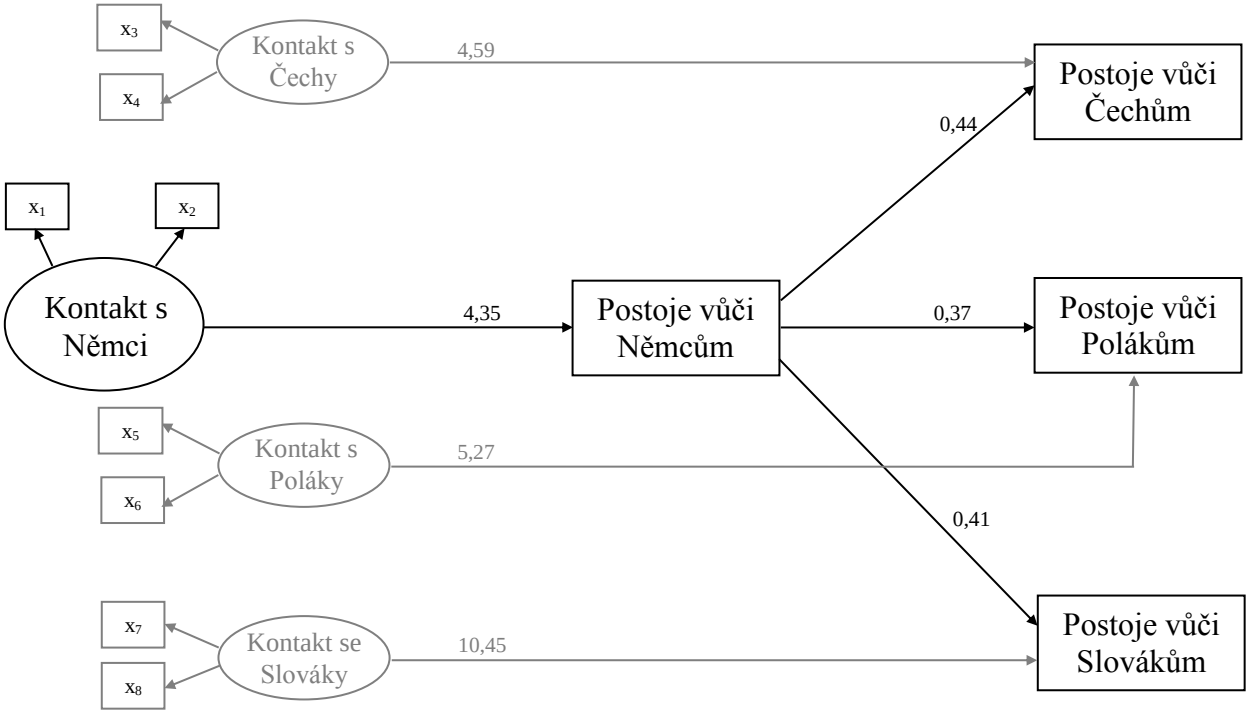

Obrázek 5.7 Sekundární přenos meziskupinového kontaktu s primární skupinou (Němci) na postoje vůči sekundárním skupinám (Čechům, Polákům a Slovákům) prostřednictvím postojů vůči primární skupině (Němcům). V modelu byl kontrolován vliv pohlaví a věku respondentů, n = 324; $\chi^2(55)$ = 79,22; p < ,01; χ^2/df = 1,44; CFI = ,97; RMSEA = ,037 [,016; ,054]; SRMR = ,05. V rámci postojů vůči sekundárním skupinám byl kontrolován vliv kontaktu s příslušníky jednotlivých sekundárních skupin (části modelu vyznačené šedou barvou) i vliv kontaktu s primární skupinou. Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty.

5.3.1 Srovnání zobecnění postojů vůči sekundárním skupinám

Srovnání cest od postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám v rámci sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu v rakouském souboru neukázalo žádné signifikantní rozdíly v jejich velikosti. Postoje vůči Němcům se přenášely na postoje vůči Čechům, Polákům a Slovákům se stejnou intenzitou (viz tabulku 5.7). Vzhledem ke zjištěním v předchozích dvou výzkumých souborech se lze domnívat, že srovnatelná míra zobecnění postojů vůči germánskému národu na postoje vůči slovanským národům je způsobena stejným kulturním zázemím testovaných tří sekundárních skupin. V rakouském souboru tedy nedocházelo k vyšší vs. nižší shodě

v důsledku stejného vs. rozdílného kulturního zázemí primární skupiny a sekundárních skupin.

Tabulka 5.7

Rozdíly mezi zobecněním postojů vůči Němcům na postoje vůči Čechům, Polákům a Slovákům v rámci sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu rakouských respondentů

Model	Koeficienty dobré shody	Srovnání modelů	$\Delta\chi^2$ (*df*) *Cohenovo d*
1	$\chi^2(55) = 79.22^{*}$, $\chi^2/df = 1.44$, SCF = 1.111,CFI = .97, RMSEA = .037 [.016, .054], SRMR = .047		
1a	$\chi^2(56) = 81.42^{*}$, $\chi^2/df = 1.45$, SCF = 1.108, CFI = .97, RMSEA = .037 [.017, .054], SRMR = .047	1 vs. 1b	2.33 (1) 0.170
1b	$\chi^2(56) = 79.82^{*}$, $\chi^2/df = 1.43$, SCF = 1.110, CFI = .97, RMSEA = .036 [.015, .053], SRMR = .047	1 vs. 1a	0.56 (1) 0.083
1c	$\chi^2(56) = 79.82^{*}$, $\chi^2/df = 1.43$, SCF = 1.110, CFI = .97, RMSEA = .036 [.015, .053], SRMR = .047	1 vs. 1c	0.56 (1) 0.083

Poznámka. df = stupně volnosti (angl. *degrees of freedom*); SCF = faktor korekce škálování (angl. *scaling correction factor*) použitý při výpočtu Sattora-Bentler testu zjišťujícího škálované rozdíly mezi chi-kvadráty; CFI = komparativní index shody (angl. *comparative fit index*); RMSEA = odmocnina z průměrného čtverce chyby odhadu (angl. *root-mean-square error of approximation*); SRMR = standardizovaná odmocnina z průměrného čtverce reziduí (angl. *standardized root-mean-square residual*). Hodnoty v hranatých závorkách jsou 90% intervaly spolehlivosti RMSEA. 1 = volně odhadnutý model; 1a = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Němcům k postojům vůči Čechům a Polákům; 1b = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Němcům k postojům vůči Čechům a Slovákům; 1c = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Němcům k postojům vůči Polákům a Slovákům. N = 324. Ke kontrole opakovaných testů rozdílů χ^2 mezi volně odhadovaným a omezenými strukturálními modely byla použita Bonferonniho korekce.

* $p \leq ,05$, ** $p \leq ,01$, *** $p \leq ,001$.

5.3.2 Moderace prostřednictvím kontaktu se sekundárními skupinami

Stejně jako v případě českého výzkumného souboru ani v rakouském souboru nemoderovala míra kontaktu se sekundárními nečlenskými skupinami cesty mezi postoji vůči primární nečlenské skupině (Němcům) a sekundárním nečlenským skupinám (Čechům, Polákům a Slovákům; viz obrázek 5.8 a tabulku 5.8). Na zobecňování postojů vůči sekundárním skupinám tedy neměla vliv míra kontaktu s příslušníky sekundárních skupin.

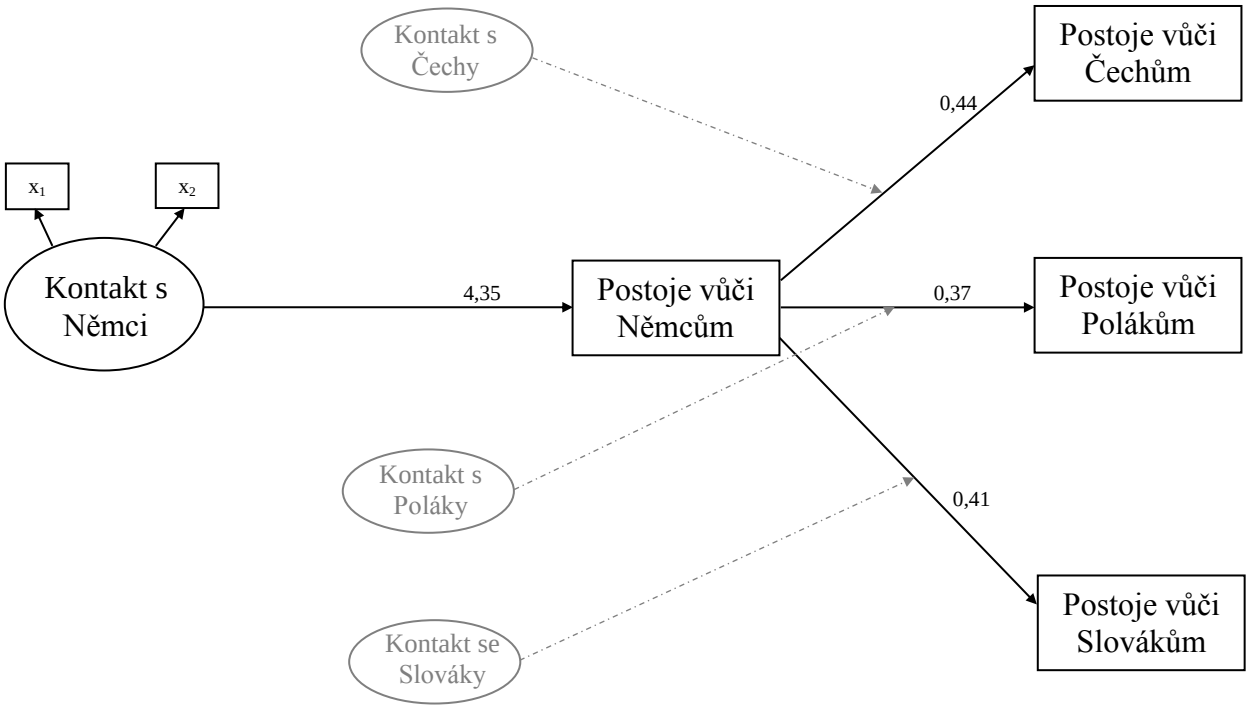

Obrázek 5.8 Moderace zobecnění postojů vůči primární skupině (Němcům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Čechům, Polákům a Slovákům) prostřednictvím meziskupinového kontaktu s příslušníky sekundárních skupin (s Čechy, Poláky a Slováky). Moderace cest od postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám byla provedena v rámci tří individuálních analýz. V modelech byl kontrolován vliv pohlaví a věku respondentů. V rámci postojů vůči sekundárním skupinám byl kontrolován vliv kontaktu s příslušníky jednotlivých sekundárních skupin i vliv kontaktu s primární skupinou. Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty. Nesignifikantní moderační vlivy jsou znázorněny přerušovanou čarou s tečkami.

5.3.3 Moderace STE prostřednictvím podobností mezi národními stereotypy

Vnímané rozdíly mezi národními stereotypy primární nečlenské skupiny (Němci) a národními stereotypy sekundárních skupin nemoderovaly v rakouském souboru zobecnění postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám (viz obrázek 5.9 a tabulku 5.9). Výjimkou byla cesta znázorňující zobecnění postojů vůči Němcům na postoje vůči Slovákům. Vnímaný rozdíl mezi Němci a Slováky nedosahoval hranice běžně testované statistické významnosti (p = ,09), avšak potvrdil trend nalezený v jiných výzkumných souborech popsaných v předchozích částech páté kapitoly habilitační práce. Čím podobněji vnímali rakouští respondenti národní stereotypy Němců a Slováků, tím silněji se jejich postoje k Němcům zobecňovaly na postoje vůči Slovákům.

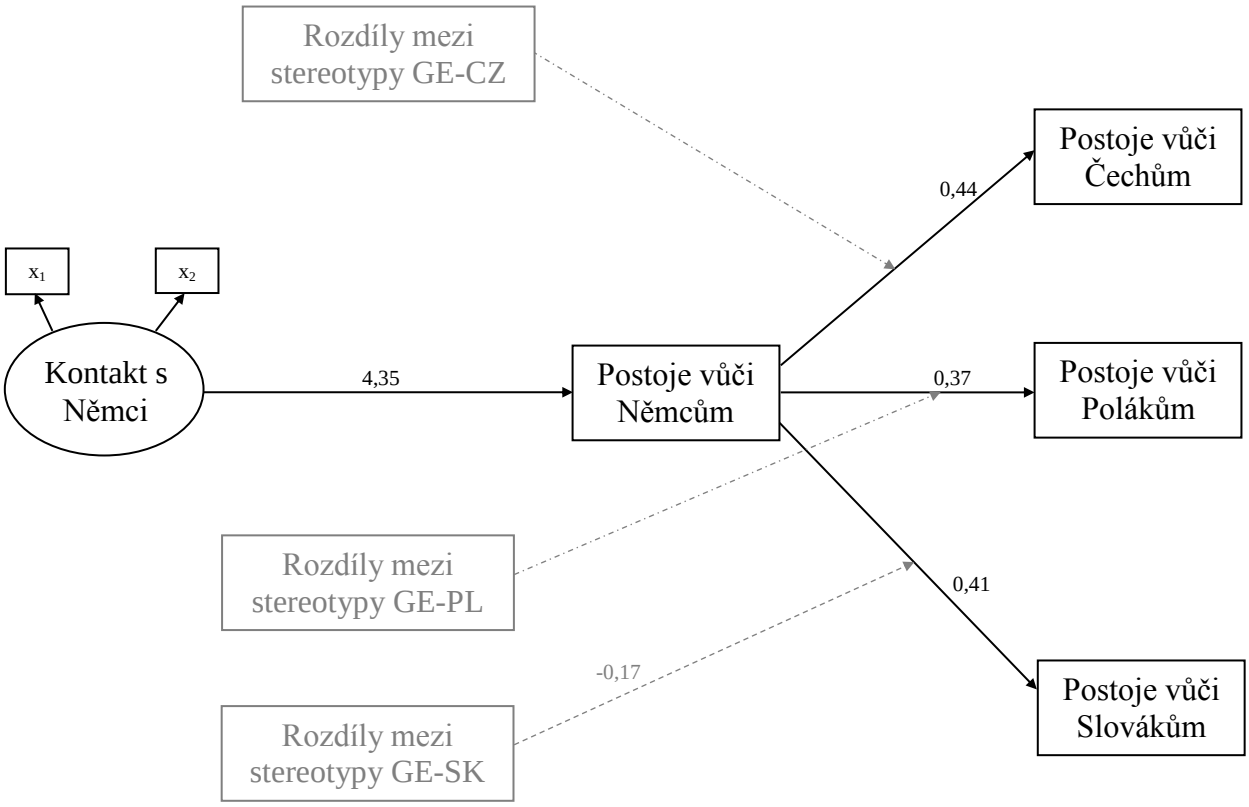

Obrázek 5.9 Moderace zobecnění postojů vůči primární skupině (Němcům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Čechům, Polákům a Slovákům) prostřednictvím vnímaných rozdílů mezi národními stereotypy primární skupiny a sekundárních skupin. Moderace cest od postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám byla provedena v rámci tří individuálních analýz. V rámci postojů vůči sekundárním skupinám byl kontrolován vliv kontaktu s příslušníky jednotlivých sekundárních skupin i vliv kontaktu s primární skupinou. Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty.

Přerušovaná čára označuje moderační trend (,05 < p < ,10), přerušovaná čára s tečkami označuje nesignifikantní moderaci (p > ,10).

Tabulka 5.8

Zobecnění postojů vůči primární skupině (Němcům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Čechům,Polákům a Slovákům) moderované prostřednictvím meziskupinového kontaktu s příslušníky sekundárních skupin v rakouském souboru

Moderátor	Moderovaná cesta	Interakce – *b* (SE)	Moderace		Moderovaná mediace	Mediační vliv – *b* (SE)	
Kontakt s Čechy	Postoje vůči Němcům – postoje vůči Čechům	0,15 (0,25)	Četný: Řídký:	-- --	Kontakt: Němci Postoje: Němci Postoje: Češi	Četný: Řídký:	-- --
Kontakt s Poláky	Postoje vůči Němcům – postoje vůči Polákům	-0,28 (0,28)	Četný: Řídký:	-- --	Kontakt: Němci Postoje: Němci Postoje: Poláci	Četný: Řídký:	-- --
Kontakt se Slováky	Postoje vůči Němcům – postoje vůči Slovákům	0,05 (0,27)	Četný: Řídký:	-- --	Kontakt: Němci Postoje: Němci Postoje: Slováci	Četný: Řídký:	-- --

Poznámka. * $p \leq ,05$; ** $p \leq ,01$; *** $p \leq ,001$.

Tabulka 5.9

Zobecnění postojů vůči primární skupině (Němcům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Čechům,Polákům a Slovákům) moderované prostřednictvím vnímaných rozdílů a podobností mezi primární skupinou a sekundárními skupinami v rakouském souboru

Moderátor	Moderovaná cesta	Interakce – *b* (SE)	Moderace		Moderovaná mediace	Mediační vliv – *b* (SE)	
Rozdíl mezi Němci a Čechy	Postoje vůči Němcům – postoje vůči Čechům	-0,06 (0,09)	Rozdíl: Pod.:	-- --	Kontakt: Němci Postoje: Němci Postoje: Češi	Rozdíl: Podob.:	-- --
Rozdíl mezi Němci a Poláky	Postoje vůči Němcům – postoje vůči Polákům	-0,02 (0,11)	Rozdíl: Pod.:	-- --	Kontakt: Němci Postoje: Němci Postoje: Poláci	Rozdíl: Podob.:	-- --
Rozdíl mezi Němci a Slováky	Postoje vůči Němcům – postoje vůči Slovákům	-0,17† (0,28)	Rozdíl: Pod.:	$b = 0,39^{***}$ (0,08) $b = 0,51^{***}$ (0,09)	Kontakt: Němci Postoje: Němci Postoje: Slováci	Rozdíl: Podob.:	$b = 1,97^{**}$ (0,76) $b = 2,54^{**}$ (0,94)

Poznámka. † $p < ,10$; * $p \leq ,05$; ** $p \leq ,01$; *** $p \leq ,001$.

.

5.4 Sekundární přenos v polském výzkumném souboru

Polský soubor byl jediným případem, kde se meziskupinový kontakt s příslušníky většiny středoevropských národů zahrnutých do výzkumu nepřenášel na postoje respondentů vůči těmto národům. Jediným sousedem, vůči kterému se postoje polských respondentů zlepšovaly v důsledku kontaktu s jeho příslušníky, byli Slováci. Model sekundárního přenosu kontaktu jsem tedy testovala se Slováky v roli primární nečlenské skupiny a třemi zbývajícími zeměmi v roli sekundárních skupin. V této situaci je zajímavé ověřit, zda lze postoje k Čechům, Němcům a Rakušanům, na které neměl vliv kontakt s jejich příslušníky, ovlivnit prostřednictvím meziskupinového kontaktu s příslušníky primární nečlenské skupině a prostřednictvím zobecňování postojů vůči primární nečlenské skupině.

Koeficienty dobré shody testovaného strukturálního modelu byly vyhovující, $\chi^2(55) = 91{,}99$; $p < ,01$; $\chi^2/df = 1{,}67$; CFI = 0,92; RMSEA = ,050 [,031; ,068]; SRMR = 0,06. Polští respondenti měli statisticky významně lepší vztah ke Slovákům ($b = -2{,}08$; $SE = 0{,}93$; $p = ,03$) než polské respondentky. Věk respondentů neměl na postoje vůči středoevropským národům v polském souboru vliv. Meziskupinový kontakt polských respondentů se Slováky pozitivně souvisel s postoji vůči Slovákům ($b = 10{,}89$; $SE = 3{,}39$; $p < ,001$). Jak jsem zmínila výše, kontakt s příslušníky sekundárních skupin v polském souboru nesouvisel s postoji vůči sekundárním skupinám – vůči Čechům: $b = 2{,}57$; $SE = 1{,}95$; $p = ,19$; Němcům: $b = 2{,}49$; $SE = 2{,}05$; $p = ,23$; a Rakušanům: $b = 20{,}71$; $SE = 15{,}94$; $p = ,19$. Postoje vůči Slovákům se však přenášely na postoje vůči Čechům, $b = 0{,}61$; $SE = 0{,}07$; $p < ,001$; na postoje vůči Němcům, $b = 0{,}52$; $SE = 0{,}09$; $p < ,001$; i na postoje vůči Rakušanům, $b = 0{,}49$; $SE = 0{,}08$; $p < ,001$ (viz obrázek 5.10). Ačkoliv v polském souboru nebylo možné ovlivnit postoje vůči sekundárním nečlenským skupinám prostřednictvím kontaktu s jejich příslušníky, sekundární přenos meziskupinového kontaktu s příslušníky primární nečlenské skupiny lze považovat za účinnou intervenci při zlepšování postojů vůči sekundárním nečlenským skupinám.

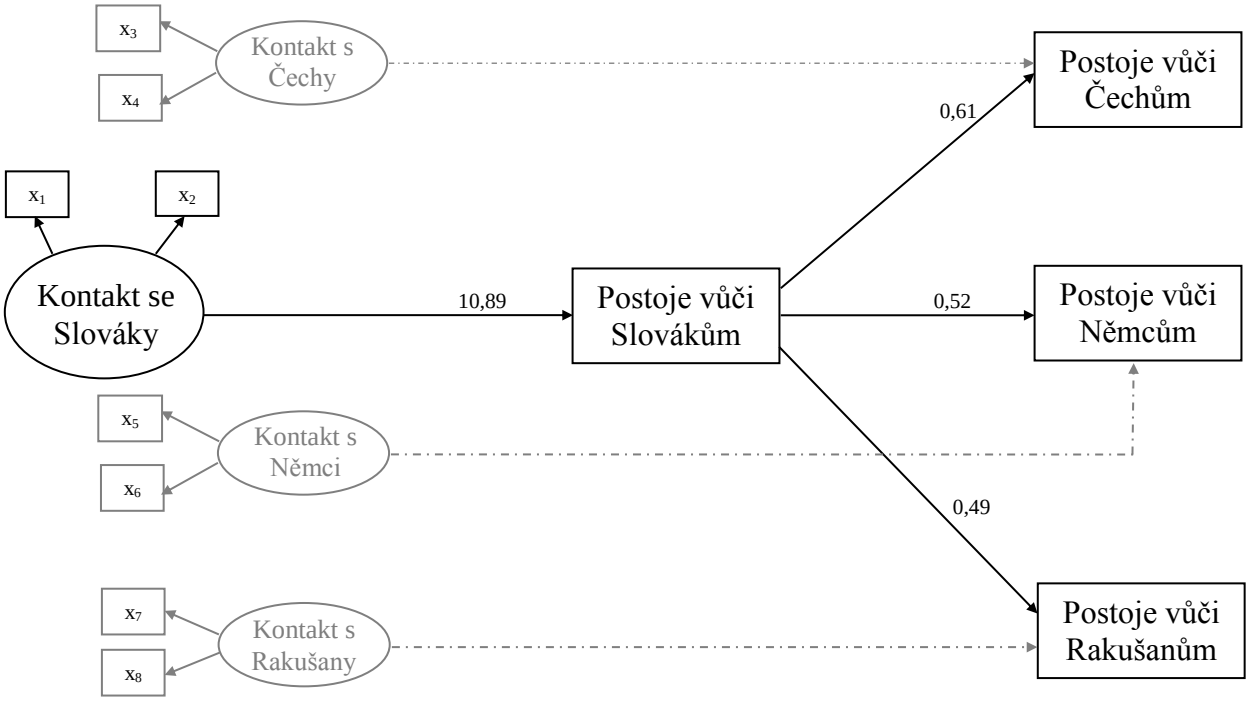

Obrázek 5.10 Sekundární přenos meziskupinového kontaktu s primární skupinou (Slováky) na postoje vůči sekundárním skupinám (Čechům, Němcům a Rakušanům) prostřednictvím postojů vůči primární skupině (Slovákům) v polském souboru. V modelu byl kontrolován vliv pohlaví a věku respondentů, $n = 267$; $\chi^2(55) = 91{,}99$; $p < ,01$; $\chi^2/df = 1{,}67$; CFI = 0,92; RMSEA = ,050 [,031; ,068]; SRMR = 0,06. V rámci postojů vůči sekundárním skupinám byl kontrolován vliv kontaktu s příslušníky jednotlivých sekundárních skupin (části modelu vyznačené šedou barvou) i vliv kontaktu s primární skupinou. Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty. Přerušovaná čára s tečkami označuje nesignifikantní cestu ($p > ,10$).

5.4.1 Srovnání zobecnění postojů vůči sekundárním skupinám

Jednotlivé cesty reprezentující zobecnění postojů vůči primární nečlenské skupině na postoje vůči sekundárním nečlenským skupinám nevykazovaly v polském souboru rozdíly (viz tabulku 5.10). Postoje vůči Slovákům se na postoje vůči Čechům, Němcům a Rakušanům zobecňovaly ve srovnatelné míře.

Tabulka 5.10

Rozdíly mezi zobecněním postojů vůči Slovákům na postoje vůči Čechům, Němcům a Rakušanům v rámci sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu polských respondentů

Model	Koeficienty dobré shody	Srovnání modelů	$\Delta\chi^2$ (*df*) *Cohenovo d*
1	$\chi^2(55) = 91{,}992^{**}$; $\chi^2/df = 1{,}67$; SCF = 0,887; CFI = 0,92; RMSEA = ,050 [,031; ,068]; SRMR = 0,06		
1a	$\chi^2(56) = 93{,}257^{**}$; $\chi^2/df = 1{,}67$; SCF = 0,889; CFI = 0,92; RMSEA = ,050 [,031; ,067]; SRMR = 0,06	1 vs. 1a	1,31 (1) 0,13
1b	$\chi^2(56) = 94{,}282^{***}$; $\chi^2/df = 1{,}68$; SCF = 0,893; CFI = 0,92; RMSEA = ,057 [,032; ,068]; SRMR = 0,06	1 vs. 1b	2,12 (1) 0,17
1c	$\chi^2(56) = 91{,}357^{**}$; $\chi^2/df = 1{,}63$; SCF = 0,894; CFI = 0,92; RMSEA = ,050 [,031; ,068]; SRMR = 0,06	1 vs. 1c	0,06 (1) 0,03

Poznámka. df = stupně volnosti (angl. *degrees of freedom*); SCF = faktor korekce škálování (angl. *scaling correction factor*) použitý při výpočtu Sattora-Bentler testu zjišťujícího škálované rozdíly mezi chi-kvadráty; CFI = komparativní index shody (angl. *comparative fit index*); RMSEA = odmocnina z průměrného čtverce chyby odhadu (angl. *root-mean-square error of approximation*); SRMR = standardizovaná odmocnina z průměrného čtverce reziduí (angl. *standardized root-mean-square residual*). Hodnoty v hranatých závorkách jsou 90% intervaly spolehlivosti RMSEA. 1 = volně odhadnutý model; 1a = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Slovákům k postojům vůči Čechům a Němcům; 1b = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Slovákům k postojům vůči Čechům a Rakušanům; 1c = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Slovákům k postojům vůči Němcům a Rakušanům. N = 267. Ke kontrole opakovaných testů rozdílů χ^2 mezi volně odhadovaným a omezenými strukturálními modely byla použita Bonferonniho korekce.

$^{**}p \leq ,01$, $^{***}p \leq ,001$.

5.4.2 Moderace STE prostřednictvím kontaktu se sekundárními skupinami

Meziskupinový kontakt polských respondentů s příslušníky sekundárních nečlenských skupin moderoval pouze zobecnění postojů vůči Slovákům na postoje vůči Rakušanům (viz obrázek 5.11). Polští respondenti, kteří udávali kontakt s Rakušany, zobecňovali svoje postoje vůči Slovákům na postoje vůči Rakušanům v menší míře. Naopak respondenti, kteří neměli rakouské přátele a známé, při vytváření svých postojů vůči Rakušanům spíše využívali zobecnění svých postojů k primární nečlenské skupině, s jejímiž příslušníky měli častější kontakt (viz tabulku 5.11). Toto zjištění odpovídá moderačnímu vlivu meziskupinového kontaktu se sekundárními skupinami v německém výzkumném souboru (viz 5.2.2). Na zobecňování postojů vůči Slovákům na postoje vůči Čechům a Němcům neměl meziskupinový kontakt s Čechy a Němci vliv. Postoje vůči Slovákům se tak na postoje vůči Čechům a Němcům v polském souboru přenášely bez ohledu na to, zda měli polští respondenti české a německé přátele a známé.

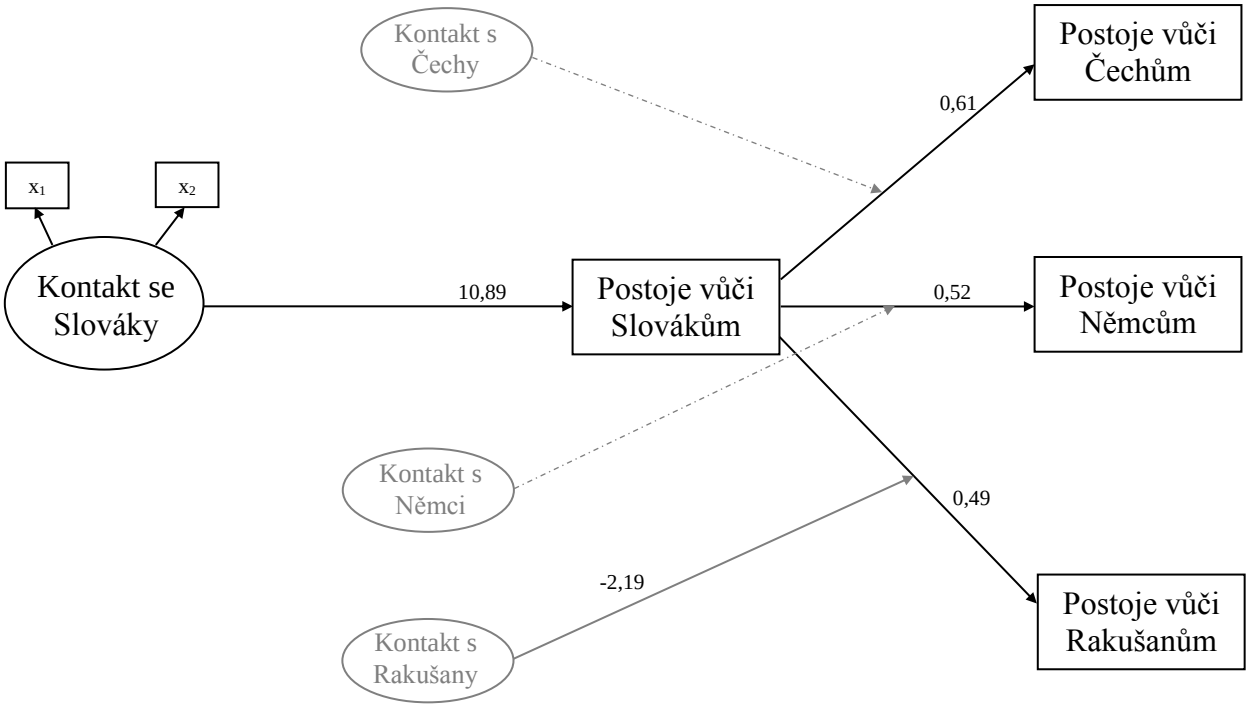

Obrázek 5.11 Moderace zobecnění postojů vůči primární skupině (Slovákům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Čechům, Němcům a Rakušanům) prostřednictvím meziskupinového kontaktu s příslušníky sekundárních skupin. Moderace cest od postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám byla provedena v rámci tří individuálních analýz. V modelech byl kontrolován vliv pohlaví a věku respondentů. V rámci postojů vůči sekundárním skupinám byl kontrolován vliv kontaktu s příslušníky jednotlivých sekundárních skupin i vliv kontaktu s primární skupinou.

Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty. Přerušovaná s tečkami označuje nesignifikantní moderaci (p > ,10).

5.4.3 Moderace STE prostřednictvím podobností mezi národními stereotypy

I v polském souboru moderovaly vnímané podobnosti mezi primární skupinou a sekundárními skupinami zobecnění postoji vůči primární skupině (Slovákům) na postoje vůči všem sekundárním skupinám (Čechům, Němcům a Rakušanům; viz obrázek 5.12 a tabulku 5.12). U respondentů, kteří vnímali větší podobnost mezi národními stereotypy primární a sekundární skupiny, bylo zobecnění postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundární skupině silnější než u respondentů, kteří vnímali stereotypy daných zemí jako odlišné. Čím podobněji byly vnímány stereotypy sousedních národů, tím silněji se postoje vůči jednomu národu přenášely na postoje vůči jinému, podobně vnímanému národu.

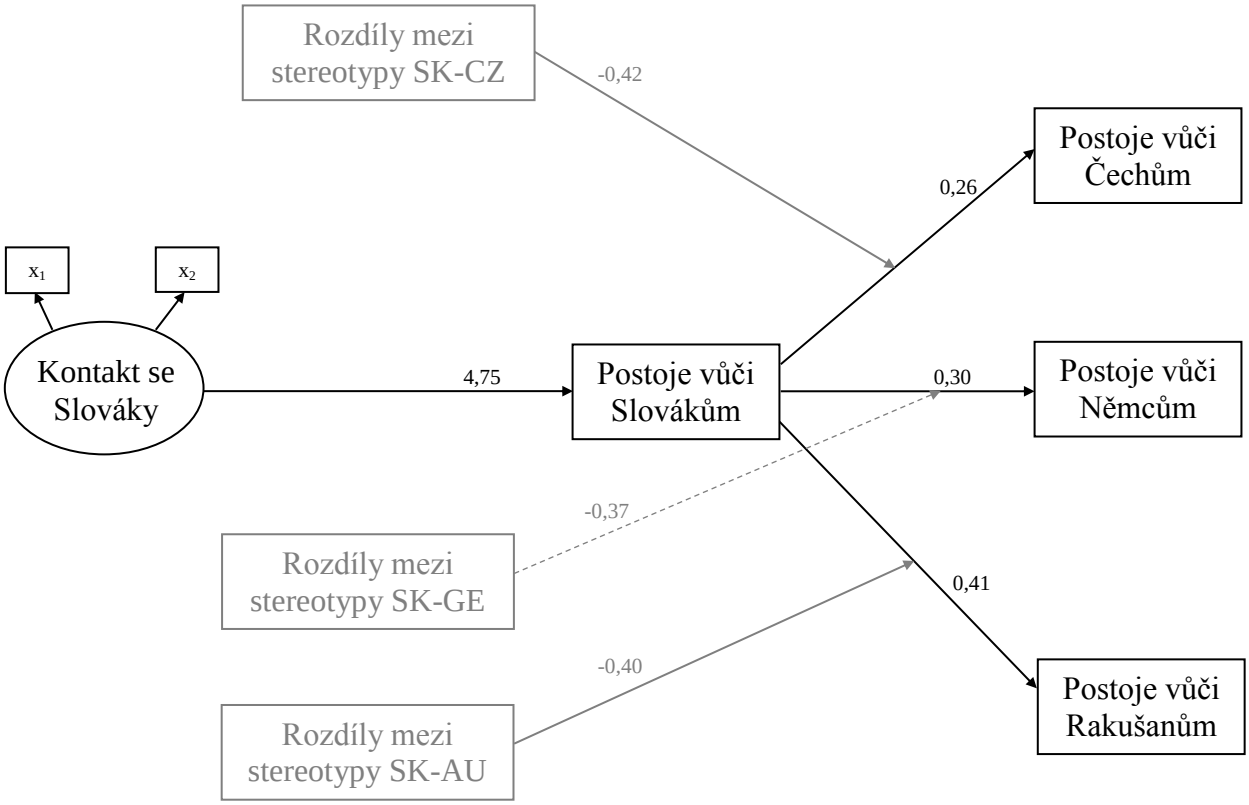

Obrázek 5.12 Moderace zobecnění postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám prostřednictvím vnímaných rozdílů mezi národními stereotypy primární skupiny a sekundárních skupin (provedena v rámci tří individuálních analýz). Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty. Přerušovaná čára označuje moderační trend (,05 < p < ,10).

Tabulka 5.11

Zobecnění postojů vůči primární skupině (Slovákům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Čechům, Němcům a Rakušanům) moderované prostřednictvím meziskupinového kontaktu s příslušníky sekundárních skupin v polském souboru

Moderátor	Moderovaná cesta	Interakce – *b* (SE)	Moderace		Moderovaná mediace	Mediační vliv – *b* (SE)	
Kontakt s Čechy	Postoje vůči Slovákům – postoje vůči Čechům	-0,25 (0,41)	Četný: Řídký:	-- --	Kontakt: Slováci Postoje: Slováci Postoje: Češi	Četný: Řídký:	-- --
Kontakt s Němci	Postoje vůči Slovákům – postoje vůči Němcům	-0,28 (0,32)	Četný: Řídký:	-- --	Kontakt: Slováci Postoje: Slováci Postoje: Němci	Četný: Řídký:	-- --
Kontakt s Rakušany	Postoje vůči Slovákům – postoje vůči Rakušanům	-2,19*** (0,50)	Četný: Řídký:	*b* = 0,11 (0,12) *b* = 0,67*** (0,09)	Kontakt: Slováci Postoje: Slováci Postoje: Rakušani	Četný: Řídký:	*b* = 1,23 (1,50) *b* = 7,41*** (2,32)

Poznámka. *** $p \leq ,001$.

Tabulka 5.12

Zobecnění postojů vůči primární skupině (Slovákům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Němcům, Rakušanům a Polákům) moderované prostřednictvím vnímaných rozdílů a podobností mezi primární skupinou a sekundárními skupinami v českém souboru

Moderátor	Moderovaná cesta	Interakce – *b* (SE)	Moderace		Moderovaná mediace	Mediační vliv – *b* (SE)	
Rozdíl mezi Slováky a Čechy	Postoje vůči Slovákům – postoje vůči Čechům	-0,42* (0,21)	Rozdíl: Pod.:	*b* = 0,47*** (0,08) *b* = 0,71*** (0,10)	Kontakt: Slováci Postoje: Slováci Postoje: Češi	Rozdíl: Podob.:	*b* = 4,85** (1,85) *b* = 7,29** (2,56)
Rozdíl mezi Slováky a Němci	Postoje vůči Slovákům – postoje vůči Němcům	-0,37† (0,21)	Rozdíl: Pod.:	*b* = 0,40*** (0,12) *b* = 0,67*** (0,10)	Kontakt: Slováci Postoje: Slováci Postoje: Němci	Rozdíl: Podob.:	*b* = 4,10* (1,89) *b* = 6,84** (2,57)
Rozdíl mezi Slováky a Rakušany	Postoje vůči Slovákům – postoje vůči Rakušanům	-0,40*** (0,11)	Rozdíl: Pod.:	*b* = 0,37*** (0,08) *b* = 0,67*** (0,09)	Kontakt: Slováci Postoje: Slováci Postoje: Rakušané	Rozdíl: Podob.:	*b* = 3,80* (1,57) *b* = 6,85** (2,45)

Poznámka. † $p < ,10$; * $p \leq ,05$, ** $p \leq ,01$, *** $p \leq ,001$.

5.5 Sekundární přenos ve slovenském výzkumném souboru

Slovenští respondenti měli kontakt nejčastěji s Čechy, stejně jako čeští respondenti se Slováky. Koexistence v rámci stejného státu se i v dnešní době odráží v četnějších interakcích mezi příslušníky obou národů. Češi byli proto v rámci slovenského souboru zvoleni jako primární nečlenská skupina. Testovala jsem, zda se zlepšené postoje vůči Čechům v důsledku kontaktu s Čechy mohou přenášet i na postoje vůči dalším národům v rámci středoevropského regionu. Parametry testovaného strukturálního modelu byly vyhovující, χ^2 (55) = 86,34; p = ,01; χ^2/df = 1,57; CFI = ,96, RMSEA = ,035 [,020; ,048]; SRMR = 0,05. Starší slovenští respondenti měli lepší vztah k Čechům (b = 0,13; SE = 0,04; p < ,01) a Polákům (b = 0,16; SE = 0,05; p = ,001) ve srovnání s mladšími slovenskými respondenty. Rozdíly v meziskupinových postojích v závislosti na pohlaví respondentů nebyly ve slovenském souboru zjištěny.

Meziskupinový kontakt slovenských respondentů s Čechy pozitivně souvisel s postoji vůči Čechům (b = 2,02; SE = 1,11; p = ,07), ačkoliv statistická významnost byla pod obvykle testovanou 0,05% hladinou. Primární přenos vlivu meziskupinového kontaktu s příslušníky sekundárních skupin na postoje k sekundárním skupininám se v rámci slovenského výzkumného souboru uplatnil ve vztahu ke dvěma národům. Meziskupinový kontakt s Němci souvisel s postoji vůči Němcům (b = 4,37; SE = 2,09; p = ,03) a kontakt s Rakušany souvisel s postoji vůči Rakušanům (b = 4,18; SE = 1,94; p = ,03). Meziskupinový kontakt s Poláky však nesouvisel s postoji vůči Polákům (b = 2,82; SE = 3,95; p = ,48). Jako důkaz pro hypotézu o zobecňování postojů vůči primární nečlenské skupině na postoje vůči sekundárním nečlenským skupinám jsem zjistila signifikantní vztah mezi postoji slovenských respondentů vůči Čechům a postoji vůči Rakušanům (b = 0,36; SE = 0,06; p < ,001), postoji vůči Němcům (b = 0,39; SE = 0,06; p < ,001) i postoji vůči Polákům (b = 0,38; SE = 0,07; p < ,001; viz obrázek 5.13).

5.5.1 Srovnání zobecnění postojů vůči sekundárním skupinám

V rámci slovenského souboru bylo zobecnění postojů vůči primární nečlenské skupině (Čechům) na sekundární nečlenské skupiny (Rakušany, Němce a Poláky) stejně silné. To znamená, že se míra zobecnění postojů vůči Čechům na postoje vůči všem sekundárním nečlenským skupiním nelišila v závislosti na sekundární skupině (viz tabulku 5.13).

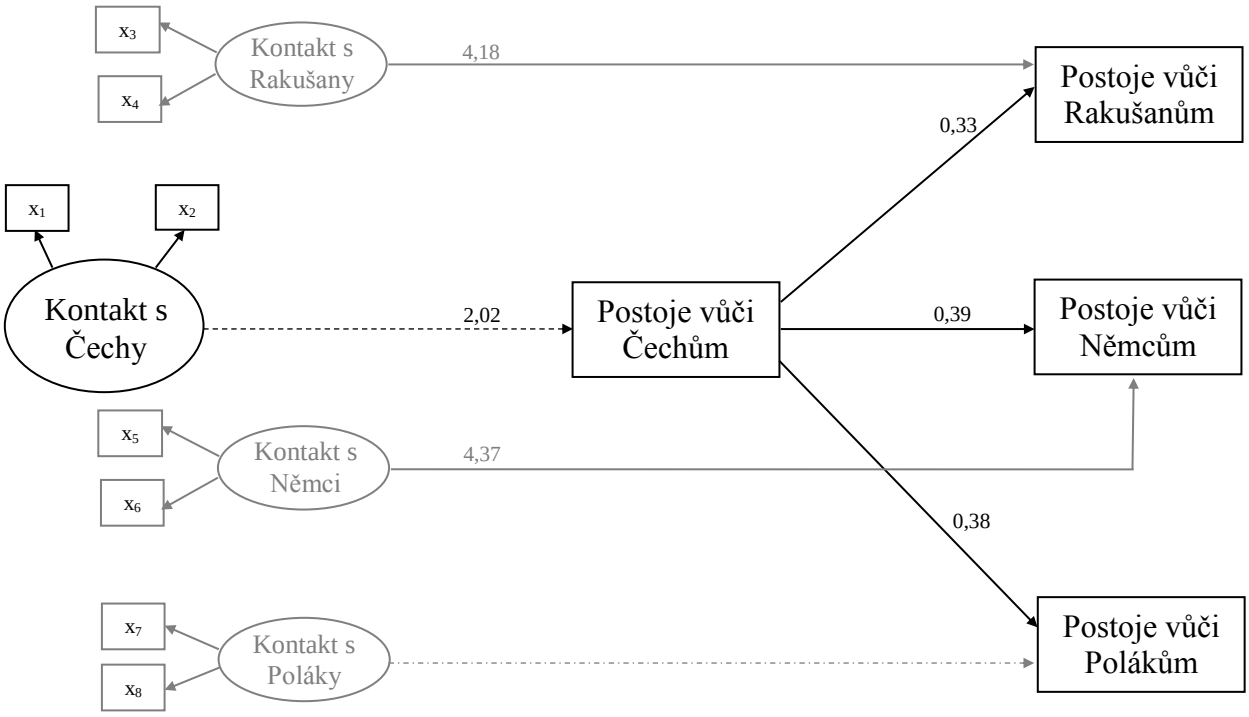

Obrázek 5.13 Sekundární přenos meziskupinového kontaktu s primární skupinou (Čechy) na postoje vůči sekundárním skupinám (Rakušanům, Němcům a Polákům) prostřednictvím postojů vůči primární skupině (Čechům). V modelu byl kontrolován vliv pohlaví a věku respondentů, n = 475; χ^2 (55) = 86,34; p = ,01; χ^2/df = 1,57; CFI = ,96, RMSEA = ,035 [,020; ,048]; SRMR = 0,05. V rámci postojů vůči sekundárním skupinám byl kontrolován vliv kontaktu s příslušníky jednotlivých sekundárních skupin (části modelu vyznačené šedou barvou) i vliv kontaktu s primární skupinou. Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty a pouze signifikantní cesty. Přerušovaná čára označuje trend vztahu (,05 < p < ,10), přerušovaná čára s tečkami označuje nesignifikantní cestu (p > ,10).

Tabulka 5.13

Rozdíly mezi zobecněním postojů vůči Čechům na postoje vůči Rakušanům, Němcům a Polákům v rámci sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu slovenských respondentů

Model	Koeficienty dobré shody	Srovnání modelů	$\Delta\chi^2$ (*df*) *Cohenovo d*
1	χ^2 (55) = 86,34**; χ^2/df = 1,57; SCF = 0,970; CFI = ,96, RMSEA = ,035 [,020; ,048]; SRMR = 0,05		
1a	χ^2 (56) = 88,10**; χ^2/df = 1,57; SCF = 0,979; CFI = ,96; RMSEA = ,035 [,020; ,048], SRMR = 0,05	1 vs. 1a	1,70 (1) 0,12
1b	χ^2 (56) = 86,25**; χ^2/df = 1,54; SCF = 0,980; CFI = ,96; RMSEA = ,034 [,018; ,047], SRMR = 0,06	1 vs. 1b	0,51 (1) 0,07
1c	χ^2 (56) = 86,04; χ^2/df = 1,54; SCF = 0,974; CFI = ,96; RMSEA = ,034 [,018; ,047], SRMR = 0,04	1 vs. 1c	0,05 (1) 0,02

Poznámka. df = stupně volnosti (angl. *degrees of freedom*); SCF = faktor korekce škálování (angl. *scaling correction factor*) použitý při výpočtu Sattora-Bentler testu zjišťujícího škálované rozdíly mezi chi-kvadráty; CFI = komparativní index shody (angl. *comparative fit index*); RMSEA = odmocnina z průměrného čtverce chyby odhadu (angl. *root-mean-square error of approximation*); SRMR = standardizovaná odmocnina z průměrného čtverce reziduí (angl. *standardized root-mean-square residual*). Hodnoty v hranatých závorkách jsou 90% intervaly spolehlivosti RMSEA. 1 = volně odhadnutý model; 1a = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Čechům k postojům vůči Rakušanům a Němcům; 1b = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Čechům k postojům vůči Rakušanům a Polákům; 1c = model s nuceně rovnocenými cestami od postojů vůči Čechům k postojům vůči Němcům a Polákům. N = 475. Ke kontrole opakovaných testů rozdílů χ^2 mezi volně odhadovaným a omezenými strukturálními modely byla použita Bonferonniho korekce.

* $p \leq ,05$, ** $p \leq ,01$, *** $p \leq ,001$.

5.5.2 Moderace prostřednictvím kontaktu se sekundárními skupinami

Stejně jako v případě českého a rakouského výzkumného souboru, ani ve slovenském souboru nemoderovala míra kontaktu se sekundárními nečlenskými skupinami cesty mezi postoji vůči primární nečlenské skupině (Čechům) a postoji vůči sekundárním nečlenským skupinám (Rakušanům, Němcům a Polákům; viz obrázek 5.14 a tabulku 5.14). Na zobecňování postojů vůči sekundárním skupinám tedy neměla vliv míra kontaktu s příslušníky sekundárních skupin.

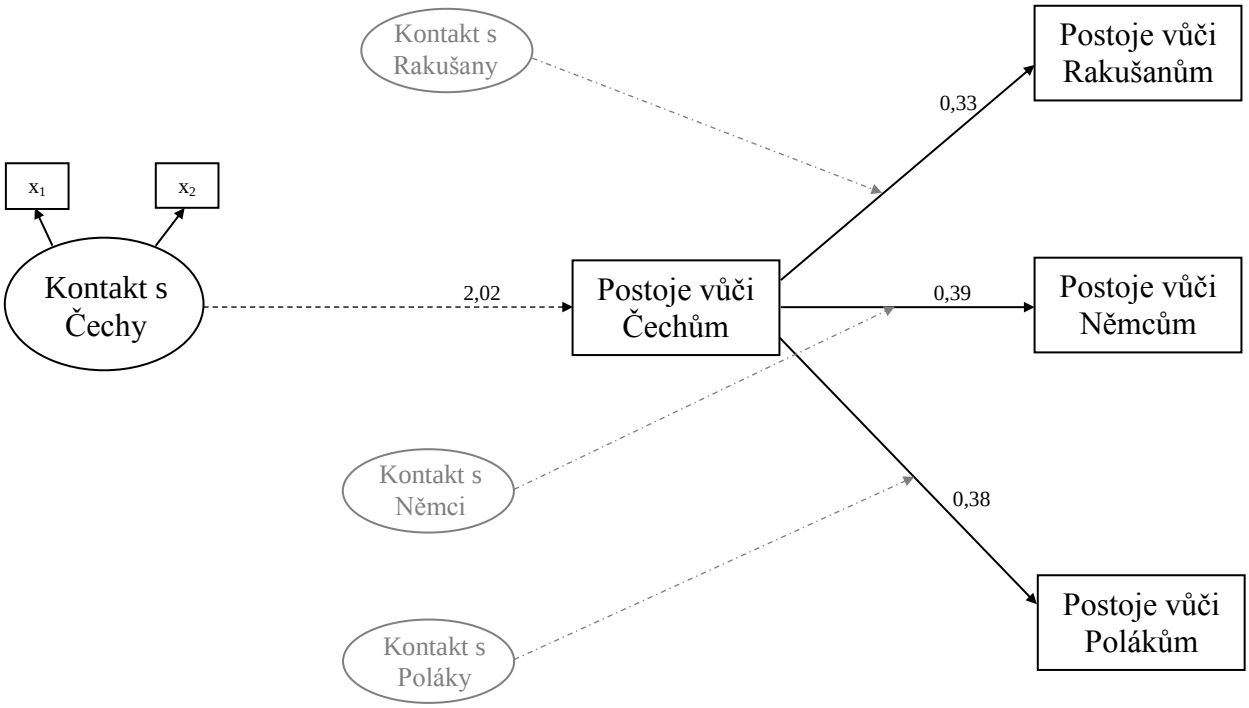

Obrázek 5.14 Moderace zobecnění postojů vůči primární skupině (Čechům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Rakušanům, Němcům a Polákům) prostřednictvím meziskupinového kontaktu s příslušníky sekundárních skupin (s Rakušany, Němci a Poláky). Moderace cest od postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám byla provedena v rámci tří individuálních analýz. V modelech byl kontrolován vliv pohlaví a věku respondentů. V rámci postojů vůči sekundárním skupinám byl kontrolován vliv kontaktu s příslušníky jednotlivých sekundárních skupin i vliv kontaktu s primární skupinou. Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty. Přerušovaná čára označuje trend vztahu (,05 < *p* < ,10), přerušovaná čára s tečkami označuje nesignifikantní moderaci (*p* > ,10).

5.5.3 Moderace STE prostřednictvím podobností mezi národními stereotypy

Vnímané rozdíly mezi národními stereotypy primární skupiny (Čechy) a národními stereotypy sekundárních skupin moderovaly pouze zobecnění postojů vůči Čechům na postoje vůči Němcům (viz obrázek 5.15 a tabulku 5.15). Čím podobněji vnímali slovenští respondenti Čechy a Němce, tím silněji se jejich postoje vůči Čechům přenášely na postoje vůči Němcům (viz druhý řádek tabulky 5.15). Vnímaná podobnost mezi Čechy a Rakušany a Čechy a Poláky nemoderovala zobecnění postojů vůči Čechům na postoje vůči Rakušanům a Polákům. Postoje vůči Čechům se tak na postoje vůči těmto sekundárním skupinám přenášely bez ohledu na to, zda slovenští respondenti vnímali české a rakouské a české a polské národní stereotypy jako vzájemně podobné.

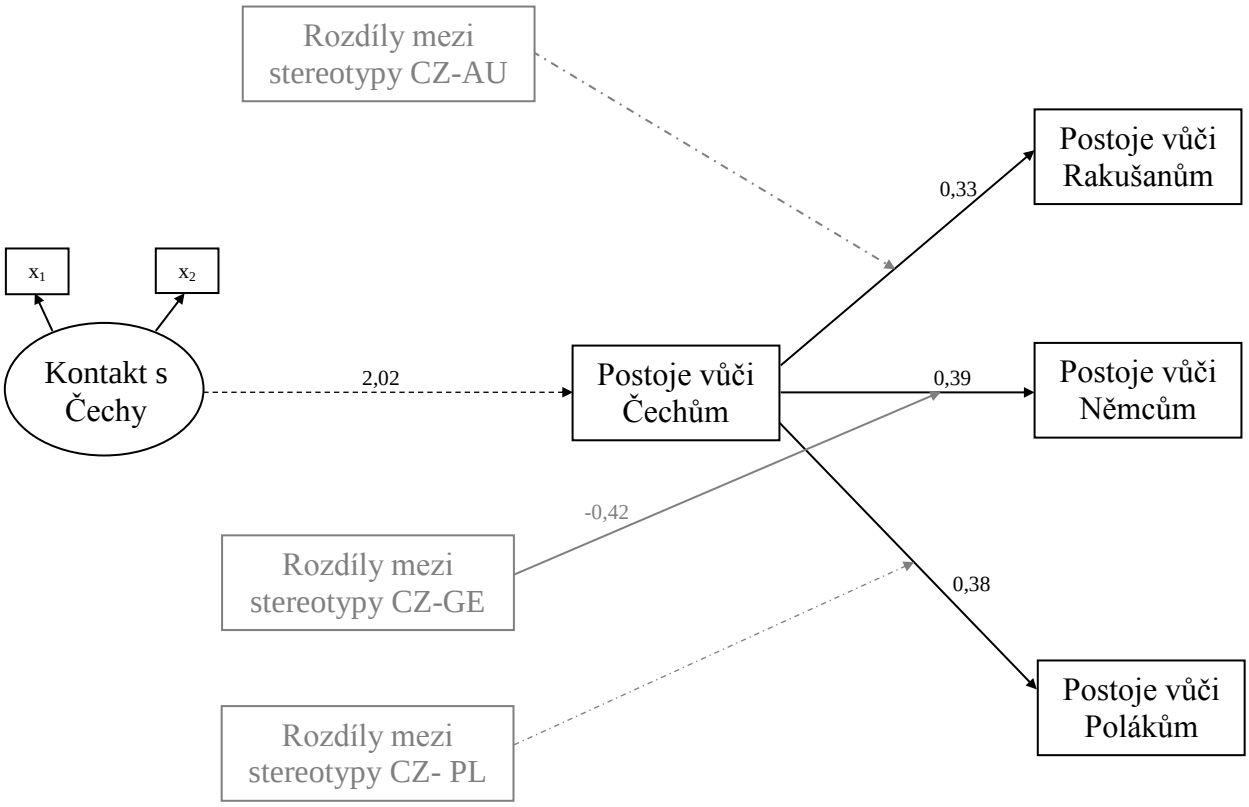

Obrázek 5.15 Moderace zobecnění postojů vůči primární skupině (Čechům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Rakušanům, Němcům a Polákům) prostřednictvím vnímaných rozdílů mezi národními stereotypy primární skupiny a sekundárních skupin. Moderace cest od postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám byla provedena v rámci tří individuálních analýz. V modelech byl kontrolován vliv pohlaví a věku respondentů. V rámci postojů vůči sekundárním skupinám byl kontrolován vliv kontaktu s příslušníky jednotlivých sekundárních skupin i vliv kontaktu s primární skupinou. Zobrazeny jsou nestandardizované koeficienty.

Přerušovaná čára označuje trend vztahu (,05 < *p* < ,10), přerušovaná čára s tečkami nesignifikantní moderaci (*p* > ,10).

Tabulka 5.14

Zobecnění postojů vůči primární skupině (Čechům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Rakušanům, Němcům a Polákům) moderované prostřednictvím meziskupinového kontaktu s příslušníky sekundárních skupin ve slovenském souboru

Moderátor	Moderovaná cesta	Interakce – *b* (SE)	Moderace		Moderovaná mediace	Mediační vliv – *b* (SE)	
Kontakt s Rakušany	Postoje vůči Čechům – postoje vůči Rakušanům	0,22 (0,36)	Četný: Řídký:	-- --	Kontakt: Češi Postoje: Češi Postoje: Rakušané	Četný: Řídký:	-- --
Kontakt s Němci	Postoje vůči Čechům – postoje vůči Němcům	0,11 (0,36)	Četný: Řídký:	-- --	Kontakt: Češi Postoje: Češi Postoje: Poláci	Četný: Řídký:	-- --
Kontakt s Poláky	Postoje vůči Čechům – postoje vůči Polákům	-0,04 (0,50)	Četný: Řídký:	-- --	Kontakt: Češi Postoje: Češi Postoje: Slováci	Četný: Řídký:	-- --

Tabulka 5.15

Zobecnění postojů vůči primární skupině (Čechům) na postoje vůči sekundárním skupinám (Rakušanům, Němcům a Polákům) moderované prostřednictvím vnímaných rozdílů a podobností mezi primární skupinou a sekundárními skupinami ve slovenském souboru

Moderátor	Moderovaná cesta	Interakce – *b* (SE)	Moderace		Moderovaná mediace	Mediační vliv – *b* (SE)	
Rozdíl mezi Čechy a Rakušany	Postoje vůči Čechům – postoje vůči Rakušanům	-0,18 (0,18)	Rozdíl: Pod.:	-- --	Kontakt: Češi Postoje: Češi Postoje: Rakušané	Rozdíl: Podob.:	-- --
Rozdíl mezi Čechy a Němci	Postoje vůči Čechům – postoje vůči Němcům	-0,42*** (0,11)	Rozdíl: Pod.:	b = 0,28*** (0,07) b = 0,54*** (0,07)	Kontakt: Češi Postoje: Češi Postoje: Němci	Rozdíl: Podob.:	b = 0,72 (0,46) b = 1,41† (0,81)
Rozdíl mezi Čechy a Poláky	Postoje vůči Čechům – postoje vůči Polákům	-0,40 (0,28)	Rozdíl: Pod.:	-- --	Kontakt: Češi Postoje: Češi Postoje: Poláci	Rozdíl: Podob.:	-- --

Poznámka. † $p < ,10$; *** $p \leq ,001$.

5.6 Shrnutí

V rámci páté kapitoly habilitační práce jsem ověřovala, zda je v oblastech se sníženými příležitostmi k meziskupinovému kontaktu mezi lidmi různých národností možné za účelem zlepšování postojů uplatnit sekundární přenos vlivu meziskupinového kontaktu. Zatímco primární přenos meziskupinového kontaktu označuje vliv kontaktu s příslušníky jedné nečlenské skupiny na postoje k této nečlenské skupině, sekundární přenos označuje vliv kontaktu s příslušníky jedné nečlenské skupiny na postoje k jiným nečlenským skupinám. V rámci čtvrté kapitoly jsem diskutovala omezenost kontaktů s příslušníky sousedních národů ve středoevropském regionu. Navzdory otevřeným hranicím a možnostem cestovat do sousedních zemí, které většina respondentů výzkumu využívá, ve zkušenostech respondentů chybí zážitky z blízkých vztahů s příslušníky jiných národů. Právě tyto blízké vztahy mají nejvyšší potenciál zlepšovat mnohdy rezervovaný vztah k sousedním národům. Jednou z možných intervencí, jak postoje v nepřítomnosti primárního přenosu vlivu meziskupinového kontaktu formovat, je právě zobecnění postojů vůči národu, se kterým mají respondenti četnější kontakt, na národy, s jejichž příslušníky kontakt stejně často neprobíhá.

Na základě strukturálních modelů testujících sekundární přenos kontaktu s nejčastěji potkávanými sousedy na postoje vůči dalším národům středoevropského regionu jsem potvrdila výskyt zobecňování postojů vůči primární nečlenské skupině na sekundární nečlenské skupiny ve všech pěti výzkumných souborech. Metodologickou námitkou proti validitě zjištění může být tzv. sdílený rozptyl metod (angl. *shared method variance*; Podsakoff, MacKenzie, Lee, & Podsakoff, 2003). Použití stejných metod pro zjišťování meziskupinových postojů k primární skupině a sekundárním skupinám může zveličovat skutečný vztah mezi postoji. Předchozí výzkumy však potvrdily hypotézu o zobecňování postojů i při použití různých metod ke zjišťování postojů k primární skupině a sekundárním skupinám (Pettigrew, 2009; Schmid, Hewstone, Küpper, Zick, & Wagner, 2012).

V dalším kroce jsem u všech pěti výzkumných souborů srovnala velikost zobecnění postojů vůči primární skupině na postoje vůči třem sekundárním skupinám. V českém souboru se postoje vůči Slovákům přenášely silněji na postoje k dalšímu slovanskému sousedu – Polákům – a signifikantně méně výrazně na postoje ke dvěma germánským sousedům – Němcům a Rakušanům. U německých respondentů hrálo kulturní zázemí sousedních zemí při zobecňování postojů vůči primární skupině na

postoje vůči sekundárním skupinám stejnou roli. Postoje vůči nejčastěji potkávaným Čechům se přenášely silněji na postoje ke dvěma slovanským národům – Polákům a Slovákům – ve srovnání s přenosem postojů vůči Čechům na postoje vůči Rakušanům. V rakouském, polském a slovenském výzkumném souboru nebyl rozdíl mezi jednotlivými cestami označujícími zobecnění postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám. V rakouském souboru byli primární skupinou Němci. V zobecnění postojů vůči germánskému národu na postoje vůči třem slovanským národům nebyl nalezen rozdíl pravděpodobně kvůli stejnému kulturnímu zázemí všech tří sekundárních skupin. V rakouském souboru se tak nemohl uplatnit mechanismus silnějšího přenosu mezi primární a sekundární skupinou se stejným kulturním zázemím. V polském souboru bylo sice nejsilnější zobecnění přítomno mezi postoji vůči primárnímu (Slováky) a sekundárnímu (Čechy) slovanskému národu, tento rozdíl se však signifikantně nelišil od zobecnění na postoje vůči sekundárním germánským národům (Němcům a Rakušanům). V rámci slovenského výzkumného souboru předpokládám, že důvodem nepřítomnosti rozdílů ve velikosti zobecnění od postojů k primární skupině (Čechům) na postoje k sekundárním skupinám (Rakušanům, Němcům a Polákům) jsou specifika česko-slovenských vztahů. Pro slovenské respondenty je pravděpodobně vztah k Čechům natolik blízký, že překryje mechanismus silnějšího přenosu mezi národy se stejným kulturním zázemím (tj. Čechy a Poláky).

Při výzkumu sekundárního přenosu meziskupinového kontaktu mě nezajímala pouze velikost zobecnění postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám. Mým dalším cílem bylo ověřit, zda míra zobecnění postojů závisí na kontaktu respondentů s příslušníky méně častěji potkávaných sekundárních skupin a na vnímané podobnosti mezi primární a sekundární skupinou. Moderační hypotézu o silnějším zobecnění postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám v případě omezeného kontaktu s příslušníky sekundárních skupin jsem nalezla u dvou sekundárních skupin (Rakušanů a Poláků) v německém souboru a u jedné sekundární skupiny (Rakušanů) v polském souboru. V rámci přípravných analýz jsem strukturální modely v pěti výzkumných souborech nejprve testovala s Čechy v roli primární nečlenské skupiny a následně s Němci v roli primární nečlenské skupiny. V případě těchto modelů byla hypotéza o moderaci zobecnění postojů prostřednictvím kontaktu s příslušníky sekundárních nečlenských skupin potvrzena v mnohem vyšší míře. Pokud nebyly jako primární nečlenské skupiny vybrány národy s nejvyšší četností

kontaktu, moderační vliv kontaktu s příslušníky sekundárních skupin byl mnohem častější. Výsledky předběžných analýz naznačují, že nízký počet nalezených moderací v případě finálních strukturálních modelů byl způsoben relativně nízkou variabilitou moderačních proměnných – četnosti kontaktu s příslušníky sekundárních skupin.

Hypotézu o moderačním vlivu podobností mezi stereotypy primární skupiny a sekundárních skupin na zobecnění postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám jsem potvrdila ve větším počtu případů. V rámci českého výzkumného souboru moderovala vnímaná podobnost mezi národními stereotypy Slováků a národními stereotypy Němců, Rakušanů a Poláků zobecnění postojů vůči Čechům na postoje vůči všem sekundárním skupinám. Moderaci zobecnění postojů vůči primární skupině (Slovákům) na postoje vůči všem sekundárním skupinám prostřednictvím podobností mezi stereotypy primární skupiny a sekundárních skupin jsem nalezla i v polském souboru. V německém souboru moderovala zobecnění postojů podobnost mezi stereotypy Čechů a Rakušanů a Čechů a Poláků, v rakouském souboru podobnost mezi stereotypy Němců a Slováků a ve slovenském souboru podobnost mezi stereotypy Čechů a Němců. Všechny moderační vlivy byly v předpovídaném směru. Čím větší byla vnímaná podobnost mezi stereotypy primární skupiny a sekundárních skupin, tím silnější bylo zobecnění postojů vůči primární skupině na postoje vůči sekundárním skupinám.

Výsledky této části nesrovnávám se zjištěními předchozích studií, neboť mi takové nejsou známy. Můj výzkum je jeden z prvních, který se mechanismy ovlivňujícími velikost zobecnění postojů z primární skupiny na sekundární nečlenské skupiny zabývá. Jeho výstupy je tedy nutné dále ověřovat v následujících studiích o sekundárním přenosu vlivu meziskupinového kontaktu v jiných meziskupinových kontextech.

VI. ČEŠI A JEJICH SOUSEDÉ

Střední Evropa se v průběhu dvacátého století výrazně měnila. Střídala se období, kdy měli Češi, Němci, Poláci, Rakušané a Slováci více možností ke vzájemnému setkávání, s obdobími, kdy byl kontakt částečně nebo zcela omezen. Z historického pohledu nejvíce ovlivnila vztahy mezi lidmi ve střední Evropě druhá světová válka, následné uzavření západních hranic nebo rozdělení Československa. Historické události, stejně jako možnost kontaktu, ovlivňují vzájemné vnímání lidí z různých zemí. Ve srovnání se svými rodiči mají mladí lidé v současnosti více údajů, na základě kterých si vytvářejí obraz o příslušnících jiných národů. Nemusí spoléhat jen na zprostředkované informace, mohou se opírat o vlastní zkušenosti ze setkávání s cizinci v rámci studia, cestování i práce. Jak často se mladí lidé ve střední Evropě potkávají s příslušníky sousedních národů a proč? Jaký je vzájemný pohled Čechů a jejich sousedů? Co vůči sobě cítí a jak prožívají vzájemná setkávání? Výzkum v pěti zemích střední Evropy umožnil nalézt odpovědi nejenom na tyto otázky.

Výzkumný projekt byl jedinečný z několika důvodů. Při jeho přípravě a realizaci jsme se ve spolupráci s Doc. Martinou Hřebíčkovou, DrSC. inspirovaly různými teoretickými přístupy. Tvořivým způsobem jsme propojily dvě psychologické disciplíny, které se vůči sobě dříve výrazně vymezovaly – sociální psychologii a psychologii osobnosti. V rámci dvou navazujících grantových projektů jsme zkoumaly, jak lidé ve střední Evropě vnímají příslušníky vlastního a sousedních národů, co k nim cítí a jaké mají zážitky ze vzájemného setkávání. Komplexní sociálně-psychologické jevy jsme zachytily a analyzovaly pomocí různých metodologických přístupů. Dotazníkové šetření založené na psychologických metodách jsme doplnily o otázky, ve kterých účastníci výzkumu mohli bez omezení popsat svoje zkušenosti s příslušníky sousedních národů, což přineslo množství originálních zjištění. Oslovily jsme několik tisíc respondentů žijících v pohraničních oblastech České republiky i v hlavním městě a respondenty ze čtyř sousedních zemí, abychom mohly různé skupiny srovnat.

Habilitační práce se zabývala primárním a sekundárním přenosem vlivu meziskupinového kontaktu na postoje. Vzhledem k centrální roli postojů v mém výzkumu jsem jim věnovala samostatnou kapitolu. Nejprve jsem srovnala míru vřelosti pociťovanou k vlastnímu národu a identifikaci s vlastním národem u respondentů z pěti středoevropských zemí. Nesrovnávala jsem pouze míru *vřelosti* pociťovanou

k vlastnímu národu v jednotlivých zemích, ale zajímalo mě také, co *vřelost* ovlivňuje. Vlastnosti jednotlivců, především míra jejich identifikace s vlastním národem, předpovídaly emoční vztah k vlastnímu národu lépe než představy o stereotypních charakteristikách typických představitelů vlastního národa. Jinými slovy, míru *vřelosti*, kterou pociťujeme k vlastnímu národu, ovlivňuje spíše naše hrdost na to, že do něj patříme, než vlastnosti, které vnímáme jako typické pro vlastní národ. Z charakteristik obsažených v pětifaktorovém modelu měla na emoční vztah k vlastnímu národu nejvýraznější vliv *přívětivost*, která je klíčovou vlastností při interakci s druhými lidmi. Pokud respondenti vnímali vlastní národ jako přívětivý, zároveň k němu pociťovali vřelejší emoce. Respondenti také posuzovali svoje osobnostní charakteristiky ve shodě s charakteristikami, které připisovali typickým představitelům vlastního národa. Podobnost mezi osobnostními vlastnostmi respondentů a vlastnostmi připisovanými vlastnímu národu se odrážela v jejich hrdosti na příslušnost k vlastnímu národu. Hrdost na příslušnost k národu pak souvisela s *vřelostí* pociťovanou k vlastnímu národu. To znamená, že čím podobnější si respondenti připadali s typickým představitelem vlastního národa, tím důležitější pro ně byla příslušnost k vlastnímu národu. Tato důležitost vlastní národní příslušnosti se přenášela na vyšší *vřelost* pociťovanou k vlastnímu národu.

Po analýze vztahu respondentů k vlastnímu národu jsem se zabývala postoji k sousedním zemím. Češi byli u tří ze čtyř národů zahrnutých do výzkumu jejich nejoblíbenějším sousedem. Nebude velkým překvapením, že slovenští a čeští respondenti vůči sobě pociťovali nejvyšší míru *vřelosti*. Za nejoblíbenějšími Slováky se u českých respondentů umístili Rakušané a Poláci. Nejméně vřelé postoje měli čeští respondenti vůči Němcům. Pozitivní vztah polských a slovenských respondentů k České republice a jejím obyvatelům jednoznačně dokazují i volné výpovědi o zkušenostech respondentů s občany sousední národnosti (Graf et al., 2015). Rakouští respondenti, kteří měli zkušenosti ze setkání s konkrétními Čechy, pociťovali stejnou míru *vřelosti* k Čechům jako ke kulturně a jazykově blízkým Němcům. Pro rakouské respondenty bez zkušeností z kontaktu s Čechy však Němci představovali oblíbenějšího souseda. Ve shodě s teorií meziskupinového kontaktu jsem potvrdila, že kontakt s příslušníky nečlenské skupiny (v tomto případě jiného národa) zlepšuje postoje k této nečlenské skupině. Stejnou tendenci jsem nalezla i u německých respondentů. Pokud uvedli předchozí kontakt s Čechy, pociťovali vůči Čechům vřelejší emoce než ti, kteří kontakt s konkrétními Čechy neuvedli.

Podle výzkumných zjištění nepanovala ve středoevropském regionu k žádnému ze sousedních národů vyložená antipatie. Emoce vůči nejméně oblíbeným národům jsou tedy spíše indiferentní, nikoliv negativní, pohybující se kolem neutrálního středu stupnic emočních teploměrů. Jak si takový výsledek vysvětlit? Jednou z hodnot současné společnosti nebo přinejmenším studentské populace, u které byly postoje zjišťovány, je tolerance k lidem s jinou skupinovou příslušností. Otevřené vyjadřování negativních postojů k jiným skupinám bývá společensky nežádoucí a může být sankcionováno. Navíc v současnosti neprobíhá ve středoevropském regionu žádný výrazný konflikt, což může dále vysvětlovat nepřítomnost negativního hodnocení sousedních národů. Postoje k sousedním národům, především všeobecnou oblíbenost Čechů, mohlo dále ovlivnit, že šetření prováděla česká výzkumná instituce. Zahraniční respondenti mohli tuto skutečnost reflektovat a nadhodnocovat *vřelost,* kterou k Čechům pociťovali. Výzkum byl prováděn z perspektivy České republiky, proto nemohli obyvatelé čtyř sousedních zemí vyjádřit postoje ke všem svým sousedům, ale pouze k zemím zahrnutým do výběru. Pokud jsou tedy Češi společně s Němci pro rakouské respondenty nejoblíbenější sousedé, může to souviset s tím, že rakouští respondenti neměli možnost vyjádřit *vřelost* pociťovanou např. ke Švýcarům, Italům nebo Slovincům. Emoční vztah k sousedním národům je proto nutné chápat v kontextu zemí zahrnutých do výběru tohoto konkrétního výzkumu.

Vřelost pociťovanou k sousedním národům ovlivňovaly spíše národní stereotypy sousedních národů než osobnostní vlastnosti posuzovatelů. Jinými slovy – *co k druhým národům cítíme, záleží na tom, co si o nich myslíme*. V kontextu střední Evropy se na utváření emočního vztahu k sousedním národům tedy podílely hlavně představy respondentů o vlastnostech typických představitelů sousedních národů, především jejich *přívětivost*. Podle teorie autoritářské osobnosti (Adorno et al., 1950) ovlivňují předsudky vůči jiným skupinám určité osobnostní vlastnosti nositelů předsudků, což se v mém výzkumu nepotvrdilo. Pětifaktorový model osobnosti použitý pro popis vlastní osobnosti v tomto výzkumu ale obsahuje obecnější vlastnosti než ty, které charakterizují autoritářskou osobnost. Proto jsem vliv specifických osobnostních charakteristik nemusela zachytit.

Vřelost pociťovanou k sousedním národům výrazně ovlivňoval kontakt s jejich příslušníky. Kontakt s konkrétními lidmi z nečlenských skupin patří na základě současných vědeckých poznatků k nejefektivnějšímu způsobu odstraňování předsudků vůči nečlenským skupinám (Al Ramiah & Hewstone, 2013). Například němečtí a

rakouští respondenti, kteří popsali svoje zkušenosti ze setkání s konkrétními Čechy, měli Čechy ve větší oblibě než respondenti, kteří takové zkušenosti neměli nebo je neuvedli. Analýza výsledků z jednotlivých českých pohraničních regionů ukázala, že respondenti z regionu sousedícího s určitou zemí pociťují k občanům této země větší míru *vřelosti* než respondenti ze vzdálenějších regionů. Příslušníkům geograficky nejbližších národů rovněž připisovali pozitivnější stereotypní charakteristiky (Graf et al., 2015). To znamená, že geografická blízkost se spojovala s blízkostí pociťovanou ve vztahu k sousedním národům.

Obyvatelé středoevropského regionu ve většině případů alespoň jednou navštívili sousední země. Jejich zkušenosti však nebyly nijak časté – pravidelné návštěvy uvedl pouze jeden ze šesti respondentů. Důvodem návštěv sousedních zemí nebylo udržování vztahů s lidmi sousedních národností. Respondenti udávali pouze minimum příbuzných, přátel nebo známých za hranicemi vlastní země. Výsledky výzkumu opakovaně potvrdily, že lidé ve středoevropském regionu nenavazují a neudržují blízké kontakty s lidmi sousedních národností. Výjimku tvořil soubor z česko-slovenského pohraničí, kde se blízké kontakty s osobami jiné národnosti vyskytovaly u poloviny respondentů. Vzhledem k výjimce v rámci česko-slovenského podsouboru se lze domnívat, že nedostatek přeshraničních přátelství je způsoben rozdělením střední Evropy na západní a východní blok s malou prostupností státních hranic v minulosti. Zjištění o kvalitě a množství meziskupinového kontaktu ve střední Evropě dokládá vliv geopolitického uspořádání na vztahy lidí žijících v různých zemích. Železná opona omezila možnosti vytvářet vztahy se západními sousedy nejen po dobu své existence, ale podle výsledků tohoto výzkumu ovlivňuje kontakt ve středoevropském regionu i čtvrtstoletí po svém zániku. Stejně tak se státem kontrolovaná mobilita osob v rámci bývalého bloku komunistických zemí pravděpodobně podepsala na neexistenci blízkých vztahů mezi Čechy a Poláky. Vztahy a kontakt mezi lidmi různých národností tedy reagují jak na aktuální tak i minulé hospodářské a politické dění. V rámci vzájemného vnímání Čechů a Němců jsou například stále důležitá témata druhé světové války a poválečný odsun/vyhnání německy mluvícího obyvatelstva z území tehdejšího Československa, které dosud negativně ovlivňují vztah k sousednímu národu i u mladých účastníků výzkumu (Graf et al., 2015).

Pro zlepšování postojů k sousedním národům jsou klíčové *blízké* vztahy s jejich příslušníky. Pro formování vztahů k sousednímu národu nebylo příliš důležité kde a v jakém kontextu se respondenti s lidmi ze sousedních národů setkali, určující byla míra

blízkosti ve vztahu k nim. Respondenti, kteří měli příbuzné či přátele v sousedních zemích, pociťovali k těmto národům vřelejší emoce ve srovnání s respondenty, kteří blízké vztahy s lidmi ze sousedních zemí neuváděli. Z metodologických důvodů nelze vyloučit ani opačný směr vlivu ve vztahu mezi kontaktem a postoji – osoby s pozitivnějšími postoji k sousedním národům mohly být motivovány k navazování přátelství s příslušníky sousedních národů. Toto vysvětlení však částečně vyvrací nalezený vztah mezi příbuznými a vřelostí pociťovanou k sousedním národům. Ze zjevných příčin si nemůžeme z důvodu oblíbenosti sousedního národa pořídit rodinné příslušníky z dané země, pokud se nejedná o životní partnery.

Většina respondentů tedy v popisu meziskupinového kontaktu nemohla uvést svoje zkušenosti s přáteli či známými, protože blízké vztahy s lidmi ze sousedních národů byly poměrně vzácné. Respondenti tak popisovali kontakt s osobami jiné národnosti, ke kterým neměli blízký vztah. V rámci popisu svých zkušeností hodnotili jak průběh vzájemných kontaktů, tak i osoby z jiných zemí a jejich chování. Respondenti z různých pohraničních regionů hodnotili osoby jiné národnosti výrazně častěji pozitivně než negativně. V případě souvislosti mezi hodnocením osob jiných národností a postoji k jiným národnostem jsem narazila na paradoxní situaci. Ačkoliv při hodnocení lidí ze sousedních zemí převládal pozitivní pohled nad negativním, pozitivní hodnocení osob jiných národností se nepřenášelo na pozitivní hodnocení těchto národů jako celků. Naproti tomu méně často se vyskytující negativní hodnocení osob jiných národností úzce souviselo s negativními pocity vůči jiným národům. To znamená, že negativní zkušenosti mají na naše postoje k jiným národům větší vliv než pozitivní zkušenosti s jejich příslušníky. Pozitivní zkušenosti však větší vliv negativních zážitků mohou vyrovnávat svojí početní převahou. Skutečnost, že se na utváření postojů k jiným národům podílí jak vliv, tak frekvence pozitivních a negativních zkušeností s jejich příslušníky, vysvětluje, proč nedochází k obecnému zhoršování postojů k jiným národům. Častější pozitivní zkušenosti s osobami jiných národností totiž pravděpodobně vyvažují vyšší vliv negativních zážitků na postoje (Graf et al., 2014).

Na *vřelost* pociťovanou k sousedním národům neměly vliv pouze vztahy mezi konkrétními lidmi. Respondenti v popisech kontaktu s cizinci zmiňovali i témata týkající se spíše úrovně celých národů než konkrétních osob – např. historii, stereotypní představy a nerovnosti mezi národy. Čeští a slovenští respondenti ilustrovali blízkost obou národů odvoláváním se na historickou koexistenci v rámci jednoho státu, což souviselo s vyšší *vřelostí* pociťovanou k nejbližšímu sousednímu národu. Zmínky o

stereotypních vlastnostech sousedních národů přítomné ve volných výpovědích se naopak spojovaly s chladnějšími postoji k sousedním národům. Rovněž vnímání nerovností mezi lidmi z různých zemí výrazně redukovalo *vřelost* pociťovanou k těmto národům, především v případě vztahu českých respondentů k jejich dvěma germánským sousedům. Ve vztahu k Němcům a Rakušanům se čeští respondenti také nejčastěji zamýšleli na tím, jaký je pohled Němců a Rakušanů na ně samotné. Předpokládané negativní hodnocení Čechů germánskými sousedy, které z jejich strany čeští respondenti očekávali, souviselo s jejich chladnějšími postoji k Němcům a Rakušanům. Naopak snaha nalézt podobnosti, které by sousedící národy spojovaly, se odrážela ve vřelejších vztazích respondentů k sousedním národům. Nejčastěji tematizovali podobnosti mezi národy respondenti z česko-slovenského pohraničí.

Nedostatek osobních vztahů mezi lidmi žijícími v pěti zkoumaných středoevropských zemí neumožňuje zlepšování postojů vůči sousedním národům prostřednictvím meziskupinového kontaktu. V rámci výzkumu jsem proto ověřovala, zda se kontakt s příslušníky jednoho národa, se kterými se respondenti setkávají nejčastější, přenáší nejen na postoje k tomuto národu, ale i dalším národům, s jejichž příslušníky se respondenti stejně často nesetkávají. Postoje vůči jednomu národu souvisely s postoji vůči ostatním třem národům ve všech výzkumných souborech. Zobecnění bylo silnější v případě, že se postoje týkaly národů se stejným kulturním zázemím ve srovnání se situací, kdy se postoje přenášely v rámci národů s různým kulturním zázemím (např. mezi slovanským a germánským národem). V některých případech záviselo zobecnňování postojů vůči jednomu národu na jiný národ na míře kontaktu, kterou s ním respondenti měli. Například v rámci německého souboru se postoje vůči Čechům zobecňovaly na postoje vůči Rakušanům silněji u respondentů, kteří neměli rakouské přátele či známé. Pokud lidé nemají možnost při vytváření svých postojů k určitým národům vycházet ze svých zkušeností s jejich příslušníky (ať už přímých či zprostředkovaných), spíše se uchylují k vytváření analogií na základě existujících postojů k jiným národům, se kterými mohou mít častější zkušenost. Zobecnění postojů z jednoho národa na druhý bylo rovněž silnější v případě, kdy respondenti vnímali jejich národní stereotypy jako vzájemně podobné.

V rámci svojí habilitační práce jsem se zabývala otázkami, co pro obyvatele pěti zemí středoevropského regionu znamená příslušnost k národnosti, jak vnímají vlastní a sousední národy a jejich příslušníky v průběhu vzájemného kontaktu. V textu opakovaně hovořím o Češích, Němcích, Polácích, Rakušanech a Slovácích, jako by to

byly jasně definované a neměnné skupiny. Národní kategorizace však není vždy jasně daná, jako například u dětí ze smíšených manželství nebo imigrantů. Poměrná izolovanost České republiky v důsledku totalitního režimu je dosud patrná v homogenní společnosti s malým procentem přistěhovalců a lidí jiných národností a etnicit. Dvacet pět let od pádu železné opony se situace zvolna mění, většina Čechů však není vůči lidem s jinou skupinovou příslušnosti dostatečně citlivá. Ve výzkumu byli respondenti vybízeni uvažovat o sobě a jiných v kategoriích národnostní příslušnosti. Většina respondentů tento způsob uvažování přijala i díky tomu, že se jednalo o snadno pochopitelný a běžně používaný způsob rozdělování lidí do vlastních a nečlenských skupin. Je nutné si však uvědomit, že národnost je jen jedním z mnoha způsobů, jakým je možné nahlížet na lidi kolem nás. Tuto skutečnost reflektovalo i mnoho respondentů, kteří ve svých komentářích zdůrazňovali nemožnost a neúčelnost třídění lidí podle jejich státní příslušnosti. Faktická neexistence hranic v současné střední Evropě spojená se vstupem do Schengenského prostoru, otevřený pracovní trh, množství mezinárodních výměnných studijních programů a zlepšující se jazyková vybavenost umožňují častější setkávání osob z různých zemí a tak pozitivně ovlivňuje vztahy mezi sousedy. Vzdělávací, kulturní a sportovní výměnné programy přinášejí intenzivnější kontakty a jsou předpokladem pro osobnější a dlouhodobější vztahy, ve kterých národnost hraje druhořadou úlohu.

SEZNAM LITERATURY

Aberson, C. L., & Haag, S. C. (2007). Contact, perspective taking, and anxiety as predictors of stereotype endorsment, explicit attitudes, and implicit attitudes. *Group Processes & Intergroup Relations, 10,* 179–201.

Abrams, D., & Hogg, M. A. (1990). Social identification, self-categorisation and social influence. *European Review of Social Psychology, 1,* 195–228.

Adorno, T. W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality.* New York: Harper & Row.

Aiken, L. S., & West, S. G. (1991). *Multiple regression: Testing and interpreting interactions.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Akrami, N., & Ekehammar, B. (2006). Right-wing authoritarianism and social dominance orientation: Their roots in Big-Five personality factors and facets. *Journal of Individual Differences,27,* 117–126.

Akrami, N., Ekehammar, B., Yang-Wallentin, F. (2011). Personality and social psychological factors explaining sexism. *Journal of Individual Differences, 32,*153–160.

Al Ramiah, A., & Hewstone, M. (2012). 'Rallying around the flag': Can an intergroup contact intervention promote national unity? *British Journal of Social Psychology, 51,* 239-256.

Al Ramiah, A., & Hewstone, M. (2013). Intergroup contact as a tool for reducing, resolving, and preventing intergroup conflict: Evidence, limitations, and potential. *American Psychologist, 68,* 527–542.

Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Allport, G. W. (2004). *O povaze předsudků* (E. Geissler, Trans.). Praha: Prostor.

Allport, G. W., & Kramer, B. B. (1946). Some roots of prejudice. *Journal of Psychology, 22,* 9–39.

Altemeyer, B. (1998). The other "authoritarian personality". In M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (pp. 47–92). San Diego, CA: Academic Press.

Asbrock, F., Christ, O., Duckitt, J., & Sibley, C. G. (2012). Differential effects of intergroup contact for authoritarians and social dominators: A Dual Process Model perspective. *Personality and Social Psychology Bulletin, 38,* 477-490.

Asbrock, F., Sibley, C. G., & Duckitt, J. (2010). Right-wing authoritarianism and social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice: A longitudinal test. *European Journal of Personality, 24*, 324-340.

Asch, S. E. (1951). Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgments. In H. Guetzkow (Ed.), *Groups, Leadership and Men* (pp. 117–190). Oxford: Carnegie Press.

Baker, P. E. (1934). Negro–White adjustment. New York: Association Press.

Banerjee, M., Capozzoli, M., McSweeney, L., & Sinha, D. (1999). Beyond Kappa: A Review of Interrater Agreement Measures. *The Canadian Journal of Statistics,* 27, 3–23.

Barlow, F. K., Paolini, S., Pedersen, A., Hornsey, M. J., Radke, H. R., Harwood, J., ... Sibley, C. G. (2012). The contact caveat: Negative contact predicts increased prejudice more than positive contact predicts reduced prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin, 38,* 1629–1643.

Baron, R. B., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology, 51*, 1173–1182.

Batson, C. D., & Ahmad, N. Y. (2009). Using empathy to improve intergroup attitudes and relations. *Social Issues and Policy Review, 3*, 141-177.

Batson, C. D., Chang, J., Orr, R., & Rowland, J. (2002). Empathy, attitudes, and action: Can feeling for a member of a stigmatized group motivate one to help the group?. *Personality and Social Psychology Bulletin, 28*, 1656-1666.

Biernat, M., & Crandall, C. S. (1994). Stereotyping and contact with social groups: Measurement and conceptual issues. *European Journal of Social Psychology, 24*, 659–677.

Binder, J., Zagefka, H., Brown, R., Funke, F., Kessler, T., Mummendey, A., ... Leyens, J. P. (2009). Does contact reduce prejudice or does prejudice reduce contact? A longitudinal test of the contact hypothesis amongst majority and minority groups in three European countries. *Journal of Personality and Social Psychology, 96*, 843–856.

Blascovich, J., Mendes, W. B., Hunter, S. B., Lickel, B., & Kowai-Bell, N. (2001). Perceiver threat in social interactions with stigmatized others. *Journal of Personality and Social Psychology, 80*, 253–267.

Bosman, F., Richardson, R., & Soeters, J. (2007). Multicultural tensions in the military? Evidence from the Netherlands armed forces. *International Journal of Intercultural Relations, 31*, 339–361

Bourhis, R. Y., Giles, H., Leyens, J. P., & Tajfel, H. (1979). Psycholinguistic distinctiveness: Language divergence in Belgium. In H. Giles & R. S. Clair (Eds.), *Language and Social Psychology* (pp. 158–185). Oxford: Blackwell.

Bowman, N. A. & Griffin, T. M. (2012). Secondary transfer effects of interracial contact: The moderating role of social status. *Cultural diversity and ethnic minority psychology, 18*, 35-44.

Brewer, M. B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin, 17*, 475–482.

Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love and outgroup hate? *Journal of Social Issues, 55*, 429–444.

Brewer, M. B., & Brown, R. J. (1993). Intergroup relations. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The Handbook of Social Psychology* (pp. 554–594). New York: McGraw-Hill.

Brewer, M. B., & Kramer, R. M. (1985). The psychology of intergroup attitudes and behavior. *Annual review of psychology*, *36*, 219–243.

Brewer, M. B., & Miller, N. (Eds.). (1984). *Groups in contact: The psychology of desegregation*. Waltham, MA: Academic Press.

Brewer, M. B., & Pierce, K. P. (2005). Social identity complexity and outgroup tolerance. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31*, 428-437.

Brophy, I. N. (1946). The luxury of anti-Negro prejudice. *Public Opinion Quarterly, 9*, 456–466.

Brown, R., Eller, A., Leeds, S., & Stace, K. (2007). Intergroup contact and intergroup attitudes: A longitudinal study. *European Journal of Social Psychology, 37*, 692–703.

Brown, R., & Hewstone, M. (2005). An integrative theory of intergroup contact. *Advances in experimental social psychology, 37*, 255-343.

Bruner, J. S. (1957). Going beyond the information given. In J. S. Bruner, E. Brunswik, L. Festinger, F. Heider, K. F. Muenzinger, C. E. Osgood, & D. Rapaport (Eds.),

Contemporary Approaches to Cognition (pp. 41–69). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Cacioppo, J. T., & Berntson, G. G. (1994). Relationship between attitudes and evaluative space: A critical review, with emphasis on the separability of positive and negative substrates. *Psychological Bulletin, 115*, 401–423.

Cadinu, M. R., & Rothbart, M. (1996). Self-anchoring and differentiation processes in the minimal group setting. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*, 661–677.

Cehajic, S., & Brown, R. (2010). Silencing the past: Effect of intergroup contact on acknowledgment of ingroup atrocities. *Social Psychological and Personality Science, 1*, 190-196.

Cinnirella, M. (1998). Manipulating stereotype rating tasks: Understanding questionnaire context effects on measures of attitudes, social identity and stereotypes. *Journal of Community and Applied Social Psychology, 8*, 345–362.

Clement, R. W., & Krueger, J. (2002). Social catego-rization moderates social projection. *Journal of Experimental Social Psychology, 38*, 219–231.

Coats, S., Smith, E. R., Claypool, H. M., & Banner, M. J. (2000). Overlapping mental representations of self and in-group: Reaction time evidence and its relationship with explicit measures of group identification. *Journal of Experimental Social Psychology, 36*, 304–315.

Cook, S.W. (1978). Interpersonal and attitudinal outcomes in cooperating interracial groups. *Journal of Research and Development in Education, 12*, 97–113.

Corter, J. E., & Gluck, M. A. (1992). Explaining basic categories: Feature predictability and information. *Psychological Bulletin, 111*, 291.

Crosby, F., Bromley, S., & Saxe, L. (1980). Recent unobtrusive studies of Black and White discrimination and prejudice: A literature review. *Psychological Bulletin, 87*, 546.

Cuddy, A. J. C., Fiske, S. T., & Glick, P. (2007). The BIAS map: Behaviors from intergroup affect and stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology, 92*, 631–648.

Deutsch, M., & Collins, M. E. (1951).*Interracial housing: A psychological evaluation of a social experiment.* Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Devine, P.G. (1989). Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology, 56,* 5–18.

Dhont, K., Cornelis, I., & Van Hiel, A. (2010). Interracial public-police contact: Relationships with police officers' racial and work-related attitudes and behaviour. *International Journal of Intercultural Relations, 34*, 551–560.

Dhont, K., & Van Hiel, A. (2009). We must not be enemies: Interracial contact and the reduction of prejudice among authoritarians. *Personality and Individual Differences, 46*, 172–177.

Digman, J.M. (1990). Personality structure: Emergence of the five-factor model. *Annual Review of Psychology, 41,* 417–440.

Dixon, J., Tropp, L. R., Durrheim, K., & Tredoux, C. (2010). "Let Them Eat Harmony" Prejudice-Reduction Strategies and Attitudes of Historically Disadvantaged Groups. *Current Directions in Psychological Science, 19*(2), 76-80.

Dixon, J., Levine, M., Reicher, S., & Durrheim, K. (2012). Beyond prejudice: Are negative evaluations the problem and is getting us to like one another more the solution? *Behavioral and Brain Sciences, 35*, 411–425.

Dovidio, J. F., Brigham, J. C., Johnson, B. T., & Gaertner, S. L. (1996). Stereotyping, prejudice, and discrimination: Another look. In C. N. Macrae, C. Stangor, & M. Hewstone (Eds.), *Stereotypes and stereotyping* (pp. 276–319). New York: Guilford Press.

Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., & Kawakami, K. (2003). Intergroup contact: The past, present, and the future. *Group Processes & Intergroup Relations, 6,* 5–21.

Dovidio, J. F., & Gaertner, S. L. (1993). Stereotypes and evaluative intergroup bias. In D. Mackie & D. Hamilton (Eds.), *Affect, Cognition, and Stereotyping* (pp. 297–315). San Diego, CA: Academic.

Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., Validzic, A., Matoka, K., Johnson, B., & Frazier, S. (1997). Extending the benefits of recategorization: Evaluations, self-disclosure and helping. *Journal of Experimental Social Psychology, 33*, 401–420.

Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. *Advances in Experimental Social Psychology, 33*, 41–113.

Duckitt, J. (2006). Differential effects of right wing authoritarianism and social dominance orientation on outgroup attitudes and their mediation by threat from and competitiveness to outgroups. *Personality and Social Psychology Bulletin, 32*, 684-696.

Duckitt, J., Callaghan, J., & Wagner C. (2005). Group identification and outgroup attitudes in four South African ethnic groups: A multidimensional approach. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31*, 633–646.

Eagly, A. H., & Chaiken, S. (1998). Attitude structure and function. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The Handbook of Social Psychology* (pp. 269–322). New York: McGraw-Hill.

Ekehammar, B., Akrami, N., Gylje, M., & Zakrisson, I. (2004). What matters most to prejudice: Big Five personality, social dominance orientation, or right-wing authoritarianism? *European Journal of Personality, 18*, 463–482.

Ekehammar, B.,& Akrami, N. (2003) The relation between personality and prejudice: A variable- and a person-centred approach. *European Journal of Personality,17*, 449–464.

Eller, A., & Abrams, D. (2004). Come together: longitudinal comparisons of Pettigrew's reformulated intergroup contact model and the common ingroup identity model in Anglo-French and Mexican-American contexts. *European Journal of Social Psychology, 34*, 229-256.

Ensari, N., & Miller, N. (2002). The out-group must not be so bad after all: The effects of disclosure, typicality, and salience on intergroup bias. *Journal of Personality and Social Psychology, 83*, 313.

Esses, V. M., Dovidio, J. F., Jackson, L. M., & Armstrong, T. L. (2001). The immigration dilemma: The role of perceived group competition, ethnic prejudice, and national identity. *Journal of Social Issues, 57*, 389–412.

Esses, V. M., Jackson, L. M., & Armstrong, T. L. (1998). Intergroup competition and attitudes towardimmigrants and immigration: An instrumental model of group conflict. *Journal of Social Issues, 54*, 699–724.

Fazio, R. H., Eiser, J. R., & Shook, N. J. (2004). Attitude formation through exploration: valence asymmetries. *Journal of Personality and Social Psychology, 87*, 293–311.

Finlay, K. A., & Stephan, W. G. (2000). Improving Intergroup Relations: The Effects of Empathy on Racial Attitudes. *Journal of Applied Social Psychology, 30*, 1720–1737.

Fiske, S. T. (1992). Thinking is for doing: Portraits of social cognition from Daguerreotype to laserphoto. *Journal of Personality and Social Psychology, 63*, 877–889.

Fiske, S. T. (1998). Stereotyping, prejudice and discrimination. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The Handbook of Social Psychology* (pp. 357–411). New York: McGraw-Hill.

Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., & Glick, P. (2007). Universal dimensions of social cognition: warmth and competence. *Trends in Cognitive Sciences, 11*, 77–83.

Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., & Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology, 82*, 878–902.

Fiske, S. T., & Taylor, S. E. (1991). *Social cognition* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.

Flynn, F. J. (2005). Having an open mind: The impact of openness to experience on interracial attitudes and impression formation. *Journal of Personality and Social Psychology, 88*, 816–826.

Foroni, F., Pong, V., Rothbart, M., & Pearce, G. (2010). Does the correlation between self and ingroup/outgroup depend on group favorability? *Group Processes & Intergroup Relations, 13*, 515–524. doi:10.1177/1368430209353632

Fritz, M. S., & MacKinnon, D. P. (2007). Required sample size to detect the mediated effect. *Psychological Science, 18*, 233–239.

Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (1986). *The aversive form of racism*. Waltham, MA: Academic Press.

Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (2000). *Reducing intergroup bias: The common ingroup identity model*. Philadelphia, PA: The Psychology Press.

Gaertner, S. L., Mann, J. A., Murrell, A. J., & Dovidio, J. F. (1989). Reduction of intergroup bias: The benefits of recategorisation. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*, 239 –249.

Gaertner, S. L., Dovidio, J. F., Nier, J., Ward, C., & Banker, B. (1999). Across cultural divides: The value of a superordinate identity. In D. Prentice & D. Miller (Eds.), *Cultural divides: Understanding and overcoming group conflict* (pp. 173–212). New York: Russell Sage Foundation.

Gesthuizen, M., Van der Meer, T., Scheepers, P. (2008). Ethnic diversity and social capital in Europe: tests of Putnam's thesis in European countries. *Scandinavian Political Studies, 32*, 121-142.

Giles, H., & Smith, P. M. (1979). Accommodation theory: Optimal levels of convergence. In H. Giles & R. S. Clair (Eds.), *Language and Social Psychology* (pp. 45–65). Oxford: Blackwell.

Goldberg, L. R. (1990). An alternative „description of personality": The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*, 1216–1229.

Graf, S., Paolini, S., & Rubin, M. (2014). Negative intergroup contact is more influential, but positive intergroup contact is more common: Assessing contact prominence and contact prevalence in five Central European countries. *European Journal of Social Psychology, 44*, 536–547.

Graf, S., Hřebíčková, M. Petrjánošová, M., & Leix, A. (2015). *Češi a jejich sousedé: Meziskupinové postoje a kontakt ve střední Evropě.* Praha: Academia.

Graf, S., & Kováčová, S. (v recenzním řízení). Jak snižovat předsudky? Teorie meziskupinového kontaktu. Československá psychologie.

Haddock, G., Zanna, M. P., & Esses, V. M. (1993). Assessing the structure of prejudicial attitudes: The case of attitudes toward homosexuals. *Journal of Personality and Social Psychology, 65*, 1105–1118.

Hamilton, D. L., & Bishop, G. D. (1976). Attutidinal and behavioral effects of initial integration of white suburban neighborhoods. *Journal of Social Issues, 32*, 47–67.

Hartley, E. L. (1946). *Problems in prejudice*. New York: King's Crown.

Harwood, J., Hewstone, M., Paolini, S., & Voci, A. (2005). Grandparent-grandchild contact and attitudes toward older adults: Moderator and mediator effects. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31*, 393-406.

Hayes, A. F. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical Mediation Analysis in the New Millennium. *Communication Monographs, 76*, 408–420.

Hayes, A. F. (2012). PROCESS: A versatile computational tool for observed variable mediation, moderation, and conditional process modeling. Staženo z http://www.afhayes.com/public/process2012.pdf

Hayes, A. F. (2013). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach.* New York: The Guilford Press.

Henniger, D. (2007, August 16). The death of diversity. *Wall Street Journal,* A 10.

Hewstone, M. (1996). Contact and categorization: Social psychological interventions to change intergroup relations. *Stereotypes and stereotyping, 323,* 368.

Hewstone, M. (2003). Panacea for prejudice? *Psychologist, 16*, 352–355.

Hewstone, M., & Brown, R. J. (1986). Contact is not enough: An intergroup perspective on the contact hypothesis. In M. Hewstone & R. J. Brown (Eds.), *Contact and conflict in intergroup encounters* (pp. 1–44). Oxford: Basil Blackwell.

Hewstone, M., & Cairns E. (2001). Social psychology and intergroup conflict. In D. Chirot & M. E. P. Seligman (Eds.), *Ethnopolitical Warfare: Causes, Consequences, and Possible Solutions* (pp. 319–342). Washington, DC:American Psychological Association.

Hewstone, M., Rubin, M., & Willis, H. (2002). Intergroup bias. *Annual Review of Psychology, 53*, 575–604.

Hewstone, M., Cairns, E., Voci, A., Hamberger, J., & Niens, U. (2006). Intergroup contact, forgiveness, and experience of "The Troubles" in Northern Ireland. *Journal of Social Issues, 62,* 99-120.

Hewstone, M., & Swart, H. (2011). Fifty-odd years of inter-group contact: From hypothesis to integrated theory. *British Journal of Social Psychology, 50,* 374–386.

Higgins, E. T. (1989). Knowledge accessibility and activation: Subjectivity and suffering from uncounscious sources. In J. S. Uleman & J. A. Bargh (Eds.), *Unintended Thought* (pp. 75–123). New York: Guilford.

Hodson, G. (2008). Interracial prison contact: The pros for (socially dominant) cons. British *Journal of Social Psychology, 47,* 325-351.

Hodson, G., Hogg, S. M., & MacInnis, C. C. (2009). The role of "dark personalities" (narcissism, Machiavellianism, psychopathy), Big Five personality factors, and ideology in explaining prejudice. *Journal of Research in Personality,43,* 686–690.

Hogg, M. A., & Abrams, D. (1993). Towards a single process uncertainty-reduction model of social motivation in groups. In M. A. Hogg & D. Abrams (Eds.), *Group Motivation: Social Psychological Perspectives* (pp. 173–190). New York: Harvester Wheatsheaf.

Hogg, M. A., & Hains, S. C. (1996). Intergroup relations and group solidarity: Effects of group identification and social beliefs on depersonalized interaction. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*, 295–309.

Hopkins, N., & Kahani-Hopkins, V. (2006). Minority group members' theories of intergroup contact: A case study of British Muslims' conceptualizations of Islamophobia and social change. *British Journal of Social Psychology, 45*, 245–264.

Howard, J. M., & Rothbart, M. (1980). Social categorization for in-group and out-group behavior. *Journal of Personality and Social Psychology, 38*, 301–310.

Hřebíčková, M. (1995). *Osobnostní deskriptory: Přídavná jména pro popis osobnosti*. Brno: Psychologický ústav AV ČR.

Hřebíčková, M. (1997). *Jazyk a osobnost: Pětifaktorová struktura popisu osobnosti*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity a Psychologický ústav AV ČR.

Hřebíčková, M (2004). *NEO osobnostní inventář podle NEO-PI-R P. T. Costy a R. R. McCraee*. Praha: Testcentrum.

Hřebíčková, M. (2008). NEO osobnostní inventář (NEO-PI-3) v diagnostice osobnosti dětí a adolescentů. *Československá psychologie, 52*, 425–442.

Hřebíčková, M. (2010). The five-factor nonverbal personality questionnaire in the Czech context. *Studia Psychologica, 52*, 165–177.

Hřebíčková, M. (2011). *Pětifaktorový model v psychologii osobnosti: přístupy, diagnostika, uplatnění.* Praha: Grada.

Hřebíčková, M., Blatný, M.,& Jelínek, M. (2010). Osobnost jako prediktor osobní pohody v dospělosti. *Československá psychologie, 54*, 32–42.

Hřebíčková, M., & Graf, S. (2014). Accuracy of national stereotypes in central Europe: Outgroups are not better than ingroup in considering personality traits of real people. *European Journal of Personality, 28*, 60–72. doi: 10.1002/per.1904

Hřebíčková, M., & Kouřilová, S. (2012). Jak se vidíme, jak nás vidí a jací jsme: porovnání českého národního auto- a heterostereotypu s posuzováním reálných lidí v kontextu pětifaktorového modelu osobnosti. *Československá psychologie, 56*, 1–18.

Hřebíčková, M., & Ostendorf, F. (1996). Obecné dimenze popisu osobnosti v češtině a v němčině. *Československá psychologie, 40*, 392–405.

Hřebíčková, M., Urbánek, T., & Čermák, I. (2000). Inventář přídavných jmen pro posouzení pěti obecných dimenzí osobnosti. *Československá psychologie, 44*, 317–329.

Hřebíčková, M., & Urbánek, T. (2006). Typologie osob: Aplikace shlukové analýzy v NEO osobnostním inventáři. *Československá psychologie*, *50*, 405–418.

Husnu, S., & Crisp R., J. (2011). Enhancing the Imagined Contact Effect. *Journal of Social Psychology*, *151*, 113–116.

Chu, D., & Griffey, D. (1985). The contact theory of racial integration: The case of sport. *Sociology of Sport Journal, 2*, 32–333.

Islam, M. R., & Hewstone, M. (1993). Dimensions of contact as a predictor of outgroup anxiety, perceived outgroup variability, and outgroup attitude: An integrative model. *Personality and Social Psychology Bulletin, 19*, 700–710.

Jetten, J., Spears, R., & Manstead, A. S. R. (1997). Distinctiveness threat and prototypicality: Combined effects on intergroup discrimination and collective self-esteem. *European Journal of Social Psychology, 27*, 635–57.

Judd, C. M., Ryan, C. S., & Park, B. (1991). Accuracy in the judgment of in-group and out-group variability. *Journal of Personality and Social Psychology*, *61*, 366–379.

Jussim, L. (2012). *Social perception and social relaity: Why accuracy dominates bias and self-fulfilling prophecy.* Oxford, New York: Oxford University Press.

Kenworthy, J.B., Turner, R.N., Hewstone, M., & Voci, A. (2005). Intergroup contact: When does it work, and why? In J. Dovidio, P. Glick, and L. Rudman (Eds.), *On the nature of prejudice: 50 years after Allport* (pp. 278-292). Malden, MA: Blackwell.

Kouřilová, S. (2006). *Osobnost v kulturním kontextu* (Nepublikovaná diplomová práce). Masarykova univerzita, Brno.

Kouřilová, S. (2011). Jedinec v meziskupinových vztazích: od sociální kategorizace k předsudkům. *Československá psychologie, 54*, 12–24.

Kouřilová, S., & Hřebíčková, M. (2009). Obsah národních stereotypů v příhraniční oblasti České republiky a Rakouska. In L. Golecká, J. Gurňáková,&I. Ruisel (Eds.), *Sborník Sociálne procesy a osobnosť* (pp. 777–785). Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.

Kouřilová, S., & Hřebíčková, M. (2011). Accuracy of Slovak national stereotypes: Result of judgment or intuition? *Studia Psychologica*, *53*, 201–213.

Krueger, J. (1996). Personal beliefs and cultural ste-reotypes about racial characteristics. *Journal of Personality and Social Psychology, 71*, 536–548.

Landis, D., Hope, R. O., & Day, H. R. (1984). Training for desegregation in the military. In N. Miller & M. B. Brewer (Eds.), *Groups in contact: The psychology of desegregation* (pp. 257–278). San Diego, CA: Academic Press.

Levin, S., Van Laar, C., & Sidanius, J. (2003). The effects of ingroup and outgroup friendships on ethnic attitudes in college: A longitudinal study. *Group Processes & Intergroup Relations, 6*, 76–92.

LeVine, R. A., & Campbell, D. T. (1972). *Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes and Group Behavior.* New York: Wiley.

Leyens, J.P., Yzerbyt, V., & Schadron, G. (1994). *Stereotypes, Social Cognition, and Social Explanation.* London: Sage.

Lolliot, S.D., Schmid, K., Hewstone, M., Al Ramiah, A., Tausch, N., & Swart, H. (2013). Generalized effects of intergroup contact: The secondary transfer effect. In G. Hodson, & M. Hewstone (Eds.), *Advances in Intergroup Contact* (81–112). London, UK: Psychology Press.

Lorenzi-Cioldi, F. (1991). Self-stereotyping and self-enhancement in gender groups. *European Journal of Social Psychology, 21*, 403–417.

Mackie, D. M., Devos, T., & Smith, E. R. (2000). Intergroup emotions: Explaining offensive action tendencies in an intergroup context. *Journal of Personality and Social Psychology, 79*, 602–616.

Macrae, C. N., Milne, A. B., & Bodenhausen, G. V. (1994). Stereotypes as energy-saving devices: A peek inside the cognitive toolbox. *Journal of Personality and Social Psychology, 66*, 37–47.

Mallett, R. K., Huntsinger, J. R., Sinclair, S., & Swim, J. K. (2008). Seeing through their eyes: When majority group members take collective action on behalf of an outgroup. *Group Processes & Intergroup Relations, 11*, 451–470.

Mazziotta, A., Mummendey, A., Wright, S. C. (2011). Vicarious intergroup contact effects: Applying social-cognitive theory to intergroup contact research (Special Issue). *Group Processes and Intergroup Relations, 14*, 255–274.

Messick, D. M., & Mackie, D. (1989). Intergroup relations. *Annual Review of Psychology,* 40, 45–51.

Miller, N. (2002). Personalization and the promise of Contact Theory. *Journal of Social Issues,58*, 387–410.

Moody, J. (2001). Race, school integration, and friendship segregation in America. *American Journal of Sociology,107*, 679–716.

Mullen, B., & Hu, L. (1989). Perceptions of ingroup and outgroup variability: A meta-analytic integration. *Basic and Applied Social Psychology, 10*, 233–252.

Mullen, B., Brown, R., & Smith C. (1992). Ingroup bias as a function of salience, relevance, and status: An integration. *European Journal of Social Psychology, 22*, 103–22.

Mummendey, A., & Otten, S. (2003). Aversive discrimination. In R. Brown& S. Gaertner (Eds.), *Blackwell Handbook on Social Psychology* (pp. 112–132). Oxford: Basil Blackwell.

Mummendey, A., Kessler, T., Klink, A., & Mielke, R. (1999). Strategies to cope with negative social identity: Predictions by social identity theory and relative deprivation theory. *Journal of Personality and Social Psychology, 76*, 229–245.

Navarrete, C. D., McDonald, M., Molina, L., & Sidanius, J. (2010). Prejudice at the nexus of race and gender: An out-group male target hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology, 98*, 933–945.

Neuendorf, K. A. (2002). *The content analysis guidebook*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Ostrom, T. M., & Sedikides, C. (1992). Out-group homogeneity effects in natural and minimal groups. *Psychological Bulletin, 112*, 536–552.

Otten, S., & Epstude, K. (2006). Overlapping mental representations of self, ingroup, and outgroup: Unraveling self-stereotyping and self-anchoring. *Personality and Social Psychology Bulletin, 32*, 957–969.

Otten, S., & Moskowitz, G. B. (2000). Evidence for implicit evaluative in-group bias: Affect-based spontaneous trait inference in a minimal group paradigm. *Journal of Experimental Social Psychology, 36*, 77–89.

Page-Gould, E., Mendoza-Denton, R., & Tropp, L. R. (2008). With a little help from my cross-group friend: Reducing anxiety in intergroup contexts through cross-group friendship. *Journal of Personality and Social Psychology, 95*, 1080–1094.

Paolini, S., Harwood, J., & Rubin, M. (2010). Negative intergroup contact makes group memberships salient: Explaining why intergroup conflict endures. *Personality and Social Psychology Bulletin, 36*, 1723–1738.

Paolini, S., Hewstone, M., Cairns, E., & Voci, A. (2004). Effects of direct and indirect cross-group friendships on judgments of catholics and protestants in Northern Ireland: The mediating role of an anxiety-reduction mechanism. *Personality and Social Psychology Bulletin, 30*, 770–786.

Paolini, S., Hewstone, M., Voci, A., Harwood, J., & Cairns, E. (2006). Intergroup contact and the promotion of intergroup harmony: The influence of intergroup emotions. In R. Brown & D. Capozza (Eds.), *Social identities: Motivational, emotional, and cultural influences* (pp. 209–238). Hove, East Sussex, England: Psychology Press.

Park, B., & Rothbart, M. (1982). Perception of out-group homogeneity and levels of social categorization: Memory for the subordinate attributes of in-group and out-group members. *Journal of Personality and Social Psychology, 42*, 1051–1068.

Peker, M., Crisp, R. J., & Hogg, M. A. (2010). Predictors of ingroup projection: The roles of superordinate category coherence and complexity. *Group Processes & Intergroup Relations, 13*, 525-542.

Perdue, C., Dovidio, J., Gurtman, M., & Tyler, R. (1990). Us and them: Social categorization and the process of intergroup bias. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*, 475–186.

Pettigrew, T. F. (1971). *Racially separate or together?*. New York: McGraw-Hill.

Pettigrew, T. F. (1997). Generalized intergroup contact effects on prejudice. *Personality and Social Psychological Bulletin, 23*, 173–185.

Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review Psychology, 49*, 65–85.

Pettigrew, T. F. (2009). Secondary transfer effect of contact: Do intergroup contact effects spread to noncontacted outgroups? *Social Psychology, 40*, 55–65.

Pettigrew, T. F., & Meertens, R. W. (1995). Subtle and blatant prejudice in Western Europe. *European Journal of Social Psychology, 25*, 57–75.

Pettigrew, T. F., & Tropp, L. (2006). A meta-analytic test of tntergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology, 90*, 751–83.

Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2008). How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology, 38*, 922–934.

Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2011). *When groups meet: The dynamics of intergroup contact.* Philadelphia, PA: Psychology Press.

Pettigrew, T. F., Tropp, L. R., Wagner, U., & Christ, O. (2011). Recent advances in intergroup contact theory. *International Journal of Intercultural Relations, 35*, 271–280

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y., & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology, 88*, 879–903.

Poore, A. G., Gagne, F., Barlow, K. M., Lydon, J. E., Taylor, D. M., & Wright, S. C. (2002). Contact and the personal/group discrimination discrepancy in an Inuit community. *The Journal of psychology, 136*, 371–382.

Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology, 67*, 741–763.

Prestwich, A., Kenworthy, J. B.,Wilson, M., & Kwan-Tat, N. (2008). Differential relations between two types of contact and implicit and explicit racial attitudes. *British Journal of Social Psychology, 47*, 575–588.

Putnam, R. D. (2007). E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century. *Scandinavian Political Studies, 30*, 137–174.

Rabbie, J. M., & Horowitz, M. (1969). Arousal of ingroup-outgroup bias by a chance win or loss. *Journal of Personality and Social Psychology, 13*, 269–277.

Rabbie, J. M., & Horowitz, M. (1988). Categories versus groups as explanatory concepts in intergroup relations. *European Journal of Social Psychology, 18*, 117–123.

Reicher, S. (2007). Rethinking the paradigm of prejudice. *South African Journal of Psychology, 35*, 412–432.

Riketta, M. (2005). Cognitive differentiation between self, ingroup, and outgroup: The roles of identification and perceived intergroup conflict. *European Journal of Social Psychology, 35*, 97–106.

Robbins, J. M., & Krueger, J. I. (2005). Social projection to ingroups and outgroups: A review and meta-analysis. *Personality and Social Psychology Review, 9,* 32–47.

Rosenberg, M. J., & Hovland, C. I. (1960). Cognitive, affective and behavioral components of attitudes. In M. J. Rosenberg & C. I. Hovland (Eds.), *Attitude Organization and Change: An Analysis of Consistency Among Attitude Components* (pp. 1–14). New Haven: Yale University Press

Rothwell, J. (2012). The effects of racial segregation on trust and volunteering in US cities. *Urban Studies, 49,* 2109–2136.

Ruscher, J. B., & Fiske, S. T. (1990). Interpersonal competition can cause individuating processes. *Journal of Personality and Social Psychology, 58,* 832–843.

Saguy, T., & Chernyak-Hai, L. (2012). Intergroup contact can undermine disadvantaged group members' attributions to discrimination. *Journal of Experimental Social Psychology, 48,* 714–720.

Saguy, T., Tausch, N., Dovidio, J., & Pratto, F. (2009). The irony of harmony: Intergroup contact can produce false expectations for equality. *Psychological Science, 20*, 114–121.

Shelton, J. N. (2003). Interpersonal concerns in social encounters between majority and minority group members. *Group Processes & Intergroup Relations, 6*, 171–185.

Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. R., & Sherif, C. W. (1961). *Intergroup cooperation and competition: The Robbers Cave experiment.* Norman, OK: University Book Exchange.

Sherif, M. (1966). *Group conflict and cooperation: Their social osychology*. London: Routledge & Kegan Paul.

Schmid, K., Hewstone, M., Küpper, B., Zick, A., & Wagner, U. (2012). Secondary transfer effects of intergroup contact: A cross-national comparison in Europe. *Social Psychology Quarterly, 75*, 28–51.

Schmid, K., Hewstone, M., Tausch, N., Cairns, E., & Hughes, J. (2009). Antecedents and consequences of social identity complexity: Intergroup contact, distinctiveness threat, and outgroup attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin, 35*, 1085–1098.

Schneider, D. J. (2005). *The psychology of stereotyping.* New York: Guilford.

Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression.* New York: Cambridge University Press.

Sidanius, J., Levin S., Liu, J., & Pratto, F. (2000). Social dominance orientation, antiegalitarianism and the political psychology of gender: An extension and cross-cultural replication. *European Journal of Social Psychology, 30*, 41–67.

Simon, B., & Hamilton, D. L. (1994). Self-stereotyping and social context: The effects of relative in-group size and in-group status. *Journal of Personality and Social Psychology, 66*, 699–711.

Singer, H. A. (1948). The veteran and race relations. *Journal of Educational Sociology, 21*, 397–408.

Smith, E. R. (1993). Social identity and social emotions: Towards new conceptualizations of prejudice. In D. Mackie & D. Hamilton (Eds.), *Affect, Cognition, and Stereotyping* (pp. 297–315). San Diego, CA: Academic.

Smith, E. R., & Henry, S. (1996). An in-group becomes part of the self: Response time evidence. *Personality and Social Psychology Bulletin, 22*, 635–642.

Sole, K., Marton, J., & Hornstein, H. A. (1975). Opinion similarity and helping: Three field experiments investigating the bases of promotive tension. *Journal of Experimental Social Psychology, 11*, 1–13.

Spiegel, (2010). Umfrage: Österreich ist beliebtestes Nachbarland. Staženo z http://www.spiegel.de/reise/aktuell/umfrage-oesterreich-ist-beliebtestes-nachbarland-a-707868.html

Statista, (2010a). Welchen Nachbarstaat Deutschlands finden Sie persönlich am sympathischsten? Staženo z http://de.statista.com/statistik/daten/studie/161638/umfrage/sympathischster-nachbarstaat-nach-meinung-der-deutschen/

Statista, (2010b). Welchen Nachbarstaat Deutschlands finden Sie persönlich am unsympathischsten? Staženo z http://de.statista.com/statistik/daten/studie/161639/umfrage/unsympathischster-nachbarstaat-nach-meinung-der-deutschen/

Stephan, W. G. (1977). Stereotyping: The role of ingroup-outgroup differences in causal attribution for behavior. *Journal of Social Psychology, 101*, 255–266.

Stephan, W. G., Boniecki, K. A., Ybarra, O., Bettencourt, A., Ervin, K. S., Jackson, L. A., … Renfro, C. L. (2002). The role of threats in the racial attitudes of Blacks and Whites. *Personality and Social Psychology Bulletin,28*, 1242–1254.

Stephan, W. G., & Finlay, K. (1999). The role of empathy in improving intergroup relations. *Journal of Social Issues, 55*, 729–743.

Stephan, W. G, & Stephan, C. (1985). Intergroup anxiety. *Journal of Social Issues, 41*, 157–176.

Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In S. Oskamp (Ed.), *Reducing Prejudice and Discrimination* (pp. 23–46). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Stephan, W. G., Ybarra, O., Martinez, C. M., Schwarzwald, J., & Tur-Kaspa, M. (1998). Prejudice toward immigrants in Spain and Israel: An integrated threat theory analysis. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 29*, 559–576.

Stephan, W., Ybarra, O., & Morrison, K. R. (2009). Intergroup threat theory. In T. Nelson (Ed.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (pp. 43–59). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Stolle, D., Soroka, S., & Johnston, R. (2008). When does diversity erode trust? Neighbourhood diversity, interpersonal trust, and the mediating effect of social interactions. *Political Studies, 56*, 57–75.

Sturgis, P., Brunton-Smith, I., Read, S., & Allum, N. (2011). Does Ethnic Diversity Erode Trust? Putnam's 'Hunkering-Down' Thesis Reconsidered. *British Journal of Political Science, 41*, 57–82.

Sturgis, P., Brunton-Smith, I., Kuha, J. & Jackson, J. (2014). Ethnic diversity, segregation and the social cohesion of neighbourhoods in London. *Ethnic and Racial Studies, 37*, 1286–1309.

Struch, N., & Schwartz, S. H. (1989). Intergroup aggression: Its predictors and distinctness from in-group bias. *Journal of Personality and Social Psychology, 56*, 364–373.

Sumner, W. G. (1906). *Folkways.* New York: Ginn.

Swart, H., Hewstone, M., Christ, O., & Voci, A. (2010). The impact of crossgroup friendships in South Africa: Affective mediators and multigroup comparisons. *Journal of Social Issues, 66,* 309–333.

Swart, H., Hewstone, M., Christ, O., & Voci, A. (2011). Affective mediators of intergroup contact: A three-wave longitudinal study in South Africa. *Journal of Personality and Social Psychology, 101*, 122 –1238.

Swim, J. K. (1994). Perceived versus meta-analytic effect sizes: An assessment of the accuracy of gender stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology, 66,* 21–36.

Tajfel, H. (Ed.) (1978). *Differentiation Between Social Groups.* London: Academic Press.

Tajfel, H. (1979). Individuals and groups in social psychology. *British Journal of Social and Clinical Psychology, 18,* 183–190.

Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review, 33*, 1–39.

Tajfel. H., Billig, M. G., Bundy, R. P., & Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology, 1*, 149–178.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Monterey, CA: Brooks/Cole.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations* (pp. 7–24). Chicago: Nelson-Hall.

Tajfel, H., & Wilkes, A. L. (1963). Classification and quantitative judgment. *British Journal of Psychology, 54*, 101–114.

Tam, T., Hewstone, M., Cairns, E., Tausch, N., Maio, G., & Kenworthy, J. B. (2007). The impact of intergroup emotions on forgiveness in Northern Ireland. *Group Processes and Intergroup Relations, 10,* 119–135.

Tam, T., Hewstone, M., Kenworthy, J., & Cairns, E. (2009). Intergroup trust in Northern Ireland. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *35*, 45–59.

Tausch, N., Hewstone, M., Kenworthy, J., Cairns, E., & Christ, O. (2007). Cross-community contact, perceived status differences, and intergroup attitudes in Northern

Ireland: The mediating roles of individual-level versus group-level threats and the moderating role of social identification. *Political Psychology, 28*, 53–68.

Tausch, N., Tam, T., Hewstone, M., Kenworthy, J., & Cairns E. (2007). Individual-level and group-level mediators of contact effects in Northern Ireland: The moderating role of social identification. *British Journal of Social Psychology, 46*, 541–56.

Tausch, N., Hewstone, M., Kenworthy, J. B., Psaltis, C., Schmid, K., Popan, … Hughes, J. (2010). Secondary transfer effects of intergroup contact: Alternative accounts and underlying processes. *Journal of Personality and Social Psychology, 99*, 282–302.

Terracciano, A., Abdel-Khalek, A. M., Ádám, N., Adamovová, L., Ahn, C. K., Ahn, H. N., ... McCrae, R. R. (2005). National character does not reflect mean personality trait levels in 49 cultures. *Science, 310*, 96–100.

Tropp, L. R. (2006). Stigma and intergroup contact among members of minority and majority status groups. *Stigma and group inequality: Social psychological perspectives, 54*, 171–191.

Tropp, L. R., & Wright, S. C. (2001). Ingroup identification as the inclusion of ingroup in the self. *Personality and Social Psychology Bulletin, 27*, 585–600.

Turner, J. C. (1982). Towards a cognitive redefinition of the social group. In H. Tajfel (Ed.), *Social identity and intergroup relations* (pp.15–40). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorisation theory.* Oxford, UK: Blackwell.

Turner, J. C., Oaks. P. J., Haslam, S. A., & McGarty, C. (1994). Self and collective: Cognition and social context. *Personality and Social Psychology Bulletin, 20*, 454–463.

Turner, R. N., & Crisp, R. J. (2010). Imagining intergroup contact reduces implicit prejudice. *British Journal of Social Psychology, 49*, 129–142

Turner, R. N., Dhont, K., Hewstone, M., Prestwich, A., & Vonofakou, C. (2013). The role of personality factors in the reduction of intergroup anxiety and amelioration of outgroup attitudes via intergroup contact. *European Journal of Personality, 28*, 180–192.

Turner, R. N., Hewstone, M., & Voci, A. (2007). Reducing explicit and implicit prejudice via direct and extended contact: The mediating role of self-disclosure and intergroup anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology, 93*, 369–388.

Uslaner, E. M. (2012). *Segregation and Mistrust: Diversity, Isolation, and Social Cohesion.* Cambridge: Cambridge University Press.

van Dick, R., Wagner, U., Pettigrew, T. F., Christ, O., Wolf, C., Petzel, T., … Jackson, J. S. (2004). Role of perceived importance in intergroup contact. Journal *of Personality and Social Psychology, 87*, 211–227.

Van Hiel, A., & Mervielde, I. (2005). Authoritarianism and social dominance orientation: Relationships with various forms of racism. *Journal of Applied Social Psychology, 35*, 2323–2344.

Van Laar, C., Levin, S., Sinclair, S., & Sidanius, J. (2005). The effect of university roommate contact on ethnic attitudes and behaviour. *Journal of Experimental Social Psychology, 41*, 329–345.

Van Oudenhoven, J. P., Groenewoud, J. T., & Hewstone, M. (1996). Cooperation, ethnic salience and generalization of interethnic attitudes. *European Journal of Social Psychology, 26*, 649–661.

Veelen, R., Otten, S., & Hansen, N. (2013). Social identification when an in-group identity is unclear: The role of self-anchoring and self-stereotyping. *British Journal of Social Psychology, 52*, 543–562.

Verkuyten, M. (2005). Ethnic group identification and group evaluation among minority and majority groups: testing the multiculturalism hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology, 88*, 121–138.

Verkuyten, M., Thijs, J., & Bekhuis, H. (2010). Intergroup contact and ingroup reappraisal: Examining the deprovincialization thesis. *Social Psychology Quarterly, 73*, 398–416.

Vezzali, L., & Giovannini, D. (2012). Secondary transfer effect of intergroup contact: The role of intergroup attitudes, intergroup anxiety and perspective taking. *Journal of Community & Applied Social Psychology, 22*, 125–144.

Vignoles, V. L., & Moncaster, N. J. (2007). Identity motives and in-group favouritism: A new approach to individual differences in intergroup discrimination. *British Journal of Social Psychology, 46*, 91–113.

Voci, A., & Hewstone, M. (2003). Intergroup contact and prejudice toward immigrants in Italy: The mediational role of anxiety and the moderational role of group salience. *Group Processes Intergroup Relations, 6*, 37–54.

Von Hippel, W., Sekaquaptewa, D., & Vargas, P. (1995). On the role of encoding processes in stereotype maintenance. *Advances in Experimental Social Psychology, 27*, 177–254.

Walker I., & Smith H. J. (2002). *Relative deprivation: Specification, development, and integration*. Cambridge: Cambridge University Press.

Walker, P., Silvert, L., Hewstone, M., & Nobre, A. C. (2008). Social contact and other-race face processing in the human brain. *Social Cognitive and Affective Neuroscience, 3*, 16–25.

Weber, R., & Crocker, J. (1983). Cognitive processes in the revision of stereotypic beliefs. *Journal of Personality and Social Psychology, 45*, 961–977.

Williams, J., & MacKinnon, D. P. (2008). Resampling and distribution of the product methods for testing indirect effects in complex models. *Structural equation modeling, 15*, 23–51.

Worchel, S., Rothgerber, H., Daz, E. A., Hart, D., & Butemeyer, J. (1998). Social identity and individual productivity with groups. *British Journal of Social Psychology, 37*, 389–413.

Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, T., & Ropp, S. A. (1997). The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. *Journal of Personality and Social psychology, 73*, 73.

Žingora, T. (2014). Rómovia a Vietnamci očami väčšinovej spoločnosti: Úloha hrozby vo vzťahu medziskupinového kontaktu a postojov. Diplomová práce, Masarykova univerzita, Brno.